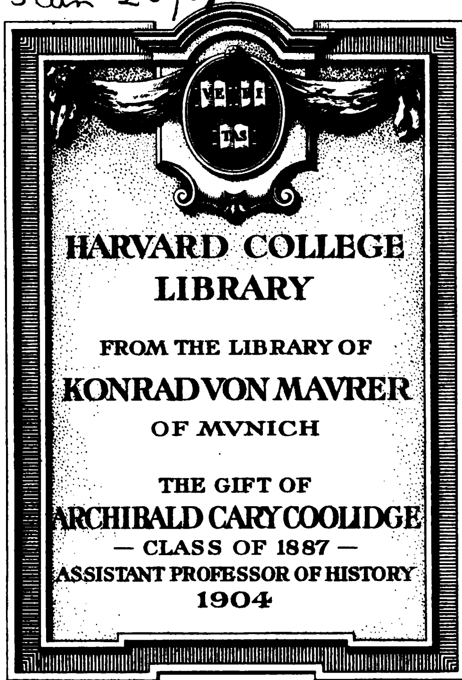

VE RI TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

ANDEN RÆKKE

FEMTE BIND

KRISTIANIA

TRYKT HOS C. C. WERNER & CO.

1886

INDHOLD.

FORVIKLINGER PAA OPLANDENE I MIDTEN AF DET 17. AARHUNDREDE.

AF

O. A. ØVERLAND.

(Fortsat.)

Uroligheder i Gudbrandsdalen.

4. Magister Iver ved Hyldingen og Herredagen i Christiania 1661.

Med Oberbergamtets Dom hverken kunde eller vilde Magister Iver slaa sig til Ro. Han havde ofret saa meget for at komme i Besiddelse af Lesjeverket, at han ogsaa maatte lade Sagen paakjende af høieste Instans; thi nu kunde han allerede øine den Tid, da han vilde være en forarmet Mand. Han indankede derfor sin Sag for Kongen selv, og denne resolverede, at den skulde paadømmes af den Herredag, som var berammet at afholdes paa Akershus i August Maaned 1661.

Endnu før Stevningen til denne var bleven forkyndt for Magister Ivers Modpart, var Regjeringsforandringen af 1660 foregaaet. Til Trods for, at forskjellige Lærde baade ad historisk og juridisk Vei havde søgt at godtgjøre, at Norge var et Arverige, ansaa man det dog for at være af særdeles praktisk Nytte at skaffe Statskupet det norske Folks Sanktion. Ved aabent Brev af 16de November 1660 tillystes derfor en almindelig Hylding at afholdes i Christiania den 27de Mai 1661, hvor samtlige Rigets

Adelsmænd, Lagmænd, Biskoper og Provster samt Deputerede for de geistlige Kapitler og de tre Stænder, Prester, Borgere og Bønder, havde at afgive Møde. Det var fra først af Tanken, at Kongen i egen Person skulde tage herop; der lagde sig imidlertid Hindringer i Veien for Gjennemførelsen af denne Plan, og Akten maatte derfor flere Gange udsættes.

Da man med fuld Føie kunde nære Frygt for, at der hos Folket skulde vaagne Misnøie med den nye Tingenes Orden, traf den landsfaderlige Regjering strax paa Hannibal Sehesteds Initiativ en Række kloge Foranstaltninger, som fra første Færd af skaffede den Støtte hos Borgere og Bønder. For den første Stands Vedkommende opnaaedes dette ved Kjøbstadsprivilegierne af 30te Juli 1662, der værnede om Borgernes Interesser, paa samme Tid, som de i betydelig Mon satte Grændse for den Maade, hvorpaa Fogder og Prester før havde grebet ind paa Handelens og Industriens Omraade. Af Hensyn til Bønderne nedsattes 1661 „den almindelige Landskommission“, hvem den suveræne Regjering paalagde at undersøge Almuens økonomiske Kaar, og hvorledes de helst kunde forbedres. Denne Kommissions Arbeide blev Forløberen til det store Matrikulverk, der i Tidernes Løb i flere Henseender skulde blive for Bonden, hvad Kjøbstadsprivilegierne blev for Borgeren.

Ifølge Instrux af 17de Januar 1661 skulde Kommissionen have afsluttet sit Hverv inden den Tid, da Hyldingen efter den første Berammelse skulde finde Sted. Paa Grund af Arbeidets Vanskelighed og af Hensyn til den korte Frist, som var tilstaaet til dets Udførelse, maatte den konstituere sig i ti Grupper, hver bestaaende af Deputerede fra de forskjellige Lagdømmer i Landet. End-

videre sees disse engere Udvalg at have indhentet Oplysninger og Klager fra de forskjellige Distrikter. Der var dog ingen af disse Kommissioner, som fik saa meget at varetage som den, der var nedsat for Oplandene.

Denne bestod af Landkommissarius Johan Gaarman, Lagmand Jens Jakobssøn Bang, Proviantskommissarius Nils Toller og Magister Ivers tidligere omtalte Svoger Jakob Madssøn Lund. At denne tiltrods for sin unge Alder blev betroet et saa vigtigt og ansvarsfuldt Hverv, skyldtes vistnok den indflydelsesrige og intrigante Landkommissarius Niklas Povelssøn Orlof, der var gift med Magister Ivers Søster.

I nær Sammenhæng med Nedsættelsen af den almindelige Landskommission stod ogsaa Oprettelsen af Fiskal-Embedet, der daterer sig fra 6te Mai 1661.[1] Det var fra første Tid af tiltænkt Jakob Madssøn Lund, og det tør nok hænde, at dets Tilbliven skyldes Niklas Orlof. Fiskalen havde en ubegrændset Virkekreds; han førte paa en Maade et Slags Overopsyn med de forskjellige Grene af Landets Administration paa samme Tid, som han skulde være de Fattiges og Forurettedes Forsvar mod deres Undertrykkere. Det var saaledes nødvendigt, at Indehaveren af dette Embede var i Besiddelse af en mere end almindelig fin Takt, en urokkelig Sindighed og en retskaffen Upartiskhed, hvis hans Stilling ikke fra første Færd af skulde blive et Maal for alles Had. Det viste sig og snart, at den upraktiske og fremfusende Jakob Madssøn Lund ikke var denne vigtige og ansvarsfulde Post voxen.

Paa dette Træf af Omstændighederne var det, at

[1] Fra denne Dag hidrører nemlig Fiskalens Instrux, ligesom der udfærdigedes kongeligt Reisepas for Jakob M. Lund som Indehaver af Embedet; men hans Bestallingsbrev er fra 11te November 1661.

Magister Iver byggede sine Planer for at ramme sin Uven Jørgen Philipssøn og hans Svoger og Eftermand i Embedet Jens Madssøn paa den føleligste Maade. I den korte Tid, den sidstnævnte havde havt Fogderiet, havde Dølernes Had allerede vendt sig mod ham. En ikke ringe Del deraf var vistnok bleven overført paa ham fra hans Formand, men det ansaaes dog tillige for en given Sag, at han i endnu høiere Grad end nogen anden Foged der i Dalen modtog Bestikkelse; derhos viste han i sin Optræden en Arrogance, der selv i hine Dage skulde søge sit Sidestykke. Magister Iver gjorde, hvad der stod i hans Magt, for at puste til Ilden, da han ikke spaaede sig noget godt af den nye Foged. Hvad enten han vandt sin Sag for Herredagen eller ikke, var det ham af den høieste Vigtighed at faa en saa besværlig Person som Jørgen Philipssøns Svoger fjernet, det koste, hvad det vilde. Jakob Lunds Kaldelse til Rigens Fiskal bragte hans Planer Maalet adskillig nærmere, da hans unge Svoger i et og alt rettede sig efter hans Villie.

Blandt de Pligter, som paalaa Fiskalen, havde han blandt meget andet at føre Opsigt med Kirkernes Eiendomme, deres Indtægter og Vedligeholdelse, samt paase, hvorledes Geistligheden forholdt sig med Kirkernes Rente og Oppebørselen af de Fattiges og Hospitalernes Indkomster. Dernæst havde han at forhindre, at Bonden blev forurettet, samt at optage Klagemaal fra de Fattiges og Nødlidendes Side. Endelig skulde han undersøge Forholdet mellem Leilændingen og Jorddrotten og holde Øie med, at denne ikke drev Skattepligten ud over den Grændse, som Loven og Jordebogen tillod. Der var endnu flere Bestemmelser i Fiskalens Instrux, som vistnok har sin Betydning for de Begivenheder, her skal fortælles; men

det vilde føre for vidt at opregne dem. Anvendt i en ensidig Bygdepolitiks Tjeneste blev Fiskalen en fortrinlig Støtte for det Parti, som kunde knytte ham til sin Sag.

Hvad Fiskalen først og fremst fik at varetage, var for de forskjellige Landdistrikter at opnævne Repræsentanter, der skulde fremmøde ved Hyldingen i Christiania og meddele den almindelige Landskommission Oplysninger. For Gudbrandsdalens Vedkommende ser det ud, som om Jakob Lund overdrog det til sin Svoger Provsten at træffe de fornødne Anstalter i saa Henseende i Forening med Christen Jakobssøn af Fron, som under hans Fravær var bleven substitueret som Fiskal.

Magister Iver sendte derfor Bud til de forskjellige Prestegjeld i Dalen og tillyste et Møde paa Frons Prestegaard den 17de Juni. Herhen stevnede han de Storbønder, som han fandt skikkede til at være Hyldingsmænd, det vil med andre Ord sige, enten var Magister Ivers personlige Venner eller — hvad der kom ud paa et — havde noget udestaaende med Jørgen Philipssøn, Jens Madssøn eller deres Slæng.[1] Blandt dem, som til berammet Tid indfandt sig her, var den af Eventyrsagnet bekjendte Johannes Blessum af Vaage, Jenssønnerne af Lesje, Brødrene Hans og Jon Skjønsberg fra Øier o. fl. Hvad Aarsag de sidstnævnte havde til at tage saa ivrigt Parti med Magister Iver, vides ikke; det var myndige, selvbevidste

[1] Man har i Christiania Kapitels Dombog indtaget Kopi af det Brev, som Christen Hofauk af Lesje fik. Det faldt nemlig siden, da han blev Skoggangsmand, i Øvrighedens Hænder. Det er dateret Frons Prestegaard den 9de Juni 1661 og lyder saaledes:

„I samt Olaf Kolstad og Olaf Tofte skal endelig efter Jakobs Befaling være Hyldingsmænd og tage med Eder 12 eller 24 Mænds Signeter og maa endelig være her imorgen 8 Dage.

Iver Pedersen Adolphus.

Kakser, hvis uforfærdede Optræden og afmaalte Ordknaphed bringer en uvilkaarlig til at tænke paa Sagaens Almuetalsmænd. En lignende Skikkelse var Johannes Blessum; siden Hans Eggertsøn uden nogensomhelst Grund forhøiede hans Gaards Skyld fra 9 til 10 Huder, havde han i den lange Aarrække, som var hengaaet efter den Tid, ligget i Krangel med Fogderne i Dalen.[1] Jenssønnerne havde nu sluttet sig nærmere til Magister Iver, da denne havde hjulpet dem til at komme deres Arvefiende Hr. Sivert Engebretssøn nærmere ind paa Livet. I April Maaned indgav Christen Hofauk, Ole Kolstad, Ole Lida og Iver Tøndevold nemlig en Klage til Regjeringen over sin Sjælesørger. Den bestod af 11 svære Ankeposter, hvoraf hver enkelt var svær nok til at fælde Presten paa Embede og Ære. Klagen var ført i Pennen af Mag. Iver, der paa eget An- og Tilsvar havde indflettet en Beskyldning mod Hr. Sivert for ulovlig Omgang med Nadverens Sakramente. Hr. Sivert blev strax efter ganske rigtig suspenderet, men inden hans Sag var underkastet Prøvelse af Provsteretten, reiste han ind til Christiania, hvor han fik Opreisning og sit Embede tilbage.[2]

[1] Herredagsdombogen f. 1661. Ambrosius Rhodius og hans Hustru lagde bl. a. i Rette „en zeddel vnder trende mendtz hender och zigneter daterit Waage 24 January 1661, hvorudj foregiffues, at borgemester Hans Eggertzen schall haffue paalagt dend gaard Blesim en hud, som tilforn haffuer schyldet 9 huder, vden loulig besigtellse, saa den nu schall schylde 10 huder, och at borgemester Hans Eggertzen udi Hr. Hannibal Sehestedtz tid schall haffue oppebaaren for samme landschyld 30 rixdlr., haffuer och med samme 30 rixdlr.s landschyld giort mageschiffte och solt 10 huder foruden besigtellse till kongen."

[2] Nordre Gudbrandsdalens Retsprotokol for 1662. Herredagsdombogen f. 1661. Ambrosius Rhodius og hans Hustru har en Klagepost mod Statholder Nils Trolle „Om Hr. Siffuert paa Lessøe hans Affsettelse och Isettelse uden domb". Det tør nok hænde, at Jørgen Philipssøn har havt nogen Andel i dette Misgreb fra Statholderens Side. Ialfald var han en af dem, som Nils Trolle ifølge Ambrosius Rhodius's Paastand hævede paa Almuesmandens Bekostning.

Hvad der blev forhandlet hin Sommerdag paa Frons Prestegaard, kjendes ikke; med Sikkerhed ved man kun, at Magister Ivers Plan om at faa Jens Madssøn afsat og sin Svoger, Fiskalen Jakob Lund, beskikket til Foged i hans Sted fandt Bifald hos Bønderne. Da Dalens Sorenskrivere heller ikke stod i Yndest hos Almuen, skulde ialfald den ene af dem, Sorenskriveren i Søndre Gudbrandsdalen, dele Skjæbne med Fogden, og den substituerede Fiskal Christen Jakobssøn blive forhjulpet til hans Stilling. Den senere Statholder Iver Krabbe, der i sin Embedstid forfulgte Magister Iver Adolphus med uudslukkeligt Had, opsatte et Par Aar efter et Aktstykke, der mere er bygget paa de indbyrdes modstridende Beskyldninger, Provstens Fiender reiste, end paa et nøie personligt Kjendskab til Sagen i sin Helhed. Ifølge dette Vidnesbyrd skulde Magisteren ved samme Leilighed have skrevet „et falsk Hyldingsbrev", som blev beseglet af de indkaldte Bønder med de forlangte Signeter. Iver Krabbe paastaar, at Kantsleren Ove Bjelke kom under Veir med, hvorledes det hang sammen med dette Dokument, og negtede at modtage det. Men hele denne Beretning finder ingen Stadfæstelse i Kantslerens Breve fra samme Tid og er i sig selv lidet sandsynlig.[1]

Noget over en Uges Tid bagefter finder vi Magister Iver i Christiania, hvor han boede i samme Hus som hans Ven Christen Jakobssøn. Denne var ved Udsigten til den omtalte glimrende Stilling bleven Magister Ivers og Bøn-

---

[1] „Mine [d. e. Iver Krabbes] Motiver og Aarsager, hvorfor jeg ikke haver villet være med udi Bispens Afsigt og Opsættelse udi M. Ivers Sag", Post 3. Dokumentet, der er dateret den 11. April 1663, er af en samtidig [Generalprocureur Scavenius?] betegnet: „Af ingen Værdi".

dernes Sag med Liv og Sjæl hengiven. De modtog jevnlig Besøg af Jakob Madssøn Lund og hans Tjener, og disse fire bestræbte sig i Forening for at gjennemføre sine Planer mod Jens Madssøn og Sorenskriverne i Gudbrandsdalen.

Det gjaldt da først og fremst at formaa de øvrige Hyldingsmænd, som ei havde været med i det hemmelige Møde paa Frons Prestegaard, til at besegle Klagen over Fogden. En Dag gik der da Bud til Erland Olstad og Hans Forset, der skulde repræsentere Gausdals Prestegjeld, om, at de skulde møde hos Provsten.[1] Jakob Lund var just hos Svogeren, da de indfandt sig. Han læste op for dem en Klage, som han havde forfattet over Fogden, og bad om deres Signeter til at besegle den med. Men — saa paastod Bønderne senere — paa en saa vovelig Sag vilde de ikke paa nogen Maade indlade sig og strøg strax paa Dør.

Magister Iver indsaa nu, at han maatte gaa mindre ligefrem til Verks, om han skulde naa sit Maal. Hyldingsmændene fra Faaberg, Ole Engebretssøn Haavin, en Broder af Hr. Sivert til Lesje, og Gudmund Thorgeirsrud, havde medbragt sine Kameraters, Thomas Kasteruds og Ole Jørstads, Signeter. De fik Hilsen fra Provsten om at komme indom til ham. I Provstens Logis traf de ogsaa Fiskalens Fuldmægtig, Christen Jakobssøn. Magister Iver lagde nu ud for Bønderne, hvilken skjændig Forfølgelse han var bleven Gjenstand for, og bad dem om, at de vilde besegle hans Skudsmaalsbrev, som han læste op for dem. De havde ikke noget imod det og leverede efter Provstens Anvisning strax sine og Kammeraternes Signeter til Christen,

---

[1] Kommissionsdommen under 28de Oktober 1661.

som forseglede to Dokumenter med dem. Da de havde forladt Provsten, gik det op for dem, at det maaske ikke var saa ganske i sin Orden, at de ei først havde faaet høre, hvad disse Breve indeholdt; selv kunde de nemlig hverken læse eller skrive. Jo mere de tænkte over det, desto uklogere syntes de, at de havde baaret sig ad; Dagen efter bekvemmede de sig endelig til at gaa op til Magisteren for at komme efter, hvorledes Sagen hang sammen. Da de jamrede over, at de kanske vilde blive stedte i Uleilighed for disse Breves Skyld, trøstede Provsten dem med den Forsikring: „I Dannemænd skal ikke lide Skade for en Skilling engang; jeg paatager mig Ansvaret!“ [1]

Da Hyldingsmændene fra Gausdal hørte, at deres Kammerater havde været med at klage paa Fogden og Skriverne, fandt heller ikke de længere nogen Betænkeligheder ved at levere sine Signeter fra sig til Besegling af Klagen. Men for mulige Tilfældes Skyld ansaa de det dog for sikrest at røbe for Jørgen Philipssøn og Jens Madssøn, hvad der var igjære. Disse truede dem nu til at gaa op paa Slottet til Kommandanten Hans Jakob Schiørt for at tilbagekalde Klagen, før denne endnu var naaet saa langt, samt afgive Erklæring om, at de kun nødtvungne havde udleveret sine Signeter til dette Brug; for sit personlige Vedkommende — forsikrede de — var de saare vel fornøiede med sin Øvrighed. Christen Hofauk og Povel Graff, Hr. Ivers Sognebarn, kom dog strax efter Forræderiet, og nu tvang de i Forening med Hyldingsmændene af Vaage og Lom Hans Forset og Erland Olstad til at gjøre sin

---

[1] Kommissionsdommen under 26de Oktober 1661.

Feil god igjen ved at udstede en endnu ydmygere Ansøgning om at blive Fogden og Sorenskriveren kvit.[1]

Paa denne mærkelige Maade blev da den saakaldte „lille gudbrandsdalske Supplikation“ til. Den var stilet til Oberst Hans Jakob Schiørt, der bestyrede Statholderembedet i Nils Trolles Fravær, og var i sin Helhed saalydende:

„Ædle, velbaarne og strenge Hr. Oberste, Commandant paa Fæstningen Akershus og itzige Tid Slotslovens Forvalter.

Eders Strenghed haver vi underskrevne paa egne og nødlidende Almues Vegne af Gudbrandsdalen paa det underdanigste at andrage, hvorledes vi ved Fogden Jens Madssøns Forurettelse er en stor Del geraaden i Armod og Fattigdom, i det vore Midler er os aftvungne og fralokkede, det vi og en Del haver andraget skriftligen og videre andrage og bevise vil lovligen, naar paafordres og begjæres. Da efterdi saadant vor itzige Foged Jens Madssøn baade for Udskrivelse, Udbud i Feidetid og andet formedelst Gunst og Gavers Annammelse og andre Mishandlinger høit angaar, og vi det af høi trængende Nød haver været foraarsaget at tilkjendegive (dog ikke endnu nær alt, som dog vel muligt sker), da formoder vi, at Fogden Jens Madssøn formedelst sligt vores Andragende hannem antræffende os ugunstig bliver og af størst Myndighed, om han ved Fogde-Embed skulde forblive, skulde søge os for vore anbragte Klager at fordærve, dem vi dog erbiuder os lovlig at bevise, naar som helst en anden, ærlig Mand Retten at betjene forordnes. Derfore allerunderdanigst begjærende, at en anden god, ærlig Mand til Foged i Jens

[1] Erklæring fra Hyldingsmændene af 15de Juli 1661, jfr. Kommissionsdommen under 28de Oktober 1661.

Madssøns Sted maatte forordnes, som vil betjene Hans Kongl. Maj.^{t} med Troskab og Flid og forskaffe os Lov og Ret, paa det vi fattige Folk ikke skal have Aarsag Hans Kongl. Maj.^{t} herom vidtløftigere at anmelde. Dersom Jens Madssøn formener, at denne vores Begjæring skal være ubillig, at han derfore synes at ville formene sig nogen Tiltale at have til os, erbiuder vi os at svare hannem til til Lov og Ret, naarsomhelst vi en anden ærlig Mand til Foged maa bekomme. Formoder herpaa en gunstig og god Resolution, hvorefter vi inderlig forlænges; saadant vil Gud belønne, udi hvis Beskjærmelse vi hermed trolig Eders Strenghed til Sjæl og Liv befaler.

Af Christiania den 1ste Juli Anno 1661.

Eders Stormægtigheds underdanige og pligtskyldige Tjenere:

Reer Faar. Mogens Hundorp. Ole Melgaard. Christen Houoch. Ole Kolstad. Hans Engelstad. Thore Guper. Morten Krogstad. Erik Kolstad. Christen Gunstad. Tjøstel Gunstad. Hans Skjønsberg. Engebret Lunke. Nils Olstad. Gudmund Torgeirsrud. Ole Jørstad. Povel Graff. Hans Nørstegaard. Jon Okrust. Erland Skrinde. Per Presttangen. Jon Skjønsberg. Ole Haavin og Thomas Kasterud,

alle edsvorne Lagrettemænd af for^{ne} Gudbrandsdalens Fogderi."

Da denne Klage kom Obersten i Hænde, oversendte han den strax til Landskommissionen til videre Forføining, idet han ledsagede den med Paategning om, at „det kom ham sælsom fore, at de her undertegnede af Almuen i Gudbrandsdalen beklager sig over Fogden, og en Del af Almuen i samme Fogderi supplicando andrager, at de er vel tilfreds med ham". Længere ude i Maaneden blev

den saakaldte „store Supplikats“ undertegnet af Hyldingsmændene fra de otte Prestegjeld i Dalen. Den indeholdt i flere eller færre Poster en Fremstilling af, hvilke trykkende Skatter og Afgifter der i de nys forløbne Krigsaar havde været paalagt Almuen, men var dog paa samme Tid tillige en nærmere Udvikling af Jørgen Philipssøns og Jens Madssøns Forurettelser. Under 29de Juli 1661 blev som en Følge af disse Klagemaal Fogden Jens Madssøn ved en Kommissariatsskrivelse, som var udfærdiget i de mest velvillige Udtryk af Niklas Povelssøn Orloff og Johan Gaarman, suspenderet fra sit Embede, hvis Bestyrelse midlertidig overdroges Jakob Madssøn Lund.[1]

Omtrent paa samme Tid som Klagen over Fogden blev afsendt, opsatte Underfiskalen Christen Jakobssøn paa de gudbrandsdalske Bønders Vegne et Dokument, hvori der klagedes over de Udsugelser, som Sorenskriverne i Dalen havde tilladt sig. Til Ankeposterne var der knyttet et Andragende om, at Christen Jakobssøn maatte faa det ene Sorenskriveri. Ogsaa dette Skrift blev forsynet med det behørige Antal Underskrifter og Segl.

Som ovenfor omtalt var Kong Fredrik III.s Hylding som Norges suveræne Arvekonge fra først af berammet til 27de Mai 1661, men da Kongen var forhindret fra at indfinde sig i Christiania til den bestemte Tid, udsattes Hyldingsakten siden til Udgangen af Juni eller Begyndelsen af Juli Maaned. Men da Kongen heller ikke nu kunde komme afsted, og Forberedelserne allerede var saavidt fremskredne, at en yderligere Forhaling ei ansaaes tilraadelig, blev det besluttet, at Kronprins Christian skulde

---

[1] Hans Jacob Schiørts Skrivelse til Kommissarierne den 15de Juli 1661. „Den store Supplikats“, dat. Christiania og Ringebo 14de Juli 1661. Kommissarierne til Jens Madssøn, dat. Akerhus 29de Juli 1661.

drage opover i hans Sted. Den 24de Juli brød Prinsen op fra Helsingør i Følge med Rigsskatmesteren Hannibal Sehested, Kantsler Peder Reetz, Rigsadmiralen Henrik Bjelke, Rigsmarskalken Johan Christopher v. Kørbitz, Erkebispen Hans Svane, Kammerraad Peter Bülche o. fl. Reisen forsinkedes ved Modvind og Stille, og først den 1ste August kunde Prinsen, hilset af Kanontorden og Stændernes Velkomstraab, stige i Land ved Akershus Slotsbro. Den 5te August foregik derpaa Hyldingen med megen Pragt paa Akershus, hvorefter Suverænitetsakten udfærdigedes og besegledes to Dage efter.[1]

Strax efterat Prinsen havde forladt Christiania, traadte Herredagen sammen. Foruden de sex forannævnte Herrer havde tillige Norges Statholder, Hr. Nils Trolle, Norges Kantsler, Ove Bjelke, samt General Claus von Ahlefeldt Sæde i denne Domstol.

Blandt de Sager, som Herredagen havde at dømme i, forelaa der flere, som var af særlig Betydning for Samtidens Historie. Her mødte saaledes den pedantiske Professor Ambrosius Rhodius med sin iltre, skarptungede Hustru, Anna Fredriksdatter, op mod Christiania Byes Borgermestere og Norges Statholder, Hr. Nils Trolle til Trolleholm; Presten Hr. Engelbrekt til Urskoug havde ikke mindre end tre Sager at fremlægge til Prøvelse. Herredagen paakjendte ikke deres Sager anderledes end at henskyde dem under Kongens Naade. Deres Straf kom derved til at bestaa i Deportation til Vardøhus Fæstning. Her

---

[1] Om Hyldingen haves udførlige Efterretninger i Holbergs Danmarks Historie, III, 541 fg., Bircherods Dagbøger 71 fg., Tageregister über des Herrn Christian des fünften Regierungsgeschichte p. 9.

Suverænitetsakten er trykt i Aarsberetninger fra det danske Geheimearchiv, II, 143 fg.

har Herrerne ogsaa to af Tidens Majestætsforbrydere for sig i civile Sager: Den ene er Ole Baadsmand af Lillefosen, den anden Christofer Nordhassel, Strandfoged paa Lister. Af alle disse Sager kan dog ingen paa langt nær i Interesse maale sig med Sagen om Lesje Jernverk, der blev paakjendt den 20de August. Der er adskilligt, som synes at antyde, at Magister Iver har taget Parti for Ambrosius Rhodius i hans fortvivlede Kamp mod Overmagten, og han blev som Følge deraf indviklet i hans Fald. Ved Gjennemlæsningen af de Akter, som er indtagne i Herredagsdombogen, vil man uvilkaarlig faa Indtryk af, at hans Sag er bleven meget summarisk behandlet fra Ende til anden, og at Herrerne have afsagt sin Dom under den Forudsætning, at de rige Panthavere Joachim Irgens og Jørgen Philipssøn umulig kunde have feilet.[1]

Man kan af Dokumentationen se, at Magister Iver har bragt en Række nye Oplysninger tilveie at fremlægge for den høie Domstol. Hvad disse har gaaet ud paa, vides ikke. Magisterens Fiender paastod, at han i Vidners Overvær havde aabnet Postvæsken og af den udtaget et

[1] „Efterdi det med fremlagte Documenter klarligen bevises udisputerlig Forskjel at være først imellem Finderne, som deres Finderet til M. Iver Pederssøn og Jørgen Philipssøn overdraget haver, dernæst paa Muthsedlerne, som de af Bergamtet haver bekommet, og endelig paa Ertsen i sig selv, hvorefter Muthsedlerne ere søgte og givne; M. Iver og desforuden paa adskillige usømmelige Maader blandt andet med ulovlige Vidnesbyrd, som først for den høieste Ret er produceret, at tage, hvortil Vederparten ei har vaaret lovlig stevnet eller paa Vedermaals Thing tilstede, og i Særdeleshed med et Overladelsesbrev paa tredie Aar før den rette og sandfærdige Tid at datere lade, haver søgt at tilegne sig det Jernverk, det Jørgen Philipssøn nu haver i Brug, — er for Retten afsagt, at Oberbergamtet med deres Dom ingen Uret haver gjort, mens at den bør ved Magt at stande og Jørgen Philipssøn efter Kongl. Bevilling og derpaa givne Privilegier nyde uturberet sit Jernverk." (Herredagsdombog f. 1661. Afsigtsbog ved Herredagen 1661. A. 1.)

Brev fra Forvalteren paa Lesjeverket, Anders Nielssøn, til hans Herre, Jørgen Philipssøn, ja, at han endog havde været fræk nok til at fremlægge dette Aktstykke for Herredagen til Støtte for sin Sag. Af Domskonklusionen kan ogsaa sees, at Herrerne fandt de nye tilveiebragte Oplysninger at være „usømmelige“ og „ulovlige“. Forholder dette sig saa, er det intet at undres over, at Magisterens skaanselsløse Uvenner senere i fuldt Maal benyttede sig af denne hans Forseelse. Men kan end Presten paa den ene Side ikke renses for Mistanke om at have forgrebet sig paa Posten, skal man paa den anden ogsaa tage tilbørligt Hensyn til, at et kjøbt Vidne, Anders Trompeter, et Par Aar efter, dreven af Samvittighedsnag, tilbagekaldte sit herom afgivne beedigede Vidnesbyrd.

Men fra det samme Hold skulde der ogsaa blive Magister Iver et Slags Opreisning til Del. Thi før Herrerne skiltes ad, blev der under 9de September resolveret, at Fogden Jens Madssøn ved Lov og Dom skulde fralægge sig de Beskyldninger, som var reiste mod ham. Paa samme Tid blev der nedlagt Forbud mod, at Jakob Madssøn Lund, der hidtil havde bestyret Fogderiet, havde yderligere Befatning dermed. Dets Forretninger skulde udføres af Fogden over Hedemarken Beril Jenssøn, indtil der var faldet Dom i Sagen. Derimod fandt Raadet ikke skjellig Aarsag til at fjerne den af Christen Jakobssøn anklagede Sorenskriver fra hans Bestilling.

5. Hvorledes Fogden Jens Madssøns Sag blev undersøgt.

Til at undersøge Jens Madssøns Sag nedsatte Raadet under 9de September en Kommission, der skulde bestaa af Raadmand Nils Lauritssøn af Christiania, Sorenskriver

Peder Anderssøn af Thoten og 6 Lagrettemænd fra dennes Embedsdistrikt. Den førstnævnte følte sig imidlertid for gammel og svag til at foretage en saa møisommelig Færd og bad sig derfor fritaget for Hvervet. I hans Sted traadte da Forvalteren over Ulleland paa Eker, Laurits Christenssøn af Bragernes, en Mand som ialfald nogle Aar senere kan sees at have staaet Jørgen Philipssøn meget nær i Forretningsanliggender.

Rigsraadets Bestemmelse gik ud paa, at Jens Madssøn inden en Maaned efter, at der var opnævnt Dommere i hans Sag, skulde have fralagt sig de mod ham reiste Beskyldninger. I Førstningen fandt han, at den Frist, som var ham tilstaaet, var altfor kort, og besværede sig ynkeligen derover. Men neppe havde han bragt i Erfaring, at Fiskalen Jakob Lund havde faaet Ordre om at reise til Vestlandet i et kongeligt Erinde, og at denne og Magister Iver som Følge deraf ogsaa arbeidede for at faa Sagen udsat, indtil Fiskalen kom tilbage, før han med Brask og Bram gjorde alt muligt for at drive den frem og klagede over, at man søgte at spilde Retten for ham.

Magister Iver søgte da at faa Fuldmagt af Bønderne til paa deres Vegne at møde paa de berammede Thing for at tale deres Sag mod Jens Madssøn. Før sin Afreise drog Fiskalen om i Bygderne og paalagde Hyldingsmændene at sende Magister Iver sine Signeter til at besegle Fuldmagten med. Nogle efterkom ogsaa Opfordringen; men fra andre Hold blev den mødt med stærk Uvillie. „Det er ikke Ret saaledes at sanke Signeter og sende bort i fremmede Bygder,“ svarede Lensmanden Ole Sønstevold af Gausdal.

For imidlertid saa meget som muligt at imødekomme sin Svogers Ønsker gav Jakob Lund sin Substitut Christen

Jakobssøn under 8de Oktober Bemyndigelse til at „have Inspektion med alt, hvorudi hans Kongl. Maj.ts Interesse kunde falde.“ Herved blev det saa alligevel i Virkeligheden Magister Iver, som blev Almuens Talsmand paa de tillyste Thing, da hans Ven Christen Jakobssøn var nødsaget til at handle efter hans Raad og Bud.

Den 25de Oktober begyndte Undersøgelseskommissionen, der foruden de nævnte to Mænd bestod af Lensmanden Arne Sem af Birid og sex Lagrettemænd af samme Prestegjeld, sin Virksomhed paa Jørstad Thingstue i Faaberg, hvor den holdt ved i tre Dage. Baade Jørgen Philipssøn og Jens Madssøn var komne til Dalen for at forsvare sig mod de fremførte Klagemaal. Bygdens Almue var mødt talrig op, og Hyldingsmændene Ole Haavin og Gudmund Thorgeirsrud var tilstede for at svare for de indgivne Supplikationer. Hans Skjønsberg af Øier og enkelte af Magister Ivers Tilhængere af Ringebo og Fron havde, skjønt ustevnte, indfundet sig for at paase, at Hyldingsmændene ikke svigtede den fælles Sag.

Paa den saakaldte store Supplikation havde Statholder Nils Trolle afgivet den Erklæring, at samtlige Skatter og Afgifter, som i den sidste Feidetid var blevne udredede af Almuen, var komne Kongen og Landet til Bedste. Til denne, der blev Bønderne forelagt ved Knud Frantssøn, turde de intet indvende, af Frygt for at rammes af den mægtige Statholders Vrede. Med Hensyn til Klagen over Fogden og Sorenskriveren traadte der strax efter Tilskyndelse af Hans Skjønsberg nogle Bønder op, der vidnede, at Fogden og Sorenskriveren under Navn af frivillig Gave havde beregnet sig utilbørlig store Sportler.

Det lod næsten til, at der skulde opdynge sig Bevisligheder mod Jens Madssøn; da faldt han paa den lyk-

kelige Tanke at lade Hyldingsmændene træde frem for at svare for de indgivne Klager.

Nu anstillede disse sig, som om de var aldeles uvidende om, at der var klaget paa Øvrigheden, og fremkom med en forvirret Forklaring om, hvorledes det var gaaet til, at deres Segl var blevne satte under Supplikationen. Retten lod sig dupere og krævede ikke engang, at Bønderne skulde beedige sit Udsagn.

Hvad der bevirkede dette mærkelige Omslag, var dels de Trudsler, som Jens Madssøn havde ladet falde om, at han vilde tage en haard Hevn over Klagerne, naar han igjen kom til sit Embede, dels en Skrivelse fra Presten Hr. Sivert paa Lesje til hans Broder Ole Haavin. Dette politiske Sendebrev er endnu i Behold, og da det i al sin Korthed yder interessante og særdeles karakteristiske Bidrag til Belysning af Forholdene, maa det her medtages i sin Helhed.

„Kjære Oluf Haavin, Lader jeg dig vide, at den 25. Oktober førtkommende skal Jens Madssøn sin Proces anfange i Faabergs Sogn imod sine Anklagere. Hvorledes Enhver sit Klagemaal beviser, lærer Tiden. Her i mit Sogn haver Christen Hofauk og Ole Kolstad suppliceret over Jens Madssøn udi Almuens Navn og dertil misbrugt deres Signeter, som Christen Hofauk haver taget hos dennem og belovet, at han deres Signeter ikke til anden Ende bruge skulde end til menige Almues Bedste om deres forrige Friheder. Der Almuen erfaret haver, at de til Klagemaal haver brugt deres Signeter, er de alle falden dennem ifra, saa de faar ene at svare, til hvis (ɔ: hvad) de angivet haver. Hvad Ende det vil tage med dennem, kan enhver, som nogen Fornuft haver, lettelig forstaa. Og eftersom jeg erfarer, at du med de rebelske og urolige

Hoveder skal have udfaaet dit Signet at besegle en Supplik over Jens Madssøn, hvilket gjør mig ganske ondt, og du uden al Tvivl maa dertil være belokket og kanske derhos belovet store Løfter, som aldrig kan holdes eller efterkommes af dem, som det udlovet haver, hvorfor jeg endnu anden Gang varer dig ad din Skade, at du i Tide vender dig fra saadanne urolige Mennesker, som du est kommen iblandt, om du ellers vil agte din egen Velfærd og vi, som dig anrørende er, skal ikke have Skam og Blusel af dig. Se du derfor til, at de, som dig til dette Verk haver bedaaret, ikke slaar sig derfra, saa du staar i Stikken igjen. Betænk nu hos dig selv, naar du bliver tilspurgt, hvad Jens Madssøn haver dig forurettet, hvad du da med Sandhed haver at klage over hannem. Det skal endnu være mit Raad, at du bekjender, hvo dig dertil skyndet haver. Men gaar du paa dine egne ulovlige Veie, og du kommer derover i Uleilighed, saa skal du have den Bistand, du skal have hos mig. Jeg vil saa hermed have dig med alt kjært yndende Gud befalet. Af Lesje Prestegaard hastigt den 16. October A° 1661.

Sivert Engebretssøn
egen Haand."

Dette Brev havde den tilsigtede Virkning. Efterat Ole Haavin havde udleveret det til Retten, og det var bleven oplæst for den forsamlede Almue, var der ingen, som havde noget at sige paa Fogden eller Sorenskriveren i ringeste Maade, endda Rettens Præsiderende gjentagne Gange lydeligen opfordrede alle til at fremkomme med sine Klagemaal.

I Gausdal Prestegjeld, hvor Retten holdtes paa Volden Thingstue, gik alt til paa samme Maade som i Faaberg; Almuen vilde med den saakaldte store Supplikation alene

have andraget om Forlindring i Skatterne, uden at have havt til Hensigt at rette nogen Beskyldning mod Statholderen, Fogden eller Øvrigheden forøvrigt. Hvad Klagen over Fogden angik, erklærede Hyldingsmændene Erland Olstad og Hans Forset, at de vistnok under sit Ophold i Kristiania havde faaet Opfordring af Magister Iver og Jakob Madssøn Lund til at besegle en saadan, men at de ei vilde være med derpaa. Denne deres Forklaring tog Retten for god, uagtet disse Mænd, som vi ovenfor have seet, endog to Gange havde andraget om at faa Fogden fjernet og begge Erklæringer var fremlagte for den!

Ganske anderledes gik det imidlertid til i Øier Prestegjeld, hvor Thinget holdtes paa Gaarden Skaden. Her førte Hans og Jon Skjønsberg Ordet paa Bøndernes Vegne. Hver Gang de oplod sin Mund, æskede de Lyd ved at slaa med sin Stok i Loftsbjelkerne, og Almuen gjentog, hvad de sagde. Da den store Supplikation af 14de Juli 1661 blev oplæst og Almuen tilspurgtes, om den vilde vedstaa den, svarede Skjønsbergmændene paa Bøndernes Vegne, at de havde andraget sin Nød og sine Udgifter for Kongen i Haab om at finde nogen Lettelse; hertil havde hverken Statholderen eller andre noget at sige.

Hidtil var alt gaaet stille for sig. Men da Laurits Christenssøn, som præsiderede i Retten, oplæste Klagen over Fogden og spurgte, om Bønderne vilde vedstaa den, reiste der sig sterk Bulder og Larm i Thingstuen. Den ene raabte i Munden paa den anden, at de stod ved den. Laurits Christenssøn forlangte at faa opgivet Navnet paa Forfatteren, men Hans Skjønsberg spurgte spodsk, om det ikke kunde være det samme, om det blot var en Gjetergut, som havde ført Klagen i Pennen, siden Almuen

vedkjendte sig hvert Ord, som deri var sagt. Bønderne ytrede sit Bifald til Hans Skjønsbergs Udtalelser.

Ude paa Tunet opstod der ligeledes paa samme Tid stor Bulder og Larm. Der stod Christopher Thordssøn, Magister Ivers og Jakob Lunds Svoger, med Hans Klokkers Søn og oplæste høit og lydeligt nogle Stevninger, som Christen Jakobssøn havde udstedt over Jens Madssøn og Skriverne i Dalen. Siden traadte han med Brask og Bram ind i Thingstuen, ledsaget af en stor Hob Bønder. Laurits Christenssøn spurgte ham om, hvad han her havde at gjøre. Christopher drog den krumme Sabel, som han paa Gudbrandsdølernes Vis altid pleiede at bære ved Siden, og mente, at han agtede at blive, hvor han var, og under Mængdens jublende Tilraab gik han hen og satte sig paa Bænken lige over for Lagrettemændene.

Da Larmen var stilnet lidt af, spurgte Knud Frantssøn, Statholder Nils Trolles Fuldmægtig, Almuen, om der var nogen, som havde noget at sige Statholderen paa eller nærede Tvivl om Rigtigheden af Paabudene eller Klareringen af Oppebørslerne, saa skulde han paa sin Herres Vegne svare dertil. Hans Skjønsberg og nogle af Almuen erklærede hertil, at Nils Trolle havde de ikke klaget over; thi ham skyldte de hverken ondt eller godt; sine Skatter skulde de svare, men de vilde heller ikke vide mere af Jens Madssøn eller Sorenskriveren at sige.

Da Larmen vedvarede, bad Fogden Jens Madssøn for Guds Skyld om, at de fremmede fra Fron og Ringebo, som blot ophidsede Almuen, maatte vises bort fra Thinget, da de ikke havde noget her at gjøre. Laurits Christenssøn bad dem om at forføie sig væk; men da reiste der sig et Skraal i Thingstuen, som var værre end alt det Spektakel, som før havde fundet Sted. Hans og Jon Skjøns-

berg slog med sine Stokke i Loftsbjelkerne og mælede, at de fremmede skulde blive der, hvor de var, og siden skulde de følges ad fra Thing til Thing over hele Dalen. Nogle af Bønderne tillod sig under Tummelen paa en meget nærgaaende Maade at forhøre sig hos de tilforordnede Øvrighedspersoner, om de havde Skydspas; da disse saa viste det frem, lovede de dem, at de nok skulde faa Friskyds ud af Bygden.

For nogenledes at tilveiebringe Ro paa Thinget forlangte den anklagede Foged Jens Madssøn, at hver Mand fra Øier Prestegjeld skulde træde frem efter Paaraab efter Mandtallet for hver især at gjøre Rede for, hvad han havde at klage over. Laurits Christenssøn var villig til at efterkomme Fogdens Forlangende og slog til Lyd. Men Skjønsbergmændene erklærede, at herpaa vilde de ikke indlade sig; „det var tidsnok — mente de — at gaa frem efter Mandtallet, naar Skattething blev.“ Almuen stemte i med Hujen og Skraal og sagde, at det var Ret. Paa samme Tid indleverede Jon Skjønsberg en „Fortegnelse paa hvis Almuen haver lidt og udstaaet“,[1] der skulde tjene til at

[1] „Forteignelsze paa huis almuen haffuer lidt och vdstaait som epter følger.

Fæholding sex rdr, fougdens holding 3 gannge om aarit i det ringeste och 3 dr. huer natherberge; fougdens bocher, som hannd tager i støffuelhud, besueris almuen med at holde. Fougdens hester besuergis ochsaa allmuen med at holde; fougdens fæ maa ochsaa Konngens bønnder føede.

I forleeden vintter loed Jenns Madsen sin sedel vdgaae til Lenszmanden, att hannd schulle ihaabetage høe til hanns øxszen, szom hannd beraabte szig paa at schulle verre til herredaugene och hyldingens fornøedenhed, och det høe som igen vaar maatte vi och kiøre enn miel i schydtzferd, droeg saa vd paa Edszvold verch och solde dem der for pennge. Fougden besuerger och almuen med tou, szom hannd vdschaffer huert aar at lade spinde for sig. En fuld gaard, szom er offuer threi huuder, maa giffue ophøyelsze, aff huer huud 1 r:ort. En halff gaard, som er offuer 1¼ huud, maa giffue i ophøy-

bevise deres Klagemaal; men da dette Dokument hverken var skrevet paa stemplet Papir eller forsynet med Underskrift, erklærede Laurits Christenssøn, at han ikke kunde tage noget Hensyn dertil, og lagde det i et Skrin, som stod paa Bordet. Men Jon vilde ikke slaa sig tiltaals dermed. Han trængte sig ind paa Rettens Medlemmer, slog i Bordet og greb i Skrinlaaget for at tage Brevet tilbage. Bønderne stimlede ogsaa sammen under Trudsler og Skraal og mente, at de nok skulde ud med Brevene, før de kom af Dalen. Der var nu intet andet for Øvrigheden at gjøre end at tage Protokollerne og Dokumenterne i Hænderne og under største Livsfare søge at trænge sig gjennem Mængden ud paa Tunet, hvilket ogsaa lykkedes. Værre var Fogden Jens Madssøn faren, der blev haardt kringsat af Mængden inde i Thingstuen. Man hørte ham raabe, at man tog ham afdage. „Er der nogen," sagde han, „som vil lægge Haand paa mig, saa kom! Gud skal være mit Vidne!" Men midt i Sværmen svang Magister Ivers Svoger Christopher Thorsen sin Krumsabel og raabte: „Skal det saa gaa, da skal jeg, Guds Død, hugge fra mig, saa det skal sjunge i dem!"

---

elsze af huert schin 2 scheling. En ødegaard, szom er offuer 9 skind, maae giffue i ophøyelsze af huert schind 2 ß. Fattigmands schatt af en fuld gaard en rixort, en halff gaard en ort, en ødegaard sex schelling, som offte bleff kreffuet aff lennsmanden paa kierchevolden saavel som aff fougden paa tingit.

Toeg Jørgen Philipsen en told aff huer mannd for vegt och tønnde maal, huusmandz schatt ehnn rdr. Besueris och almuen en part att maa igen tage paa kastebuden meere end dennd 3die part, och fougden tager tiende aff enn fuld gaard i huert soegenn. Her befindis, att fougden haffuer tagit aff en ødegaard, som schylder ichun it schind threi rd: i schatt.

Dennd tid Jørgen Philipsen droeg herfra, toeg hannd tredie aars tage; dette anndet aar toeg Jenns Madsen af en part kongens bøender tredie aars tage.

Dennd tid, vi giorde huer tredie mannd til Trundhiemb med sex vgers koest, da toeg Jørgen Philipsønn fra dennem dend største deel."

Efterat Retten paa denne bedrøvelige Maade var bleven sprængt paa Øier Thing, maatte Øvrigheden for den største Del tilfods begive sig til Ringebo. Da Retten saa den 2den November paa Bjørge Thingstue erklæredes lovlig sat, var Hans Skjønsberg tilstede der blandt Almuen.

Hyldingsmændene Christen Gunstad og Erik Kolstad var fremmødte at svare paa Almuens Vegne. Hvad den store Supplikation angik, afgav de den samme Erklæring, som var afgivet paa de tidligere holdte Thing; i den, mente de, fandt Klagen over Dalens Øvrighed sin Begrundelse, og den vilde de vedstaa. Hans Skjønsberg raabte da ud blandt Almuen, at det ikke var mere end rimeligt, at Jens Madssøn fremlagde den Erklæring, han havde indsendt til de gode Herrer i Rigens Raad om sit Forhold, saa kunde man selv lettest dømme om, hvorvidt han var skyldig eller ikke. Bønderne fandt, at dette var vel talt. Men denne Erklæring havde Jens Madssøn ikke ved Haanden; derimod gjentog han sit Forlangende, at hver Mand skulde gaa frem efter Paaraab efter Mandtallet og angive sine Klagemaal. „Det er da forunderligt,“ sagde Christen Gunstad, „at nu kan ikke en hel Almue sætte en Foged af, medens faa Mænd kunde gjøre det i gammel Tid.“ Til Fogdens Forlangende svarede han og hans Kammerat Erik Kolstad paa Almuens Vegne, at man vilde gjøre, som han havde krævet, hvis man med det samme fik beedige sit Vidnesbyrd. Men herpaa turde Laurits Christenssøn ikke indlade sig. Nu overleverede Bønderne til Retten et Register over Jens Madssøns Forseelser,[1] men da

[1] „Effterszom Jenns Madsenn os fattighe almue aff Ringeboe soegen haffuer ladet steffne for de klagter, som vi haffuer hannem af høy tilforaarszagit nøed angiffuet for, hvorpaa vi stoerlig forundretz, thi

dette hverken var forsynet med Segl eller Underskrift og derhos var feilagtig dateret, negtede Laurits Christenssøn at tage noget Hensyn dertil. Da begyndte Bønderne at knurre. Hans Skjønsberg skreg og hujede, at de skulde

---

vi ere udi mannge maader aff hannem forarmede szom aff desse efterfølgende bevislighe poester schal forclaris.

1. Dennd v-lidelig forhøyelse schat, som Jens Madsenn haffuer aff os annamit saasom aff huer gaard offuer thre huuder maate giffue hannem 1 ort for huer huud; huer halff gaard som haffuer werit 1½ hud maate giffue 1 ort och huer ødegaard som haffuer verit offuer 9 schinnd maatte giffue aff huert schin 2 ß udi ophøyelsze.

2. Haffuer Jens Madsøn och hans fuldmæchtig reist omkring i bøyden att vdtrue enn ort aff huer fuldgaard och en halff ort af en heel gaard och sex schelling aff huer ødegaard.

3. Ennd dennd store summa pennge aff os er opbaaren for leegs fæ och søffuer, som er en for huer søuff och enn daler for huer koe, beløbber sig i ringeste aff dette ringe gield huer aar til fiorten rdr.

4. Haffuer vi som er kong: bøennder maattet føede hanns fæ och menige mannd hanns hester.

5. Dennd v-lidelig bøxsel som er tagen aff oss ved Jens Madsen som bevisis aff Siffuer Høystad, som maatte giffue hannem 20 rdr. for huuden och 5 rdr. i støffuelhuud. I lige maader af Arne Nørdrum, som maatte giffue hannem 20 rdr. for huuden 3 rdr. i støffuelhud, Guldbrand Tullien lige saa.

Olle Linduig bekiende, att hannd bøxselet sin gaard af Jørgen Philipsønn det enne aar, och Jenns Madsenn maatte hannd giffue tredie aars bøxel dett anndet aar 1½ rdr. och enn halff rdr. i støffuelhud. Dett samme bekienndte Enngebret och Steffen Opszal, Sten och Siffuer Høystad, Peder Suenndsen och Morten Lien.

6. Dennd v-lidelig indquartering, som Jenns Madsen os haffuer paalagt, bevisis aff Guldbrand och Johannes Biørge, att di maatte holde officerer i fire maanedter, enndoeg de sider paa en ringe gaard, och deris naboer iche hollt vden en dragun i thou maanidter. Det samme bechiennde Inngebret och Erlannd Flyen, at først Jenns Madsen inndlagte paa dennem captein lieutenant och maatte giffue hannem halffelleffte rdr. och straxt der epter indlagde hannd en dragun paa dem och maatte giffue hannem 2 rdr. 16 ß. Nu i sommer 3 vger for Piinszdaug inquarterit hannd en corperal paa os dennd ganndsche sommer offuer, saa noch som aff slig tilfelde giffues aarsag at bliffue vdarmet, formidelst slig Jenns Madsens store forvrettelser imod os. Bevisis endoch aff Christen Vedstad, Erich Guttu, Siffuer och Jacob Høye, at Jenns Madsen indlagde paa dennem en quartermester, och

tage sit Indlæg tilbage, og Øvrigheden fandt det klogest at hæve Retten, inden det kom til de samme tumultuariske Optrin som i Øier Thingstue.

Det næste Prestegjeld, som Undersøgelseskommissionen

---

di hollt hannem i femb vger, menns maatte saa giffue Jenns Madsen for hannd inquarterit hannem ind til anndre thri rd. Guttorm Opsal bekiende i lige maader, att Jenns Madsen indlaugde paa hannem lieutenant Borchort, maatte giffue hannem 1 rd., for hannd toeg hannem bort, laugde saa en munsterschriffuer innd paa hannem och maatte giffue hannem 4 rdr.

7. Annlanngende dennd store foræring, som bete Jenns Madsen haffuer tagit for vdschriffuelse, bestaar wdi det hannd haffuer szolt kongens folch lige som beester, som kannd bevises med Steen Høystad, som maatte giffue hannem en voxen oxe for 6 rd., 2 pund smør, 1 voxen giet, en halff side flesch och tou toebrinder hamp, for hannd schreff enn annden karl i hanns sted.

Guldbrand Tullien vinder och bekiennder, at hannd maatte giffue Jens Madsen thou støcher fæ for tolff rdr. och enn giødt galte for 3 dr., for hannd schreff enn annden soldat i hanns sted, endoeg hannd haffde stadtholders ordre, at hannd maatte bøxele sin faders gaard. Elleff Kolstad maate giffue Jenns Madszen tou rdr. och it pund tallig, for hannd schulle schriffue enn annden karl i hanns steed, menns der hannd samme penge haffde bechommet, maa hannd ennda alligevell nu sielff gaae vnnder compagniet. Hans Biørge bechiender at haffue en liden søen, som ikke kunde gaa i schydzferd; schreff Jenns Madsenn hannem til soldat, maatte saa giffue hannem tou bocher, for hannd gaff hannem løes, och schreff et fattig barn i steden, som iche haffde i liffue huerchen fader eller moeder, mens tuennde hanns brøedere haffuer tiendt vnnder compagniet i mannge aar, huilchet vidtnes aff Christen och Hafftoer Biørge. Erich Spanngerud maatte giffue hannem en voxsen oxse, och it reefschinnd for 5 r:ort, førennd hannd vilde schriffue hanns naffn ind i jordeboegen. Johannes Veedstad gaff hannem en biørnhuud for hannd schulle schriffue en annden karl i hanns tiennistedrenngs sted. Knud Bringsrud vinnder och bechiennder, at hannd gaff Jenns Madsenn 5 rdr. och hanns quinde den 6 for hanns drenng iche schulle schriffues, och samme tid gaff hannd firre rdr. for Joen Veenaasszis søen, och fjortenn dage der effter hannd fich samme pennge, schreff hannd deris drennger til søldater. Haffthor Myttingen bechiender, att Iffuer Berig thoeg 3 rd. aff hannem paa Jenns Madsens veigne. Baltzer Aarnes nødte Jenns Madsen til att maatte giffue hannem 1 rd. och toue bocher for vdschriffuelse, vinnder Annund Aarnes och Steffen Dalszeeg, som hannem samme bocher

skulde besøge, var Lesje, der i enkelte Henseender maatte betragtes som Centralpunktet for den hele Bevægelse blandt Dølerne. Da Jens Madssøn og Jørgen Philipssøn vel kunde indse, at Jenssønnerne med Christen Hofauk i Spidsen til

---

och pennge leffuerede paa Løesznes. Siffuer Høystad bleff truit aff Jenns Madsen att hannd schulle giffue hannem en koe och 1 pund Smør, for hannd ich haffde tient under compagniet, førend hannd fich bøxselit sin faders gaard. Joen Mortennsen Hille bechiender, att hannd haffde faait tuennde tingsvidner om dennd store w-løche ilde-brand giorde hannem, doeg maatte hannd ikke befries for schat, før-ennd Jenns Madsen udtruede en buch ifra hannem udi hanns store nøed och fattigdomb. — — — —

8. Enndoch bekiennde Baar Ilstad, enn fattig soldat, som i denne forgangen besuerlige krigstid haffuer tienndt hanns Kongl. Ma. at hannd bleff truet aff Jenns Madsen at giffue sig 14 rdr. for en ringe sag foruden loug och domb; maatte iche i dett ringeste udi sagenn faae sine proff forhørt, som hannd haffde verit begierennde.

9. Da giffues nochsom for os fattighe bønnder aarszag til at verre i stoer forarmelse af de v-billighe mannge penngers fralochelse och fratruelse aff fougden och begge schriffuerne imoed lougen och reces-sen, først idett vi nøedis til att holde schiffte, som ieg Erich Kolstad maa bechiennde, att de truede mig paa 2 aars tid at holde schiffte, men der de kom at holde schiffte, haffde de iche vmag offuer en 2 eller 3 timmers tiid, maatte saa giffue dennem derfor 5 Rd., Jenns Madsen 2 och beggi schriffuerne threi; droeg saa fra mig om afftenen dett var saa goedt som mørcht, ind till min naboe Elling Bøe, nøedt och truet hannem til at holde schiffte, enndoeg hanns broeder var vd moed fiennderne ned ved Halden, och maate saa med bøen och graad giffue hannem 1 rd., for byttet maatte bliffue opszat til hannsz broe-ders hiemkompst. Dett schall Johannes och Christen Veestad vidne, som offuerverenndis var. Samme tid droeg de til Giørn Rombsaasz, nøede och truet hinder til at holde bytte, enndoeg henndes v-myndige børns formynnder iche tilsteede var, maatte saa giffue Jenns Madsen 2 rd. Hendrich Jacobsen thou dr. och Jacob Knudsen en liden kiel. Droeg saa der i fra och til Inngeborre Trobmsnes, nøede och truede hennder til at holde bytte, maatte saa give Jenns Madszen enn rdr., Hendrich Jacobszenn enn oxse, Jacob Knudsen en jernpannde paa 2½ ort och itt alreb; siden vilde Henndrich Jacobszen tage ifra hennder 1 par lyszestager for gammel gield, saa maatte hun giffue hannem enn rd. — — — — — Dette forschreffne at verre voris korte indleeg imoed Jenns Madsens steffning, huor vdi vi mennige mannd beviser voris klagter och supplicationer sanndferdig at verre,

det yderste havde ophidset Stemningen i Hovedsognet mod dem, havde de draget Omsorg for, at Thinget blev berammet i Dovre Annex, hvor de i ethvert Fald trygt kunde gjøre Regning paa, at Lensmanden Peder Ekre vilde tage dem i sit Værn, om Nøden saa skulde føre det med sig.

Medens de Kommitterede var paa Veien til Dovre, modtog Christen Hofauk Besøg af Fiskalens Tjener Philip Iverssøn. I Løbet af Dagen samlede sig her flere af Hr. Jens's Sønner og Svigersønner samt deres Venner. Ogsaa Magister Iver skal have havt sin Repræsentant ved Mødet. Det vides ikke, hvad her blev forhandlet, men om Aftenen sendtes der til de forskjellige Fjerdinger i Bygden Budstikker, ved hvilke Almuen befaledes at møde paa Gaarden Flitte Dagen før Thinget holdtes paa Dovre.

Paa Lønthinget paa Flitte oplæste Christen Hofauk en Befaling fra Fiskalens Fuldmægtig Christen Jakobssøn om, at ingen skulde møde paa Thinget paa Dovre, da han selv ikke agtede at indfinde sig her. Længere ud paa Dagen ombestemte han sig imidlertid, og nu gik Budstikken om Natten om paa de nærmestliggende Gaarde for at befale Bønderne at møde paa Dovre.

Den 7de November holdtes det tillyste Thing paa Gaarden Landnem.

Her mødte Fogden over Hedemarken, Berild Jenssøn, der som ovenfor omtalt var bleven konstitueret i det gud-

---

och effterszom vi iche kunde faa voris eigenn schriffuer til at schriffue paa tingit hiemme voris store nøed och trang, haffuer vi giffuet voris fuldmæchtiger, nemblig Erich Kolstad och Christen Gundstad fuldmagt vnnder voris breff och zeigl paa voris veigne at tilkiendegiffue den storre vdarmelse vi aff Jenns Madsen lid haffuer, med anndet merre som vi mennige Mannd vil ghestendig verre, och det bevislig giøre, naar desaze indschreffne deris æd forr rettenn schal giøre. Vil saa hermed haffue dennd fromme dommere, som rettenn er betroed att betienne, Gud befallit. Aff Ringeboe dennd 4 Nouember Anno 1661."

brandsdalske Fogedembede, og Christen Jakobssøn som Fiskalens Fuldmægtig. Christen Hofauk og Ole Kolstad, der som Hyldingsmænd var fremmødte i Christiania, erklærede paa Forespørgende, at de ei havde faaet den store Supplikation eller Svar paa den tilbage; men hvad den indeholdt vedstod de, og til yderligere Begrundelse fremlagde de en Fortegnelse over, hvad Almuen af Lesje havde maattet udrede til Jørgen Philipssøn og Jens Madssøn.[1]

---

[1] „Rigtig forteignelsze paa huis som allmuen her udi Lessøe soegen baade udi Jørgen Phillupszens och Jenns Madsenns tid udgiffuet haffuer fra a⁰ 1657 och til a⁰ 1660, er som følger.

1. Anno 1657 udi Augusti maanidt udreede huer tou fuldegaarder en soldat til Vinger med 3 vgers koest, saa vel som med driche pennge effter formuen, och schaffet vi dennem hoeser och schou och var di der til otte dauge fore Jul.

2. Fierde dag Jul vdreede vi dennem igen med fiorten daugis koest och fulde kleeder med kioel och ald annden behøring och var der til Vor Frues daug i Faste.

3. Anno 1657 ved Michelszmestid vdreede vi trei fulde gaarder en døgtig karl vd· til lanndvagt vnnder 12-miilskougen med hester at føre deris koest paa och gaff vi huer karl 3 rd. effter szin anndel.

4. Anno 1657 bleff paabøeden at giffue røtterholdschatt baade aff det goeds, som vi sielff haffuer i brug saavelsom det vi haffuer i hiembbørszel och halffdellen af voris inndtegt, huilchen vi haffuer maatt vdstaait udi ald dennd foregaaende besuerlige tid.

5. Haffuer vi och maate vdgiffue til de forarmede ved Halden enn r:ort aff huer fuldgaard, udi schierboeds schatt ½ r:ort, item for vegt och maal 3 schl. aff en tønde och enn bismer.

6. 1658 vdlagde vi ni dragunhester med sadel och bidsel, annden gang maatte vi vdleege 4 hester och forschaffe dennem ind til byen och fich ingen betalling derfore i ringeste maader.

7. 1658 om høesten ved Korszmesze reiste maior Poffuel til Trundhiem med alle voris søldatter; da maatte vi vdleege til huer søldatt fiorten dauges koest med kioel til behørige kleeder.

8. For Michelsmes schaffet huer fuldgaard til Trundhiems beleigring 4 ℔ brøed 1 pund smør och 1 pund ost. Her paa Læssøe haffuer en part bechommet noeget och enndeel aldelis inngen betalling.

9. Samme foreschreffne aar 3 vgger for Jul var 3 fulde gaarder om huer karl at vdreede til Trundhiembs beleigring med siuff vggers

Jørgen Philipssøn følte sig i Begyndelsen ganske rolig; thi paa det sidste havde han for Laan, som han havde forstrakt Kronen med, faaet i Pant Odelsretten til et Flertal af Gaardene i Lesje og paa Skogen. Da Enken paa Gaarden Bjørlien, der i Jordebogen var opført for en Huds Skyld, beklagede sig over, at hun havde maattet betale ham 25 Daler og en Oxe i Bygsel, endda hendes ældste Søn, der fire Aar i Forveien havde overtaget Gaar-

koest til lanndvagt och de, som ei sielff haffde karl, maatte leie enn annden for sig och giffue hannem 3 rdr., och som de kom der nord, var de der ichun 13 natter, dermed fich de forloff hiem igen, mens ald koesten de med sig haffde, truede Jørgen Philipszønn fra dennem, saa folchit maate gaa 23 fulde mille vegs foruden koest, vdenn huis de vnndervegs aff medynnch kunde bechomme, ellers haffde de slet vnndkommet, maate dertil aff huer thou fulde gaarder forschaffes enn hest til prouianten nord paa at føre, huilchet koestet enhuer aff os paa reisen 3 rd., huorfore vi inngen veederleeg igen haffuer bekommet.

10. Anno 1658 ved Kynndelsmese tider vdreede vi voris soldater med 14 daugis koest sampt med kioel och fulde kleeder och vaar de da vde til Korszmisze om varen.

11. Anno 1658 trei vgger epter Kyndelsmes kom her til os strenngelig bud och befalling, at alle och ennhuer, som kunde berge vaabben och verge, och ennhuer karl schulle haffue enn maanidtz koest med fuld ghever, loed och krud, da reiste vi fattige folch straxt vdi veien, och som vi kom vd til Glommen, var vi der i trei nætter, fich saa forloff at gaa hiem igjenn.

12. Anno 1659 gaff huer fuld gaard 4 rd. i prouiant til sloettet, och haffuer vi derfore intet heller bechommet.

13. Vdi samme aar bleff os strenngeligen paabiudet och befallit aff Jenns Madsen, at 2 fulde gaarder enndelig schulle da forschaffe enn fuld kledning til huer soldat, halffue och øde epter anndell. Dissze forschreffne kleder forschaffet vi straxt til fougit gaarden Iszum, huilche kleeder en part af søldaterne iche bekom det ringeste aff.

14. Noch bleff os paabøedenn, at huer fuldgaard paa sloedtet schulle forschaffue prouiant, nemblig en tønde biugkaffringer, 1 q^ter^ grynn och tou punnd røegit kiøed, halffue och øde epter anndel, och berettet for os Jørgen Philipszen szamme prouiant paa sloedtit at haffue vdlagt, huorimoed vi samptlig haffuer moette vdloffuet at schulle arbeide derfore paa jernverchit for hannem, huilchet vil falde os al

den, havde betalt 20 Rigsdaler og 3 Maardskind, forlangte Jørgen Philipssøn, at hun skulde forlade Gaarden, i hvilken hendes eller hendes Mands Slægt havde nedlagt Generationers Arbeide, saa skulde han lade hende faa tilbage de Penge, hun senest havde indlagt! Nu fulgte det ene Vidnesbyrd paa det andet, der alle stillede Jørgen Philipssøns og Jens Madssøns Udsugelser i et grelt Lys selv for hin Tids Jordegodsbesidderes Retsbevidsthed. Det

---

for megit beszuerligt det at vdstaae; siunes snart at komme offuer slig pressue (sic!) udi største armoedt och elenndighed, som nu er allereede at finnde epter dennd ringe taxt, som nu er sat paa det berigarbeide.

15. Vdi samme aar ved kynndelsmes tider optentis vedvarderne offuer ald Guldbrandzdallen och da bleff strenngelig befallit at schulle vd en aff huer gaard med en maanidz koest. Da reiste vi vd til Stannge soegen paa Hedemarchen och vaar vde en maanidz tid med; hesterne szom foederit bleff vdført paa, kom ingen igen aff, mens bleff for menige allmue alle borte.

16. Enn maatte ochsaa aarligen vdgiffues enn r:ort vdi schat, som kaldes Visøer schat aff huer fuld gaard, halffue och øde gaarder effter anndel, huorudi siunes vi fattige allmue megit at vere forvrettet aff Jørgen Philipszenn och Jenns Madsen, effterdi vi iche maa niude voris allernaadigste herres och kongis naadigste medgiffne frihedsbreff, inndehollennde att vi for alle schatter schulle verre fri och forschaanit, som formiedelst dennd stoere och beszuerlige schydzfærd och misvegst paa kornit er bleffuen benaadigit, huor imoed naar schattebreffuene udi anndre soegner er paabuden haffuer Jørgen Philipsen och Jens Madsen os fattige almue ochsaa paalagt schatter lige ved anndre, och dersom vi da schulle niude voris allernaadigste herres och kongis naadigste benaadning, maatte vi Jørgen Phillupsen med goede foræringer os afschedige, saasom det første aar 1 par øxszen, de anndre aar maatte vi vdgiffue aff huer fuldgaard enn rdr. eller fire pund fisch, halffue och ødegaarder efter anndeel och ellers videre som her vdi ey kannd forfattis.

17. Enn ydermere haffuer ochszaa cronens lanndbønnder maatte aarlig holde aff fougdens hester paa foring, nemblig 2 eller 3 paa enn nat, huer fuld gaard, halffue och ødegaarder effter anndel.

Att dette er en rigtig copie aff originalen bekiennder vi med voris vnndertrøgte zeigl."

(L. S.) (L. S.) (L. S.)

lod næsten til, at alle Bønderne af Lesje med et havde faaet Mod til at træde frem for Retten og gjøre nøiagtig Rede for, hvad Klagemaal de havde at føre over Fogderne.

Da reiste Jens Madssøn sig med et og beklagede sig over, at han var rettesløs. Thi paastod han, det var Christen Jakobssøn, den konstituerede Fiskal, som havde lagt Bønderne Ordene i Munden for at skade hans Sag. Jørgen Philipssøn stemte i med sin Svoger og forlangte, at enten skulde Christen Jakobssøn forlade Retten eller og maatte de vige fra sin Sag.

Christen Jakobssøn sprang nu op fra Bordet, der han sad, tog sine Breve i Haanden og raabte til Almuen: „Kom med mig; jeg skal holde med Eder paa Kongens Vegne!“ Han forlod derpaa Thingstuen med alle dem, som havde agtet sig frem for at klage paa Fogderne.

Nu var der ingen tilbage, som havde havt noget med Supplikationerne at gjøre, derimod nok af dem, som var beredt til at fortælle Fogderne og Undersøgelseskommissionen om den Budstikke, Christen Hofauk havde opskaaret, og om hvad der var forhandlet paa Lønthinget paa Bø. To af Lagrettemændene af Lesje, som var tilstede, Knud Hielle og Arne Klef, lod da herunder det Ord falde, „at dersom de skulde bekomme Jakob Madssøn til Foged, som enkelte forlangte, da vilde der blive Mandemord og Oprør mellem Almuen indbyrdes her i Bygden.“ Denne Ytring blev strax omhyggelig ført til Protokols efter Fogdernes Forlangende.

Den 9de November holdtes Thinget paa Moens Thingstue i Vaage Prestegjeld. Her fremmødte Hyldingsmændene Laurits Kvarberg og Johannes Blessum for at forsvare sine Klagemaal over Fogderne; Christen Jakobssøn,

Fiskalens Fuldmægtig var ogsaa tilstede til Trods for sin opsigtvækkende Udgang fra Landems Thingstue forleden Dag. Magister Iver havde vistnok fundet, at det lidet vilde svare Regning at holde sig borte fra en Forsamling, hvor man kunde stole paa Bistand fra slige Karle som Laurits Kvarberg og Johannes Blessum.

I Førstningen lod det næsten til, at Almuen vilde fralægge sig enhver Andel i Klagerne over Fogderne og Sorenskriverne. Da Christen Jakobssøn mærkede det, vinkede han en Vaageværing hen til sig og hviskede noget til ham; hvad det var, kunde ingen høre. Umiddelbart efter begyndte Bønderne at raabe og gjøre Allarm inde i Thingstuen. Jens Madssøn reiste sig da og klagede over, at han var retteslløs; thi, sagde han, nu havde Christen Jakobssøn, som var Part i Sagen, indblandet sig i hans lovlige Proces og ophidset Almuen imod ham. Han vilde derfor nedlægge Paastand om, at der i Thingbogen blev indtaget en Fremstilling af, hvorledes Christen Jakobssøn havde opført sig. Da blev der Tummel og Brag over hele Stuen. Erik Helden, der stod langt nede paa Gulvet, raabte til Peder Anderssøn, den forrettede Sorenskriver: „Skriver du ind dette, da skalt du fare en Djævels Færd!“ Underfiskalen vendte sig om til Bønderne og spurgte, om han ophidsede dem. Under den Hujen og Skraalen, der fulgte som Svar paa dette Spørgsmaal, trykkede en Vaageværing sig ind paa Lagrettemændene fra Birid og erklærede: „Besegler I paa os, saa skal I faa en Djævel!“ For at minde Retten om, at hans Pligt bød ham at være her tilstede, leverede Christen Jakobssøn sin Fiskal-Fuldmagt til Laurits Christenssøn, der modtog den med de Ord, at han vilde beholde den, indtil Sagen var bleven beskreven, eller i alfald saa længe, indtil han

havde taget en Kopi af den. Dette optog Underfiskalen som den største personlige Fornærmelse. Vred i Hu sprang han op, slog i Thingbordet og knyttede Næven mod Retten: „I flyr mig den igjen nu strax!“ brølede han, og henvendt til Almuen vedblev han: „Han tager min Fuldmagt fra mig! Skal han ikke fly mig den tilbage?“ „Tag den igjen, tag den igjen!“ skreg Bønderne og stimlede ind mod Thingbordet. Laurits Christenssøn fik denne Gang ikke Tid til at erklære Retten lovlig hævet; med Bøgerne og Brevene i Hænderne maatte han og hans Kollega, Sorenskriveren fra Thoten, tilligemed Citanten Jens Madssøn smutte ud af Bagdøren.

Tre Dage efter samledes Retten paa Moens Thingstue i Loms Gjeld, hvor Fogden Berild Jenssøn af Hedemarken og Christen Jakobssøn fremmødte tilligemed Hyldingsmændene Jon Okrust, Thore Guper, Erland Skrinde og Morten Krogstad, der samtlige havde været tilstede i Christiania. Paa Laurits Christenssøns Tilspørgende erklærede Bønderne, at den store Supplikation var forfattet efter deres udtrykkelige Ønske. Hvad Klagemaalet over Fogden angik, sagde Hyldingsmændene under Thingalmuens høilydte Bifaldsraab, var der ingen Grund til at fravige det; thi der i Gjeldet havde man for længe siden været kjed af dette „Svogerskabs“ Prellerier og Udsugelser, og man havde derfor med velberaad Hu begjæret at faa til Foged en troværdig Mand, som vilde holde dem ved Lov og Ret. Laurits Christenssøn lod nu oplæse et Indlæg fra Jens Madssøn, hvori denne nedlagde Paastand om at maatte blive frikjendt for „de opsætsige, sammenrottede og urolige Menneskers løse og ubeviste Anklage“, samt at disse skulde drages til Ansvar. Inden den suspenderede Fogeds Skrivelse endnu var læst til Ende, begyndte Almuen at

knurre. Magister Ivers Svoger, Christofer Thordssøn af Fron, der ogsaa paa dette Thing havde indfundet sig, blev saa forbitret over at høre sit Navn nævne paa en fornærmende Maade i Jens Madssøns Indlæg, at han drog sin Sabel, trængte frem gjennem Sværmen, hoppede op paa Thingbordet, greb Jens Madssøn i Armen og ruskede ham under Løftet om, at han skulde faa en Ulykke for, at han havde indført ham i sin Klage. Med Hensyn til den Beskyldning for Oprør og Opsætsighed, som Jens Madssøn havde udslynget mod Bygdens Hyldingsmænd, æskede disse og fik en Erklæring fra Almuen om, at der ikke var andet at sige paa dem end det, som godt og ærligt var. Derpaa gik Sorenskriveren over til at oplæse den Fuldmagt, som Jakob Madssøn Lund havde givet Christen Jakobssøn til at forrette som Fiskal i Dalen under hans Fravær, og som denne havde indlagt i Retten. Paa Jens Madssøns Opfordring negtede Kommissærerne at udlevere Fuldmagten til Christen, efterat den var bleven oplæst. Da denne nu troede, at det var deres Mening at ødelægge den, blev han aldeles rasende. Han begyndte først at tale eggende Ord til Bønderne; siden sprang han frem til Bordet og greb baade efter Fuldmagten og den store Supplikation, som Skriveren netop havde i Haanden. Skriveren kastede den da ned i Bænken ved Siden af Laurits Christenssøn. Christen knyttede Næven, slog vældigt i Thingbordet og brølede: „Guds Død! Nu flyr I mig den strax igjen, siger jeg!“ Dermed vendte han sig om til Almuen og raabte: „Drages til Minde, Godtfolk, at de tager mine Breve fra mig! Skal de ikke give mig dem igjen?“ Strax reiste der sig Bulder og Larm i Thingstuen. Bønderne skraalede den ene i Munden paa den anden: „Tag dem, tag dem! Eller

skal vi kanske tage dem?“ Det var umuligt for Peder Anderssøn at komme tilorde, idet Bønderne trængte op mod Bordet. Skriveren skjød da Lagrettemændene til Vidner paa, at han ved Vold hindredes fra at opfylde sine Pligter. Men fire af Bygdens mægtigste Bønder sagde da til Lagrettet: „Forsegler I noget af dette, saa skal I faa en Djævel.“ Paa samme Tid raabte de til Skriveren: „Fører du noget af dette ind i Bogen, saa skal du faa en Djævels Færd.“ Da kom der krybende en Gut ind under Bordet, sandsynligvis i den Hensigt at hente Christen Jakobssøns Fuldmagt bort fra Bænken, hvor den laa. En af Hovmændene blev ham var og sparkede ham væk. Larmen og Tummelen blev sterkere og sterkere. Hyldingsmanden Thore Guper greb allerede fat paa Skriveren; denne slængte da Christens Fuldmagt hen til Eiermanden og raabte saa: „Der ser I, Dannemænd! Der har han den!“ Men nu var det for sent. Der var intet andet for Laurits Christenssøn og Skriveren at gjøre — paastod de — end at slaa Bøgerne sammen og stikke Dokumenterne til sig, saa godt de kunde, hvorpaa de „med Frygt og Rædsel“ rømte ud af Thingstuen. Jens Madssøn havde allerede i Begyndelsen af Optøierne smurt Haser, da han saa, at Bøndernes Kjeppe paa en foruroligende Maade begyndte at bevæge sig i Retning af hans Hoved.

Nu stod der kun et Prestegjeld i Dalen tilbage, som Retten havde at besøge. Det var Frons Gjeld, Magister Ivers eget Sognekald og Christen Jakobssøns Hjemstavn. Her skulde Jens Madssøns Sag behandles Lørdag den 16de November.

Dagen efter at Underfiskalen paa en saa brammende Maade havde forladt Landems Thingstue — vistnok meget

mod den ham af Bevægelsens Hovedmænd givne Instrux — holdtes der paa Tofte Frigaard et Møde af Jenssønnerne, Ole Tofte, Christen Jakobssøn samt Lagrettemændene Jens Nørstegaard og Mads Bergdal af Frons Prestegjeld. At Magister Iver selv var her, nævnes vistnok ikke, men er dog ikke usandsynligt. Det blev da her bestemt, at de to sidstnævnte Lagrettemænd, Jens Nørstegaard og Mads Bergdal, skulde drage fra Bygd til Bygd i den nedre Del af Dalen for i hvert Prestegjeld at stevne Lensmanden, de to sidst forordnede Hyldingsmænd tilligemed tolv Lagrettemænd, som det overlodes Hyldingsmændene at udvælge, til at afgive Møde paa Listad den 16de November. Her skulde de „med fuldkommen Fuldmagt fra den hjemmeblivende Almue angive alt, hvis de haver lidt og udstaaet udi forrige Tider, Kongen til Gavn og Bedste og den betrængte til Hjælp og Opreisning“.[1] Som Følge af denne Ordre havde der i de sidste Dage indfundet sig i Gjeldet Døler fra de øvrige Bygder, væbnede med Øxer. Omflakkende Soldater og forløbne Landsknegte, der siden Krigens Slutning havde drevet om i Landet med Bøssen paa Nakken og levet høit paa andres Gods og Frygt, var af Rygterne om de tumultuariske Optrin, som havde fundet Sted paa Thingene, lokkede herhen i Haab om, at der skulde vise sig noget. Fra flere af sine gamle Bekjendte fik Jens Madssøn Advarsel om at tage sig i Agt, da det hed sig, at Dølerne havde svoret, at han ikke skulde komme levende ud fra Frons Thingstue. Paa hans og Lagrettets Forestillinger besluttede Laurits Christenssøn med Sorenskriveren Peder Anderssøn at opsætte Behandlingen af Sagen til en anden Leilighed og

[1] Befaling af Christen Jakobssøn, dateret Tofte paa Dovre den 8de November 1661. (Indtagen i Lagmandsdommen.)

aflyste det berammede Møde. Den følgende Nat forlod Laurits Christenssøn, Peder Anderssøn og Jens Madssøn i største Hemmelighed Bygden, da de vidste, at de her ei var sikre paa Liv og Lemmer. De var imidlertid ikke komne langt paa Vei, før de mærkede, at deres Flugt var opdaget, og at de blev eftersatte. Det var den nysnævnte Lagrettemand af Fron, Magister Ivers tidligere Verksfuldmægtig Mads Knudssøn Bergdal, der havde samlet et lidet Parti bevæbnede, determinerede Karle i det faste Forsæt at hevne de Forurettelser, som var bleven tilføiet hans Herre, og at befri Dalen fra en slig Bygdeplage, som Fogden Jens Madssøn var. Forfølgelsen fortsattes over en Mils Vei. Da lykkedes det Flygtningerne omsider at redde sig ind paa Ringebo Prestegaard, hvor de hos Sognepresten fandt Ly, indtil de den følgende Dag under sikker Bedækning kunde drage videre.

Kommissærerne ilede nu med at indberette til Regjeringen, hvorledes „den gudbrandsdalske Sag“, som den allerede kaldtes, havde udspundet sig. Paa samme Tid sendte Jens Madssøn til Oberst Hans Jakob Schiort, Slotslovens Formand, en Klage over Magister Iver Pederssøn og Fiskalen Jakob Madssøn Lund, hvori han anklagede dem for at have opviglet Almuen mod sig. Følgerne lod da heller ikke vente længe paa sig. Under 23de November udgik der kongelig Befaling til Biskop Henning Stockfleth at lade Magister Iver Pederssøn suspendere og sætte under Tiltale for at have misbrugt Almuens Signeter imod Landsloven og de kongelige Forordninger. Paa samme Tid beordredes Slotslovens Forstander at lade arrestere Christofer Thordssøn og Hans og Jon Skjønsberg for det Opløb, de havde forvoldt paa Thingene i Gudbrandsdalen. Det drog dog temmelig længe ud, før den sidste Be-

faling blev efterkommet. Den Kjendelse, som Laurits Christenssøn og Peder Anderssøn 6 Uger efter sit ilsomme Tilbagetog afsagde, er vistnok i de fleste Henseender en af de snurrigste Domme, vore retshistoriske Annaler har at opvise.[1] Men andet kunde jo heller ikke være at vente af en dømmende Kommission, som Gang paa Gang rømmer fra Forhandlingerne og tilsidst i Mulm og Mørke forlader et Distrikt, hvis Befolkning den i Stedet for at berolige havde ophidset til det yderste. Bøndernes Optræden kan, seet i en raa Tids Belysning, lade sig undskylde, naar man tager Hensyn til, hvorledes Kommissionen fra først til sidst søgte at behandle Sagen i Jens Madssøns og Jørgen Philipssøns Faveur. Den førstnævnte sees saaledes ikke at have betragtet sig som den anklagede Part, men er snarere anerkjendt som Administrator i Retten; paa samme Tid negter man Fiskalens Fuldmægtig, hvem det officielt paalaa at føre Bøndernes Sag, at komme tilorde, ja bestrider endog Gyldigheden af hans Mandat, uagtet Fiskalen maatte antages lige saa vel som Fogden og en Sorenskriver at have Ret til at vælge, hvilken Fuldmægtig han vilde. Det, som bragte Bægeret til at flyde over, var vistnok den taktløse Adfærd, som Kommissionen udviste ved at tage ind paa Fogdens, den anklagedes, Gaard og lade sig behandle som hans Gjæster.

6. Lagmanden Vittikind Huus dømmer i Jens Madssøns Sag.

Der tør neppe være nogen Tvivl om, at den danske suveræne Regjering ansaa „den gudbrandsdalske Sag“ for

---

[1] De erklære nemlig Jens Madssøn for uskyldig i Bøndernes Klagemaal, men henstiller paa samme Tid til den høie Øvrighed at optage Sagen til fornyet Prøvelse, dog saaledes at den anlægges mod Magister Iver, Jakob Madssøn Lund og Christen Jakobssøn.

at være af langt større Betydning, end den i Virkeligheden var. Den saa i Bevægelsen en Reisning mod den nye Statsform og frygtede for, at den skulde komme til at antage store Dimensioner. Ligesom enhver frimodig Ytring om den arvelige Enevoldskonge, som slap fulde Bønder eller hidsige Baadsmænd af Munden, blev straffet med Bremerholms Arbeide eller med Deportation til Vardøhus, saaledes skulde enhver frisindet Tanke hos det norske Folk slaaes ned.

Det kan ikke sees, om det var det gudbrandsdalske Oprør, som afgjorde Valget af en ny Statholder for Norge, efter at Nils Trolle havde forladt Landet. Den Mand, som ved aabent Brev af 8de December 1661 blev udnævnt til denne Stilling, var ikke ubekjendt for Nordmændene, og om hans Person end ikke var synderlig populær i Samtiden, har hans Navn dog med Rette en god Klang i vort Lands Historie. Det var Iver Tagessøn Krabbe til Jordberg i Skaane, der i 1657 havde været kommanderende General for de søndenfjeldske Tropper, og efter hvem den Episode af Krigen, som i dette Aar fandt Sted paa de norsk-svenske Grænser, havde faaet Navnet „Krabbekrigen“.

Den 5te Februar 1662 ankom Statholderen til Akershus. Han tog sig strax med megen Iver af Forholdene hertillands, reiste om Vinteren omkring i Egnene ved Kristianiafjorden og søgte efter bedste Evne at raade Bod paa den herskende Nød. Alligevel havde han knapt været en Maaneds Tid i sit nye Embede, før han havde lagt sig ud for Folks Had.

En af de Opgaver, han først og fremst havde at løse, var at faa bilagt „Oprøret i Gudbrandsdalen“, som han kaldte det. Men allerede fra sin tidligste Færd af fik han vrange Forestillinger om, hvad Bønderne egentlig

vilde. Thi under 16de Februar 1662 indgav Jørgen Philipssøn paa sin Svoger Jens Madssøns Vegne Andragende om, at hans Sag mod de gudbrandsdalske Bønder maatte blive paakjendt af Lagmanden i Christiania Vittikind Huus — ikke af Oplandenes Lagmand Jens Bang, som efter Jørgen Philipssøns Paastand skulde være interesseret i Sagen. Sandheden var nok den, at Jens Bang ikke var Jørgen Philipssøns og Jens Madssøns Ven, men det var — deres Svoger Vittikind Huus. Dagen efter udfærdigede Statholderen Befaling til denne Lagmand at underkaste den hele Sag Prøvelse i Hofsvangs Thingstue paa Thoten den 3die April, ligesom Laurits Christenssøn og Peder Anderssøn fik Ordre til at indfinde sig paa Gaarden Jørstad i Faaberg den 7de April for at forhøre de fire Hyldingsmænd af Fron, som fik Ordre til at møde her; endelig stevnedes alle de Bønder i Dalen, som havde beklaget sig over Jens Madssøns Overgreb, til at møde for Retten i ovennævnte Hofsvangs Thingstue. Selv bestemte Statholderen sig til at drage opover til Gudbrandsdalen ved Paasketider.

I Slutningen af Vinteren synes det at være kommen til alvorlige Rivninger mellem Bønderne i Dalen og den verdslige Øvrighed. Man ser saaledes, at Sorenskriverne i Dalen er blevne viste bort fra Retten, at Fiskalen Jakob Madssøn Lund ved sin Tilbagekomst til Dalen afsatte Lensmændene i Lesje, Lom og Øier, der havde vist sig Jens Madssøns Sag altfor hengivne, og at Almuen gjorde Vanskeligheder ved at udrede Skatterne. Christen Hofauk og Christen Jakobssøn var Hovedmænd for Urolighederne, men nærmere Oplysninger haves ikke herom.

Den 3die April 1662 indfandt Statholderen sig paa Hofsvangs Thingstue i Thotens Prestegjeld, hvor den gud-

brandsdalske Sag atter skulde tages under Behandling under Forsæde af Lagmand Vittikind Huus. Tilstede var ogsaa Rigens Fiskal Jakob Madssøn Lund, Christen Jakobssøn og tolv Lagrettemænd af Thotens Prestegjeld.

Imod al Forventning løb alt her roligt af. Som Fuldmægtig for Bønderne i Sagen mod Jens Madssøn optraadte Christen Gunstad af Ringebo, der Aaret før som Hyldingsmand havde undertegnet den store Supplikation. Han fastholdt, at Klagen over Fogden var beseglet med velberaad Hu.

Christen Jakobssøn, „Jakob Madssøns substituerede Fiskal“, paastod, at Aarsagen til, at Almuen havde optraadt med Uro paa de afholdte Stevner, var ene og alene den, at Kommissarierne havde vægret sig ved at høre paa Bøndernes Klagemaal og Beviser. Af Jens Madssøns Venner var der imidlertid saa mange tilstede paa Hofsvang, at denne Erklæring af Christen Jakobssøn blev strax reduceret til en skammelig Bagvaskelse, som man ei engang behøvede at reflektere over. Forøvrigt fremkom der paa Stevnet paa Hofsvang ingen nye Oplysninger. Kun en Skrivelse, som Christen Gunstad fremlagde, og som var forsynet med 30 Mænds Segl, tror jeg bør her indtages i sin Helhed. Den udtaler Bøndernes Mening om Kommissariernes Procedure, der blev rettet mod dem i Stedet for mod Jens Madssøn og Jørgen Philipssøn. I ethvert Fald fortjener den at sammenholdes med den Fremstilling, Kommissarierne i sine officielle Indberetninger afgav om sin Færd.[1]

---

[1] Vittikind Huus har ledsaget Aktstykket med følgende Noter: „Ved dette Indlæg er at observere:

1. at udi bem^te Indlæg findes indført 6 Mænds Navne af Faaberg Sogn og Vox til deres Signeter underslaget, hvilke 6 Mænd dog ikke haver med de andre forseglet, mens hver udi egen Person fremmødt

Eftersom Jens Madssøn, wohnhaftig i Frons Sogn i Gudbrandsdalen paa Isum, haver forhvervet en Rigens Citation, dat. Akershus den 18. Februar næst passeret, hvormed han lader citere Peder Anderssøn, Sorenskriver over Thoten, Birid og Vardal, samt hans Meddomsmænd Jens Lunden et consortes af Birid Prestegjeld i Thotens Fogderi anlangende en Dom, de skal have dømt og beskreven givet imellem Jens Madssøn paa den ene og Almuen i Gudbrandsdalen (Frons Sogns Almue undtagen) paa den anden Side, givende tilkjende i samme Citation, at Jens Madssøn skal være frikjendt, og derfor lader stevne samme Dom i Rette for Lagmanden i Christiania, velvise og fornemme Mand Vittikind Huus, til Confirmation og det til Thotens Thingstue den næst tilstundende 3die Aprilis og stevner nogle faa Mænd af hvert Sogns Almue til samme Tid og Sted at møde, at de skal tage med sig alt, hvis de kan vide til samme Doms Svækkelse, med mere Vidtløftighed, som samme Stevning indeholder og medfører etc.

Saa er imod samme Citation underdanigste Svar paa denne Tid som følger:

Denne paastevnte Dom er os ganske ubevidst, eftersom ei omtales, paa hvad Sted, Dag eller Tid samme Dom er dømt og afsagt, Peder Anderssøn heller aldrig afsagde nogen Dom imellem Almuen og Jens Madssøn her i Gudbrandsdalen, mens Almuen i Gudbrandsdalen haver sig høiligen at beklage over Sorenskriveren paa Thoten Peder Anderssøn saavelsom Lars Christenssøn paa Bragernæs, formedelst der de forleden Høst skulde efter vores allernaadigste Herres og Konnings Brev og Befaling

---

og bekjendt, at deres Navne ere indførte imod deres Villie og Begjæring, og at de bem[te] Indlæg tilforn ei havde hørt.

2. Er at merke, at Hans Mellom, Lensmand udi Faaberg Sogn, udi forskrevne Indlæg er indført saasom en Fuldmægtig tilligemed Christen Gunstad det udi Retten at fremlægge, dog her beretter det ei at have anseet eller villet sig dermed befatte."

saa og efter Hans Kongl. Maj^{ts} høiwise Raads Resolution til næst forleden Arvehylding i Christiania forhørt Almuens Klagter uden Persons Anseelse, Vild eller Venskab, da maatte vi i Stedet fornemme, at Peder Anderssøn ikke anstilte sig som en retsindig Dommere, mens i Steden høiligen protesterede mod Almuen og var deres Vederpart fast mere end Jens Madssøn og Jørgen Philipssøn, som Sagen angik, tog fra dennem deres Dokumenter, saasom Supplikationer og Memorialer, de havde sig selv til Efterretning ladet optegne, og ikke vilde tage deres Prov ved Ed, mens i Stedet oplæst en Forordning om dem, som skriver Supplikationer for Almuen, hvad deres Straf skal være, under Hr. Hannibal Sehestedts Haand, som siden blev befunden at være udgiven in Anno 1649, dog lod sig ei forstaa anderledes, end at den nyligen var udgiven, Almuen til Skræmsel og Affald fra Sandhed, og paa Faaberg Thingstue maatte fornemme, at Døren blev tilstængt og Hyldingsmændene alene maatte være i Stuen, hvor de dennem truede imod al Lov og Ret og skrev efter egen Villie. Almuen havde ingen Forsvar, førend Rigens Fiskals Fuldmægtig Christen Jakobssøn kom efter til Dovre Thingstue i Lesje Prestegjeld, der han paa Rettens Vegne begjærede, at Almuens Klager, Prov og Vidnesbyrd maatte høres og beskrives; da vilde Peder Anderssøn tage hans Fuldmagt fra ham, som Peder Anderssøn dog efter lang Disputats maatte faa fra sig igjen imod hans Villie, og som Christen Jakobssøn fik det saa vidt, at nogle faa Klager nogenledes blev forhørt (dog ei rettelig, som det sig burde), og Peder Anderssøn fornam, at der var mangfoldige Klager, brød de af igjen, sigendes, at det ei stod i deres Kommission, saa at Almuen intet mere kunde udrette, mens maatte klage sig rettesløs. Som saa Thinget var splittet og Almuen næsten borte, saavelsom Rigens Fiskals Fuldmægtig, begav for^{ne} Peder Anderssøn, Laurits Christenssøn, Knud Frands-

søn og det hele Kompagni sig til at holde Thing igjen ved Lys om Natten med nogle Jens Madssøns Anhang, saasom Peder Ekres Folk, og saa uden Vederparternes og Fiskalens Nærværelse skrev efter deres egen Behag; hvor da Laurits Christenssøn mainteneret Kongens Brev, det ved Gud. Knud Frandssøn var ikke den værste til at defendere Jørgen Philipssøns og Jens Madssøns Sag, siddende for Bordenden hos Laurits Christenssøn og protesterede imod Almuen.

Paa Vaage Thingstue, der velbe[te] *Peder Anderssøn atter taget Fiskalens Fuldmagt fra hannem; som det ikke kunde have Gjænge, gik Peder Anderssøn og Laurits Christenssøn fra Thingbordet og ikke vilde forhøre Almuens Klager. Til Jens Madssøns Værnething paa Fron, der (saavelsom paa de flere Steder) indstillede Almuen sig betimelig til Thinget, saavelsom Fogden Berild Jenssøn og Fiskalen Christen Jakobssøn, og gik de længe og ventede. Paa det sidste kom Jens Madssøns Tjener Knud Trolssøn med en Seddel fra Sorenskriveren Peder Anderssøn, at Almuen skulde have Hjemlov etc., og fik saa Almuen spurgt, at det hele Selskab og Kompagni havde draget lige fra Isum, Jens Madssøns Residents, som de laa om Natten, og udefter til Ringebo. Jens Madssøn i saa Maader undrømte sin egen Stevning samt de kongelige Stevninger, han var citeret med i samme Sag af Fiskalen, Jørgen Philipssøn i lige Maader, Jens Madssøn kasserede sin egen udgivne Forpligt, in summa de samtlige overtraadte og foragtede Kongl. Maj*[ts] *Brev, det kongl. Raads Resolution saa og Landsloven, siden efter oplagde Raad, angiver og udraaber, at Almuen rebellerede, saa de neppe undkom uden største Livsfare, hvilket var og er en skammelig Løgn; Peder Anderssøns egen Haand og Segl skal bevise det. Havde Almuen rebelleret imod dennem, hvorledes skulde de da bleven af Almuen befordret med mere end 30 Skydsheste paa hvert Skifte frem og tilbage gjennem*

Fogderiet, eller hvem af dem havde nogen Saar eller Skade at fremvise? Kunde Almuen i Gudbrandsdalen A° Christi 1612 slaa 900 Skotter, hvorfor skulde de da ikke nu kunne have slaaet forne Personer og deres Følge, om de havde rebelleret? Saadant var aldrig tænkt af os, langt mindre i Gjerningen bevist i ringeste Maader, mens langt mere dennem i bedste Maader befordret, som for er meldt. Det skal aldrig bevises, at nogen Bonde kom til Thinge enten med Bøsse eller Kaarde, som Ordene gaar, mens somme havde en Stav i Haanden, somme slet intet uden deres Vanter. Haver nu Peder Anderssøn gjort nogen Løn-Dom og (som Stevningen formelder) dømt Jens Madssøn fri for de Klager, som Almuen udi Gudbrandsdalen haver over ham, det formener vi at være imod al christen Lov og Ret, mens at samme Løn-Dom nu skulde i et andet Fogderi, nemlig paa Thotens Thingstue, af velvise Hr. Lagmand i Christiania, Vittikind Huus, Jørgen Philipssøns og Jens Madssøns Svoger, confirmeres og saa syv Prestegjeld for Sandheds Tilstand og Peder Anderssøns Løn-Dom blive Løgnere, de, som haver besværet Kongen og Bonden, blive fri, det skulde være en uhørlig Gjerning og aldrig formodes at være vores naadige Herres og Konges Villie, hvorfor vi paa egen og nødlidende Almues Vegne begjærer og paastaar, at Jens Madssøn efter hans egen Forpligt maa søge os til vores Værnething, hvor vi os efter vor naadige Herres og Konges naadigste Brev, det høivise kongl. Raads Resolution og Norges Lov nu som tilforn erbyder os at overbevise hannem saavelsom Jørgen Philipssøn de angivende Klager, naar Lov og Ret maa have sin ubehindrede Fortgang paa begge Sider og det udi Rigens Fiskals egen Overværelse, saa at Hans Kongl. Majts Interesse ikke skal stikkes under Stol, som hidtil er skeet; naar saadant er skeet, maatte de Peder Anderssøns Løn-Dom confereres imod hvis da passeret er, saa fornemmes klarlig, hvordan han og Laurits Christenssøn Lov og Ret haver betjent i denne Sag.

Vores christelige Landslov formelder udi Thingfarbalken 10de Kapitel sidste Vers, at Kongen skal holde hver Mand ædel og uædel ved Norges Lov og Ret og ikke tilstede Nogen imod Loven at forurettes i nogen Maader. Udfarbalkens 1ste Kapitel Norges Konning skal byde over sine Undersaatter efter Loven etc. At vi skal stevnes til Hofsvangs Thingstue i Thotens Fogderi i det Sogn, der Sorenskriveren Peder Anderssøn er boendes, i dend besværligste Tid, som man for Vand og Sne ikke kan fremkomme den lange, farlige og besværlige Vei, og forsømme vore Gaarde at pløie og saa, ja endog lide Hunger og Sult paa Veien for Armods Skyld og der svare til en Løn-Dom, som af Peder Anderssøn skal være given beskreven os uvitterlig, finder vi ikke i Norges Lov. Mens det finder vi udi Thingfarbalkens første Kapitel, at Lagthing udi Oplandet skal holdes den første Tage-Tirsdag (som er fjorten Dage efter Paaske), den anden St. Mortens Aften, hvilket Lagthing udi Mands Minde haver været holdet udi Vangs Sogn paa Hedemarken. Samme Kapitel udi Begyndelsen siger, at Lagthing skal holdes hvert Aar udi hvert Lagsogn paa de bestemte Tider og Steder, som sædvanligt været haver etc. Thingfarbalkens 9de Kapitel sidste Vers siger, at Lagmanden skal ikke holde Thing hjemme i sit Hus, men offentlig paa Lagthinget, ikke skal heller en Lagmand maa dømme i de Sager, som falder i en anden Lagsogn, ikke skal heller nogen stevnes fra sit rette Lagsogn og til anden Lagsogn at lide Dom i nogen Sag; men hver Lagmand skal dømme i de Sager, som i hans Lagsogn forefalder. Naar Hs. Exc. ædle, velbyrdige Hr. Iver Krabbe overveier og betragter saadant, formoder vi underdanigst, at Hs. Exc. ikke paa os fattige Folk her i Gudbrandsdalen, som altid har af yderste Evne, med Liv, Gods og Formue tjent vores naadige Herre og Konge, kan bryde den Ed, som Riddersmænds Mænd og Adelen sværger Kongen, at læse udi Thingfarbalken 11te Kapitel, nemlig holde skal jeg alle dem ogsaa som jeg haver at raade over

ved Norges Lov, Skjel og Ret efter dend Løfte, Kongen haver lovet alt Landfolket, og derimod ingen forurette, efter den Skjel og Forstand, Gud givet haver, saasandt hjælpe mig Gud og hans hellige Evangelium!

Efter denne korte forberørte Leilighed formoder vi underdanigst, at Peder Anderssøns Løn-Dom, som imod Loven er dømt og skreven (det vi formener), bør være som ugjort og han samt hans Forseglingsmænd af Birid Prestegjeld tilbørligen at bør straffes derfor, andre til et mærkeligt Exempel, Sagen at hjemvises til lovligt Forhør og Examen til Værnething, som forhen er refereret, og Jens Madssøn for ulovligt Stevnemaal at give os Kost og Tæring. Formoder underdanigsten, at dette vores Indlæg, paa Lov og Ret funderet, for godt at blive annammet. Actum Fron den 28de Marts Anno 1662.

Paa vore egne og i Rette citerede og nødlidende Almues Vegne haver vi efterskrevne denne Indlæg forseglet, nemlig

af Vaage Gjeld: Johannes Blessum, Lars Kvarberg, Laurids Øe, Hans Filingsø, Ole Sandboe og Amund Evangen.

Loms Gjeld: Jon Okrust, Thore Guper, Knud Gielloug, Peder Galde, Morten Krogstad og Guldbrand Skeager.

Lesje Gjeld: Christen Hofauk, Ole Kolstad, Bjørner Flitti, unge Siver Ulleteigen, Erik Morkind, Engebret Flindal.

Ringebo Gjeld: Erik Kolstad, Christen Gunstad, Christen Vestad, Johannes Vestad, Siver Høistad og Per Presttangen.

Øier Gjeld: Hans Skjønsberg, Jon Skjønsberg, Bjørn Olstad, Bjørn Lunke og Johannes Lunke.

Faaberg Gjeld: Ole Hovind, Gudmund Thorgeirsrud, Reier Jørstad, Ole Jørstad, Thomes Kasterud og Alf Kolberg.

Fuldmagt giver vi Christen Gunstad og Hans Mellom denne vores Indlæg at fremlægge i Rette, hvilket vi med vores Signeter bekræfter. Actum ut supra.

(Locus sigillorum.)

Som man kunde tænke sig, lød ogsaa Lagmandens og de 12 Mænds Dom paa, at Jens Madssøn skulde frikjendes for Almuens Klagemaal i alle Punkter.

Samme Dag, Lagmandsdommen faldt, indgav Jens Madssøn en Klage til Statholderen over en Del Forseelser, Christen Jakobssøn skulde have begaaet under sin Embedstid, samt forlangte, at han som en „ubosat og ganske uvederheftig Person“ skulde straffes i Jern og Arbeide for at have skrevet Klagemaal for Almuen.[1] I den Grad var Statholderen bleven forblindet af Magister Ivers fanatiske Avindsmænd, at han lod sig bevæge til at begaa den uretfærdige Handling at sætte Christen Jakobssøn fast, uden at tage i Betænkning, at han havde handlet i Overensstemmelse med sin Herres, Fiskalens, Instrux. Fiskalen blev siden holdt i Forvaring paa Hadeland.

Fra Thoten fortsatte Statholderen sin Reise op til Gudbrandsdalen og kom den 6te April til Faaberg. Her tog han ind paa Prestegaarden, hvor Viceprovsten Zacharias Sørenssøn, Magister Ivers Uven, boede. Han udstedte herfra Befaling til Fogden over Hedemarken, Berild Jenssøn, at holde Thing i Gudbrandsdalen samt at paase, at Dølerne ei hindrede Sorenskriveren i at administrere Retten. I det hele sees Statholderen kun at have talt med Magister Ivers Avindsmænd under sit Ophold i Dalen. Blandt andre indfandt Sognepresten til Lesje, Hr. Sivert Engebretssøn, sig her for at klage over sin forhenværende Provst. Her mødte ogsaa de af Fiskalen afsatte Lens-

---

[1] Christen Jakobssøn skulde nemlig have forseet sig mod Forordning af 1ste Januar 1649, uagtet denne udtrykkelig tillader enhver ærlig Mand at skrive Supplikationer for Almuen i Tilfælde af, at de beskikkede Sorenskrivere skulde undslaa sig for det, hvorimod den advarer mod at lade dem forfatte af „Løbesvende eller lovforvundne modvillige Knegte“.

mænd i Lesje, Øier og Lom frem — og fik sin Stilling tilbage. Mod „de Oprørske“ gik han derimod haardt frem. Den 7de April holdt han paa Jørstad Thingstue Forhør over Hyldingsmændene fra Fron samt over Christen Hofauk og Mads Bergdal, der af Lensmanden Peder Ekre var beskyldt for at have underslaaet en Supplikation, som Jens Madssøns Venner i Nordre Gudbrandsdalen havde indsendt til Hyldingen i Christiania. Hans og Jon Skjønsberg blev paa samme Tid tagne i Forvaring, og endelig gav han paa Tilbageveien til Akershus, som han lagde over Hedemarken, den 9de April Fogden Befaling til at arrestere Christofer Thordssøn, Christen Hofauk og Mads Bergdal.

Efter denne Færd stod Jørgen Philipssøn og Jens Madssøn fast i Iver Krabbes Gunst. Han foretog allerede de forberedende Skridt til at gjenindsætte den sidstnævnte i hans Stilling. Paa den anden Side kunde han ikke udmale sig Magister Iver med Farver, der var mørke nok, og hadede ham som Ophav til al den Ulykke, som Urolighederne vilde føre over Dalen. Ligeoverfor Jakob Madssøn Lund indtog han en mere forbeholden Stilling. Denne er vel fremdeles hans „høitærede gode Ven“, hvem han sender sin „venligste Hilsen“; men i hans Skrivelser til ham skinner der dog igjennem en smaalig Mistanke til ethvert Skridt, han foretog, og det varede ikke længe, før han ei undsaa sig for at fremkomme med lave Insinuationer, som ikke ganske stemmede med en Statholders Værdighed.

(Fortsættes.)

OM NORMANNISKE STEDSNAVNE.

AF

JOHAN VIBE.

Tredie hefte af det Letterstedtske tidsskrift for 1884 har indeholdt en opsats af professor Esaias Tegnér, hvori han under overskriften „Nordmænd eller danske i Normandie“ søgte at hævde, at de skandinaviske stedsnavne sammesteds ubetinget henpege paa dansk og ikke paa norsk kolonisation. Da jeg efter det kjendskab, jeg har til norske stedsnavne, fandt, at det resultat, hvortil professoren var kommet, ikke var holdbart, skrev jeg i tidsskriftets 7de hefte i tilknytning til hr. Tegnérs opsats en afhandling om det samme emne, hvori jeg søgte at paavise uholdbarheden af professorens anskuelser. Herpaa har professor Tegnér svaret i tidsskriftets 8de hefte.

Da det var bleven tilladt min modstander at levere replik, antog jeg, at det heller ikke vilde blive mig forment at levere duplik. Redaktionen erklærede imidlertid paa foreløbig forespørgsel, at den ikke kunde optage nogen fortsat diskussion om dette spørgsmaal i aargangen 1885, efter at det havde været behandlet i 3 afhandlinger i 1884, og udtalte den mening, at den rette plads for en diskussion som den nærværende maatte være i et strengt videnskabeligt tidsskrift. Jeg har derfor maattet henvende mig til redaktionen for Norsk historisk tidsskrift, som beredvillig har givet plads for mit tilsvar.

For de af tidsskriftets læsere, som ikke kjende de tidligere opsatser, skal jeg forudskikke, at professor Tegnér, der væsentlig — for ikke at sige udelukkende — har hentet sine kundskaber om de normanniske stedsnavne af et nylig udkommet verk om dette emne af franskmanden Joret, har villet hævde, at specielt de normanniske stedsnavne paa Thorp, Tot (Toft), Beck, Londe (Lunde), Tuit (Tveit), Bu og Beuf (By) samt personnavnene Toke og Beuze (Bose) ikke henpege paa Norge, men afgjort paa Danmark, at navnene paa Hou (Hol, udelukkende norsk, eller Holm, dansk-norsk) i alle fald ligesaavel kan være danske som norske, og at fraværelsen af navne paa Stad i Normandie bestemt taler mod norsk kolonisation. De øvrige af Joret citerede nordiske navneformer gjør professoren ikke til gjenstand for nogen nærmere betragtning, da han antager, at disse ikke henviser til nogen bestemt trakt af Skandinavien.

Han forsøger ligeledes, tværtimod den almindelige mening saavel blandt nordiske som engelske forskere, at hævde, at det nordvestlige England, Cumberland, Westmoreland og Lancashire har modtaget sin skandinaviske kolonisation væsentlig fra Danmark og ikke fra Norge.

Det er uholdbarheden af de ovennævnte paastande, jeg har søgt at godtgjøre ved at paavise de her omhandlede navnes forekomst i Norge og de norske kolonilande paa de britiske øer. I sit tilsvar fastholder professoren imidlertid sin paastand og gjør gjældende, at forskjellen mellem de resultater, hvortil vi er komne, væsentlig skulde skrive sig fra, at jeg har hentet mine talstørrelser fra vore dages nordiske stedsnavne, medens professoren har hentet dem fra middelalderske kilder. Hvis der forelaa nogenledes paalidelige kilder for stedsnavnene fra

middelalderen, vilde selvfølgelig den fremgangsmaade, som professor Tegnér siger, at han har anvendt, være mere paalidelig end den, jeg har anvendt. Nu er imidlertid ulykken, at kilderne, navnlig for Danmarks vedkommende, har flydt overordentlig sparsomt, og følgen er, at professoren for de norske stedsnavnes vedkommende næsten overalt har holdt sig til middelalderske kilder, medens han for de danske stedsnavnes vedkommende næsten overalt har holdt sig til udbredelsen i vore dage. Men paa denne maade kan ingen holdbar sammenligning komme istand; thi den første betingelse for en saadan er selvfølgelig, at man anvender det samme udgangspunkt for begge landes vedkommende. Det er dette, jeg har gjort.

Som jeg allerede i min første opsats har gjort opmærksom paa, kan man vistnok ikke med fuld sikkerhed drage slutninger fra den nærværende udbredelse af et navn til dets udbredelse paa vikingetogenes tid. Det samme gjælder forøvrigt ogsaa, om end i noget mindre grad, om navne hentede fra det 12te og 13de aarhundrede. Men ved den fremgangsmaade, som jeg har anvendt, opnaar man i det mindste at faa en fuldt ensartet og konsekvent, for begge lande upartisk sammenligning, hvilket man ikke opnaar ved den af professor Tegnér anvendte methode. Professoren er gaaet frem omtrent, som om en forfatter, der skulde sammenligne styrken af den franske og tydske arme, vilde benytte kilder fra 1780 for den førstes vedkommende og kilder fra 1880 for den andens.

Professor Tegnér bemærker, at der ingen tvivl hersker om, at de navneformer, hvorom der her væsentlig handles, de paa By, Torp, Toft, Stad o. s. v., i Danmark gaar tilbage til hedenskabets tid. Det er sandt nok,

men der er vist heller ikke skygge af tvivl om, at det samme er tilfælde for Norges vedkommende. I alle fald anfører forfatteren ingensomhelst grund for den modsatte opfatning.

Som bevis paa, at kun faa af de norske stedsnavne har nogen betydelig ælde, citerer forfatteren blandt andet professor Ryghs bemærkning om, at kun et mindretal af de norske stedsnavne kan have sin oprindelse fra den hedenske tid. Det kan være sandt nok, men det har heller aldrig faldt mig ind at benegte, at størstedelen af de norske stedsnavne selvfølgelig er yngre end aar 900 à 1000. Noget lignende er imidlertid tilfældet ogsaa for Danmarks vedkommende. Jeg behøver blot at nævne, at de yngre navneformer paa Rud (rydning) forekommer i stort antal ogsaa i Danmark, skjønt rigtignok ikke saa hyppig som i Norge paa grund af dette lands naturforhold.

Derimod er der vistnok forsvundet flere gamle navne gjennem gaardenes deling i Norge end i Danmark, hvor befolkningen fra ældre tid har boet mere i landsbyer; men det er neppe antallet af navneformer paa Toft, Torp, Tveit, By o. s. v., som derved er bleven forøget. Delingen har sandsynligvis netop havt den modsatte virkning, nemlig at forholdsvis flere af disse ældre navneformer er gaaet til grunde og har maattet give plads for yngre former i Norge end i Danmark. Det viser sig ogsaa, at navne paa Toft, By, Tveit o. s. v. netop fortrinsvis findes paa de mest tilgjængelige og altsaa tidligst bebyggede trakter af landet.

Professor Tegnér fremhæver kirkenavnene som dem, der særlig skulde udmærke sig ved ælde, eftersom kirkerne i regelen blev bygget ved beboelses-centrer, der

allerede i den hedenske tid havde faaet sin bebyggelse. Dette holder kanske delvis stik for Danmarks vedkommende, men ogsaa kun delvis, eftersom størsteparten af kirkerne er reist saa langt ned i den kristne tid — mangfoldige af dem endog efter protestantismens indførelse — at man derfra ingen slutning kan drage til stedets bebyggelse i det 9de og 10de aarhundrede.

Men holder raisonnementet om kirkenavnenes ælde kun delvis stik i Danmark og Skaane, holder det endnu mindre stik i Norge, hvor kirkerne ikke blev henlagt til en eller anden betydeligere landsby, hvorfra den tog sit navn, men derimod fik navn efter den gaardpart, paa hvis grund den tilfældigvis af bekvemlighedshensyn blev henlagt. Her kunde kirken ligesaa godt faa plads paa og navn efter en nylig ryddet gaardpart, naar den laa bekvemt til, som efter de ældste og betydeligste beboelsescentrer i bygden.

Det er derfor for Norges vedkommende ingen grund til at antage, at ikke hvilketsomhelst gaardsnavn i bygden — forudsat at ikke specielle grunde taler derimod — kan være ligesaa gammelt som kirkenavnet.

Heller ikke gaardenes størrelse kan i regelen, saaledes som professor Tegnér synes at forudsætte, danne nogen brugbar maalestok for deres ælde; thi saa stabile er dog ikke forholdene, at det kan antages, at det netop skulde være navnene paa de gaarde, som i vore dage er de største, som fortrinsvis skulde holdt sig uforandret ned igjennem tiderne. Derimod kan beliggenheden paa mere eller mindre tilgjængelige og fordelagtige steder foruden gaardnavnenes sproglige form og karakter indeholde et fingerpeg om bebyggelsen og dermed ogsaa om de sammesteds forekommende gaardnavnes ælde i det hele og

store taget; men synderlig videre kan man neppe for tiden komme. Det vilde derfor ikke alene være unyttigt, men ligefrem misvisende, om man som grundlag for en statistisk sammenligning af norske og danske stedsnavne vilde indskrænke sig til at benytte det allerede ved sin magerhed lidet brugelige materiale, som man vilde være henvist til, hvis man kun skulde holde sig til navne paa kirkesogne og maaske paa enkelte større gaarde for Norges vedkommende og for Danmarks vedkommende enkelte større landsbyer.

Professor Tegnér anker over, at jeg ikke i mine undersøgelser har henvist til forholdene paa Island; men dette har sin grund i, at den ærede forfatter selv stadig har henvist til Island og har givet meddelelser om navneforekomsterne der, om hvis korrekthed jeg selvfølgelig ikke har anseet mig berettiget til at tvivle. Under disse omstændigheder har jeg fundet, at jeg kunde fritage mig for at undersøge forholdene paa Island, og har derfor heller ikke henvist til dem. En henvisning vilde i hvert fald ikke kunne have støttet min modstanders paastand. I de tilfælde, hvor en af de heromhandlede navneformer, saaledes som f. ex. navnene paa Toft, findes paa Island, beviser dette jo nemlig endyderligere rigtigheden af min paastand, at navnet ligesaavel er norsk som dansk. I de tilfælde, hvor en af navneformerne efter forfatterens paastand ikke forekommer paa Island, saaledes som tilfældet skal være med Tveit-navnene, beviser dette derimod ikke, at disse navne ikke alligevel er norske, al den stund de findes i stort antal baade i moderlandet Norge og i andre norske kolonilande end Island.

Men hvordan gaar den ærede forfatter frem i sin bevisførelse? Jo, naar han skal godtgjøre, at et navn er dansk, henter han sine exempler fra hele det gamle Dan-

mark, Jylland og Schlesvig, Øerne og Skaane, og fra hele Danelagen til og med Cumberland og Westmoreland. Naar han derimod vil afgjøre, hvorvidt et navn ogsaa kan være norsk, vil han hverken, at man skal have lov til at hente exempler fra Viken eller fra Vestfold eller fra Oplandene, hverken fra Orknøerne eller Hebriderne eller fra Skotland, end sige fra Cumberland og Westmoreland, ja han vil saaledes som f. ex. for Tveit-navnenes vedkommende ikke en gang erkjende navneformer, der forekommer i hele det søndenfjeldske Norge, for tjenlige som exempler, medmindre de samme navneformer ogsaa forekommer i tilstrækkeligt antal i det Nordenfjeldske og i Mørerne. Kunde forfatteren faa bragt spørgsmaalet derhen, at til danske navne skulde regnes alle de navne, som man kunde finde ved at søge i hele det gamle Danmark og i alle de danske kolonilande, men til norske stedsnavne kun de, der fandtes paa Island og i Throndhjems stift, eller kanske snarere alene i Mørerne, da vilde det unegteligt falde betydeligt lettere at finde talrige og fuldstændige analogier til de normanniske stedsbetegnelser blandt danske end blandt norske navne. Men forfatteren gjør sig stadig skyldig i den feil at gaa ud fra ganske forskjellige synspunkter, eftersom spørgsmaalet gjælder Danmark eller Norge. Saaledes regner han i sin første afhandling den nuværende svenske provinds Skaane med til Danmark. Hvor der derimod f. ex. er tale om de norske Bæk-navne, der findes i Munchs register, erklærer han, at to af disse maa fragaa som tilhørende den nuværende svenske provinds Bohuslehn; skjønt det dog er klart, at hvis Skaane, uagtet det nu er svensk provinds, skal regnes til Danmark — hvilket jo øiensynlig er det rigtige —, saa maa Bohuslehn ogsaa konsekvent regnes til Norge, uagtet det nu er en svensk provinds.

Naar forfatteren fremhæver, at det ikke er lykkedes mig fra Skotland, Irland og Man at fremdrage mere end noget over 30 nordiske navne, hvortil tilsvarende former findes i Normandie, maa han fuldstændig have overseet, at jeg i min første artikel udtrykkelig har gjort opmærksom paa, at jeg for disse landsdeles vedkommende har havt et yderst ufuldkomment materiale, væsentlig en del kystkarter, til min raadighed, og at jeg for Mans vedkommende endog har savnet disse. I virkeligheden udgjør de navne, jeg har nævnt, en betydelig brøkdel af det antal stedsnavne, som overhovedet har været opført paa de karter, hvortil jeg har havt adgang.

Naar forfatteren sluttelig bemærker, at man jo ikke kan vide, om ikke ogsaa tilstedeværelsen af disse Navne skyldes den omstændighed, at en delvis indflydelse har gjort sig gjældende fra de danske kolonier i England og kanske fra selve Danmark, da kan man jo med ligesaa god grund paastaa, at tilstedeværelsen af Toft-navnene og de 3 eller 4 Tveit-navne, som findes i det danske England, kan skyldes en delvis indflydelse fra Norge og de norske kolonilande paa Irland, Man og Skotland; thi det er vitterligt nok, at der ogsaa færdedes norske vikinger i Østengland. Naar forfatteren vil raisonnere paa den maade, er man i det hele taget inde paa de frieste fantasiers omraade og kan ligesaa gjerne slaa en streg over al ad sproglig vei hentet bevisførelse. Viken og Vestfold kan jo efter forfatterens tankegang ikke regnes til Norge, fordi de antages at have været udsat for dansk indflydelse; Skotland, Irland og Man heller ikke, fordi forfatteren ogsaa kan tænke sig, at disse har været udsat for dansk indflydelse.

I sin første afhandling paastod forfatteren efter sine

studier af Munchs register, at Bæk-navne var yderst sjeldne i Norge i den ældre tid, og at de aldrig brugtes som benævnelse paa beboede steder. Nu har han maattet erkjende ubrugbarheden af Munchs register ligeoverfor spørgsmaalet om gaardnavnenes udbredelse og har efter nøiere undersøgelser fundet 16 norske gaardnavne paa Bæk fra middelalderen. Dette er unegteligt en ganske betydelig forøgelse, selv om 11 af dem ligger i Oslosyssel og Vestfold, der jo ikke skal faa lov til at regnes med til Norge. Antallet er dog efter forfatterens mening alligevel for lidet til, at man deraf kan forklare den hyppige forekomst af Bæk-navne i Normandie. Ja, selv om alle de 100 à 150 gaardnavne paa Bæk, som for nærværende tid findes i Norge, er af ældre oprindelse, vil man endda ikke deraf kunne forklare de tilsvarende navne i Normandiet, siger forfatteren. De nævnte gaardnavne paa Bæk findes nemlig væsentlig i landets indre dele, Hedemarken, Thoten o. s. v. I sin første afhandling vilde forfatteren ikke regne navne paa Bæk[1] blandt norske navne, fordi det efter hans daværende mening kun fandtes i trakterne om Kristianiafjorden. Nu vil han heller ikke regne navne paa Bæk med, naar de høre til de indre trakter af landet, uagtet det er ligesaa beføiet ved spørgsmaalet om norske navnes forekomst at tage hensyn til distrikter som Thoten, Hedemarken og Ringerike, som ved spørgsmaalet om danske navnes forekomst at tage hensyn til distrikterne fra det indre Jylland, eller fra det indre Skaane, al den stund der vel ikke for saadanne navnes vedkommende har existeret nogen særlig sprogbrug netop paa Oplan-

[1] det vil sige ikke gaardnavne paa Bæk, men navne paa vandløb; thi forfatteren paastod, som sagt, i sin første afhandling, at gaardnavne paa Bæk var fuldstændig ukjendte i Norge.

dene. Jeg har jo forøvrigt exempelvis ogsaa anført, at der findes ikke mindre end 7 gaardnavne paa Bæk i kystamtet Lister og Mandals amt i det sydvestlige Norge; men denne kjendsgjerning forbigaar forfatteren i fuldstændig taushed.

Sagen er imidlertid, at selv om Bæk-navnene i Norge havde været meget sjeldnere, end de i virkeligheden er, vilde dog intet have været til hinder for, at det betydelige antal stedsnavne paa Bæk i Normandie kunde skyldes norsk kolonisation, eftersom Normandiet, som et større kart over dette landskab viser, udmærker sig ved talrige bække og disse her udgjør en væsentlig og let bemærkelig eiendommelighed ved landskabet. Jeg skal i den anledning citere forfatterens egne udtalelser i hans første afhandling. Her gjælder det at bevise, at de engelske Bæk-navne er af dansk oprindelse. Men da der af de 52 Bæk-navne, som ifølge Worsaae findes i England, kommer ikke mindre end 29, altsaa over halvparten, paa Cumberland og Westmoreland, altsaa paa distrikter, som forfatteren indrømmer af andre forskere ansees for at være koloniserede væsentlig fra Norge, maa han give en forklaring paa, hvorfor netop saa mange af Bæk-navnene er samlede i disse distrikter. Han ytrer sig da som følger: „Grunden, hvorfor Bæk-navnene er relativt mere talrige i det nordvestre England end ellers, er ikke at søge i nybyggernes nationalitet, men i landets naturforhold. — — — — At et land, som er usædvanlig rigt paa bække, eier usædvanlig mange navne paa Bæk, kan ikke forundre nogen. Fra samme synspunkt kan ogsaa talrigheden af navne paa Dal i disse samme landskaber opfattes. Worsaae anser disse navne for norske, o. s. v.“

Men, som sagt, ogsaa Normandie er usædvanlig gjen-

nemskaaret af mindre vandløb, og, for at benytte forfatterens udtryk, at „et land, som er usædvanlig rigt paa bække, eier usædvanlig mange navne paa Bæk, kan ikke forundre nogen“. Selv om derfor Bæk-navnene havde været meget sjeldnere i Norge end i Danmark — hvilket ikke er tilfældet —, vilde det ikke bevise, at de 40 Bæknavne, som findes i Normandie, ikke ligesaavel kunde være af norsk som af dansk oprindelse.

Af samtlige de navne, som vi her behandle, er der forøvrigt ingen, hvis nordiske oprindelse er saa tvivlsom, som netop Bæk-navnenes. De findes i stort antal overalt i hele Nordtyskland og i de til Normandiet grændsende egne af fransk Flandern, og det er i og for sig ikke sandsynligt, at de saksiske og nederfrankiske folk, som har overført et saa stort antal Bæk-navne til Flandern, ikke skulde have bragt ogsaa en del med til Normandie.

Den indvending, som professor Tegnér henter fra den omstændighed, at Bæk-navnene i Normandie er maskuliner, medens de i Flandern er femininer, er af ringe betydning, al den stund det er saare almindeligt, at de samme ord faar forskjelligt kjøn i forskjellige lande, ja, endog i forskjellige distrikter af samme land. Herpaa har vi mange exempler fra vort eget land. Saaledes er det norske ord sæter i almindelighed femininum, men paa sine steder, f. ex. i østre Smaalenene, neutrum. Kjønnet er derfor af liden betydning.

Dertil kommer, at der som Joret oplyser, allerede i et dokument fra et saa tidligt tidspunkt som 853, altsaa ikke mere end 8 aar efter, at vikingerne første gang havde vist sig ved Seinen, forekommer et normannisk navn paa Bæk. Joret søger vistnok at forklare denne tidlige forekomst ved at antage, at Normannerne allerede

paa dette tidspunkt kan have sat sig fast paa enkelte steder i Normandie. Dette er vel muligt, men tvivlsomt er det i hvert fald, og forekomsten af navnet saa tidlig gjør, at man maa være dobbelt forsigtig med at tilskrive samtlige Bæk-navne i Normandie en skandinavisk oprindelse.

Hvad Lunde-navnene angaar, har jeg intet videre at tilføie, da professoren, saavidt jeg kan se, i sin anden afhandling ikke gjør noget yderligere forsøg paa at soutinere den opfatning, at Lunde-navnene skulde være specielt danske. Jeg bliver imidlertid ved fornyet gjennemlæsning af hans første opsats opmærksom paa, at han som bevis paa disse navnes ikke-norske karakter anfører, at der heller ikke paa Island findes noget navn paa Lund! Det er imidlertid høist mærkeligt, at det har undgaaet forfatterens opmærksomhed, at Island neppe i den historiske tid har havt en saa betydelig trævegetation, at det [illegible] ikke nogen forundring, at denne navneform ikke er overført til [illegible]

Jeg skal, til hvad jeg tidligere har sagt om dette navns forekomst, tilføie, at foruden et Petite-Londe og et Hautes-Londes nævner Joret kun eet sammensat Lundenavn i Normandie, nemlig Etalondes, medens han opregner en snes usammensatte Lunde-navne. Joret anfører ogsaa, at navnet er almindeligt i Nordengland, altsaa netop i den del af England, hvis skandinaviske kolonisation i almindelighed antages — i alle fald delvis — at skrive sig fra Norge.

Forfatteren fastholder sin paastand om, at den normanniske navneendelse Hou ikke er det norske Hol, men derimod det dansk-norske Holm, og anfører som yderligere støtte for denne opfatning, at Qvettehou ifølge en notits hos Joret tidligere findes skrevet Katehulmus.

Hvis det virkelig forholdt sig saa, var det dermed bevist, at stedsnavne paa Holm i Normandie virkelig kunde gaa over til Hou; men uheldigvis udtaler Joret sig ikke saa bestemt, som professoren forsikrer. Den paagjældende note hos Joret lyder saa: „Stapleton, udgiveren af Magni rotuli scaccarii Normanniæ, har formen Katehulmus, jeg ved ikke efter hvilken kilde.“ Normannen Joret vil imidlertid ikke selv godkjende denne form og antager, at denne ligesom de øvrige navneformer paa Hou er en forkortelse ikke af Holm, men af Hol. Hvad der ogsaa i høi grad maa mistænkeliggjøre korrektheden af Stapletons skrivemaade, er den omstændighed, at navnet allerede i et dokument fra et saa tidligt tidspunkt som 1042 findes skreven Chetellehou.

Selv om der i sproglig henseende intet skulde være til hinder for overgangen fra Holm til Hou, er det, som Joret fremhæver, i hvert fald uforklarligt, at en del af Holm-navnene skulde have beholdt formen Holm eller Holme uforandret, og andre derimod være gaaet over til Hou. Dette er saa meget mere uforklarligt, som disse navne tildels findes i samme distrikter om hverandre, ofte med ganske korte mellemrum.[1] Forøvrigt kan i forbigaaende bemærkes, at navne paa Holm i det mindste er ligesaa hyppige i Norge som i Danmark, og at navnet i Norge bruges nøiagtig paa samme maade og med samme betydning som i Danmark.

Naar professoren fastholder, at navnene med endelsen Tveit ikke i Norge saaledes som i Danmark er af gammel

---

[1] Skulde Hou alligevel betyde Holm, kommer man helst til at maatte forudsætte en forskjellig udtale hos kolonisterne, og man fristes da til at tænke paa den nuværende østlandske udtale Holm med tyk *l* i modsætning til det vestlandske og danske Holm.

oprindelse, da er dette fuldstændig grebet ud af luften. I sin første afhandling anførte han som bevis herpaa kort og godt, at Munchs register kun optog to saadanne navne nemlig Skygtvedt og Tveiter. I sin anden afhandling har han imidlertid opgivet registret som kilde og har nu fra Norges middelalder fundet 113 Tvet-navne, hvilket er mere, end der endog i vore dage kan opdrives i hele Skaane og Danmark, Schlesvig iberegnet. Forfatteren vil rimeligvis selv medgive, at dette er en ganske respektabel indrømmelse. Om navnet, som professor Tegnér antager, i ældre tider ikke har existeret nord for Bergen, kan jo i denne henseende være ligegyldigt, al den stund de distrikter, der ligger syd for Bergen, i henseende til indbyggerantal udgjør over halvparten eller snarere $^{2}/_{3}$ af Norge. Forresten har jeg i min første afhandling paapeget, at navnet ifølge professor Ryghs afhandling „norske stedsnavne“ i ældre tider ogsaa har existeret i Throndhjems stift.

Som bevis paa, at Tveit-navnene ikke er af gammel oprindelse i Norge, paaberaaber forøvrigt forfatteren sig, netop som ved Lunde-navnene, forholdene paa Island, hvor der ikke findes et eneste gaardnavn paa Tveit. Efter forfatterens egen fortolkning umiddelbart i forveien skal imidlertid Tveit „sandsynligvis betyde Indhugning i Skoven“. Er denne professorens tolkning af ordets betydning rigtig, saa er fraværelsen af Tveit-navnene paa Island, naar hensyn tages til denne ø's naturforhold, saare let at forklare. Professoren fremhæver ogsaa paa et andet sted, at man ved spørgsmaalet om Tveit-navnenes udbredelse maa tage særligt hensyn til vedkommende steds naturforhold; men dengang gjaldt det rigtignok at bevise, at det store antal Thwaitenavne (57) i Cumberland og West-

moreland i modsætning til det ringe antal (4) i det østlige England ikke, som Taylor antager, skulde tyde paa norsk kolonisation, men at den ligesaa godt kunde tyde paa dansk.[1]

Jeg vil efter dette overlade til forfatteren selv at afgjøre, om man virkelig med saadan „tryghed kan paastaa, at de normanniske navne paa Tvet tyder paa dansk (i modsætning til norsk) kolonisation“. Der findes i det danske England (altsaa ikke Westmoreland, Cumberland og Lancashire medregnet) som sagt 4 navne paa Twaite. I Normandie nævner Joret over 20.

I min foregaaende opsats har jeg oplyst, at By er en fuldt saa almindelig form for norske stedsnavne som Bø, idet Bø-formen er den almindelige paa hele Vestlandet og de tilgrændsende fjeldbygder af Østlandet samt i mesteparten af Kristianssands stift, By-formen derimod den fremtrædende paa den øvrige del af Østlandet og i Throndhjems stift. Professor Tegnér erkjender nu dette og anfører en del fra Munch hentede zifre, som bevis paa, at den samme fordeling har fundet sted ogsaa i ældre tider. De zifre, han saaledes irettelægger, er imidlertid ganske egnede til at vise, hvor forsigtig man maa være med, saaledes som forfatteren, at drage afgjørende slutninger fra de i alle tilfælde mangelagtige kundskaber, man har om en navneforms hyppighed i middelalderen. Island og ligesaa de skotske øer skal, efter hvad professoren paastaar — og det vistnok med rette, i alle fald for Islands vedkommende — være befolket væsentlig fra det vestlige Norge. Det antal af Bø-navne, der efter forfatterens anførsler af Munch skal findes paa Vestlandet,

[1] I den vestligste del af den største af Shetlandsøerne, Mainland, er forøvrigt navne paa Twatt som Germatwatt o. l. almindelige.

indskrænker sig imidlertid til følgende: i Søndmøre 1, i Firdafylke 1, i Sygnafylke 1 og i Hørdafylke 3, altsaa i hele Bergens stift 6, og selv om man hertil føier Bø-navnene i Rygjafylke, der udgjør 7, faar vi dog ikke mere end 13 paa hele strækningen fra og med Søndmøre til og med Ryfylke, medens Munch alene fra Borgasyssel har 16 Bø-navne. Skulde man altsaa drage slutninger fra det store antal Bø-navne, som findes paa Island og efter hr. Tegnérs opfatning ogsaa paa de skotske øer,[1] saa maatte man ved anvendelsen af forfatterens methode være kommet til det resultat, at kolonisationen af disse strækninger ikke havde sin oprindelse fra Vestlandet, men derimod fra Borgasyssel.

Forøvrigt anerkjender forfatteren det berettigede i min bemærkning, at de franske Beuf-navne unegtelig minder mere om det norske Bø end om det norsk-danske By; men, siger han, det er høist tvivlsomt, om Beuf-navnene overhovedet er nordiske og ikke snarere nedertydske. Derom vil jeg ikke strides med forfatteren, men hvad der er yderst kuriøst er, at han i sin første afhandling, hvor han gik ud fra, at Beuf-navnet var det samme som By og skrev sig fra Danmark, ikke saa meget som med en eneste stavelse berørte denne mulighed.

Jeg udtalte i min forrige opsats, at den ikke synderlig hyppige forekomst af Torp-navne i Normandie snarere minder om norske forhold end om danske. Denne paastand er i alt væsentligt korrekt, hvis jeg faar lov til ogsaa at tage hensyn til forholdene i Viken. Sætter man derimod — hvad jeg for at simplificere spørgsmaalet ogsaa er villig til at gaa ind paa — Viken ud af betragtning, skal jeg indrømme, at min paastand ikke bliver

[1] Hr. Tegnér anser nemlig samtlige By-navne dersteds som en engelsk forandring af Bø-navnene.

ganske korrekt, idet det virkelige forhold i saa fald bliver, at forekomsten af Torp-navne i Normandie hverken svarer til forholdene i Norge eller i Danmark. De 10 Torp-navne, som findes i Normandie, udgjør efter hr. Tegnér omtrent $\frac{1}{30}$ af samtlige de af Joret opregnede nordiske navne sammesteds. Dette er vistnok et ulige større forholdstal end det, der findes i Norge udenfor Viken, samt i de norske kolonier i Skotland og paa øerne. Munch nævner her kun eet saadant.

Men saa er forholdstallet paa den anden side ulige mindre end i Danmark og de danske kolonilande. Joret bemærker udtrykkelig, at Torp-navnene i Normandie er blandt de sjeldnere forekomster. Det forekommer ikke tilnærmelsesvis saa hyppig som Toft-navnene. Det er ligeledes langt sjeldnere end Tveit-, Holm-, Beck-, Beuf-navnene o. fl. I Danmark er derimod antallet af Torp-navne umaadeligt, og det skulde ikke undre mig, om de udgjorde henved halvparten af alle navne paa beboede pladse i hele Danmark og Skaane. I det danske England er antallet af Torp-navne ligeledes særdeles betydeligt og udgjør antagelig $\frac{1}{4}$ eller kanske et endnu høiere procenttal af samtlige nordiske navne paa beboede steder i dette distrikt. Er Torp-navnene i Normandie forholdsvis hyppigere end i Norge, saa er de altsaa paa den anden side forholdsvis sjeldnere end i Danmark, og antallet af Torp-navnene i Normandie kan derfor vistnok ikke tjene til bevis for kolonisternes nationalitet hverken i den ene eller anden retning.

Om Toft-navnene bemærkede forfatteren i sin første afhandling for Norges vedkommende kort og godt, at de var meget sjeldne. Munchs register optog kun et saadant. Paa Island fandtes der kun 6, og paa Shetlands-

øerne existerede det ikke. Det var alt, hvad vi for Norge og de norske koloniers vedkommende fik vide om Toft-navnene. Jeg oplyste i den anledning blandt andet, at jeg — tiltrods for mine ufuldkomne hjælpemidler — i Nordskotland, paa de skotske øer og i Nordirland havde fundet tilsammen 14 Toft-navne.

I sit tilsvar meddeler nu forfatteren, at han i Norge ved gjennemgaaelsen af Munch har fundet 17 navne paa Toft fra middelalderen. Til de 6 navne, han havde fundet paa Island, og til de 14 navne, som jeg har fundet i Skotland og Irland, føier han nu yderligere tre, som han har fundet paa Færøerne, hvilket gjør tilsammen 23 navne paa Toft i de norske kolonilande, og „dette er," siger forfatteren, „mere, end man skulde vente!" Ja, ganske vist er det saa, naar man først gaar ud fra den forudsætning, at de normanniske Toft-navne nødvendigvis skal være fortrinsvis danske. Det er nemlig et betydeligt større antal, end der findes i hele det danske England.

Men, siger professor Tegnér, antallet af Toft-navnene er saa stort i Normandie, at deres forekomst sammesteds alligevel ikke kan forklares ved henvisning til forekomsten i de norske kolonilande. Det kan være sandt nok; men da kan den jo endnu mindre forklares ved henvisning til de danske kolonilande, hvor antallet af disse navneformer er ringere end i de norske. Der findes i Normandie over 6 gange saa mange Toft-navne, som der efter Worsaae findes i hele England. Sagen er, at det ganske ualmindelig store procent-antal Toft-navne, som findes i Normandie, ikke har noget sidestykke noget sted, hverken i Danmark eller i Norge, hverken i de danske kolonier eller i de norske. Det er et enestaaende fænomen.

Jeg udtalte i min forrige opsats den formodning, at

Toft-navnene maaske fortrinsvis kunde have betegnet høvdingeboligerne. Dette var kun en formodning, og jeg udgav den heller ikke for andet. Professor Tegnér mener, at denne formodning er forhastet, og ihvorvel jeg ikke kan finde hans argumentation særdeles overbevisende, skal jeg dog med fornøielse renoncere paa denne hypothese, og det saa meget heller, som den ligeoverfor det foreliggende spørgsmaal er uden al betydning. At næsten alle Toft-navne i Normandie er sammensatte, medens de i Norge i regelen er usammensatte, er en nødvendig følge af disse navnes hyppighed i Normandie og deres nære naboskab. Usammensatte vilde navnene have givet anledning til den mest haabløse konfusion.

Forøvrigt maa jeg i forbindelse hermed minde om, at forfatteren, hvor der er tale om Lunde-navnene, gjør opmærksom paa, at den omstændighed, at Lunde-navnene i Frankrige som oftest forekommer usammensatte ligesom i Norge og ikke sammensatte som i Danmark, er uden betydning, eftersom det viser sig, siger han, at være en almen regel for Normannerne helst at anvende de usammensatte nordiske navneformer. Denne „regel" anfører han ogsaa senere hen som et bevis for, at Beuf-navnene ikke kan være af nordisk oprindelse, eftersom ingen af dem forekommer usammensatte. Skulde denne tilbøielighed til at bruge usammensatte nordiske navne fremfor sammensatte virkelig være et særkjende for Normannerne og ikke bero paa lokale tilfældigheder, kan det forøvrigt ikke negtes, at denne eiendommelighed snarere har sit forbillede i Norge end i Danmark, noget hvorom man ved en smule studium af begge landes karter snart vil kunne overtyde sig. De mange usammensatte stedsnavne af skandinavisk oprindelse skulde altsaa, hvis pro-

fessorens hypothese holder stik, tyde mere paa norsk end paa dansk kolonisation.

At fraværelsen af ordet *stadir* skal være et afgjørende, alle andre grunde omstødende bevis for dansk og mod norsk kolonisation, fastholder professoren og vil blandt andet ikke medgive den mulighed, at ordet kan være gaaet ud af navnedannelserne i tidsrummet mellem Islands og Normandiets bebyggelse.

Der er imidlertid et og andet, som tyder paa, at der med hensyn til denne gruppe af navnedannelser netop har været en overgangstilstand i det 9de aarhundrede. Saaledes findes der paa Island et stort antal navne paa *stadir*, medens der findes forholdsvis ganske faa navne paa *bolstadr*. Omvendt synes navne paa *stadir* (Ster) paa Orknøerne at have været temmelig sjeldne, medens navne paa Bister *(bolstadr)* her er tilstede i meget stort antal. Saaledes har jeg paa et mindre kart over Orknøerne fundet lige indtil 20 navne paa Bister, medens jeg ikke har fundet mere end et eneste paa Ster. Men det er ikke mere overraskende, at navnet *stadir* kan være gaaet ud af de almindelige navnedannelsers række ved Normandiets bebyggelse, medens det endnu kan have været i fuld brug en menneskealder tidligere ved Islands kolonisation, end at navnet Bister *(bolstadr)* kan være blevet sjeldent som nydannelse og have givet plads for Ster *(stadir)* ved Islands bebyggelse, medens det endnu hørte blandt de hyppigste, om det ikke var den allerhyppigste af alle navnedannelser en menneskealder tidligere ved Orknøernes bebyggelse.

Men selv om min forklaring ikke skulde holde stik og fraværelsen af Stad-navnene i Normandiet maatte forklares af andre grunde end af tiden for kolonisationen, saa er forfatterens paastand, at navnets fraværelse i Nor-

mandie skulde skrive sig fra, at kolonisterne var danske, ikke derved bleven mere holdbar, eftersom denne paastand alene er bygget paa den løse og fuldstændig ubegrundede hypothese, at ordet Stad skulde være gaaet tidligere ud af navnedannelsernes række i Danmark end i Norge. Navne paa Stad er jo nemlig, som forfatteren medgiver, ogsaa i Danmark saare almindelige. Hvis det var bevist, at navnet Stad var almindeligt i alle norske kolonier, men derimod aldrig fandtes i danske, da vilde det være fuldkommen korrekt, om forfatteren som en sandsynlig forklaringsgrund hertil havde opstillet den hypothese, at ordet maaske var gaaet tidligere ud af navnedannelsernes række i Danmark end i Norge. Derimod er det en aldeles ukorrekt slutningsmethode først at opstille en ubegrundet hypothese om, at navnet er forsvundet af navnedannelserne i Danmark tidligere end i Norge, og saa paa grund af denne selvlavede hypothese at ville hævde, at navnets fraværelse beviser norsk og ikke dansk kolonisation.

Nu findes imidlertid Stad-navnet aldeles ikke i Cumberland, og i de tilgrændsende trakter ikke hyppigere end i den danske del af England. Under disse omstændigheder bliver professorens hypothese uholdbar, saa længe han ikke i alle fald gjør det sandsynligt, at de nævnte distrikter ikke, som almindelig antaget, er koloniserede fra Norge, men fra Danmark. Hertil kommer, at det heller ikke er mere end en hypothese, at ikke ogsaa de danske har ført Stad-navnet med sig til England. Det kan jo være sandt nok, at Stad-navnet ogsaa forekommer i de rent engelske trakter af England, og det har saaledes øiensynlig ogsaa været brugt af Sakserne; men deraf følger dog ingenlunde med sikkerhed, at ikke i alle fald

nogle af Stad-navnene i Danelagen kan være af dansk oprindelse. Det kan være mulig t, at det ikke forholder sig saa, men mere end en — kanske noksaa sandsynlig — hypothese er det ikke.

Der findes, som jeg i min forrige opsats har fremhævet, i Cumberland, Westmoreland og Lancashire ifølge Worsaae 64 navne paa Fell (Fjeld) og 24 paa Tarn (Tjern) foruden 7 paa Force (Fos). Disse navne er efter alt, hvad man forøvrigt ved, udelukkende norske. De øvrige skandinaviske navne i disse distrikter (By-, Thwaite-, Dal-, Beck-, Torp-navnene) findes vitterlig og bevislig baade i Norge og Danmark. Derimod findes der, saavidt mig bekjendt, intet skandinavisk navnelement i Cumberland, som er eget for Danmark og derimod ukjendt i Norge. Det skulde synes, at den eneste korrekte slutning, man kunde uddrage heraf, maatte være den, at disse distrikter væsentlig har modtaget sin skandinaviske kolonisation fra Norge.

Men hvad gjør professor Tegnér? Jo, han anfører alle de navne, der forekommer saavel i Norge som i Danmark, som bevis for overveiende dansk kolonisation, medens han søger at bortforklare samtlige udelukkende norske navne, som vel at mærke ikke er tilstede enkeltvis og som undtagelser, men i et antal af næsten hundrede. Efter denne fremgangsmaade maatte han ligesaagodt kunne bevise, at samtlige skandinaviske kolonier ligefra den nordligste spidse af Island og ligetil det sydligste punkt af Normandie er koloniseret fra Danmark.

Sagen er imidlertid, at det for forfatterens theori om Normandiets kolonisation fra Danmark er af høieste vigtighed at vindicere de cumberlandske og westmorelandske navne udelukkende for den danske kolonisation; thi med

Cumberlands og tilgrændsende distrikters norske kolonisation falder hele hans theori for Normandies vedkommende uoprettelig til jorden. I Cumberland, Westmoreland og Lancashire findes nemlig baade de normanniske Beck-, Dale-, Twaite- og By-navne, og de findes der i stort antal. Kun Toft-navnene synes at være sjeldne i disse distrikter; men disse navne er, som oven paapeget, til gjengjæld tilstede i større antal i de øvrige norske kolonilande end i det danske England.

At der findes Feller og Tarner ogsaa i de nordlige og vestlige trakter af Yorkshire, er intet bevis for, at disse benævnelser, som forfatteren udtrykker sig, ogsaa har været brugte af de danske, al den stund den korrekte slutning er — hvad der vel ogsaa af andre grunde er sandsynligt — at de skandinaviske kolonister ogsaa i disse distrikter for en væsentlig del har været af norsk oprindelse.

At „bjergene“ og „klinterne“ i Danmark og Skaane kun er nogle hundrede fod høie, vilde selvfølgelig ikke i mindste maade have hindret kolonisterne, hvis disse virkelig udelukkende eller overveiende havde bestaaet af danske, i at benytte benævnelsen paa de betydelig større høider i Nordengland, ligesaa lidt som en dansk mand i vore dage vilde betænke sig paa at tale om sine reiser blandt de cumberlandske „bjerge“, uagtet disse er indtil 3 à 4 gange saa høie som Himmelbjerget i Jylland.

Forfatteren anfører forøvrigt ogsaa som støtte for den hypothese, at ordet Tjern i ældre tider kan have været brugeligt ogsaa som dansk stedsnavn, at „Molbechs dialektlexikon (under den etymologisk misvisende stavemaade Kjærn) optager ordet som forekommende paa Sjælland“. (!) Dette er den eneste grund, han anfører for sin formod-

ning. Forfatteren har tidligere udtalt som sin overbevisning, at de 17 norske gaardnavne paa Bæk, som findes i Munchs beskrivelse af Norge i middelalderen, er aldeles utilstrækkelige til deraf at forklare de 40 Bæk-navne i Normandie som norske. Paa dette sted finder han derimod, at den omstændighed, at Molbechs dialektlexikon optager ordet Tjern som forekommende paa Sjælland, uden dog at have nævnt et eneste exempel, er fuldkommen tilstrækkelig til at forklare de 38 nordengelske Tarner som danske. Jeg kan ikke tro, at forfatteren selv vil paastaa, at denne maade at raisonnere paa udmærker sig ved nogen høi grad af konsekventse.

Paa samme tid, som forfatteren fortsætter med sine forsøg paa at bortforklare Fellerne og Tarnerne i Nordengland som norske, undlader han i sit tilsvar fuldstændig at berøre den omstændighed, som jeg i forbindelse hermed gjorde opmærksom paa, nemlig at medens Torp-navnet er saa uhyre udbredt over den øvrige Del af Danelagen, findes der blandt Westmorelands og Cumberlands 300 skandinaviske navne kun 7 Torp-navne, og af disse ligger kun et i Cumberland.

Det er forresten ikke alene navneformerne, men ogsaa andre nordiske ord i den cumberlandske dialekt, der henviser specielt til Norge. Saaledes omtaler P. A. Munch i sin chronica Manniæ et insularum, at han af Mr. Ferguson har faaet en liste paa nordiske ord fra Cumberland og den nordvestlige del af Northumberland, og disse ords norske oprindelse erklærer professoren for utvivlsom. Han opregner ogsaa nogle af dem i samme verk. De historiske vidnesbyrd pege ogsaa i denne retning. Det bliver efter dette vistnok vanskeligt at vindicere det nordvestlige England for den danske kolonisation.

Med hensyn til de 3 à 4 normanniske stedsnavne, hvis første sammensætningsled er personnavnet Boso, erkjender professoren, at de kan være af frankisk oprindelse. Derimod fastholder han paastanden om, at Toke-navnene nødvendigvis maa være af dansk oprindelse, og det uagtet jeg i min forrige afhandling har nævnt ikke mindre end 5 med Toke sammensatte gaardnavne fra Norge, et antal, som med lethed kan forøges; men professoren forlanger, at jeg først skal bevise, for det første, at navnene er gamle, for det andet, at de virkelig indeholde navnet Toke og ikke har faaet sin nuværende form gjennem forvridninger af et andet ord; først da vil han erkjende stedsnavne paa Toke for norske. Jeg anser mig selvfølgelig ikke forpligtet til at skaffe et saadant bevis, al den stund forfatteren ikke for sit vedkommende har ført noget bevis med hensyn til de Toke-navne, han har opregnet fra Danmark og Skaane. Ikke desto mindre har jeg dog for at imødekomme forfatterens ønske henvendt mig til professor Rygh, som har meddelt mig en liste paa ikke mindre end 20 norske gaardnavne paa Toke, om hvis ægthed der ikke er ringeste grund til at tvivle. Af disse findes de 13 i jordebøger eller diplomer fra middelalderen, saa at deres henførelse til navnet Toki (eller Toka) er sikker. Saaledes er det af mig nævnte Tokebøl i Enebak omtalt omkring aar 1400, det af mig nævnte Tokenæs i Jarlsberg omtrent paa samme tid, det af mig nævnte Tokstad i Orkedalen i søndre Throndhjems amt omtrent en menneskealder senere. Ligeledes omtales et andet Tokstad i nordre Throndhjems amt omtrent paa samme tid, et Tokstad i Ringsaker i nordre Hedemarkens amt aar 1358 o. m. fl.

Professor Rygh oplyser desuden, at han har fundet

Toke som personnavn 6 gange i Norge i gamle dokumenter fra det 14de og 15de aarhundrede, nemlig i Smaalenene, Oslo, Birid i Thotens fogderi og i Valders.

For tiden bruges navnet ikke i Norge som personnavn. I den senere middelalder brugtes det altsaa af og til, og sammensat med endnu ældre gaardnavne er det hyppigt. Dette henpeger paa, at navnet har været almindeligere og almindeligere, eftersom man kommer længere tilbage i tiden, og at det mere og mere er gaaet af brug, efter hvert som vi har nærmet os den nyere tid. Jeg antager ikke, at forfatteren efter dette vil soutinere sin paastand, at Toke-navnene udelukkende er danske, og da navnet findes saa langt nord som i nordre Throndhjems amt, vil han vel heller ikke paastaa, at det er indført til Norge fra Danmark.

I anledning af mine bemærkninger om landskabsnavnet Normandie erklærer professoren, at det er ikke altid det navn, som et folk giver sig selv, men ogsaa det, som en anden nation giver folket, som bliver bestemmende for navnet paa det land, som dette folk erobrer. Professoren anfører som exempel, at Rusland har faaet sit navn, ikke efter den benævnelse som de erobrende Svear gav sig selv, men derimod efter det navn, som Finnerne gav dem. Men dette har jeg jo aldrig benegtet. Jeg har jo udtrykkelig anført et lignende exempel for Lombardiets vedkommende. Jeg har kun sagt, at det almindelige er, at det er det navn, som et folk giver sig selv, som bliver det bestemmende for landets navn, og dette tror jeg ikke, forfatteren vil vove at bestride. Præsumtionen er derfor for, at det er vikingerne selv, der har givet den af dem erobrede Provinds i Frankrige navnet Normandie.

Hr. Tegnér erklærer til slutning, at det skulde glæde

ham, om han havde overtydet mig om, at Normannerspørgsmaalet ikke lettelig kan løses i norsk retning ad sproglig vei, og at han allerede skulde være tilfreds, hvis han gjennem sine undersøgelser havde godtgjort, at Normandiets erobring ikke var udgaaet fra Rolfs hjemsted, Mørebygderne, og fra de væsentlig fra Vestlandet befolkede skotske øer. „Rolfs historie, saaledes som den fortælles af Sturlason og andre, er da i alle tilfælde overbevist om utilforladelighed i et vigtigt hovedpunkt," siger professoren.

Jeg skal med største fornøielse gjøre forfatteren den indrømmelse, at Normandie sandsynligvis ikke er koloniseret udelukkende eller væsentligt fra Mørerne, hvis han vil være tilfreds hermed.[1] Saavidt jeg ved, har heller ikke noget menneske paastaaet, at saa skulde være tilfældet. Selv om man lagde det nuværende folketal i Mørerne til grund for beregningen, maatte Rolf have skilt dette distrikt ved hele sin voxne mandlige befolkning for at opdrive de 20,000 mand, der udgjorde hans hær ved Normandiets kolonisation.

Sagaen nævner heller ikke et eneste ord om, at den hele eller mesteparten af Gange-Rolfs hær skulde være kommet fra Mørerne eller Vestlandet. Snorre Sturlason fortæller kort og godt, at Rolf herjede meget i Østersøen, at han en sommer paa tilbageveien gjorde strandhug i Viken og i den anledning blev erklæret fredløs af Harald Haarfager. „Gange-Rolf for derefter vester over havet til Suderøerne," heder det, „og derfra drog han vester til Valland, herjede der og indtog et stort jarlerige; det besatte han med

---

[1] At det ikke for den væsentligste del kan være koloniseret fra Irland, øerne og Cumberland, kan jeg derimod ikke indrømme, al den stund der ikke er ført nogetsomhelst bevis herfor.

nordmænd, og blev det saa kaldet Normandie.“ Dette er hele beretningen; men hvorvidt Rolf kom til Normandie længe eller kort efter, at han var erklæret fredløs i Norge, hvorvidt han opholdt sig 1 eller 10 aar paa Suderøerne, inden han hjemsøgte Frankrige, hvor mange aar, og hvor ofte han herjede der, inden han erobrede Normandie, omtales ikke med en stavelse. Der staar heller intet om, hvorfra den hær, hvormed han foretog sin erobring, skrev sig. Det staar kun, at den bestod af nordmænd. Hvorledes forfatteren efter dette kan fortælle, at Snorres fremstilling af Rolfs historie i alle fald er overbevist om utilforladelighed i et vigtigt punkt, har jeg ikke den ære at forstaa.

Det er naturligvis gaaet med Rolf, som med andre store vikingehøvdinger. Under hans mærke har der samlet sig vikingeskarer fra hele Norge og maaske ogsaa fra Danmark. Den omstændighed, at Rolf havde foretaget strandhug i Viken, har visselig ikke, saaledes som professor Tegnér synes at antage, hindret, at ogsaa Vikværinger kan have sluttet sig til hans hær. Jeg har i alle fald ikke opfattet de nordiske vikinger som mænd med saa ømme sentiments, at de ikke skulde kunne have kjæmpet under en høvding, der havde gjort strandhug i de trakter af landet, hvor de havde sit fødested.

Forøvrigt synes forfatteren ganske at have glemt udgangspunktet for den nærværende strid, naar han erklærer, at det skulde glæde ham, om han havde overtydet mig om, at Normannerspørgsmaalet fra sprogligt synspunkt ikke let kan løses i norsk retning. Havde forfatteren fra begyndelsen stillet sig en saa beskeden opgave, var der sandsynligvis ingen diskussion opstaaet. Jeg har nemlig aldrig udgivet mig for at kunne løse Normanner-

spørgsmaalet enten i den ene eller anden retning. Jeg har kun benegtet, at de navneformer, forfatteren omhandler, udelukkende pege i dansk retning, og har nævnt enkelte fænomener, der snarere tyde paa norsk eller i alle fald fælles norsk og dansk, end paa udelukkende dansk kolonisation.

Derimod var det, saavidt jeg erindrer, den ærede forfatter, som i sin første afhandling med stor bestemthed erklærede, at de skandinaviske navne i Normandie ubetinget aflagde vidnesbyrd for udelukkende dansk kolonisation. „Vi har fundet en mængde forhold,“ siger han, „som med største bestemthed vidnér om indflydelse fra Danmark, men ikke det ringeste spor af forbindelse med Norge.“ — — — „Efter min opfatning nedlægge de normanniske stedsnavne et afgjort veto mod den antagelse, at Nordmændene har havt nogen nævneværdig indflydelse paa det nordfranske landskabs kolonisation.“

Det var dette, som forfatteren skulde bevise; men det er dette bevis, som, ikke rettere end jeg kan forstaa, er fuldstændig glippet for ham.

Professor Tegnér har i sin første afhandling anført en del sammensatte normanniske navne, som ikke alene med hensyn til det ene led i sammensætningen, men i sin helhed har analogier i Danmark. Saaledes har han oplyst, at der til et normannisk Torgistorp svarer flere dansk Truelstruper, til det normanniske Yvetot et skaansk Ivetofta, til det normanniske Etaintoft et dansk Stentoft o. s. v. Jeg har i min første afhandling i taushed forbigaaet disse mere enkeltstaaende og sporadiske ligheder, eftersom der er grund til at antage dem for tilfældige, naar — som det er tilfældet i de af hr. Tegnér anførte exempler — enten begge led af sammensætningen er

almindelig brugelige appellativer, eller det ene led er et almindelig brugeligt personnavn og det andet et almindelig brugeligt appellativ. At man saaledes f. ex. til det normanniske Torgistòrp maatte kunne træffe en eller flere analogier i Danmark, er noget, man paa forhaand maatte finde rimeligt, al den stund der i Danmark findes halvtredietusinde Torper, hvoraf en stor mængde er sammensatte med personnavne.

Af den slags analogier kan der forøvrigt ogsaa skaffes en hel del fra Norge. Saaledes minder f. ex. de normanniske navne Hauquetot, Haudetot, Hautot (5), Hottot (3), om de norske navne Haugatoft, Hautoft (3), Hoftoft, Hovetoft og Haatoft. Normanniske navne som Becdal, Annebecq, Robec, Orbec, Blaquetuit, Miltuit, Tortuit, Regnetuit, Lindebøf, Deaubøf, Hougebu, minder om de norske navne Bækkedal, Anbæk, Robæk, Ørbæk, Blakstveit, Meltveit, Thortveit, Reginstveit, Lindeby, Dalby, Hougsbø o. s. v. Exemplerne kan let forfleres og veier netop ligesaa meget og ligesaa lidet som de, professor Tegnér har anført for Danmarks vedkommende.

OM NORGES UDFØRSEL AF TRÆLAST I ÆLDRE TIDER.

VED

TOLDINSPECTEUR L. J. VOGT.

Efterfølgende Artikel danner for Trælastens Vedkommende Indledningen til et paatænkt udførligere Arbeide om Norges udenrigske Omsætning i ældre Tider, og navnlig i den Tid, da de i Rigsarchivet bevarede Lehns- og Toldregnskaber fra 1500- og 1600-Tallet begynde at afgive statistiske Bidrag til Oplysning i den omhandlede Retning. Samtlige disse Regnskaber have ved Autoriteternes Velvillie efterhaanden været Forfatteren udlaante og ere under et fleraarigt Arbeide af ham gjennemgaaede og excerperede; men Resultaterne af dette Arbeide ville, paa Grund af de ikke ubetydelige Udgifter, som med Udgivelsen maatte være forbundne, ikke kunne offentliggjøres, medmindre det gjennem en tilstrækkelig Subscription i sin Tid maatte vise sig, at den norske Almenhed interesserer sig for disse Bidrag til Belysning af dens economiske Fortid. Nærværende Artikel (I) og en efterfølgende (II) ville afgive Prøver paa en indledende Oversigt til den egentlig statistiske Del af Arbeidet. I denne Oversigt vil blive medtaget de Oplysninger om Handels-, Haandværks- og Næringsforholde, der ikke lade sig indføre i det egentlige rubricerede Tabelværk, hvilket er tænkt som Arbeidets 2den Hovedafdeling.

I.

*Omnia post obitum
fingit majora vetustas.*

Et af de tidligst kjendte Exempler paa Udførsel af Trælast fra Norge findes i Vatnsdöla Saga,[1] hvor det fortælles om Høvdingen Ingemund Thorsteinssøn, at han kort efter sin Bosættelse paa Island maatte gjøre en Reise tilbage til Norge for at skaffe sig det nødvendige Hustømmer, hvormed han efter en heldig Reise ogsaa kom tilbage til Island. Dette foregik omkring Aar 890 efter Christi Fødsel. Noget over 50 Aar senere berettes det[2] om en anden Høvding, Hoskuld Dalakolssøn fra Hoskuldstad i Laxaadalen, at han reiste over til Norge i samme Ærinde som Ingemund Thorsteinssøn. Han landede paa Hordaland, der hvor Bergen siden blev bygget, og satte sit Skib op. Da Kongen (Haakon Adelsteinsfostre) hørte, at Hoskuld vilde skaffe sig Hustømmer, lod han ham følge sig til Viken og gav ham siden en fuld Skibsfarm med Tømmer, hvormed Hoskuld vendte hjem til Island.

Forholdene maatte af sig selv medføre, at Færøerne, Island og Grønland, navnlig gjennem de Tidsrum, da de fra Norge eller med Nordmænd befolkedes, maatte trænge Forsyning med Tømmer, og det lader sig derfor vistnok uden videre forudsætte, at en hel Række af lignende Reiser som de ovenfor nævnte have været foretagne til Moderlandet og givet Anledning til en efter

---

[1] Cap. 16, hvor det berettes, at Kongen (Harald Haarfagre) ikke alene gav Ingemund en fuld Ladning med Tømmer til det Skib, hvormed han var kommet over til Norge, men ogsaa forærede ham et Skib, Stigandi, med fuld Tømmerlast, saa at I. kom hjem til Island med to Ladninger Tømmer.

[2] Laxdöla-Saga Cap. 11—13.

Tidens Leilighed ret livlig Export, hvorvel denne sandsynligvis har aftaget noget, efterat Udvandringen var ophørt og den endelige Bosættelse var fuldført. Islændingernes Trælastafhentning fra Norge synes endog, efter et enkelt Sted i Sagaerne at dømme, at have været saavidt regelmæssig, at man for denne Fart havde Skibe, særligt byggede efter en Trælastladnings Krav, der ikke let maatte kunne forliges med Oldtidens almindelige, maagelette Skibsformer. Stedet findes i Sturl. VII. 162, hvor det berettes om en Høvding, at han byggede et Skib „þat er *Raptabuzza* hét“, hvilket Ord vel nærmest oversættes ved „Trælast-Skuden“ eller lignende. Den hele Afhentning af Trælast til Bilandene i hine fjærne Tider kan imidlertid kun have været en ren Ubetydelighed i Forhold til Norges daværende Rigdom paa Skov, der dengang ikke blot dækkede Fjeldlider og Dalfører, men i tykke Masser strakte sig ud over Fladbygderne lige ned til Havkanten.[1] Forinden en saa uhyre Skovbestand kunde komme i Pris, tiltrængtes en Efterspørgsel i det Store, hvortil vore tyndt befolkede og fjærnt liggende Bilande manglede enhver Evne. Tømmeret var derfor i hine Tider, ialfald i raa Skikkelse, næsten værdiløst. Leilænding kunde efter vore gamle Love bygge sig Fartøi af Skoven, naar det kun ikke regnedes paa Sesser (Ældre Gul.-Lov 75), og den søfarende havde Ret til, hvorsomhelst han for Skov forbi, at udbedre Skade paa sit Skib m. V.[2] Mest betegnende for Tømmerets ringe Værdi er det dog, at Islændingerne,

[1] En saadan Udbredelse af Skoven fandt Sted endnu lige til Slutningen af 1500-Tallet og tildels endnu længere frem i Tiden. Lehns-Regnskaberne for 1557 og 1560 vise, at Nedenæs, Brunla og Follo Fogderier endnu dengang vare vore største Export-Districter. Jfr. Udskibningsrettens Udvikling i Norge ved L. J. Vogt, Side 59 ff.

[2] Jfr. Chr. V.s Lov 3—14—35 ff.

naar de seilede til Norge, ansaa sig berettigede til at hugge alt det Tømmer, som de ønskede, hvor Skoven var Kongens. I Grágás 248 heder det: „Og have de (Islændingerne) Ret til at hugge al den Trælast, de ville, hvor Kongens Skov er“,[1] en Ret, de vist ikke lode ubenyttet, og hvorefter man maa antage, at det endnu altid var Islændingerne, som hentede, og ikke Nordmændene, der bragte den Trælast, som Øen tiltrængte.

Først i en meget sildigere Periode begynder Lovgivningen at omhandle eller give Bestemmelser for Trælast-Exporten. I Kong Haakon V.s Retterbod om Udlændinges Told af 30te Juli 1316,[2] der er den første norske Toldtarif, som kjendes, omhandles ikke Udførselen af andre Skovproducter end Tjære og Kvade. Derimod haves et af Kong Erik Magnussøn under 31te Juli 1296[3] fra Bergen udstedt Friheds- og Privilegie-Brev, hvori gives Borgerne i Hamburg (burgenses de Hamborg) Ret til i sine Skibe uhindret at indlade „Trælast og hvilkesomhelst andre Varer“ (lignis et quibuscunque rebus aliis), paa Betingelse, at vedkommende Hamburger-Skib først skulde have erlagt den Told af et „talentum farine“, som siden gjennem Aarhundreder vedblev at være den faste Toldafgift, der erlagdes af Skibene fra de tyske Søstæder. Under den Taushed, som forøvrigt hersker i den norske Lovgivning fra denne Tid om Trælast-Udskibning, synes det paafaldende, at Trælast er den eneste Vareclasse, som i Fridhedsbrevet for Hamburg navnlig fremhæves, medens Fiskevarerne og navnlig Skreiden, som man andenstedsfra ved

[1] I Capitlets Slutning siges det, at Kong Olaf den hellige gav Islændingerne den Lov og Ret.
[2] Norges gamle Love, III, S. 118.
[3] Diplomatarium Norvegicum, V, S. 33.

maa have været Norges største Udførsels-Artikel paa hin Tid, ikke er nævnt, men da Tilladelsen kun gjælder Hamburg, lader Sagen sig maaske forklare derved, at Egnene sønden om Elbens og Weserens Mundinger allerede da have begyndt at lide Mangel paa Trævirke, og at de gjennem Hamburgerne ere blevne forsynede med denne Vare. I en Retterbod af Haakon V. („sandsynligvis udstedt i Bergen 11te Juni 1302“)[1] forekommer et Forbud mod, at Udlændinger „kaupe sperrur, borðvið eða rapta af oðrum monnum en af konungsgarðe æða radzmonnum oc hussbondum i bœnum“, og dette er det første Sted, hvor man særlig finder omhandlet Udførsel af forædlet Trælast. Senere opigjennem 1300-Tallet findes en Retterbod af Kong Magnus Erikssøn (Oslo 23de April 1340),[2] hvorved det forbydes Udlændinger og andre, som indlade Trælast („viðu“) i Mariekirkens Syssel paa Follo, at seile bort, forinden de have erlagt lovlig Told til Kirkens Provst (som indehavde denne Syssel ex officio paa Kongedømmets Vegne), og der lægges til: Bliver nogen overbevist om eller funden skyldig i at have overtraadt, hvad her er befalet, skal han undgjælde *„som gamall rettr oc siduenia er till“*.

Efter Tingenes Medfør maatte det i Middelalderen være en given Sag, at Omsætningen fra først af udviklede sig frit, at Sædvanen dernæst blev den ordnende Regulator, og at Lovgivningen først i tredie Haand traadte til for overensstemmende med Tidens Retning og Begreber at give de af Samfundets Krav paakrævede Forskrifter. Det synes derfor i og for sig sandsynligt, at regelmæssig Udskibning, navnlig af forædlet Trælast, omend i et Om-

---

[1] N. G. L., III, S. 135. Efter en af Hr. Professor G. Storm meddelt Oplysning bør den rettere dateres 29de Mai 1306.

[2] D. N., I, S. 212.

fang, der vilde forekomme vor Tid ringe og ubetydeligt, har foregaaet, længe forinden man paatræffer de ovenfor nævnte Bestemmelser fra Lovgivningens eller Styrelsens Side. Enhver Ledetraad i statistisk Retning savnes i vore egne Diplom-Samlinger fra en saa tidlig Tid som 1200-Tallet, men man har fra engelske Kilder en Oplysning om, at forædlet Trælast allerede ved Midten af det nævnte Aarhundrede har været udført fra Norge til England. Den 13de November 1253 skriver Kong Henrik III. af England en Ordre til sine Fogder (bailiffs) i Southampton, at de skulde indkjøbe 200 norske Furubord (bordos de Norvagia) og levere dem til Sherifen i samme By „for at anvendes til Paneling (to wainscote[1]) i vor kjære Søn Edvards Værelse paa Winchester Slot“.[2] Samtidig omhandles et Indkjøb af 1000 norske Bord til Paneling af nogle Rum i Windsor Slot, hvilke Bord efter Slottets Beliggenhed ved Themsen maa antages indførte til London. Her forekommer altsaa samtidig Indførsel directe fra Norge saavel til Southampton som til London, eftersom der i hine Tider ikke kan forudsættes nogen længere landværts Førsel af saa tunge Varer. Det citerede Værk oplyser, at man paa 1200-Tallet i England begyndte med at panele Beboelses-Rum, og at dette fra først af kun foregik i fyrstelige Boliger og Capeller, hvorfra Brugen antages snart at have forplantet sig til de større og rigere Klostre. Til Paneling foretrak man Furubord, fordi de vare billigere og lettere lode sig arbeide end Egebord. „Norway planks,“ siger den citerede Forfatter, „were largely imported into this

---

[1] Fransk: lambris; middelald. Latin: lambruscatura.

[2] Liberate Roll 37. Henry III., anført i: Some Account of Domest. Architecture in Engl. from the conquest to the end of the thirteenth Century, by T. Hudson Turner. Oxford 1851.

country from the early period of the century (13th), and perhaps, although it is not quite clear, at a still earlier term". Forfatteren paapeger ikke noget samtidigt Vidnesbyrd til Bestyrkelse for denne Anførsel, men opgiver i Almindelighed, at der fra den nævnte Tid findes „talrige Bestillinger" (numerous orders) for Indkjøb af Bord til Paneling af Værelser. Allerede fra 1242 (26. Henry III.) haves en kongelig Ordre om at udbetale en Person et Pengebeløb „pro lambriscatura quam fieri fecit in camera navis nostræ in qua transfretavimus", uden at det udtrykkelig er sagt, om Panelingen var af norsk eller engelsk Træ. Det maa imidlertid ved Turners Beretning om en „betydelig Indførsel" i det nævnte Aarhundrede af norske Planker ikke glemmes, at Importen dog kun kan være at sætte i Forbindelse med de Krav, som i Rigmændenes Boliger begyndte at gjøre sig gjældende til Paneling af Murvægge, samt at der ikke endnu er Tale om nogen almindelig Anvendelse af Trægulv i engelske Husebygninger, ej heller om Anvendelse af den norske Trælast til Skibsbrug, hvorved en virkelig Efterspørgsel i det Store kunde have gjort sig gjældende.

At den norske Træ-Industri allerede paa 1200-Tallet havde naaet op til et saa fremskredet Standpunct, at den kunde forsyne England med Panelings-Bord, er ogsaa efter andre Vidnesbyrd udenfor al Tvivl. Tunebaaden og Gokstad-Skibet vise, med hvilken Dygtighed man allerede i den graa Oldtid vidste at tildanne Skibsplanker og Skibsmaterialier i det Hele, og fra den christne Tid viser vore Stavekirkers Indredning, at Forædlingen af Trævirket, trods Tidens ufuldkomne Redskaber, stod paa et forholdsvis høit udviklet Standpunct. Tilvirkningen foregik som bekjendt paa den Maade, at Tømmerstokken ved inddrevne

Kiler kløvedes langsefter i saa mange Dele, som efter Øjemedet og Materialets Beskaffenhed fandtes hensigtsmæssigt, hvorpaa hver enkelt Del med Øxen blev videre tildannet og afglattet. At man ved langvarige Tiders Brug og Øvelse havde drevet det til en høi Grad af Virtuositet i denne Retning, fremgaar ikke alene af de Levninger, som endnu haves af disse Tilvirkninger, men ogsaa deraf, at de saa kaldte „Huggenbord“ ved Siden af Sagbord kunde holde sig som Udskibningslast lige ned i det 17de Aarhundrede, og dette uagtet Prisen altid var betydelig lavere end paa den sagskaarne Last. I Sverige har Tilvirkningen af „Huggenbord“ mangesteds holdt sig endog lige til ind i nærværende Aarhundrede.[1]

Oldnorskens Benævnelser paa de ved Tømmerstokkens Kløvning tilvirkede Frembringelser ere: borð, borðviðr og fjalir, hvorimod Udtrykket þili, der betegner en Sammensætning af Fjæler, et af Bord sammenføiet Panel eller en Panelingsvæg, paa samme Maade som fili (n.) af fjöl (f.) er dannet af et til det tyske Diele (nederl. Deele) svarende Ord, der ikke findes i Oldnorsk.[2]

Den ældre Gulathings-Lov 306[3] nævner ved Bygning af Landværns-Skib „borð“ i Modsætning til Indtømmeret (innviðir og langviðir), ligesom hvert enkelt Omhvarv i et klinkbygget Fartøi endnu kaldes en „Bordgang“, hvorimod

[1] Sveriges officiela Statistik. Q. Skogväsendet. I, Side 99. Stockholm 1879. Jfr. Dr. G. L. Baden: Udk. t. en Historie af Danmarks og Norges Handel og Næringsv. fra Oldtiden til Nutiden. Khavn. 1806, S. 208. Pontoppidan: Norges naturl. Hist. I, 220. Af Akershus Lehnsregnsk. 1557—1558 fremgaar, at Huggenbord da brugtes til Dørkarmer og Slæder (Træskoninger).

[2] Velvillig Meddelelse af Hr. Rector Nygaard. Det nævnte tyske eller nederl. Ord (Dele) blev, som bekjendt, almindelig brugt her i Landet paa 15- og 1600-Tallet, men er igjen forsvundet.

[3] N. G. L., I, S. 100.

Ordet „borðviðir" i vor ældre Lovgivning almindelig synes brugt om det kløvede og tilvirkede Træproduct som Handelsvare, i hvilken Henseende kan henvises til den foran citerede Retterbod af 11te Juni 1302, hvor det forbydes udenlandske Mænd at kjøbe „sperrur borðvið eða rapta" af andre end fra Kongens Gaard eller af Raadsmænd og Husbønder i Kjøbstæderne. Paa samme Maade er Udtrykket anvendt i en omkring 1380 udgiven Retterbod,[1] hvor det forbydes udenlandske Mænd og Gjæster til Udsalg her i Landet at kjøbe „spærror borduidu æder spiro". I Opgjøret mellem Erling Vidkunssøns og Finn Øgmundssøns Partier (1326)[2] findes opført som Drotsetens Gjæld: „X tylftir bordviðar" sammen med 12 Mark 4 Ørtuger i „Gangspenninger", saa at det synes, som om „bordviðir" under hine Tiders følelige Mangel paa klingende Mynt endog har været benyttet som Omsætningsmiddel, ligesom de ogsaa i en senere Tid vides benyttede som Skyldspecies (Landskyld). Borð og borðviðr omfatter alle Dimensioner, altsaa baade Planker, Battens og Bord i Nutidens Sprog, og staar forsaavidt tildels i Modsætning til „fjöl" og „fjalviðr" som særlige Betegnelser for de tyndere Dimensioner, hvorvel sidstnævnte Udtryk bruges i Sammensætninger, hvor man neppe nutildags vilde anvende Ordet „Fjæl" (t. Ex. fjala-golf, fjala-bru). Samme Betydning som „Bord" synes Ordet „fjalviðr" at have i Nyere Landslov, Landsleiebolken 62, hvor det heder, at „timber oc fjalviðr", hugget i Almenning, henligger 12 Maaneder som Huggerens Eiendom, medens alt andet Virke, hvis det ikke afhentes inden Aften, „se allum iamheimolt". Ordet „timber" betegner formentlig i Alminde-

[1] N. G. L., III, S. 204, jfr. S. 207.
[2] Dipl. Norv. VI, S. 144.

lighed nærmest Tømmerstokken, medens „viðr“ som collectivt Begreb omfatter alskens Trælast. „Timber oc viðr“ bliver altsaa „Tømmer og Trælast“ i moderne Sprogbrug. Det fremmede Ord „Planker“ synes kun at forekomme meget sjeldent. Det findes i udateret Retterbod No. 61 i N. G. L., III, Side 145,[1] hvor det heder, at „enhver, som stiger over Byens plaunkur eller kryber under dem, skal miste sin Hals“, en Bestemmelse, der som et Led i en Borglov synes at tyde hen paa, at de norske Kjøbstæder af nogen Betydning paa samme Maade som i andre Lande almindeligt i Middelalderen, navnlig i Tyskland og Danmark, have været omgivne af et Palissadeværk af Planker. Selv Gjærder af almindelige Bord, som ere stillede paa Enderne og støttede til Sviller, kaldes endnu fra hin Tid altid „Plankeværk“.

Under Navn af „flatviðja“ forekommer en egen Sort Trælast i et Forløfte af 17de Juni 1340, hvori indestaaes for, at Lodin paa Holte i Bakke Sogn paa Eker til førstkommende 8de September skulde levere Ketil Audunssøn i Kopervik (Drammen) 100 firhugne Sperrer og 6 Tylfter Flatved.[2] Da Flatveden og Sperrerne skulde følges ad og efter Stedsforholdene maatte flødes nedigjennnm Vasdraget, ligger det nær at antage, at ved „Flatved“ maa forstaaes kløvede Bjelker omtrent af samme Udseende som Nutidens Sleepers for Jernbaneanlæg. En anden Conjectur, hvis Sandsynlighed heller ikke kan benægtes, er den, at Ordet „flatviðja“ er at henføre til de svære Gulvplanker fra meget gammel Tid, hvorpaa man har et Exempel i

[1] Efter en Oplysning af Hr. Professor G. Storm skal Maurer have paavist, at den citerede Retterbod No. 61 kun er en Privat-Oversættelse af en svensk Gaardsret. Paa Grund heraf bliver det meget tvivlsomt, om man fra samme kan gjøre nogen Slutning med Hensyn til de norske Byers Palissadering.

[2] D. N., V, No. 137.

en Beskrivelse fra 1751 over, hvad sammesteds kaldes „Alf Erlingsens grevelige Residence“ paa Gaarden Skjelbred i Haajord Sogn i Nærheden af Tønsberg,[1] hvori Gulvene i 2det og 3die Stokværk vare „af meget tykke Planker, som hverken vare skaarne eller høvlede, men hugne glatte“.

Den Anvendelse til Paneling af Vægflader, som norske Bord efter det ovenfor oplyste allerede paa 1200-Tallet skal have faaet i England, stemmer ogsaa med den Anvendelse, som Nordmændene allerede længe før den Tid havde vidst at give de udkløvede Bord i den hjemlige Bygningskunst. Ordet þili (fili) betyder, som anført, en af Bord sammensat Flade, hvad enten denne danner den indre Klædning paa en Væg eller den benyttes som Skilne mellem tvende Rum. I førstnævnte Betydning synes Ordet i Almindelighed anvendt alene, medens det i sine andre Betydninger gjerne faar et forklarende Tillæg, t. Ex.: skjaldþili, láfafili o. l., medens Klædningen paa en Vægflade dog ogsaa undertiden faar sit særligt betegnende Tillæg og kaldes ligefrem „veggþili“. Den ældre Gulathings-Lov 75 [2] forbyder Leilændingen ved Fraflytning at borttage noget af Husets indre Udstyr og sætter 3 Marks Bod „ef hann bryter setstocca or husi æða brikr þær er greyping hever numet“, hvorimod det er ham tilladt at lade bortføre „láfafili oc florfili“, der vel altsaa have været løse Lemmer. Bestemmelsen er gjentaget i Nyere Landslov (1274)[3] og kan formentlig neppe forstaaes anderledes, end at Leilændingen inde i Huset ikke maatte røre, hvad der var pløiet eller falset sammen, og dette synes igjen nær-

[1] Tidsskriftet Urda, I, S. 389.
[2] N. G. L., I, 38.
[3] N. G. L., II, 111.

mest at maatte henføres til alt, hvad der var at henregne under Begrebet „þili“. Hvis dette forholder sig saaledes, tyder det hen paa en baade meget tidlig og meget udbredt Anvendelse af Paneling i norske Husebygninger, og navnlig er det mærkeligt, at saadant Udstyr endog skulde have været almindeligt i Leilændingens Bolig. I Bylovene findes ikke nogen Forskrift tilsvarende til den i Landsleiebolken nævnte, men Grunden hertil er vistnok ingen anden end den, at man paa Leiemaal i Byerne tillempede Landslovens almindelige Bestemmelser om Gaardleie paa Landet. I nyere Bylov (1276) VI, 3[1] heder det om Guldsmedene, at de skulle holde til i de Boder, der ere gjorte af „skiællðili“, hvor det ligger nærmest at antage, at Bordene have været sammenføiede ved „greyping“.

I Sagaerne forekommer Ordet „þili“ paa en Række Steder ved Omtale af Husenes indre Indredning. Et Sted, hvor Udtrykket ganske uomtvisteligt synes at maatte henføres til Bordklædning paa den indre Tømmervæg, findes i Sturl. VII, 16,[2] hvor det heder: „hvart viltu hvíla við stokk eðr þili?“, altsaa „ved den ydre Sengkant eller ved Vægpanelet?“ Handlingen foregaar her paa et islandsk Høvdingsæde i et af de allerførste Aar af 1200-Tallet, og da Forfatteren, Sturla Thordssøn, født 1214 eller 1215,[3] omtrent er samtidig med den Begivenhed, han skildrer, tør det ansees givet, at Staffagen nøie slutter sig til Handlingen og ikke, som ofte ellers, kun er en illusorisk Forudsætning hos Forfatteren. Men er det en given Sag, at Vægpanel i Husebygninger var brugeligt paa Island allerede ved eller forud for Aar 1200, maa dette selvføl-

[1] N. G. L., II, S. 245.
[2] Sturl. I, 208. (Oxf. Ed. 1878 af Dr. G. Vigfusson).
[3] Sturl. I, XCVI. (Oxf. Ed.).

gelig saa meget tidligere og i større Udstrækning have været Tilfældet i Norge, hvor man havde Overflod af det Træmateriale, som Island manglede.[1]

Jordfund vise, at Høvler vare i Brug her i Landet allerede i den graa Oldtid, og efter Træarbeider, som ere os levnede, synes man ikke alene at have haft almindelige Slethøvler, men ogsaa Liste- og Pløihøvler, ved hvilke sidste den ovenfor omhandlede „Greyping“ eller Indskjæring af Falser blev udført. I denne Forbindelse kan ogsaa mærkes, at Plankerne i de gamle Stavekirkers Vægge ere falsede sammen.[2] Der er saaledes intet til Hinder for at antage, at de til Slottene i Winchester og Windsor paa 1200-Tallet bestilte norske Bord baade kunne have været høvlede og pløiede, og den i den nyeste Tid igjen optagne Skibning af lignende Last mellem de samme tvende Lande som for 600 Aar tilbage giver isaafald en interessant Anvendelse af det gamle Ord, at „der er intet nyt under Solen“. Hvis det forholder sig som af Turner opgivet, at man først ved Midten af 1200-Tallet i England begyndte at panele Beboelses-Rum, viser det sig derhos efter det Anførte som en ganske nærliggende Conjectur, at denne Forbedring i Husenes Udstyr er kommet fra Norge til England.

---

[1] Efter N. Hist. Tidsskr. IV, S. 342 ff. og S. Vigfussons Afh. om Oldtidens Bygningskunst i Hovene og i de store Skaaler synes det, som om denne Forfatter gaar ud fra, at der allerede i Hovene ligesom i Skaalerne (i aðalhusit) har været anvendt ialfald en delvis Vægpaneling. (Árbok hins Islenzka Fornleifa félags 1882, Side 8). Hvor uenig Forfatteren i Tidsskriftet i mange Stykker er med Hr. Vigfussons Anskuelser om Hovenes og Skaalernes Bygningsform, ere dog begge enige i, at Skaalerne indvendig ofte havde Paneling (þil), jfr. N. Hist. Tidsskr., 1ste Række, I, S. 177 og Norsk Tidsskrift, III, S. 308.

[2] Velvillig Meddelelse af Hr. Prof. Rygh.

Uagtet det saaledes er paaviseligt, at England allerede paa 1200-Tallet fik sine Panelingsbord indførte fra Norge, kan det dog ikke antages, at noget forholdsvis større Kvantum Trælast i det Hele taget paa hin Tid er udskibet herfra til England, ligesaalidt som dette Rige i første Haand var bestemt til at blive vort egentlige Trælastmarked. Dertil havde de Britiske Øer selv endnu altfor let og rigelig Tilgang paa Trævirke af egne Skove, og det var først langt op i det 16de Aarhundrede, at denne Tilgang for Englands Vedkommende begyndte at blive knap og i nogen større Grad tiltrængte at udfyldes ved Indførsel fra Norge som det nærmeste Naboland med større Skovbestand. Langt tidligere maatte derimod denne Trang gjøre sig gjældende i de skovløse og lavt liggende Egne mellem Elbens og Rhinens Mundinger, hvor navnlig store Masser af Trævirke snart maatte tiltrænges i de gjennem Skibsfart og Handel tidligt opblomstrende Landskaber af Holland og Frisland, hvor Digerne og Byggegrunden ikke mindre end Husene og Skibsfarten gjorde Krav paa en stærk og aarvis Indførsel af Skovproducter. Det er ovenfor paavist, at Trælast-Udførsel til Udlandet fra Norge, forsaavidt Lovgivningen angaar, første Gang forekommer i et Privilegium for Hamburg af 1296, og at dette formodentlig er at sætte i Forbindelse med Stadens Beliggenhed i Nærheden af hine, ovenfor omhandlede skovfattige Egne. At Privilegiet gjælder en af Hansaens betydeligste Stæder ved Nordsøen, er i ethvert Fald betegnende, da Hansaens Stæder ved Østersøen havde sit almindelige Marked for Trævarer langt nærmere ved Haanden i Skovegnene langs Østersøens sydlige Kyststrækninger, og ei heller senere i nogen synderlig Grad bleve Importeurer af norsk Trælast, hvorved deres Skibe, da Farten med denne

Vare havde antaget sin regelmæssige Character, jevnlig gik i Fragtfart med Sperrer og Deler mellem Norge og andre Lande. Uagtet Staden Bremen, samtidig med at Hamburg fik det nævnte Privilegium, var i særlig Gunst hos Kong Erik, og fik sig Privilegier meddelt, som det heder, endog „fremfor alle Kjøbmænd i England og Tyskland“,[1] er der dog ingen Oplysning om, at disse Begunstigelser gjaldt Udførselen af Trælast, hvorimod der baade for Bremen og for de hollandsk-frisiske Søstæder Kampens og Staverns Vedkommende fra denne Periode og endnu længe senere kun er Tale om deres Interesse i Sildefangsten og i vort Fiskemarked.[2] Alle Kjendemærker pege overhovedet i den Retning, at den Trælast-Udskibning, som fandt Sted 1300-Tallet igjennem og tidligere, kun har været af ligesaa ringe Omfang, som den øvrige Vareudførsel fra Norge i hin Tid med Undtagelse af Fiskevarerne fra Bergen. Fra denne Stad og de den omliggende Egne har vel ogsaa den ringe Trælast-Udførsel i Almindelighed foregaaet, som fandt Sted, forinden Hollænderne ved Midten af 1400-Tallet aabnede den større Export. At ogsaa vor Trælastudførsel oprindelig stammer fra Bergen og dens Omegn, hvor der endnu ind i det 17de Aarhundrede foregik en livlig Skibning, navnlig til Skotland, staar i Forbindelse med den almindelige Handelsmaner i Middelalderen, hvortil hørte, at en Skibsladning næsten altid var, hvad man med et moderne Udtryk kalder assorteret ɔ: bestaaende af en større eller mindre Mangfoldighed af Vareslags. For Skibe, der t. Ex. gik fra Norge, maatte altsaa Ladningens Indhold blive endel Fi-

[1] D. N., V, 29.
[2] D. N., V, 17, 20, 55, 121, 192.

skevarer, nogle Tønder Tjære, endel Skindvarer og nogle Tylfter Sperrer eller „borðviðr“ m. V., alt som Følge af, at der endnu ikke gaves nogen professionel Sømandsstand, eftersom Skibenes Besætning dannedes af reisende „Kjøbmænd“. Hver af disse havde leiet Rum for sine Varer i det almindeligvis lille Fartøi og likviderede helt eller delvis Fragten med sit Arbeide i Skibets Tjeneste. Overgangen til den nyere Tids Forhold baade med en professionel Sømandsstand og med Skibning i det Store af ensartede Ladninger dannes for Nord-Europas Vedkommende af de ved den tyske Hansa oprettede store „stapulæ“, hvoraf den i Bergen er en af de mest berømte, og hvorved Hansaen gjennem sin aldeles overvældende Capitalstyrke omtrent fik vor hele Fiskehandel i sin Magt, men med denne fulgte naturligen endel andre Handelsartikler som Appendix. Skibningen af Trælast var imidlertid ikke egnet for Stapel-Systemet, og Handelen med denne Vare maatte derfor altid stille sig friere end Handelen med de Varer, der lode sig samle og magazinere in stapulis.

I Haakon VI.s udaterede Retterbod fra henved 1380 [1] paabydes ikke mindre skarpt end i de 300 Aar yngre Kjøbstads-Privilegier af 1662, at al Udførsel til Udlandet skulde henlægges til Kjøbstæderne. Grundsætningen om Kjøbstædernes Eneret til Udførselshandelen er i Retterboden udtalt ikke alene i positiv Form: — „aller varninger scal til kaupstadz føras“ (nemlig fra Landdistricterne), men den er ogsaa udtalt som Forbud mod, at Udlændingen bryder sin Bunke „i hafnum til nokra salu ther kaupa

[1] N. G. L., III, S. 203.

æder selia".[1] Da Retterboden nærmest synes given for Egnene om Christianiafjorden, og da en efterfølgende Bestemmelse særlig nævner „vidu", har den vistnok været tænkt anvendelig ogsaa paa Trælast-Udførsel. Det forbydes nemlig Bønder og Herredsmænd af Kjøbmænd at modtage Sild, Klæde eller andet Gods og siden sælge og høkre det ud i Herrederne „firir sperror vidu æder naut". Da „Kjøbmanden" i den her nævnte Forbindelse altid er den seilende eller udenlandske Kjøbmand, synes Forskriften nærmest at maatte forstaaes som et Forbud mod, at Bønder og Herredsmænd for de fremmede Kjøbmænds Regning gjorde sig til Opkjøbere af de nævnte Udførselsvarer fra Landdistricterne og derved til Bymændenes Skade gjorde sig skyldige i den saakaldte Landprang, hvis Forebyggelse gjennem hine Aarhundreder og lige ned til vor Tid var en af den economiske Lovgivnings Hovedopgaver. For det her foreliggende Emne er Retterbodens sidstnævnte Bestemmelse nærmest af Interesse, fordi den synes at forudsætte, at Trælast-Udskibning fra Østlandets Kjøbstæder, og da nærmest fra Tunsberg og Oslo, paa hin Tid var almindelig Bynæring. At Fartøierne forudsættes at have Kjøbmands-Besætning (hásetar), viser imidlertid, at der endnu kun er Tale om middelaldersk Smaatrafik med blandede Ladninger. Under disse Omstændigheder bliver ogsaa Forskriften om, at endog Trælast skulde føres til Kjøbstæderne og kun fra disse udskibes til Udlandet, nogenlunde forstaaelig. I Modsætning til disse smaa Forholde og denne ældgamle Handelsskik viser det sig, at den fra Midten af 1400-Tallet opstaaede

[1] Lignende Forskrift for Danmarks Vedkommende indeholdes i Haakon VI.s Enkes, Dronning Margretes Forordning af 1396. Geheime-Arch. Aarsb. V, S. 55.

Udførsel af Trælast til Holland inden 100 Aar efter Udgivelsen af den nævnte Retterbod var voxet op til at besørges af Fartøier paa vor Tids Vis med Skipper, Styrmand og professionel Matros-Besætning, der hentede Trælasten i hele Ladninger.[1]

I samme Øieblik der under vore ældre Forholde krævedes en Trælast-Skibning af større Omfang, maatte det blive umuligt at opretholde Forbudet i Retterboden af 1380 mod Udførsel til Udlandet directe fra Landdistricterne. Dette havde sin Grund ikke mindre i vore Skovforholde og den Slags Last, hvorom der fra først af var Spørgsmaal, end deri, at der endnu maatte hengaa et Par hundrede Aar, forinden den economiske Evne i vore Kjøbstæder var voxet saavidt, at der havde dannet sig en professionel Handelstand med tilstrækkelig Capital til at optræde som Mellemmænd mellem Landets Production og den udenrigske Omsætning. Endnu paa hin Tid stode vore Skove omtrent i samme tætte Urbestand som paa Harald Haarfagres Tid og dækkede Kystlandskaberne; i hver Vraa af vore mangfoldige Fjorde, fra Idefjord til Namsen, var der god Havn; billigt Indkjøb og faa eller ingen Omkostninger paa Fremdriften, kort, alle Omstændigheder vare samlede for at gjøre det til en Sag af overveiende Vigtighed for Hollænderne at søge sig dispenserede fra Retterbodens Forbud, saa at de frit og uhindret kunde sætte sig i directe Forbindelse med Producenten. Den eftertragtede Dispensation opnaaede de ved et Privilegiebrev af 1443,[2] som 24de August samme Aar meddeltes Fogder,

---

[1] Med Retterbodens Bestemmelser kan iøvrigt sammenholdes Forordning af 4de Decbr. 1444 om Handelen i Bergen (D. N., VIII, S. 351), hvor det forbydes Tyskerne „selv at fare i Skog efter Tømmer og Brændeved“.

[2] D. N., V, S. 520.

Lagmænd, Borgermestre og Raadmænd og deres Ombud, „navnlig i vor Stad Bergen", og hvori disse underrettedes om, at der blandt andet var tilstaaet „de van Ampsterdam u(n)te Holland" Tilladelse til, at de „moghen vriigh ungehindert und veligh kopslaghen in unsem rike Norweghen wor en des behof wert". At Island og de saakaldte Skatlande undtoges fra denne Frihed, var vistnok Privilegiehaverne temmelig ligegyldigt. Privilegiet, der kun kjendes af den nævnte kongelige Meddelelse til Embedsmændene, er paaberaabt i Tractaten til Speier af 23de Mai 1544, Artikel 13, som et af Grundlagene for Amsterdamernes Ret til i Bergen at behandles „wie andere Hansestetten", og maa saaledes have indeholdt en særlig Begunstigelse ogsaa i denne Retning, hvilket forklarer, at Privilegiet „besundern" er meddelt Autoriteterne i den nævnte Stad. Privilegiet vakte hos Amsterdamerne saa stor Glæde, at de i sin By byggede en Kirke til Ære for St. Olaf.[1] Efter Kong Christiern I.s Tronbestigelse haves der i Løbet af 6 Aar (1452—1458) ikke mindre end 5 Privilegiebreve for de hollandske Stæder, der vise, hvor store Interesser der knyttede sig til deres opvoxende Fart paa Norge. I det første af disse Breve, dateret 1ste Sept. 1452, handles kun om „de van Amsterdamme", hvilke Kongen tager i sin Beskjærmelse og paabyder sine Embeds- og Befalingsmænd at behandle dem som Kongens egne Undersaatter. Inden 8 Dages Forløb udstedtes under 7de Sept. samme Aar et kongeligt Brev, hvorved fornyedes de Amsterdamerne af tidligere Konger givne Privilegier. Et følgende Kongebrev af 4de Juli 1453 er væsentlig kun et Leidebrev for Kjøbmændene fra Holland og Zeeland, hvor-

[1] Daae, Norges Helgener, S. 69, jfr. samme Forfatters Kong Christiern I.s Norske Historie, S. 110.

imod det næste i Rækken af 29de Novbr. 1454, der aabner fri og sikker Adgang til Norge ogsaa for de frisiske Stæder, er af større Vigtighed for det her foreliggende Spørgsmaal, da Skibene fra disse Byer i den følgende Periode væsentlig overtoge den hele Hollands-Skibning af Trælast fra Norge. Det sidste af de nævnte Kongebreve, dateret 24de Decbr. 1458, stadfæster de Amsterdams Borgere tidligere givne Privilegier og udvider disse til ogsaa at gjælde Sverige.[1]

Ingen af de senere mere bekjendte Trælastpladse i det Søndenfjeldske fremtræder saa tidligt som Drammen. Allerede ovenfor er omhandlet et Forløfte fra Aaret 1340 angaaende Leverance af nogen Trælast i Kopperviken, og naar Dronning Margrete ved et Brev[2] af 6te Marts 1388 bortforlehner „Koparvikona i Dramfn med skipatollenom oc konungs kaupum", kan herved neppe sigtes til andet end til Trælast-Udførsel, om den end har været i det Smaa. Denne tidligere Smaahandel har vel ogsaa været den nærmeste Anledning til, at Hollænderne, saasnart de havde faaet sine første Privilegier, vidste at tilgodegjøre sig denne saa bekvemt liggende Lasteplads med dens vidt forgrenede Vasdrag og dertil stødende rige Skovlandskaber. Af et Thingsvidne, dateret Kobbervik den 4de Septbr. 146(5), og en dermed i Forbindelse staaende Skrivelse af 30te Juni 1466[3] fra Raadet i de frisiske Søstæder Bolsverd, Stavern og Hindelopen fremgaar, at Udskibningen fra Drammen[4] allerede paa den Tid var saavidt

[1] D. N., V, S. 561, 562, 564, 570, 591.
[2] D. N., I, S. 374.
[3] D. N., III, S. 634, 638.
[4] „Kobbervik" er Stedets Navn ogsaa paa de gamle hollandske Søkarter. Kraft, Norges Beskrivelse, II, S. 264.

tiltaget, at der paa Stedet var ansat en Tolder til Opkrævelse af Afgifterne. Sagen angik en Skipper fra Bolsverd, der laa i Kobbervik for at indtage Trælast. En Flaade Sperrer bragtes hen til hans Kreier, og det blev ham sagt, at Sperrerne tilhørte Lehnsmanden paa Akershus, Hr. Hartvig Krummedike, og at Flaaden indeholdt omtrent 800 Stykker. Skipperen angav da, at han skulde annamme dem paa Hr. Hartvigs Vegne, og „skrev dem i sin Tavle", men siden fragik han at have modtaget Sperrerne af Hr. Hartvig. I denne Anledning synes Øvrigheden i Drammen ikke at have taget lempelig fat paa Angjældende. Hans Skib var efter Klagen fra Raadet i de nævnte frisiske Stæder „opgeholden ende angethast", og han selv „mit sijn scepis kyndern[1] qwalycke ghehandelt gheqwetzet gheslaeghen" og desuden, som det synes, trukket for Lagthinget i Oslo. At de tre nævnte frisiske Stæder sloge sig sammen for at paatale den mod Bolsverder-Skipperen begangne Uret, viser, at de her havde en Fælles-Interesse at varetage, og deres Fart paa Norge maa derfor vistnok allerede nu have været baade regelmæssig og af et forholdsvis større Omfang. Det kan ikke sees, hvorvidt de 800 Sperrer tilhørte Hr. Hartvig selv, eller om det var Tømmer, han i Egenskab af Lehnsherre lod udskibe fra nogen af Kongens Skove eller Brug. Da der

---

[1] Det sees, at Skibet aldeles som i vore Dage har havt Skipper, Styrmand og Matroser, der stode under regulær Commando og derfor paa patriarchalsk Vis bleve kaldte „Schiffskinder", der var den almindelige Betegnelse paa et Skibsmandskab i den senere Middelalder i Modsætning til den foregaaende Tids Kjøbmands-Søfolk (hásetar), der vel havde sin ved Lov og Sædvane fastsatte Tjeneste ombord, men dog paa Sæt og Vis optraadte som handlende proprio motu, ligesom Skibets Høvidsmand henvendte sig til dem efter de franske Sølove med Tiltalen „Seigneurs" og efter de tyske Sølove med „Ihr Herren".

begyndte at komme større Liv i Trælastskibningen, og Hollænderne jævnlig betalte sin Ladning helt eller delvis med klingende Mynt, blev snart Kongen ikke mindre end Adel og Geistlighed Exporteurer. For Kongen var hertil rigelig Anledning, baade fordi han gjennem sine Embedsmænd raadede over Almennings-Skovene, og fordi han efter Loven havde Forkjøbsret til alle Varer og saaledes ogsaa til Sagtømmer og anden Trælast.[1] Mastetræer af større Dimensioner var især en Vare, som Kongerne i hine Tider forbeholdt sig selv, og hvis Overladelse til fremmede Fyrster var et Tegn paa det Venskab, der herskede mellem Kongen og vedkommende fremmede Monarch. I et Brev af 1511 skriver saaledes Kong Hans til Kongen af Scotland: — „malos, quos dudum vestris pro nauibus optastis, in regno nostro Noruegia disposuimus, in Scociam propria nostra naui quam primum M. V. transmissuri.“ [2]

Da den Trælastfart, som tog sin Begyndelse ved Midten af 1400-Tallet, efter sin Natur ikke kunde antage den exclusiv-egoistiske Character som Lybekernes Export af Fiskevarer fra Stapelen i Bergen, er det sandsynligt, at den ogsaa har givet den norske Activ-Handel paa Udlandet et Opsving. Det aabne hollandske Marked har vistnok modtaget Trævarerne lige gjærne, hvad enten de kom i hollandske eller i norske Skibe, og at saa virkelig har været Tilfældet, bestyrkes ved en Forordning fra Oslo af det norske Rigsraad, dateret 4de Decbr. 1490,[3] hvor-

[1] Kong Magnus's L. L. Kjøbebolken, Cap. 9, gjentaget i Lovbogen af 1604, men ikke senere. Jfr. Saml. t. d. N. F. Spr. og Hist., I, S. 365 og den der indtagne Herredags-Dom af 6te Aug. 1585, jfr. ogsaa Retterbod 5te Febr. 1360, hvor specielt omhandles Kongens Forkjøbsret til „timber, tak, vidakost“.

[2] Aarsberetning fra Geheime-Arch., I, S. 45.

[3] D. N., II, S. 708.

ved forbydes „den almindelige og fordærvelige Skik, som mangesteds bruges her søndenfjelds, — i saa Maade, at Landbønder og Bokarle have og bruge sine egne store Skibe, med hvilke de fare og segle udenlands med Sperrer, Bord, Legter, Salt og andre Varer“ til Forsømmelse af Agerbruget. Det var Jorddrot-Interessen, som gjorde sig gjældende i denne ligesaa vel som i en Række tidligere lignende Forskrifter fra Lovgivningens Side, idet man frygtede, at der skulde blive Mangel paa Arbeidshjælp i Landdistricterne.[1] Forbudet er nærmest en Gjentagelse af en Forordning fra Kong Erik af Pommerns Tid, dateret 29de August 1421,[2] men i denne nævnes intet særligt om Trælast-Udskibning, en Omstændighed, der ogsaa peger i den ovenfor antydede Retning, hvorefter Trælast-Udskibningen netop i Aarene mellem 1421 og 1490 havde antaget en ganske ny Character. Kilderne give imidlertid ikke nogetsomhelst Vink angaaende Omfanget af den Activhandel paa Udlandet, som Landbønder og Bokarle ved Slutningen af 1400-Tallet dreve med „deres egne store Skibe“, og som det norske Rigsraad forbød, ialfald paa Papiret, men som derfor gjærne tør have været fortsat, da Lov og Praxis, navnlig paa det economiske Gebet, i Middelalderen ofte vare meget divergerende. Selv om man fra en saa tidlig Tid havde haft Lehnsregnskaberne i Behold, vilde disse neppe have afgivet nogen statistisk Oplysning i den nævnte Henseende, da den almindelige Told (customa magna) efter gammel Skik kun opkrævedes af „fremmede Kjøbmænd“, og norske Skibe, der seilede paa Udlandet, ligge saaledes udenfor

[1] Nyere L. L. (1274) Kjøbebolken, Cap. 23, Retterbod 8de Marts 1364 (N. G. L. III, S. 184), 26de Aug. 1383 (N. G. L. III, S. 216).
[2] D. N., II, S. 493.

hine Tiders Told-Regnskaber. Dette var den almindelige Regel, som for Trælast-Udførselens Vedkommende først ophørte ved Forordningen af 9de Mai 1602. Undtagelsesvis findes Tilfælde fra de ældste Regnskaber, hvor Told er opkrævet ogsaa af indenlandske Skibe, men dette synes isaafald nærmest kun at have været Tilfældet med Fartøier hjemmehørende i andre Egne af Riget, og Toldopkrævningen beror her maaske paa ældgammel Sædvane fra den Tid, da Landskabs-Inddelingerne endnu stærkt gjorde sig gjældende.

Den nye Skik, som vor Trælasthandel fik fra Midten af 1400-Tallet, og som med Tiden skulde blive af saa indgribende Betydning for vort Fædreland, falder sammen med den Tid, man for Kunst og Lærdom har kaldet Renaissancens Tidsalder. I samme Tidsrum indfalder ogsaa det store Fremskridt i Trælastens Foraedling, som i det følgende skal omhandles, og Renaissancen havde saaledes tillige sin stærkt practiske Retning.

I Modsætning til den tidlige og udbredte Brug, som Høvlen havde fundet i Norge, staar den sene og ufuldkomne Brug af Sagen, der er et Værktøi af forholdsvis moderne Oprindelse. Hr. Professor Rygh har velvilligen meddelt Forfatteren, at en øvet Skibstømmermand ved at gjennemgaa og istandsætte Sandefjords-Skibet ikke fandt noget Sted paa selve Skroget, hvor Sag var anvendt. Al Afkapning og Tilpasning maa altsaa have foregaaet ved Hjælp af Øxe, Hugjern eller Kniv. Dette stemmer ogsaa med den store Sjeldenhed, hvormed Sag eller Sagning findes berørt i Oldskrifterne. Cleasby og Fritzner anføre tilsammen kun tre Steder, hvor Ordet forekommer, og de

to af disse Steder ere hentede fra Skrifter,[1] der i første Haand have været Oversættelser eller Paraphraser fra Hebraisk og Græsk og derhos omhandle østerlandske Forholde. I Universitetets oldnordiske Samling findes flere Exemplarer af Jern-Sager fra den yngre Jernalder. De ere kun nogle faa Tommer lange og synes at have været haandterede ved Hjælp af en overliggende Træryg eller paa lignende Maade, hvorved de snarest maatte faa Anvendelse som en Slags Fil.[2] Et Par lignende Exemplarer findes i Loranges Samling paa Fredrikshald. Naar man stod saa langt tilbage endog i Brugen af den almindelige Haandsag, vil det forstaaes, hvor langt man under hine krigerske Aarhundreder havde igjen, forinden man formaaede at fremstille et Kunstproduct som det fredelige Vandsagblad.

„I dette Aar (1530) — heder det hos Huitfeldt[3] — fik Koning Fredrik Kundskab om en konstelig Tømmermand skulde være kommen til Norge, hvilken bygde der først Sauger, som drivis med Vand, udi Steden de tilforn skar med Flomsauger og med Haanden. Der han kom ned, kjendte Mester Johan Friis (Cansleren) hannem, at det var Palli Andersens Søn af Sverige, hvilken Kunst han havde lært udi Behmen.“ Dr. G. L. Baden[4] tillægger, ved at henvise til dette Sted hos Huitfeldt, at „Cansler Friis, der var en meget bereist Adelsmand, uden Tvivl har

---

[1] Stjórn, 77^{26} samt Barlaams og Josaphats Saga 166^{3}.

[2] Efter Formen maatte disse kunne have været anvendelige t. Ex. ved Udskjæring af Billedværk i Træ eller lignende, hvormed kan sammenlignes det af Fritzner citerede Sted i Barlaams Saga 166^{3}, hvor der handles om Fabrikationen af et Gudebillede: „þann kallar þu guð er þu saat skammv aðr hoguinn oc *sagaðan*. skorenn oc skapaðan. eða elligar af malme blasenn oc með hamrum dengdan oc tangum togaðan“.

[3] Folio-Udg. II, S. 1321.

[4] Udk. til Hist. af D. og Norges Handel og Næringsv., S. 208.

indseet den store Nytte af Saugmøllers Indførsel ei alene for Norge og dets Handel men og selv for den kongelige Kasse.“ Efter Huitfeldts forvirrede Beretning skulde man altsaa i Norge allerede forinden Palli Andersens eller hans Søns Ankomst have kjendt at skjære Sagbord paa Flomsag og for Haanden, men alligevel heder det, at P. Andersen var den første, der byggede Sager, som drives med Vand. Beretningen tør derfor, som det efterfølgende skal vise, nærmest være at forstaa saaledes, at Palli Andersen ved Hjælp af sine Erfaringer fra Bøhmen i en eller anden Henseende har forbedret Vandsagernes Mechanisme. Vandsagernes Indførelse i Norge ligger i ethvert Fald før Aaret 1530. Allerede 9de April 1530 skriver saaledes Hr. Tyge Krabbe fra Vegholm i Skaane til Lehnsherren paa Bergenhus, Hr. Esge Bilde, om at sende ham „nogen gode sauskoren deler“, som ikke maatte være „for tyndt skaarne“. Her omtales altsaa sagskaarne Deler som en courant Handelsvare fra Bergens Stift, der endog kunde erholdes skaaret i forskjellige Tykkelser.[1] I et Jordskifte-Brev, dateret Oslo 8de Septbr. 1529, omhandles en „Sagfos“ som tilliggende Gaarden Vasbond i Oppegaards-Bygden.[2] I D. N., VI, S. 757 findes et Brev, hvoraf erfares, at Provsten ved Maria-Kirken i Oslo ved Aar 1529 havde overladt Hr. Henrik Krummedike en „Sagekværn“. Efter Sagefalds-Regnskabet for 1528[3] bødede ikke mindre end 15 Bønder paa Eker, 2 Bønder i Lier og 9 Bønder paa Modum med Sagbord for forskjellige Forseelser, medens Bønderne paa Eker, tilsammen 18 Mænd, lige-

---

[1] D. N., IX, S. 669.
[2] D. N., VIII, S. 627.
[3] Afskrift i Rigsarchivet efter Orig. i Geheime-Arch. („Norske Samlinger“, 4de Afdeling, Fasc. 2, No. 10).

ledes i 1528 gave Sagbord som „Hjælp til Slottet“ (Akershus), og under Opregningen af disse Bønder træffer man Navnene paa Gaarde, hvortil der senere hørte større og bekjendte Sagbrug, saasom Skjelbred, Sæm, Foss (Fossesholm), Ulveland, Gevelt m. fl., og hvis Tilværelse man saaledes kan forfølge lige op til Begyndelsen af 1500-Tallet. Endvidere kan anføres, at i en Optegnelse af Hr. Vinc. Lunge (D. N., X, S. 729), dateret Bud i Romsdal 28de Aug. 1533, nævnes „en Sagemester“. Vandsagerne have saaledes været i fuld og almindelig Brug omtrent paa alle Kanter af Landet før eller ved det Aar, da de efter Huitfeldt fra først af skulde have været indrettede. Benævnelsen „Huggenbord“ som Modsætning til „sagskaarne“ Bord maa selvfølgelig være opstaaet samtidigt med Vandsagernes Indførelse, og til samme Tid maa det antages, at det gamle Udtryk borðviðr er gaaet af Brug, ialfald hvor det gjaldt at præcisere en contractmæssig Ydelse. Borðviðr forekommer endnu i et Bygselbrev fra Nitedalen af 1447, hvor Landskylden fastsættes til 3 Tylfter „skuldgengdo borduido“, medens Ordet „Huggenbord“ allerede synes at have været kjendt som Skyldspecies før 1520.[1] Disse Omstændigheder lede Tanken nærmest hen paa, at Vandsager fra først af have været indførte her i Landet ved Slutningen af 1400-Tallet eller i de allerførste Aar af 1500-Tallet. Dette vilde ogsaa være nærmest i Overensstemmelse med den Del af Huitfeldts Beretning, der gaar ud paa, at Kunsten skulde være kommet til os ved en Svenske eller fra Sverige, hvor det er be-

---

[1] Jfr. D. N., VIII, S. 850 og de der anførte Vidneprov. I Aaret 1527 forekommer i Akershus Lehns-Regnskab som „Hjælp til Slotsbygning“ af Follo 127 Tylfter huggen Bord. (Nævnte Lehnsregnskab og Meddelelser fra Rigsarchivet, I, S. 218).

visligt, at man har havt Vandsager saa tidligt som ved Aar 1466. I „Bidrag till Scandinaviens historia under Medeltiden“ [1] oplyser Styffe, at Sagkværner eller Vandsager bleve under sidste Halvdel af 15de Aarhundrede, om ikke først indførte, i det mindste mere almindelige i Sverige. Som Bevis herfor anføres Vadstena Klosters Foged-Regnskab for 1466, hvor „ena sagoquærn“ ved Forsvik i Vadsbo Herred omtales, samt et Brev af 29de Decbr. 1474, hvorigjennem Biskop Hans Marquardson i Skara gav Præsten i Sköfde Halvdelen af en Strøm ved Gyrida Bro, som han havde kostet meget paa „swa at ther ær nu kommen paa gangh een sagoquern medh all sin redhe“. Det os nærmest liggende er dog en af Styffe anført Dom af Borgermester og Raad i Lödöse af 21de Juli 1489 i en Tvist om en „sagoquern“, som Magnus Sagmester havde bygget for Hr. Nils Claesson, Høvedsmand paa Elfsborg. Det kan synes nok saa rimeligt, at Indretningen af Vandsager fra først af er kommet til den scandinaviske Halvø gjennem det rige Vadstena Klosters udbredte Forbindelser i Udlandet, og at Opfindelsen derfra af sig selv har vandret vestover til Götha-Elvens Vasdrag og Viken samt de øvrige norske Landsdele ved Rigsgrænsen, hvorfra den atter har udbredt sig til de øvrige Dele af Norge.

At Brugen af Vandsager paa denne Maade har udbredt sig, stemmer ogsaa med Spørgsmaalets techniske Side. Vanskeligheden ved at anvende Vandkraften til Sagning af Trælast synes nemlig mindre at have ligget i at udfinde den egentlige Mechanisme, end i at frembringe et tjenligt Sagblad. Paa den Tid, da Vandsagerne kom

[1] Tom. I, p. CXXVII.

i Brug, havde Kornmøller, drevne ved Vandkraft, allerede været igang her i Landet i over 200 Aar,[1] og Overgangen fra den horizontalt virkende Kværnkall til den verticalt virkende Hjulstok kunde ikke ligge fjærn, medens det maatte falde vanskeligere at udfinde den finere techniske Detail med Sagtændernes forskjellige Stilling og Tilpasning, eftersom Sagen skulde virke paatvers over Veden eller paalangs gjennem en Sagstok. Efter den ringe Brug, der i Oldtiden gjordes af Sagen, maa det endog ansees tvivlsomt, om man da har kjendt Hemmeligheden med, at et større Sagblads Tænder maa være „vikede“ — en simpel Kunst, naar den først er funden, men derfor ikke lige let at finde —, som bestaar deri, at Tænderne afvexlende til hver sin Side maa være noget udadbøiede, for at Bladet kan følge efter gjennem Veden. Men selv om dette var kjendt og anvendt, maatte man ogsaa udfinde, at Tænderne paa et Vandsagblad fornødiges tildannede som Hugjern eller Meisler med Eggen paatvers, medens den almindelige Vedsags Tænder, som bekjendt, ere smaa tve-eggede Knivsodder. Vandsagblade fra vort Aarhundredes Begyndelse ere endnu kun af Jern og hamrede, i Modsætning til de nyere, der ere af Staal og valsede. Som Følge heraf vise de gamle Sagblade sig at være svære og grove, men endnu sværere og grovere have Sagbladene naturligvis været 300 Aar tilbage i Tiden, da Forholdene af sig selv medførte, at

---

[1] Kornmøller, drevne ved Vand, omtales neppe directe i nogen af vore gamle Love, medens saadanne udtrykkelig findes nævnte i Jydske Lov (1240) Cap. I, 57. „*Mylnarar*“ nævnes i Nyere Bylov (1276) III, 8 og „*mylnumen*“ i en Retterbod for Bergen af 1282 (N. G. L., III, S. 15). Prof. Rygh har velvilligen meddelt mig, at han ikke er i Tvivl om, at disse have været Vandmøllere. I Kong Haakons Værnebrev for Nidaros Capitel af 1308 (D. N., III, S. 78) nævnes udtrykkelig „*mylnur*“ og 1319 „*mylnustædi*“ (D. N., III, S. 111).

enhver langt snarere tænkte paa velhamret Staal til sit Sværd end paa at bortødsle dette kostbare Materiale til en uselig Sagkværn. For at føre et saa plumpt Redskab gjennem en Sagstok krævedes en mægtig Motor, der i en Tid, da man ikke kjendte Dampkraften, ene kunde hentes fra Vandet eller fra Vinden, og Forbilledet for Mechanismen maatte saaledes efter de forskjellige Landes Forholde blive enten Vandmøllen eller Veirmøllen; paa den scandinaviske Halvø blev det den første, medens det i Holland blev den sidste, og beggesteds er den nye Opfindelse vistnok ogsaa bragt i Anvendelse nogenlunde samtidigt. Men forholder dette sig saaledes, maatte der endnu hengaa lange Tider, inden Jern-Industrien kunde naa dertil, at den frembragte et saa fint Redskab som den saa kaldte Langsag eller Kransag,[1] hvilken man uden nøiere Kjendskab til de virkelige Forholde let forestiller sig som dannende Overgangen fra Hugkløvning til Vandsag. At Sverige med sin langt overveiende Jern-Rigdom og sin tidligt udviklede Jern-Industri blev det Land, hvorfra den nye Kunst forplantedes til Norge, synes derfor en ligesaa naturlig Sag, som at vore Sagbrug i Grænse-Districterne lige ind i den nyere Tid fra Sverige ere blevne forsynede med Sagblad, hvilket ogsaa tildels endnu er Tilfældet i vore Dage. At man imidlertid ogsaa i Norge snart er bleven fortrolig med Smedning af Vandsagblade, fremgaar af Akershus Lehns-Regnskab for 1557—1558, hvori som Udgift er opført 3½ Dlr. for et Sagblad, „som Nils Gundersen slog til Saugene paa Moss“.

Uagtet Opdagelsen af America og af Søveien til In-

[1] der haandteres af to Mænd, hvoraf den ene fra et Stillads fører Redskabet ovenfra, medens den anden trækker i nedenfra.

dien omtrent vare samtidige Begivenheder med Indførelsen af Vandsager, fik den nye Kunst ingenlunde nogen øieblikkelig Indflydelse paa Afsætningen til Udlandet af vore Træproducter. Virkningen af de opdagede nye Lande og nye Handelsveie begyndte overhovedet først at vise sig i det nordvestlige Europa fra Midten af 1500-Tallet, og indtil da gik vor Trælast-Udførsel fuldstændig i sit vante Spor fra det foregaaende Aarhundredes Midte, da Hollandsfarten tog sin Begyndelse. Endnu mindre viste der sig paa et saa tidligt Stadium nogen Tendens til, at Udskibningen af den sagskaarne Trælast skulde samle sig til Kjøbstæderne og drive disse fremad til større Indflydelse paa den hele Omsætning. Snarere syntes Udviklingen en Tid at have taget en ganske modsat Retning, da der navnlig i sidste Fjerdepart af 1500-Tallet og i Begyndelsen af 1600-Tallet under den stedse stigende Efterspørgsel efter skaaren Last snart sagt i hvert Bækkesig nede ved Kysten myldrede op smaa Vandsager for Tilvirkning af Udskibningslast. Om en kraftigere Indgriben fra Kjøbstædernes Side blev der først Spørgsmaal, da den store Skovbestand ved Kysten var ryddet og der paa Grund heraf fornødigedes Flødning fra fjærne Dalfører nedigjennem Elvedragene, og det saaledes i Almindelighed blev umuligt for Skoveierne at sætte sig i umiddelbar Forbindelse med den udenlandske Skipper, som kom ind paa Havnene for at kjøbe Trælast. Det er først fra den Tid, da det blev nødvendigt at organisere Flødningen fra de store Skovbygder i Indlandet, at der begyndte at danne sig en Classe af Trælasthandlere i vore Kjøbstæder, der fik sin givne Rolle som Mellemmænd mellem Producenten og Efterspørgselen, mellem Skovbonden og Udlændingen.

Den ringe Udførsel af Skurlast, som fandt Sted i de første Aartier af 1500-Tallet, synes for det meste at have gaaet til Danmark med dets dengang underliggende Landskaber Skaane og Halland, medens kun et forholdsvis mindre Kvantum kan have fundet sit Marked i Holland, hvorfra Efterspørgselen da som senere væsentlig gjaldt Bjelker og Sagtømmer til Skur paa Hollændernes egne Vindsager, ligesom den Tid heller ikke endnu var kommet, da hollandske Skibe gik i Fragtfart og forsynede andre Nationer, navnlig England og Spanien, med vore Træproducter. Nogen nærmere statistisk Oplysning om disse ældre Skibnings-Forholde lader sig imidlertid ikke meddele, fordi de ældste kjendte Lehns-Regnskaber (1516—1529, 1557—1558, 1560—1561)[1] dels ere defecte, dels kun summarisk indeholde Meddelelse om de for hvert enkelt Fartøi erlagte Toldbeløb og tildels om Fartøiernes Hjemsteder. Der savnes saaledes enhver directe Oplysning baade om Skibenes Bestemmelsessted, om Drægtigheden og om Lastens særlige Beskaffenhed. Det er først Lehns-Regnskaberne fra 1500-Tallets seneste Aartier, der begynde at blive noget mere fuldstændige i disse Retninger, ihvorvel de endnu ikke paa langt nær ere saa statistisk udtømmende som et Toldregnskab fra Nutiden.

De Steder, med Hensyn til hvis Udskibning man af de ældste kjendte Lehns-Regnskaber faar et lille Indblik, ere Bragernæs og Havnene i Nedenæs Lehn. Efter Lehns-Regnskabet for 1528[2] afgik fra Nedenæs Lehn 12 Fartøier

---

[1] Jfr. Meddelelser fra Rigsarch. I, S. 184 og Norske Saml. I, S. 161.

[2] I Regnskabet staar kun „eodem anno", men efter Forbindelsen maa dette henføres til 1528. Der er forøvrigt kun Spørgsmaal om dette Aar eller 1529. Afskrift i Rigsarch. efter Orig. i Geheime-Arch. („Norske Saml.", 4de Afd., Fasc. 2, No. 10).

med Trælast, hvoraf de 10 efter Skippernes Navne og Omstændighederne forøvrigt maa antages at have været Hollændere, medens tvende Fartøier opgives førte af scotske Skippere. De Havne, hvorfra Lasten udførtes, vare, forsaavidt de findes opgivne: Høvaag, Øxnefjord (Tvedestrand), Sarnes, Grimstad, Styraasvik og Arnedal. Tolden var i Almindelighed 1 à 2 Gylden af forskjellig Myntning, hvorimod de tvende Scotter hver erlagde 1 Krone. Fartøiernes Størrelse kan, efter hvad man kjender fra en noget senere Tid, gjennemsnitlig ikke have været over 20 Læster, og den hele Udførsel fra Lehnet altsaa ikke over 240 Læster, hvormed kan sammenlignes, at Trælast-Udskibningen fra samme Lehn efter Lehns-Regnskabet for 1612—1613 udgjorde 4,295 Læster i 238 Fartøier og i det følgende Aar 5,302 Læster i 250 Fartøier, hvilket sidste gjennemsnitlig giver omtrent 21 Læster for hvert Fartøi.

Fra Bragernæs[1] udførtes i 1528 Trælast af 33 hollandske Fartøier samt af „et lidet Skotte Skib". Da det senere viser sig, at de hollandske Fartøier, som ladede med Trælast i Drammen og overhovedet i Byerne eller bymæssigt bebyggede Ladesteder, havde en adskilligt større Drægtighed end de, der lastede i de egentlige Landdistricter, kunne de nævnte 33 hollandske Fartøier maaske sættes til en gjennemsnitlig Drægtighed af 40 Læster, der dog vistnok er for høit. Efter dette udkommer for Aaret 1528 en Skibning i hollandske Fartøier af tilsammen 1,320 Læster, hvormed kan sammenlignes, at Drammens Udførsel for 1620—1621 udgjorde 5,450 Læster i 72 hollandske Skibe, hvilket giver en Drægtighed af omkring

[1] I Regnskabet staar ikke Stedet nævnt. Overskriften er kun „Told af Hollændere", men at der handles om Hollands-Skibningen fra Bragernæs synes utvivlsomt.

76 Læster paa hvert Fartøi. I 1528 hørte af de nævnte 33 Fartøier: 13 hjemme i Stavern, 7 i Hindelopen, 2 i Horn, 1 i Schiedam og 1 i Amsterdam, medens Stèdet for de øvrige er uopgivet. Tolden erlagdes dels i Penge, efter Omstændighederne 2, 3 eller 4 Rhinske Gylden for hvert Fartøi, dels i Klæde (nerst). Efter „Told af Hollændere" følger „Told af danske Skib", hvorunder opregnes 19 Fartøier, men blandt disse har forvildet sig en Rostocker, 2 smaa Skuder af Marstrand og „svenske Saltbaade", hvis Antal ikke er opgivet, og som vistnok have lastet paa Hurum, hvor der paa hin Tid var Saltkogerier. Den samlede Told af Marstrand-Skuderne var „IX tørre Torske", medens hvert af de danske Fartøier, der kom med Kornvarer, maatte afgive 1 Tde. Malt.[1] De danske Fartøier hørte hjemme i Engelholm, Kjøbenhavn, Skagen, Kjerteminde o. s. v. og have gjennemsnitlig neppe været over 10 Læster. Den samlede Trælast-Udførsel fra Drammen i 1528 kan efter dette neppe sættes høiere end til 1500 Læster, medens den i 1620—1621 var steget op til 6,040 Læster, og havde altsaa firdoblet sig i mindre end 100 Aar. Forskjellen mellem Begyndelsen af 1500-Tallet og Begyndelsen af 1600-Tallet vilde vise sig endnu skarpere, hvis man til Sammenligning tog Udførsels-Opgaverne fra Lehnsregnskabet af 1529, hvorefter Antallet af hollandske Skibe, som have udført Trælast fra Bragernæs, kun er 24, medens Rubriken „danske Skibe" (derunder en Scotte, 2 Rostocker og 1 Nyløser) kun omfatter 15 Fartøier. Foruden for Nedenæs og Bragernæs give de

[1] Dette var en adskilligt høiere Told paa Danskerne end senere. Den mellemrigske Toldfrihed, som fastsættes i Christiern I.s norske Haandfestning af 1449, synes nærmest kun at gjælde for Sildefiskets Vedkommende. Huitf. II, S. 845.

nævnte Lehns-Regnskaber, hvad Trælasten angaar, kun Oplysning om Udførselen fra Skeberg, hvor der under Rubriken „Told af Skib" for Aaret 1528 er ophørt 4 Fartøier, hvorunder en Amsterdamer, en Kjøbenhavner, der gjorde 2 Reiser, og et Fartøi fra Skagen, der betegnes som „en liden Skude", hvormed kan sammenlignes, at Udførselen af Trælast fra Skeberg-Kilen 100 Aar senere (1628) foregik i 5 hollandske Fartøier med en samlet Drægtighed af 95 Læster, der omtrent vil kunne svare til Udførselen i 1528. Denne Oplysning er selvfølgelig af ringe statistisk Betydning, men Anførselen i et officielt Actstykke om, at Trælastskibning paa et saa langt tilbageliggende Tidspunkt foregik fra den afsides liggende Skeberg-Kile er af Interesse, fordi den tyder hen paa, at Hollænderne allerede i Begyndelse af 1500-Tallet maa have spredt sin Trælasttrafik omtrent til alle vore Havne langs Kystranden mod Skagerak.

Tolden „af fremmede Kjøbmænd" er i 1528 Aars Lehns-Regnskab for Oslo opført med 52 ℔ 10 ß, et Beløb, der nærmest synes at kunne repræsentere en halv Snes Smaaskuder. Da Stadens Omsætning med Udlandet for en ikke ringe Del dengang som senere maa have omfattet Skind, Huder og Fedevarer, bliver der kun lidet Rum tilbage for nogen Trælast-Skibning gjennem Salg af Byboerne til ankomne Skippere eller Kjøbmænd, hvorimod Byboernes Udførsel i egne Skibe, om der har været nogen, maa antages at ligge udenfor Regnskabet.[1]

[1] At Rostockernes Handel paa Oslo kun i ringe Grad har gaaet ud paa Indkjøb af Trælast, synes at fremgaa af deres Skrivelse af Juli 1514 (D. N., VII, 519), hvor der klages over den ubillige Told, som Byfogden i Oslo opkræver af dem udenfor den af Kongen befalede. Der opregnes her endel Vare-Artikler, navnlig Huder og Peltsværk, men Trælast forekommer ikke.

Ved Trælastens Afsætning til den udenlandske Skipper eller reisende Kjøbmand gjordes ingen Afvigelse fra Tidens Handelsskik. Staplerne vare de eneste en-gros Forretninger, og udenfor disse foregik alt Kjøb fra og alt Salg til Udlændinger en detail. Dette Forhold opretholdt sig endnu i mere end 100 Aar efter den Tid, hvorom her er Tale. Udskibningsberettiget fra By var enhver Bymand uden Hensyn til Borgerskab. I Salget af Udskibningsvarer, og navnlig af Trælast, deltoge saaledes alle Bosiddende, Bispen og Capitulares ikke mindre end Byfoged og Raadmænd, Kræmmere og Haandværkere, om end hver enkelt kun havde tilfals et Par Tylfter Deler eller Sagbord. Til Udskibnings-Handel ansaaes overhovedet ikke Borgerskab (Borgerbrev) fornødent før i den nyere Tid, og det vedblev saaledes til langt ind paa 1600-Tallet at være en baade til Lov og Sædvane støttet Handelsskik, at enhver som helst af Byernes Indvaanere forhandlede Udskibningsvarer, selvvirkede eller indkjøbte, til den udenlandske Skipper eller Kjøbmand.[1] Des almindeligere maatte naturligvis Utaalmodigheden blive hos den hele Bybefolkning, naar Udlændingen gik dem i Næringen med Indkjøb fra Producenten, hvilket især blev Tilfældet fra Midten af 1400-Tallet, da det privilegievis indrømmedes Udlændinger Ret til, navnlig i Tønsberg og Oslo, at handle direkte med Landalmuen og „Gjæst med Gjæst“. At faa afskaffet dette Uvæsen, hvorved paa det nærmeste enhver Forskjel mellem By og Land var hæ-

[1] Loven af 8de Juni 1818 (prov. Anord. 24de Octbr. 1816) danner, mærkeligt nok, det første Grundlag for en laugsmæssig Organisation af den norske Handelsstand, hvilket maa betragtes som en fuldstændig Anachronisme, men staar i Forbindelse med den hele reactionaire Retning, som vore Handels- og Productionsforholde antoge i de første 30 Aar efter 1814. (Jfr. Schweigaards Handelsret, S. 9.)

vet, maatte være det første og nødvendigste Skridt til at bringe Stædernes Omsætning ind i et bedre Gjænge, og et vigtigt Skridt i denne Retning var netop taget paa den Tid, hvorom her handles, ved den udvalgte Konge Christiern II.s Privilegier for Oslo af 7de Januar 1508, hvorved ikke alene fuldstændigt afskaffedes Rostockernes og andre Tyskeres Ret til directe Handel med Landboen, men hvorved endog anvistes Osloboerne et territorium exclusivum for deres Handel med de omliggende Egne ved Fjorden: „Schulle oc inge købmend efter thenne dagh nogher købenschaff bruge paa thenne sidhe Gulholmen[1] were sig enthen boordt, sparrer oc lechter men hantere købenschaff i Oslo by". Dette Handels-Omraade beholdt Osloboerne, ialfald paa Papiret, indtil Rescript af 6te Septbr. 1688 § 2, der erklærede Tømmer at være Gjenstand for frit Kjøb over hele Norge; men i Virkeligheden hjalp denne Del af Privilegiet meget lidt ligeoverfor Hollændernes, senere ved Speier-Fordraget af 1544 stadfæstede Adgang til hvorsomhelst paa Norges Kyst at indlade Trælast, som de i videste Omfang benyttede ogsaa over hele Christianiafjordens indre Kystrand.

For den gjenstaaende Del af den Periode, som i nærværende Afdeling er taget under Behandling, haves ingensomhelst statistisk Oplysning om Trælast-Udførselen. Tiden fra 1530 og til henimod Aarhundredets Midte var kun lidet gunstig for den fredelige Bedrift. I 1531—1532 foregik Christiern II.s mislykkede Reisning af Legitimitetens Fane her i Landet. Kong Fredrik I.s Død i 1533 efterfulgtes af urolige og stormfulde Tider, der ikke mindst bleve skjæbnesvangre for vort Fædreland, og faa Aar efter,

[1] Udenfor Jæløn.

at Grevens Feide var udkjæmpet, kom Kong Christian III. som Medlem af det Schmalkaldiske Forbund i et fiendligt Forhold til Keiseren og saaledes ogsaa til Hollænderne, der, om det end ikke ledede til Felttog og Slag, dog bidrog til at gjøre Seiladsen i de nordlige Have endnu mere utryg, end den sædvanligen var i hine Tider. Dette var især Tilfældet i 1543 og Begyndelsen af 1544, da Kongen skrev til Lehnsmanden paa Akershus, at han havde vis Kundskab om, at „de Burgundiske ere endelig tilsinds strax i Foraaret at ville have Skib i Søen at lade gjøre et Angreb og Indfald i Norge.“ [1] Antagelig har i disse Aar liden eller ingen Trælast-Afhentning fundet Sted fra Hollændernes Side, forsaavidt de ikke, som nogle i en kongelig Skrivelse af 2den Sept. 1543[2] omhandlede Fartøier fra Dewenter, Kampen og Zwolle, have haft særligt kongeligt „Pasbord“. Man var imidlertid i hine Dage ikke forvænnet med fredelige Forholde i Søen, og naar Forholdene ikke vare ligefrem umulige, fristede man sig frem paa Lykkens Leilighed. Udførsel af Trælast fra Norge til Danmark og Hertugdømmerne maa have foregaaet i temmelig betydeligt Omfang i Aaret 1533, da Storm og Bølger det foregaaende Aar havde foraarsaget store Digebrud paa Kysten af Nordsøen. I Anledning af disse Ulykker udgik i Novbr. 1532 Breve til alle Lehnsmænd i Norge, hvorved det forbødes, at norskt Tømmer solgtes til andre end Kongens egne Undersaatter i Danmark og Fyrstendømmerne. Noget senere (omkring 1540) sees forskjellige kongelige Slotte i Danmark, Riberhus, Aarhus-Gaard o: s. v., at have faaet det til Istandsættelse eller Nybygning fornødne Tømmer fra de under Akershus Lehn

[1] Norske Rigsregistranter, I, S. 72.

[2] N. Rigsreg. I, S. 64.

liggende Lastepladser. Ved det nævnte Udførsels-Forbud af 1532 forbydes Kongens Undersaatter i Norge ikke alene at sælge Tømmer til Fremmede, men ogsaa selv at udføre noget Tømmer andetsteds hen end til Danmark og Hertugdømmerne. Forudsætningen er her altsaa den, at Forbudet vilde være ufuldstændigt, medmindre der toges Hensyn til den norske Activ-Handel, og at al Udførsel af vore Producter i egne Skibe ikke var ophørt paa dette Tidspunkt af vor Historie, som man ogsaa i economisk Henseende gjærne har afmalet med de mørkest mulige Farver, bestyrkes ved et Anbefalings-Brev (litteræ intercessoriæ) af 12te Juli 1537 for en norsk Skipper fra Kong Christian III. til Kong Frans I.[1] En i Langesund bosat Mand, Reinold Mure, havde med tvende Compagnoner i samme Havn, hvor de boede, bygget et Skib paa 200 Læster og lastet det med forskjellige Varer, Bjælker og Emneved (asseribus aliisque id genus lignis ad fabricam aptatis) foruden Skind og Huder, for dermed at seile over til England, men havde for Modvind maattet løbe ind til Flekkerø, hvor der laa en af Guvernøren i Picardi, „dominus de Rocheppot", udrustet Orlogsmand. Franskmændene entrede uden videre det norske Skib, jog Folkene iland og seilede bort baade med Fartøi og Ladning, uagtet den norske Skibsbesætning tilraabte Røverne, at Skibet hørte hjemme i Norge, „men alt blev for døve Øren, og dertil bleve de norske Søfolk endog truede paa Livet, hvis de ikke øieblikkelig holdt sin Mund". Reinold Mure skaffede sig da Kong Christians Anbefalingsbrev til Kongen af Frankrige. Ved Ankomsten til dette Land fandt han sit Skib liggende i St. Valery's Havn og hørte der berette,

[1] Geheime-Arch. Aarsb. IV, S. 59 flg., 146—149.

at Fartøiet med indehavende Ladning var ansat til en Værdi af 8000 Gylden. Om at løsgive Fartøiet var der i St. Valery ikke Tale, og Reinold Mure maatte da give sig paa Veien med tvende franske Veivisere for at søge Kongen selv, der opholdt sig i Fontainebleau (in Fontibus Bellis). „Men her fik jeg,“ fortæller Reinold Mure, „af Hr. Connetabelen den barske Besked, at, hvis jeg ikke øieblikkelig pakkede mig bort, vilde han sørge for, at baade jeg og mine Ledsagere bleve hængte i en og samme Galge.“

SMAASTYKKER.

1.

Skibsvæsen.

I Westermann's „illustrirte deutsche Monatshefte“ for oktober 1882 har forhenværende preussisk admiral Reinhold Werner givet en udsigt over „das Seewesen der germanischen Vorzeit“, hvormed jeg først nylig er bleven bekjendt, da jeg ellers tilforn vilde have gjort opmerksom derpaa. Afhandlingen deler sig i tre hovedstykker. Først omtales og forklares de beretninger, som findes hos de gamle klassiske skribenter angaaende nordiske folks skibsvæsen; dernæst beskrives efter Engelhardt's bekjendte verk de i Nydammosen i Slesvig fundne baade; endelig omtales det i 1880 paa Gokstad udgravede langskib. Ved det sidste afsnit kan merkes, at skjønt forf. her henter sin kundskab og 8 illustrationer fra det i april 1882 udkomne norske verk, nævnes dog ikke dette med et ord.

I første afdeling dvæler forf. især ved det bekjendte sted hos Tacitus (Germania 44), hvor Svionerne omtales. Dette lyder saaledes: *Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent. Forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. Nec velis ministrant nec remos in ordinem lateribus adjungunt: solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.* Ved Svioner forstaar hr. Werner s. 88 som sedvanligt „Skandinaver“, hvortil dog kan føjes, at Tacitus paa grund af navnet særlig maa mene Svenskerne; men s. 99 bemerker forf., at „es liegt die gröszte Wahrscheinlichkeit vor, dasz Tacitus unter den Suionen auch die Bewohner der cimbrischen Halbinsel verstanden und deren

Fahrzeuge beschrieben hat. Strabo sagt (B. VII), die Römer seien nie über die Elbe hinausgekommen, alles jenseitige Land sei ihnen unbekannt geblieben, und so war ein Verwechselung mit Cimbern und Suionen leicht möglich.“ At dette skulde begrunde den nævnte „største sandsynlighed“, indsees ikke. En anden sag er det, at Svionernes farkoster kunne, som forf. i umiddelbar forbindelse med det anførte tilføjer, have staaet paa et lignende trin som Nydamsbaadene, dog alene under den forudsætning, at opfatningen af begge er den rette. Men dette kan neppe siges om den forklaring, som forf. i flere stykker giver til bedste. Hvad forstaaelsen af Tacitus angaar bemerker han saaledes (s. 88), at de ældre tydske oversættere (Horkel og Barthold) have feilet, hvilket dog alene kan siges for den førstes vedkommende og kun tildels. Grunden til deres fejl skal da være den, at „sie einmal aus Mangel an technischer Kenntniss den Sinn des lateinischen Textes nicht richtig zu deuten vermochten und anderer seits dieser möglicherweise auch verdorben ist.“ Det sidste vil neppe kunne paavises, men som bekjendt har Tacitus ikke sjelden en egen kort og derfor noget dunkel maade at udtrykke sig paa, hvorfor han tildels ikke ligefrem kan oversættes uden tilføjet nærmere forklaring eller maa gjengives ved en omskrivning. Dette er nu særlig tilfældet ved det omhandlede sted, hvor han stiller Svionernes skibe i modsætning til de romerske og forudsætter hos sine læsere et bekjendtskab til de sidste, saa at, hvor dette mangler, det hele bliver mindre forstaaeligt. Det skorter dog adskilligt paa, at vor forf., som han selv mener, hvor han vrager sine forgjængeres oversættelse, lægger større „teknisk kyndighed“ for dagen, idet hans gjengivelse tvertimod tildels er urigtigere end deres. Saaledes heder det (s. 88) om den citerede passus *„quod utrimque . . . . agit“:* „das heiszt im Deutschen richtig: der Schnabel ist stets in Bereitschaft nach beiden Seiten (nach vorn und hinten) Front gegen ein Anrennen (nicht Anlaufen) zu machen. Mit „Anlaufen“ konnte auch oder vielmehr hauptsächlich das Landen an einer Küste gemeint sein; das hat Tacitus aber offenbar nicht im Sinne gehabt. Er will motivieren, dasz die Suionen durch ihre Flotten mächtig

seien, und hebt den krigerischen Wert ihrer Fahrzeuge hervor, den er in ihrer besonderen Konstruktion findet. Sie sind im Gegensatz zu den römischen Schiffen vorn und hinten ganz gleich gebaut und deshalb auch im Stande, nach Belieben mit dem Hinterteile einen Spornstosz abzuwehren resp. auszuteilen. Denn als solcher ist *appulsus* aufzufassen, wie weiter unten noch durch eine unwiderlegliche Thatsache gezeigt werden wird.“ Denne „unwiderlegliche Thatsache“ skal jeg nedenfor komme tilbage til og vise, at den maa ansees meget tvilsom. Forøvrigt kan „*appulsus*“ ikke oversættes med „Anrennen“, og det er saaledes rent vilkaarligt, naar Tacitus tillægges den mening, at Svionernes skibe havde spore. — Ved den anden passus „*nec remos in . . . . remigium*“ bemerker forf. (s. 89) følgende: „Um den wahren Sinn des Textes zu finden musz man etwas technische Kenntnisse zu Hilfe nehmen, und dann ergiebt sich als richtige Übersetzung: „die Ruderbänke waren nicht fest an den Seiten, sondern die Riemen frei, beweglich, so dasz man sie nach Belieben vor- und rückwärts gebrauchen konnte.“ Det sidste er vistnok rigtigt, men ved *remos* kan ikke forstaaes „Ruderbänke“, derimod kun aarer.

Hvad Tacitus saaledes har villet fremholde, er, at Svionernes fartøjer i flere henseender vare forskjellige fra Romernes. Først derved, at de vare lige i begge ender, saa at de baade for og bag frembød en stavn som front, medens forenden (*prora*) i de romerske skibe var ulig agterenden (*puppis*), idet den første som bekjendt var spids og, naar sporen (*rostrum*) tages med, havde nogen lighed med vor tids pantserskibe, hvorimod agterenden var plat eller rundgattet. Heller ikke brugte Svionerne sejl, og endelig vare aarerne, som Tacitus maa forstaaes, ikke ligesom hos Romerne anbragte i række gjennem huller i skibssiden, men laa „løse“ ovenpaa denne, saa at man derved og paa grund af fartøjets form med stor lethed kunde ro baade for- og agterover.

Vi komme dernæst til Nydamsbaadene. Som bekjendt, fæstes ikke bordene i disse til spanterne med nagler, men ere gjennem fremstaaende klamper surrede til spanterne med bastetaug. Hensigten dermed var efter Engelhardt's mening, at

fartøjets sider fik „større bøjelighed“, saaledes at disse farkoster derved „lettere, end de fastere og mere solide baade, ere gaaede gjennem brændinger og knugende søer“. Hr. Werner formaar derimod (s. 94) ikke „von seemännischen Standpunkte“ at tiltræde denne opfatning. Istedet derfor udtaler han som rimeligst, at det hele maa tilskrives mangel paa jern. Det samme antager han om Gokstadskibet, idet han bemerker (s. 102), at spanterne „sind oben mit eisernen Bolzen [rigtigere: trænagler] an die Planken befestigt, unten aber wie bei jenen durch Tauwerk [rigtigere: vidjer af trærødder] verbunden. Diese Verschiedenheit läszt sich ebenfalls nur durch Eisenmangel erklären, da sie technisch sonst unverständlich bleibt.“ Om nu end denne jernmangel kunde tænkes i det 4de hundredaar, da Nydamsbaadene bleve til, saa lader den sig dog ikke antage ved Gokstadskibet fra omtr. 900 efter Kristus. Paa en vis maade kunde det da næsten med samme grund siges, at man her i landet i det 12te hundredaar havde mangel paa det nævnte metal, naar det sees, at der i vore stavkirker fra den tid ikke findes anvendt jern undtagen i laase, beslag og nagler paa dørene, medens alle andre befæstelser ske ved hjælp af trænagler.

Dernæst maa berøres den ovennævnte „unwiderlegliche Thatsache“, hvortil forf. støtter sig i sin urigtige oversættelse af Tacitus, idet han ytrer (s. 98), at den i Nydam mose fundne furubaad „endete vorn und hinten in auszerhalb des Bootes vorspringende und je einen Meter lange scharfe Spitzen. Sie können offenbar nur den Zweck gehabt haben als Sporen zum Niederrennen feindlicher Farzeuge zu dienen, und waren wahrscheinlich mit Eisen oder Metall bekleidet, das sich jedoch nicht mehr darauf befand.“ Vistnok støtter han sig her til Engelhardt (Nydam s. 11), som dog ikke udtrykker sig med saa stor sikkerhed om det faktiske; men hvad der siges om sporen, har altid forekommet mig meget apokryfisk, og desværre er vedkommende baad forlængst ødelagt. For det første vilde det nemlig være uden exempel andensteds, at der var spore baade for og agter, idet denne som bekjendt i de sydlandske skibe kun fandtes i forenden. Dernæst maatte det

ansees underligt, at dette sporevæsen, hvis det tidligere havde existeret, ikke var bleven nedarvet til vikingetiden, men som bekjendt findes ikke mindste antydning dertil hverken paa Tune- eller Gokstadskibet, og heller ikke nævnes saadant med et ord i de gamle nordiske skrifter. Endelig tror jeg, at saa svagt byggede fartøjer som Nydamsbaadene ikke kunde give mange sporestød, om overhovedet noget, uden selv at lide mere end modstanderne. Deres sterke stavnskud vilde ogsaa gjøre det nødvendigt, at sporen maatte springe meget langt frem, og saaledes blive yderst svag i modsætning til de romerske skibe, hvor, som ovenfor antydet, stavnen gik indover ligesom paa pantserskibe. At der ikke kan hentes nogen støtte fra Svionernes skibe, er ovenfor paavist. For mig staar det derfor som klart, at anvendelsen af sporer paa skibene her i norden maa udmønstres af kjendsgjerningernes tal.

Skjønt vi have seet, at hverken Svionernes fartøjer eller Nydamsbaadene havde sejl, kan dog forf. ikke slippe den tanke, at man i de nordlige farvande benyttede saadanne. „Wenn, siger han (s. 100), die beiden Nydam-Boote auch nur zum Rudern eingerichtet waren, so ist damit nicht ausgeschlossen, dasz die alten Sachsen [fra hvem hine baade efter hans mening hidrøre] damals nicht auch Segelfahrzeuge gehabt und nicht auch schon das Lavieren gekannt hätten. Jene Fahrzeuge konnten als besonders schnell für bestimmte Zwecke gebaut, dagegen die Mehrzahl der übrigen mit Segeln versehen sein.“ Hertil kan bemerkes, at saadanne muligheder neppe kunne tillægges synderlig værdi, hvorimod de snarest maa ansees som historiske regnepenge. Som støtte for sin mening anfører han dog, at „nach einigen Stellen der Edda scheint diese Kunst [d. e. das Lavieren] jedoch viele Jahrhunderte von ihren Erfindern geheim gehalten zu sein, und erst sehr spät wurde sie Gemeingut anderer seefahrender Nationen.“ Hvorfra forf. har faaet denne merkelige oplysning, vides ikke, men fra den yngre Edda kan det ikke være, da noget saadant forgjæves vil søges der.

Efterat forf. i visse punkter har sammenlignet Nydams- og Gokstadbaaden, ytrer han s. 103: „Aus der vorstehenden Ver-

gleichung der beiden Boote wird man ersehen, dasz die Fortschritte im nordischen Seewesen während eines Zeitraumes von sechshundert Jahren nur sehr geringe gewesen sind.“ Dette kan kun være resultat af en overfladisk opfatning. I virkeligheden er der ikke liden forskjel mellem begge. I Nydamsbaaden træffes saaledes ingen egentlig kjøl, men kun en flad bundplanke; ingen forbindelse mellem begge langsider; kun keiper med hamlebaand for aarerne; endelig et ror, som kun øverst er fæstet til skroget ved baand. Paa den anden side derimod sees i Gokstadskibet en høj og sterk kjøl; en fast forbindelse mellem begge langsider ved biter eller tvertræer og knæer; huller i selve skibssiden for aarerne; endelig et ror, ved hvis indretning man synes at have opnaaet saa stor fuldkommenhed som mulig, naar det skal anbringes paa siden.[1] Alt dette staar i forbindelse med og er betinget af den store hovedforskjel mellem begge fartøjer, som viser sig i Gokstadskibets mast og sejl. Dette maa da vel kaldes et betydeligt fremskridt. Paa den ene side kun en robaad, som i det højeste turde vove sig ud paa søen til den nærmest synbare kyst. Paa den anden side derimod et sejlskib, hvorved man over havet kunde sætte sig i forbindelse med fremmede lande, saaledes et moment af den største kulturhistoriske betydning.

Endelig heder det s. 103—104 om Gokstadskibet: „Fig. 14 stellt das Wikinger Boot dar, wie es mit Bemastung auf dem Meere ausgesehen haben wird und wie es mit den Angaben der Edda übereinstimmt, welche diese Boote „Drakar“ auch „Snakkar“, Drachen- oder Schlangenschiffe, nennt. Diese Bezeichnungen erhielten sie von den geschnitzten Drachen- oder

---

[1] Jeg ved ikke, om det ellers viser sig, hvorledes roret var forbundet med skroget i oldtidens middelhavsfartøjer. Men af Apostlernes Gjerninger XXVII, 40 kan dette sees. Naar det nemlig der siges, at før sejlene heistes for at sætte skibet paa land, bleve „rorbaandene“ „løsnede“, saa skede dette naturligvis for at hindre roret eller rorene (thi der var vel to) fra at tage bund og saaledes stoppe skibet. Hvad vi her se, er følgelig det samme, som i sagaerne kaldes at lægge roret af lag. Ogsaa paa hine skibe vare rorene altsaa fæstede til siden med „hamlebaand“. (Jfr. Langskib. f. Gokstad, s. 19.)

Schlangenköpfen, mit denen man den .... Vor- und Hintersteven verzierte ... Auch von diesen Verzierungen wurden verschiedene gefunden, und Fig. 15 giebt die Darstellung einer derselben .... Der aufgefundene Drachenkopf ist übrigens zu klein, um zu dem groszen Boote gepaszt zu haben. Wahrscheinlich hat er zu einem der kleineren gehört, und ist der hoch aufragende und über die Schicht blauer Thonerde hinausreichende Stevenzierat des ersteren wahrscheinlich verfault." Af denne samling af urigtigheder og forvirrede slutninger skulde altsaa fremgaa, at fordi der var et slags langskibe, som kaldtes *dreki*, derfor skulde alle langskibe og ligeledes Gokstadskibet være drager! Hertil kommer, at de forefundne planker med udskaarne dyrehoveder aldeles ikke, som paavist i det norske verk, kunne have været anbragte paa stavnene hverken i skibet eller baadene, men derimod maa have tjent som støtte og prydelse for skibets telt. Overhovedet tør det, som ogsaa udtalt paa det anførte sted, ansees mere end tvilsomt, om et saa lidet langskib som Gokstadskuden kan have været udstyret med hoved paa forstavnen. Ogsaa i flere andre stykker kan forfatterens illustration ansees som noget nær umulig. Paa et vikingeskib, der, som det her fremstilles, stryger over havet for en god bris, blev der ikke roet; desuden gik det ikke an, som det her sees, at bruge aarerne samtidigt med, at skibet var behængt med skjolde, da disse dækkede over aarehullerne. Hele denne illustration er derfor kun et fantasibillede, som ikke havde noget tilsvarende i virkeligheden.

23 juni 1884.

N. Nicolaysen.

2.

Om Aarsstad og Lungegaarden ved Bergen.

Det er hos os kun sjeldent, at man, saaledes som ved de nævnte gaarde, kan forfølge deres historie nogenlunde i sammenhæng ned igjennem tiden. Dog sigter jeg ikke med „historie“ til ydre begivenheder, som staa i forbindelse med disse gaarde, men til de forandringer, som gaardene tid efter anden have undergaaet med hensyn paa deres omraade og ejere. En stor del af, hvad her skal anføres, vil forresten være kjendt, navnlig fra mine meddelelser paa forskjellige steder eller fra Langes Klosterhistorie; men det manglende er her saavidt muligt udfyldt og den kronologiske forbindelse gjennemført.

Som bekjendt maa det antages, at Aarsstads oprindelige navn *Álreksstaðir* er fremgaaet af gaardens beliggenhed under fjeldet *Álrekr* eller nu Ulriken. Det er ogsaa bekjendt, at gaarden allerede i Harald haarfagres tid, højst sandsynlig endog før, var kongsgaard. Dette forhold har udentvil endnu været tilstede, da Olaf kyrre blev konge (1067), og kort tid efter, i eller før 1070, grundlagde han det nuværende Bergen som kjøbstad. Det kan neppe sikkert afgjøres, om byens oprindelige navn, *Björgvin*, hidrørte fra en derværende selvstændig gaard, hvis omraade helt og holdent gik over til by, eller om navnet maaske rimeligere kun knyttede sig til en del af strøget, og at dette i sin helhed henhørte under kongsgaarden Aalreksstad, saaledes som et ved midten af det 16de hundredaar nedtegnet sagn beretter. Saameget synes ialfald vist, at Aalreksstad efter anlægget af byen maa have stødt umiddelbart til denne, saaledes at den sidstes sydgrænse og Aalreksstads nordgrænse faldt sammen. Linjen gik saaledes ifølge byloven fra Aalreksstadvandet, nu Svartediket, til Korsbro eller den bro, som ligger over elven i det nuværende Fløen. Gaardens øvrige grænser have da højst rimelig faldt sammen med de vande eller vandløb, der fandtes nærmest gaarden og bare dens navn. Efter dette maatte linjen her have gaaet fra nysnævnte elv i Fløen over Lungegaardsvandet *(Alreksstaðavatn)* til mundingen af den nuværende Møllendalselv, endnu i 1565 af Absalon Pederssøn kaldt Aalreksstadselv, og derfra fulgt

elven helt op til dens udspring fra Svartediket. Hvad der styrker denne antagelse, er, at der paa den modsatte side af elven fandtes andre, utvilsomt gamle gaarde, nemlig Haukeland og det nuværende Krohnstad, der først i 1723 fik dette navn af gaardens daværende ejer Claus Krohn, medens gaarden i en matrikel for 1665 kaldes Honstad, rimeligvis en forvanskning af *Hund-staðr* eller *staðir*.

Det første bidrag efter Bergens anlæg til at bestemme Aalreksstads ejendomsforhold giver en fortegnelse af 1507 over klostret Nonneseters jordegods. Heraf fremgaar, at „Aarested" og dens kirke dengang og, som det maa formodes, fra ældre tid af tilhørte dette kloster. Spørges der nu, hvorledes gaarden kunde være kommet i denne haand, kan dette neppe besvares paa en mere tilfredsstillende maade end derved, at gaarden har udgjort en del af det store „mødrenegods", som Magnus lagabøter i testament af 1277 skjænkede det nævnte kloster. Hans moder Margrete († 1270), Haakon Haakonssøns dronning, var som bekjendt datter af hertug Skule og ved dennes død (1240) hans eneste arving. Hertug Skule nedstammede igjen i ret linje fra den engelske Toste Godvinssøns søn Skule, der fulgte med Olaf Kyrre fra England efter slaget ved Stamfordbro. Det sees endvidere af sagaerne, at Olaf Kyrre skjænkede Skule flere gaarde i nærheden af byer, hvor kongen plejede at holde til, blandt andet paa Hordaland. Det ligger saaledes meget nær blandt andre gaarde at tænke paa kongsgaarden Aalreksstad. Men naar Lange i sin Klosterhistorie dertil bemerker, at gaarden saaledes gjennem dronning Margrete var kommen tilbage til kronen, er dette mindre rigtigt, da kong Magnus's betegnelse af godset som hans mødrenegods tvertimod viser, at det ikke var kronens, men kongens private ejendom. Efterat godset ved klostrets nedlæggelse var kommet til kronen, skjænkede kong Frederik I som bekjendt i 1528 det hele til Vincents Lunge, som paa klostrets tomt indrettede en ny bygning, hvor han senere boede. Lungegaarden, som hovedsædet efter ham blev kaldt, og den dertil umiddelbart stødende, da som ladegaard benyttede Aarsstad gik fra nu af i lang tid nedigjennem hans slegt. Han

døde 1536, overlevet af sin hustru Margrete Gyldenløve, der igjen blev gift med Jens Pallessøn Splid, som ifølge Absalon Pederssøns kapitelsbog boede paa Lungegaarden endnu i 1567. Enten før eller senere tilfaldt godset Lunges datter Blanzeflor († før 1571), gift med Daniel Bildt til Nes ved Fredrikstad, dernæst deres søn Knut Bildt til Morland, g. m. Sisille Brun (enke før 12 juli 1604), og dernæst disses datter Blanzeflor Bildt († efter 1674), g. m. kongelig skibskommandør Børge Juel († 1653). Efter enkens død tabte godset sine sædegaardsrettigheder og blev delt i flere parter, som dog endnu nogen tid nedarvedes i slegten. Den nordligste part eller den egentlige *Lungegaard* fik som sydlig grænse en linje fra Seiersbjerget[1] mod øst til en stor ek og derfra over Sandgrovbakken (den nuværende Kalfarbakke) op i fjeldet. Denne part tilligemed *Nobben* (fra Nobbeelven til byens gamle grænse ved Korsbro) og Aarsstad gik over til Børge Juels datter Anna, g. m. oberst og krigsraad Eilert von Visburg († 1697 eller 1698). *Kalfaret* eller stykket mellem Lungegaarden og Nobben gik til Børge Juels anden datter Christence, g. m. Kaptein Wilhelm Schott († før 1730), og fra dem til deres datter Blanzeflor, g. m. vagtmester Henrik Cortz. Men da Visburgs enke ved testament af 1700, som det synes kort før sin død, skjænkede Lungegaarden til sin nysnævnte systerdatter Blanzeflor Schott, forenedes saaledes paa dennes og hendes mands haand igjen Lungegaarden og Kalfaret, medens Nobben og Aarsstad ved fru Visburgs død maa være overdraget til andre, hvorom mere nedenfor. Allerede i 1705 blev Lungegaarden af dens nysnævnte ejere solgt til toldforvalter, kammerraad

---

[1] Som bekjendt udtales det endnu saaledes. Muligt, og da rimeligvis i den senere middelalder, er navnet overført fra det bibelske „Seirsbjerg", hvor Aron døde, tildels i lighed med de nu forsvundne navne Jerusalem (den nuværende eng ved St. Jørgens hospital), Emaus (tæt i vest eller nordvest for den nuværende stadsport) og det ovennævnte Kalfaret, oprindelig Calvaria, først truffet i 1604. Ikke usandsynlig have disse steder været „stationer" under byens middelalderske processioner. Ogsaa navnet Nobben hidrører vistnok fra middelalderen, men er først truffet i 1604 og da med formen Nobis kro.

Hans Schreuder, som ligeledes af de samme i 1711 kjøbte Kalfaret. Men efterat hans gods i 1723 var sekvestreret, overdroges *Lungegaarden* ved kongeligt skjøde af 26 februar 1725 til kjøbmand Abraham Wessel († 1732). *Kalfaret* maa rimeligvis dengang have været kjøbt af oberstløitnant Nicolas Christian de Warnau, der ogsaa ejede Nobben, da hans enke Margrete Tormøhlen ved skjøde af 30 juni 1741 overdrog til Wessels enke Margrete Johansdatter hele strøget fra Lungegaardens sydlige grænse til Aarsstadsled fra fjeld til fjære, altsaa Kalfaret og Nobben. Begge disse og Lungegaarden bleve saaledes igjen samlede paa madame Wessels haand og nedarvedes en tid i hendes slegt. Da hun ingen børn havde med Wessel, kom godset ved hendes død (1758) til hendes datter af første egteskab med kjøbmand Herman Schreuder, Margrete († 1772), g. m. kjøbmand Henrik Albertssøn Meyer, senere med den forrige hanseatiske sekretær, justitsraad Johan Carbiner, død 1769, og dernæst til sønnen, kjøbmand Albert Henrik Meyer. Efter hans død (1786) blev det hele solgt til kjøbmand, hofagent Dankert Krohn († 1795), efterat de under Lungegaarden tilforn henhørende parter, nemlig øvre Kalfaret, nedre Nobben, nordre øvre Nobben, søndre øvre Nobben, store Starefossen og lille Starefossen, vare særskilt skyldsatte og separerede fra hovedgaarden. Kun den sidste beholdt Krohn selv, medens han ved skjøde af 23 august 1786 overdrog det øvrige til kjøbmand, stadsmajor Laurits Holte Nicolaysen. Efter hofagent Krohns enkes død i 1804 kom Lungegaarden til kjøbmand, bataljonskommandør Albert Henrik Krohn, og efter hans død (183*) igjen blev den kjøbt af staten, men er senere udstykket i mange dele.

Kalfaret og de øvrige ovennævnte gaardparter med undtagelse af lille Starefossen gik efter ovennævnte major Nicolaysens død (1796) først over til hans broder kjøbmand Lyder Wenzel Nicolaysen († 1802) og dernæst til dennes søn kjøbmand Nicolay Nicolaysen, efter hvis død (1836) en liden del blev fraskilt, medens det øvrige efter enkens død i 1847 er delt i mange parter.

Aarsstad maa ved den ovennævnte oberst Visburgs død

eller ialfald ved hans enkes død (formodentlig 1700) være bleven solgt, da gaarden allerede i 1702 ejedes af magister Ole Storm, der døde i 1721 som stiftsprovst og sogneprest til Bergens domkirke, overlevet af sin hustru Anne Samuelsdatter Schreuder. Efter hendes død gik gaarden vistnok over til kjøbmand, kommerceassessor Jean von der Lippe, da han, som nedenfor vil sees, allerede 1736 var ejer deraf. Om ikke før, saa ialfald i Storms eller von der Lippes tid maa Møllendal som egen gaard være skilt fra Aarsstad, da den, efter hvad nedenfor vil sees, nævnes som saadan i 1752,[1] og den nedenomtalte Hans Molle i 1770 kalder Møllendal sin „odelsgaard". Det ved denne fraskillelse saaledes formindskede Aarsstad kom efter von der Lippes død (1774) først til hans datter Karen Dorothea, gift 2den gang med nysnævnte Molle, og efter dennes død i 1799 til hans afdøde hustrus systerdatter Wenche Garmann, der var gift med stiftamtsskriver, justitsraad Christian Lerche Dahl, som allerede i 1801 boede paa gaarden.

Som det vil sees af den ovenfor paaberaabte fortegnelse fra 1507, hørte der til Aalreksstad en kirke, som første gang træffes omtalt i dette dokument, men utvilsomt paa grund af, hvad der nedenfor siges om dens materiale, maatte være meget ældre, og mulig hidrørte fra den kristelige middelalders tidligere tid. Hatting i sin bergenske Prestehistorie fra 1775 kalder den s. 42 „en smuk liden kirke", og er det sikkert, hvad P. A. Munch anfører i sin Norges Beskrivelse (s. 120), at gaarden *Forntúpt* (nu Fantoft) omtales som liggende i *Álreksstaða sokn,* maa kirken allerede tidlig have været sognekirke. At der ialfald før 1555 var et annex med dette navn under Fane prestegjeld, sees af Absalon Pederssøns Kapitelsbog (N. Mag. I, 261). Om selve kirken, siger Hilbr. Meyer (anf. st. III, 661) for det første, „at den, som adskillige andre kirker, er bleven ødestaaende ved refor-

---

[1] Første gang navnet træffes er i 1594 (N. Saml. I, 233, 237, 240), da det skrives „Mølnedal", og „gaarden" og „kvernhuset" omtales. Det gamle, lignende navn *(Mylnudalr)* paa strøget i Sandviken var dengang forlænget gaaet af brug.

mationens tider, og tid efter anden forfalden, saa at den tilsidst er bleven ødelagt og haver levnet alene det blotte navn". Herimod kan det dog tildels bemerkes, at kirken ifølge Hatting først „sidst i forrige aarhundrede (d. v. s. det 17de) blev efterladt". Dette stemmer ogsaa med, at kirken sees udsat paa et rids af Bergen fra februar 1653 og undertegnet af ingeniøren J. v. Geelkerck (no. 29 af de i sin tid ved konferensraad Werlauffs omsorg fra Kjøbenhavn til vort universitetsbibliothek opsendte tegninger). Hilbr. Meyer siger endvidere om kirken, at „den har udentvil været en temmelig anselig bygning; thi den haver været opmuret af huggen vægstene, hvorfra en stor del efter branden [d. e. Bergens] i 1702 blev indført til staden af den tids værende ejer magister Ole Storm, som ej alene emplojerede den til sin grundmurede gaards opbyggelse, men endog overlod endel til domkirkens reparation. Ja, længe derefter, nemlig i aaret 1736, haver der endnu været endel rudera tilovers af denne kirke, da ejeren, assessor von der Lippe, lod anvende de overblevne stene til andet brug". „Efterat kirken var nedbrudt i begyndelsen af dette [18de] aarhundrede, blev," som Hatting siger, „almuen henlagt under Birkelands sogn", hvilket vedblev, indtil det ved kgl. resol. af 25 april 1749 efter ansøgning indrømmedes menigheden paa grund af dens lange kirkevej til Birkelands kirke, at den maatte sogne til St. Jørgens hospitals kirke. Senere blev det paa et thing, afholdt 7 marts 1752, som Meyer tilføjer, „vedtaget, at følgende gaarde, nemlig Slettebakken, Aarsstad, Landaas, Møllendal, Krohnstad, Solheim, Haukeland, Harebakken, Kobbelthvet og Tarlebø, med underliggende pladse og møller vilde sogne til St. Jørgens hospitals kirke". Disse gaarde omfattede dog ikke alle dem, som i sin tid havde hørt til Aarsstad sogn, da, som Hatting bemerker, „nogle forbleve ved Birkelands, andre bleve henlagte til Askøens sogn". Til de første maa derfor gaarden Fantoft, der nu ligger i Birkelands sogn, have hørt, hvis den overhovedet, som anført af Munch, oprindelig laa i Aalreksstads sogn.

Først efterat ovenstaaende var skrevet, er jeg bleven

opmerksom paa, at der i jordebogen over Vincents Lunges gods i Norge omtr. 1535 (gjenp. i rigsark. efter origin. paa Lunds universitetsbibl.) opføres fol. 3 „Fornntwfft“ under „Alriksstadæ Sogn“. Det er vel saaledes hertil Munch støtter sig.

N. Nicolaysen.

3.

Haakon Jonssøns og Hafthoressønnernes Slægtskab med den norske Kongeæt.

Lige siden forrige Aarhundrede (Frankenau, Thorkelin og Lagerbring) har det gjældt som bevist, at Hafthoressønnerne Jon og Sigurd var Dattersønner af Kong Haakon Magnussøn den ældre, og at Haakon Jonssøns paastaaede Arveret til den norske Krone daterede sig fra, at han var ældste Søn af Haakons ældste Dattersøn Jon. Slægtskabsforholdet fremstilledes altsaa saaledes f. Ex. i Saml. til n. F. S. og Hist. IV 130, Munchs n. F. H., Unionsperioden I Tabel 1 og 5:

Haakon V.

Ingebjørg * Hertug Erik.	Agnes * Hafthore Jonssøn.	
Magnus Erikssøn.	Jon Hafthoressøn * Birgitta Knutsdtr.	Sigurd Hafthoressøn * Ingebjørg Erlingsdtr.
Haakon VI.	Haakon Jonssøn † 1392.	Haakon Sigurdssøn † 1407.
Olaf † 1387.		

P. A. Munch blev imidlertid under Udarbeidelsen af Unionsperioden 1ste Bind, da han søgte efter Oplysninger om Jon Hafthoressøns Hustru Birgitta Knutsdatter, opmærksom paa et Brev af 22de Februar 1350 (senere trykt i Dipl. Svec. VI, No. 4,538), hvorefter Jon med sin Hustru har arvet en Del af Hamarø, og han kombinerede dette med Efterretningen om, at Knut Porses Sønner eiede Hamarø i Halland, saaledes, at han først (I 394) antydede, at Fru Birgitta maatte være be-

slægtet med Knut Porse, og siden med større Bestemthed paastod (II 153), at Fru Birgitta var Knut Porses og Hertuginde Ingebjørgs Datter og saaledes Kong Magnus's Halvsøster. Paa begge Steder lovede Munch nærmere at bevise dette Slægtskabsforhold, men dette Bevis udeblev paa Grund af Munchs kort efter paafølgende Død. Af hans Antagelse fulgte videre, at Jon Hafthoressøn ikke var Søn af Kongedatteren Agnes, thi isaafald vilde Jon og Birgitta have været Søskendebørn; i 2det Bind S. 288 hævder derfor Munch, at Jon Hafthoressøn var Søn af Hafthores tidligere Ægteskab og saaledes ikke tilhørte Kongeætten. Denne Antagelse kunde ogsaa, mente han, forklare, at der i 1388 kun var Tale om Haakon Jonssøns, ikke om hans ældre Broder Ulv Jonssøns Arveret til Kronen; thi hvis denne begrundedes gjennem Moderen Birgitta, vandt man dette Standpunkt ved at antage, at Birgitta ikke var Ulvs, men kun Haakons Moder, — altsaa, at hun var Jon Hafthoressøns 2den Hustru. Munch stillede altsaa op følgende Stamtræ (se Unionsperioden II, Slægttavle 17):

Hr. Jon Raud paa Sudrheim.

Hr. Hafthore † 1320
* 1. N. N. 2. Agnes Haakonsdatter.

1. Hr. Jon Hafthoressøn
* 1. N. N. 2. Birgitte Knut Porses Datter.

1. Ulv. 2. Haakon.

2. Hr. Sigurd Hafthoressøn.

Denne Stamtavle har siden været anseet for rigtig, og den har været accepteret af alle norske Historikere, i Regelen ogsaa af danske og svenske. Den første Opposition mod den udtaltes i det Letterstedtske „Nordisk Tidskrift“ for 1878 (S. 94) af Hr. Claes Annerstedt, som hævdede, at efter Originalbreve maatte Birgitta være Datter af Lagmanden Knut Magnussøn i Vestergötland.[1] Ogsaa her i Norge er Tvivl bleven reist ved Udgivelsen af Brevet No. 124 i 10de Bind af Diplomatarium Norvegicum, hvoraf det sees, at det Hamarø, som

[1] Hertil henvises i Svensk Historisk Tidskrift for 1884, 2det Hefte (S. XXX) af Dr. E. Hildebrand.

Jon Hafthoressøn arvede med sin Hustru, ikke er det Hamarø i Halland, som Knut Porse ejede, men „Hamarön i Wermeland“, den store Ø i Venern, der ligger lige syd for den nuværende By Carlstad. Munchs Combination om Hamarø — hans saavidt vides eneste Grund til at gjøre Birgitta til Knut Porses Datter — viser sig saaledes at bero paa en Sammenblanding af to svenske Stedsnavne. Dette Brev synes ogsaa at vise, at netop Ulv Jonssøn var Søn af Birgitta Knutsdatter, thi dette maatte jo være den eneste Retsgrund, hvorpaa Ulv kunde grunde Kravet om at faa Hamarø tilbage. Endvidere viser det sig af det Brev, som Hr. Annerstedt henviste til, og hvoraf vort Rigsarkiv ejer en nyere Afskrift, at den Værmlandske Hamarø oprindelig ejedes af Hertuginde Ingebjørg, men af hende var solgt til Lagmanden Knut Magnussøn i Vestergötland („then luthen i Hamarhö som ligger i Wermolande i Skara biscopsdöme oc var kæra moder Ingeborgh medh same nad hertoginna hafde solt herra Knute lagmanne i Væstergöland“); naar nu Jon Hafthoressøn havde faaet sin Andel af Hamarø med Birgitta Knutsdatter, bliver det utvivlsomt, at Birgittas Fader Knut er identisk med Lagmanden Knut Magnussøn († c. 1340), ikke med Knut Porse. Man bliver saaledes nødt til paa alle Punkter at opgive de af Combinationen følgende Hypotheser og vende tilbage til den ældre Stamtavle.

Man har tidligere ogsaa i Vaabenmærkerne hos Slægtens enkelte Medlemmer villet søge Bestyrkelse paa det af P. A. Munch opstillede Slægtskab, men efter hvad jeg nu tror med Urette. Slægtens ældste Vaabenmærke har været Rosen; den førte Hafthore Jonssøn, hans Søn Jon Hafthoressøn (ialfald hyppigst) og dennes ældste Søn Ulv, fra hvem Rosen nedarvedes til den svenske Adelsslægt „Roos til Ervalla“ Men Hafthores yngre Søn Sigurd optog i sit Vaabenmærke efter sin Moder Kongeslægtens Løve med Øx, idet han delte Mærket saaledes, at nedentil var en halv Rose, oventil en halv øxvæbnet Løve — for at antyde sin Afstammelse fra Kongeætten. Paa lignende Maade forholder det sig vistnok med den Løve, som paa forskjellig Maade findes i hans

Søns, Haakon Sigurdssøns, og i hans Brodersøns, Haakon Jonssøns, Vaabenskjolde. Haakon Sigurdssøn fører som Vaaben Løven med Sværd paa høire Skulder; det er hans Morfaders, Erling Vidkunnssøns, og altsaa vel ogsaa dennes Datters Vaaben, hvilket Haakon Sigurdssøn saaledes har optaget efter sin Moder, med saa meget større Grund som han var hendes Arving og efter hende fik Bjarkøættens gamle Herresæder Bjarkø og Giske. I Haakon Jonssøns Skjold sees derimod en opreist Løve uden Vaaben og over en skraa Tværbjelke; det sidste Tegn, som ikke kjendes fra noget norsk Vaabenskjold med Løve i, maa han — med en liden Modification — have optaget fra sin Moder Birgitta eller rettere dennes Fader Knut Magnussøn, der tilhørte en Sidegren af Folkungeætten og saaledes førte som Vaabenmærke den uvæbnede, opreiste Løve i et ved en Tverbjelke delt Skjold, hvis nedre Halvdel er rudet. Slægtskabet mellem de to Vaabenskjolde vil sees af de to sammenstillede Træsnit:

Haakon Jonssøns Vaaben.[1]

Knut Magnussøns Vaaben.[2]

Løven i Haakon Jonssøns Vaabenskjold, der kjendes allerede fra Breve af 1370 og 1373, har saaledes intet at gjøre med hans Slægtskab med den norske Kongeæt eller hans senere mulige Prætentioner paa den norske Krone. Heller ikke er der nogen Sammenhæng mellem dette Mærke og den Løve, som findes i Henrik Jenssøns („Gyldenløve"s) Vaabenskjold, som jeg tidligere har antaget; thi her findes intet Spor

[1] efter Tegning i Rigsarkivet fra 5 Exemplarer under Breve af 1373, 1376, 1388 (2 Breve) og 1389.

[2] efter B. E. Hildebrands Svenska Sigiller, 2det Hefte 3die Serie No. 193, 244. 340 (jfr. No. 171).

til Skraabjelken, og desuden er Løven her gaaende, ikke opreist. Det vil saaledes idethele sees, at Vaabenskjoldene bedst stemmer med den ældre Antagelse og kun tilsyneladende med den nye.

En Fordel har den ældre Antagelse, — foruden at den er den eneste Antagelse, som lader sig begrunde af Kilderne — nemlig at den forklarer, hvorledes Haakon Magnussøn kunde give begge Hafthoressønnerne Borgesyssel. Dette Landskab havde længere Tider ad Gangen i 13de Aarhundrede været bortgivet som Len til høibyrdige Stormænd: i Aarene c. 1220—1240 til Arnbjørn Jonssøn, i Magnus Haakonssøns Tid til hans Moders Søskendebarn, Erling Alfssøn († 1283) og i Erik Magnussøns til Erlings Søn, Jarlen Alf († 1290). Det er saaledes ganske naturligt, at Kong Haakon i et af sine senere Aar bestemmer, at hans Dattersønner Jon og Sigurd skulde, naar de blev voxne, faa Borgesyssel i Len; de var jo ogsaa Fættere af Kronarvingen og i Tilfælde selv præsumtive Kronarvinger. Derimod er det vanskeligt at forstaa, at Kong Haakon, hvis kun Sigurd og ikke Jon havde været hans Dattersøn, havde givet Sigurd i Lenet en Medregent, der ikke havde de samme præsumtive Rettigheder til Kronen efter Magnus.

Man vil maaske undres over, at der ved Dronning Margretes Valg i 1388 er Tale om Haakon Jonssøns paastaaede Arverettigheder, ikke om hans ældre Broder Ulv Jonssøns. Imidlertid er der her to Ting at lægge Mærke til. For det første siges der ingensteds, at Haakon eller hans Tilhængere — hvis han har havt nogen — har fremtraadt med Thronkrav. Det eneste, vi vide, er at Haakon, efter selv 2 Februar 1388 med sin ældre Broder at have deltaget i Margretes Valg, 16 Dage senere afgiver den Erklæring for Dronningen og de øvrige Raadsherrer, at han aldrig havde gjort Fordring paa Kronen, at han aldrig i sine Levedage vilde blive Konge i Norge, og at han ingen Ret havde dertil. (D. N. III, No. 478). Heraf sees paa den ene Side, at Haakon ikke havde offentlig optraadt som Kronprætendent, men paa den anden Side, at Margrete dog tænkte sig Muligheden af, at han i Fremtiden kunde ville gjøre det, og derfor vilde

sikre sig mod et saadant Tilfælde. Grundene til, at Haakon ingen Ret havde, udvikles ikke; det kan enten være, at der fandtes nogen nærmere (f. Ex. hans ældre Broder Ulv), eller ogsaa, at hverken Haakon eller Ulv antoges at gaa ind under Landslovens Bestemmelser, hvilket synes mig rimeligst. For det andet maa det fastholdes, at det maa siges at bero paa en Tilfældighed, at vi overhovedet vide noget om denne Transaction, og at gjerne flere til denne hørende Dokumenter kan være bortkomne. Brevet om Haakon Jonssøn har endnu i 2den Halvdel af 16de Aarhundrede været bevaret i Mariakirkens (Kanslerens) Arkiv i Oslo[1] og er senere med dette indlemmet i det danske Geheimearkiv. Dette Dokument, som da var det eneste, der bevarede Mindet om disse Forhandlinger, kom til Arild Huitfeldts Kundskab, og fra ham er Kundskaben om Forhandlingerne indført i Litteraturen. Men paa Grund af de norske Arkivers usikre Skjæbne i Unionsperioden kan man ikke benægte, at der om samme Sag kan være udstedt ogsaa andre Dokumenter, som siden er forkomne. Ulv Jonssøn, som naturligvis stod Kongearven nærmere end hans yngre Broder, deltog som denne i Valget i Oslo 2 Februar 1388, men havde allerede før 18 Februar (som Munch viser) forladt Byen, rimeligvis for i Dronningens Ærinde at drage til Værmland; han kan før sin Afreise eller paa et tidligere Tidspunkt have udstedt et lignende Brev som Haakon; men isaafald kan, ligesom Akten har været forskjellig, ogsaa Opbevarelsesstedet have været forskjelligt. Dronningen kan have opbevaret Brevet i sit eget Arkiv, eller hun kan have taget det med sig til Sverige eller endog til Danmark. Det samme gjælder begge Brødres gamle Fader, Jon Hafthoressøn, der i det hele ikke var tilstede i Oslo-Mødet, — hvis Dronningen i det hele nærede nogen Mistro til disse Mænd, som ellers alle synes at have været hendes Venner og Tilhængere. Der kan saaledes ikke lægges nogen Vægt paa, at vi kun fra Haakon har en udtrykkelig Erklæring i Arvesagen.

[1] Dette sees af den Katalog over Mariakirkens Arkiv, som findes i et af Stephanius's Haandskrifter, nu i Stockholm.

Gustav Storm.

4.

Hollandske Ordsprog om Norge og Nordmænd.

I Aarene 1858—1870 udkom i Utrecht et stort og indholdsrigt Samlerverk i tre svære Bind: *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal* of verzamelung van Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen van vroegeren en lateren tijd door P. I. Harrebomée. Man vil her ogsaa finde Ordsprog eller Mundheld, der angaa Norge og Nordmænd, stundom ogsaa særlig Bergens By. Disse Ordsprog ere vistnok af temmelig gammel Oprindelse og maa betragtes som Minder om en Tid, da Forbindelsen mellem Norge og Holland var langt mere levende end nu, idet Hollænderne modtog en stor, engang endog den allerstørste Del af vor Trælast og optraadte som Hanseaternes Concurrenter i Bergen, medens Nordmænd af begge Kjøn i talrig Mængde udvandrede til Holland. Jeg var, da jeg udgav mit Skrift om det sidst nævnte Forhold, desværre endnu ikke bleven opmærksom paa disse Ordsprog, der formentlig i flere Henseender belyse Hollændernes Omdømme om vort Land og vore Landsmænd. Som man vil se, har dette Omdømme just ikke været meget smigrende for den fattige og dem lidet tiltalende vestlandske Kystbefolkning, med hvem Hollænderne især kom i Berøring enten ved egne Besøg i Norge eller ved de norske Udvandredes Optræden i Holland.

1. *Hij kijkt als een bok in Noorwegen.* I. p. 74. Udgiveren bemærker, at „Bukken er et Symbol paa Norskhed“ (een toonbeeld van Norschheid). „En Buk i Norge kan gjælde for en dobbelt Buk, thi Nordmændene have intet godt Ry for Venlighed (minzaamheid).“ Ordsproget forekommer i flere ældre hollandske Samlinger, af hvilke den ældste, der udelukkende indeholder Sømandsudtryk, udkom i Leiden 1681.[1]

2. *Hij riekt naar de Noormannen.* II. p. 130.

[1] Ordet „Bagge“, hvormed Nordmændene, som bekjendt, i Aarhundreder have været benævnte i Sverige og Danmark, betyder ligeledes en Saubuk.

3. *Hij schlacht den Noorman: hij kan niet beloven en houden.* (Han ligner Nordmanden, han kan ikke holde sine Løfter). II. p. 130. Dette Ordsprog er gammelt, da det af Harrebomée er optaget efter en Samling af „Gemeene Duytsche Spreekwoorden“, der udkom i Campen 1550.

4. *Dat is een zoet lief beestje, zei Pieter de Noorman, en hij zag eene platluis.* II. p. 130, cfr. I. p. 41.

5. *Mijn geld rammelt in mijn zak, zei kale Geurt, als Noordsche bokkenkeutels in een' vilten hoed.* I. p. 74.

6. *De duivel voere hem in Noorwegen.* I. p. 164. Ogsaa dette Ordsprog findes allerede i den ovennævnte Campenske Samling af 1550, men Harrebomée's Gjetning, at det skulde hidrøre fra Normannernes Indfald i det niende Aarhundrede er neppe meget sandsynlig.

7. *Hij zendt ze met hulken naar Noorwegen.* I. p. 346. Betydningen heraf forklares ikke af Udgiveren. Som bekjendt, var det almindeligt i Norge, at besvangrede Piger droge til Holland for at skjule sin Skam (se mit Skrift om Nordmænds Udvandringer, S. 69). Maaske have Hollænderpiger under lignende Omstændigheder draget til Norge.

8. *Sparren naar Noorwegen brengen* (of: *zenden*). II. p. 130. Ogsaa dette Mundheld, der vel skal betyde det samme som vort „at give Bagerbørn Hvedebrød“, findes allerede i den Campenske Samling af 1550.

9. *Ik ben Noords, als't zoo niet is.* II. p. 130. Jeg vil være en Nordmand, om jeg lyver).

10. *Het is good Noords.* II. p. 130. Udg. fortolker „Noords“ ved enten „uvenlig“ eller „meget utrolig“. Ordsproget forekommer i Sartorius's Samling, Amsterdam 1660.

11. *Men zou eerder met eene lekke schuit naar Noorwegen varen.* II. p. 130.

12. *Hij bromt als een Noordsche beer.* I. p. 41.

13. *Bergen ligt in Norwegen.* I. p. 48. Ordsproget, der findes i „Het mergh van de Nederlandsche Spreekworden“, Amsterdam 1644, forklares af Harrebomée saaledes: „Et Svar til dem, der rose Bergen; Ordsproget bruges ogsaa ellers, naar man roser Gjenstande, der kun ere latterlige.“ Udg. anfører

(III. p. 124, ligeledes efter det citerede Skrift „Het mergh" etc.) følgende Vers om Bergen:

Bergen in Noorwegen,
Selden dagh sonder regen,
Lange nacht, groote vorst,
Vele drincken sonder dorst,
Swaren arbeit weynigh loon.
Die hebben in Bergen de grootste Kroon.

14. *Regent he nog te Bergen?* I. p. 48. Udg. bemærker, at Ordsproget, der spottende spørger, uagtet Svaret er givet, i Almindelighed finder sin Anvendelse „bij al zulke omstandigheden."

15. *Noorwegen zit in de lucht.* III, p. XC. Udgiveren forklarer Ordsproget (der rimeligvis kun er en Variant af, at det altid regner i Bergen), saa at Noorwegen er = „noordsche buien".

Medens, som man vil se, Berøringerne med Norge have affødt ikke saa faa ordsproglige Udtryk, indeholder den foreliggende Samling kun yderst faa Ordsprog om Svenske og Danske. Om vort førstnævnte Broderfolk heder det. (I p. 346) *Het is eene Zweedsche huishouding,* hvorom Udg. forklarer, at det sigter til, at man i Sverige spiser og drikker godt, ligesom det ogsaa (II. p. 516) heder *De Zweden kommen,* hvilket forklares saa: „Der er al Grund til Glæde for deres Venner og til Ængstelse for deres Fiender"; Udg. formoder, at Udtrykket er opstaaet „i Gustav Adolfs eller Carl XII.s Tid". Den noksom bekjendte stærke Udførsel af jydske Stude til Holland har fremkaldt Ordsproget: *Hij gelijkt beter naar een, braven Deenschen os dan naar een fatsoenlijk mensch".* (I. p. 124).

Dr. L. Daae.

5.

Tillæg til Afhandlingen om Audun Hestakorn

(2den Række 4de Bind). Et Bidrag til Belysning af Processen mod Audun Hugleikssøn 1299—1302, som jeg i min tidligere Afhandling har overseet, skal jeg her meddele, skjønt det snarere er skikket til at forøge Usikkerheden end give fuld Oplysning om Processens Karakter. I et Brev fra Biskop Audfinn i Bergen af 1327 eller 28 (D. N. VII, 128) omtaler Biskopen Hr. Haakon Ormssøns Beretning om, at hans Broder Sira Arne, nys hjemkommen fra Fængsel, skulde efter Hr. Haakons Anmodning have modtaget af Kong Haakons Fehirde (ɔ: af Kongens Kasse) 80 Mark for Gaarden Toske; Biskopen indrømmer Muligheden af Udbetalingen, men hævder, at Pengene ikke kan være betalte for Gaarden Toske. Han oplyser ved samme Leilighed, at Sira Arne kom hjem til Bergen fra Tønsberg med Hr. Haakon 1 Maaned efter Kong Eriks Død, altsaa i Løbet af August Maaned 1299.

Denne Efterretning kaster nu et mærkeligt, men desværre altfor ufuldstændigt Lys over Audun Hugleikssøns Forhold. Saavidt jeg forstaar Sammenhængen, maa nemlig Sira Arne have siddet i Fængsel i Tønsberg, altsaa under Audun Hugleikssøns Varetægt, og være befriet derfra strax efter Kong Eriks Død af Hr. Haakon Ormssøn, som derpaa har ført Sira Arne med sig til den nye Konge i Bergen. Om Sammenhængen hermed kan følgende oplyses. Haakon Ormssøn nævnes i 1294 som en Hirdmand i Hertug Haakons Tjeneste og har altsaa hørt til dennes Tilhængere; naar han i Brevet kaldes Ridder, maa han enten være udnævnt i Eriks senere Aar eller ogsaa benævnt saaledes af Biskop Audfinn, fordi han senere var Ridder. Sira Arne var i 1292—93 Gesandt i Skotland, men spiller her ingen Hovedrolle, saa denne Reise kan neppe have bragt ham i Konflikt med Audun Hugleikssøn. Derimod se vi af et Brev af 28de Oktbr. 1297, at han sammen med Biskop Narve i Bergen og Kanniken Peter Mata blev af Paven udnævnt til Dommer i Sagen mellem Erkebiskop Jørund og Kannikerne i Nidaros (D. N. VI, 64). Denne Strid var netop bragt til en (foreløbig) Afslutning ved Kong

Eriks og Hoffets Indgriben 23de Juni 1297, samtidig med at Erkebiskopen stillede sig under Kongens Beskyttelse og blev hans Jarl. Det er da let forstaaeligt, at Kongen og Hoffet kan have følt sig krænket over dette pavelige Indgreb og at Audun Hugleikssøn har bemægtiget sig den mest stridslystne af Dommerne, nemlig Sira Arne, den senere Biskop. Ialfald er det sikkert, at Sira Arne ikke blev Dommer i Sagen, som 10 Juni 1299 bedømtes af Biskop Narve og Kanniken Peter Mata (D. N. II, 50), og Grunden til, at Arne ikke var med, faa vi nu Oplysning om af Biskop Audfinns Brev, nemlig at Arne var sat fast under Audun Hugleikssøns Opsigt i Tønsberg. Ligesaa oplyser Brevet, at Kong Haakon strax efter sin Thronbestigelse har givet Ordre til at befri ham og sendt sin betroede Mand Haakon Ormssøn for at udføre dette Hverv.

Denne Begivenhed kan tjene til at belyse de personlige Modsætninger mellem Kong Eriks og Hertug Haakons Mænd, og Fængslingen maa have været et af de mange Ankepunkter mod Audun Hugleikssøn og have været brugt til at belyse hans vilkaarlige Embedsførelse. Men Detaljerne i denne Sag er for lidet bekjendte, til at man tør paastaa, at det er den. som har været for ham den mest graverende.

Gustav Storm.

DE NULEVENDE ADELSSLÆGTER I NORGE.

VED

H. J. HUITFELDT-KAAS.

Det gamle Norske Aristokrati, der i det fjortende og tildels i det femtende Aarhundrede endnu var ganske talrigt, var ved Reformationstiden svundet ind til et meget lidet Antal Familier, idet de betydeligere Slægter virkelig vare uddøde, medens en overveiende Del af de mindre paa Grund af Fattigdom og deraf følgende uligebyrdige Ægteskaber ophørte at være Adel og efterhaanden gik over i Bondestand. Gjennem hele det syttende Aarhundrede var der af indfødte Slægter kun et høist ubetydeligt Antal, der endnu — og endog det med Vanskelighed — formaaede at hævde sit Adelskab (Bagge, Dahl, Galde, Galtung, Handingmand, Rosensværd, Rytter, Skak, Skaktavl, Tordenstjerne, Botnerslægten); af disse vare Familierne Bagge, Skak og Tordenstjerne adlede ved Patenter i det 16de Aarhundrede, og flere af dem maatte for at haandhæve sin Adel søge Fornyelse derpaa, saaledes Rosensværd i det 15de, Galtung og Skaktavl i det 17de, Tordenstjerne og Botner i det 18de Aarhundrede. Ikke desto mindre vare samtlige disse Slægter uddøde eller forsvundne ved indeværende Aarhundredes Begyndelse med Undtagelse af Familien Galtung, der dog næsten levede i Bondestand og først i den nulevende Generation i sin ældste Linie atter indtager en mere fremtrædende Stilling.

Paa Reformationstiden udgik det gamle Norske Aristokratis anseeligste Slægter med Ahner i Middelalderens Høvdingeætter og Kongehuset, idet Gyldenløvernes og Rømernes sidste Spirer (Rigshovmesteren Nils Henrikssøn til Østeraat og hans Frue Ingerd Ottesdatter) kun efterlode fem Døtre, ved hvis Ægteskab med Danske Adelsmænd hine Slægters Godser gik over til disses Descendenter af Familierne Lunge, Lykke, Urup, Litle, Bjelke, Huitfeldt, Bildt, Lange, Budde, Wind, Schade, Rosenkrantz, Kaas, Marschalck, Pultz, Folckersahm, Mangelsen, Tritzschler, Lützow, Wedel-Jarlsberg m. fl., eller med andre Ord de fleste i Norge bosatte Adelsslægter, der spillede en mere fremtrædende Rolle der i det 17de og 18de Aarhundrede. Alle de ovennævnte Slægter (med Undtagelse af Dahl og Tordenstjerne, for hvis Vedkommende saadant ei kan paavises) samt de Norske eller i Norge bosatte Slægter Galde, Brockenhuus, Jernskjæg (Baden), m. fl. nedstamme fra Hafthorsønnernes i det 14de Aarhundrede, især ved sit Svogerskab med Kongehuset, mægtige Slægt og kunne tildels henføre sin Godsbesiddelse til denne Familieforbindelse, men det blev dog især Gyldenløve- og Rømer-Ætternes Slægtkreds, der i 200 à 300 Aar formaaede at danne det egentlige Norske Aristokrati fra Reformationen og henimod Nutiden. Alle nulevende Adelsslægter med denne Nedstammelse kunne alene hidlede den gjennem Familierne Bildt, Budde eller Huitfeldt, af hvilke kun den sidste nu lever hertillands. Vel ere ikke faa Slægter i denne Mellemtid blevne adlede ved kongelige Patenter, men kun faa af disse have ved Jordegodsbesiddelse, standsmæssige Giftermaal, Embeder eller Rigdom formaaet at hævde sin Stilling for et længere Tidsrum.

Af fremmed Adel have ikke faa Slægter, navnlig Tyd-

ske og nogle Franske, været bosatte i Norge. Enkelte have opnaaet Anerkjendelse som Dansk-Norsk Adel, medens andre have undladt at sikre sig denne, hvad der ogsaa før Forordningen om Indfødsretten af 15de Januar 1776 var af mindre Betydning. De fleste af disse Slægter have ogsaa virkelig været anseede som Dansk-Norsk Adel og indgaaet Forbindelser med den indfødte eller naturaliserede Adel.

Endelig oprettedes ved Rangforordningerne mellem 1693 og 1730 en arvelig Adel, beroende paa, at en uadelig Mand eller ikke naturaliseret fremmed Adelsmand opnaaede et Embede i en af de 3 første Rangklasser. Enkelte af de Familier, der fik Adelskab paa denne Maade (den saakaldte Rangadel) opnaaede ved sine Embedsstillinger og Rigdom i forrige Aarhundrede ikke liden Betydning og indgik adelige Ægteskaber, som f. Ex. Familierne de Tonsberg, Hausmann, Storm, Sibbern m. fl.; de fleste af dem ere imidlertid atter uddøde.

Loven af 1ste August 1821 tilsigtede „at ophæve Adelen i Norge“. Samtiden var ikke tilstrækkelig opmærksom paa, at man herved overskred den Grændse, inden hvilken Lovgivningen har Magt til at virke. Historiske Facta kunne ikke ophæves ved Love, og da Adelskab allerede constitueres ved ægte agnatisk Nedstammelse fra adelige Forfædre, bliver dette ligefuldt bestaaende uagtet Ophævelsen af gjældende, større eller mindre Privilegier, hvilke en herskende Majoritet altid vil have i sin Magt at fjerne, endog uden Erstatning. Af samme Grund maa ogsaa Benævnelserne Greve og Baron fremdeles tilkomme de Slægter, der af den Dansk-Norske Regjering vare optagne i disse Afdelinger af Adelen; her er nemlig ikke Tale om noget Privilegium men kun om

et Udtryk for det historiske Factum, at Stamfaderen til en ægte, agnatisk Descendents i sin Tid har tilhørt denne Stand. Lovens eneste Virkning har egentlig kun været at forvirre Begreberne om Adelskab, der paa Grund af dens Overskrift og Indhold stadig forvexles med adelige Privilegier. Den Reclamation af Adelskab, som efter Opfordring fandt Sted for en Del — mest ved Patenter adlede — Famliers Vedkommende paa Storthinget i 1824, var derfor en fuldkommen betydningsløs Formalitet, der har været uden alle Følger, og som derfor heller ikke er tillagt nogen Betydning ligeoverfor vedkommende Slægters Optagelse i „Den Danske Adels Aarbog". Adelen i Norge maa derfor vistnok siges at staa i samme Forhold som Adelen i andre Europæiske Stater, hvor alle adelige Rettigheder ere ophævede, kun med den Forskjel, at de fleste Slægters Mangel paa Formue hertillands lægger dem Hindringer i Veien for Haandhævelsen af en vis social Stilling. Indtil 1670-Aarene udfordredes ligebyrdigt Ægteskab for at bevare Adelskabet; skjønt dette senere ikke var nødvendigt, vedbleve de betydeligere Slægter fremdeles i over 100 Aar factisk at anse dette som selvfølgeligt, hvad der ogsaa unegteligt — i Forbindelse med Besiddelse af større Jordegods — overalt danner det constitutive for et Aristokrati næst efter den historiske eller juridiske Betingelse for Adelskabets Erhvervelse. Kun gjennem saadanne Ægteskaber kan Traditionen i Længden bevares, idet Børnene i Regelen mest paavirkes af Moderen eller hendes Slægt, og kun gjennem adelige Ægteskaber fremkomme de correcte 16 (eller flere) Ahner, der for Tiden neppe kunne paavises for mere end en Mand her i Landet (forhenværende Bureauchef Baron Emil Wedel-Jarlsberg). Vel gives der nogle faa Linier af de adelige Slægter hertillands,

hvor den lige Linie indtil Nutiden er ligebyrdigt gift (den grevelige Linie Wedel-Jarlsberg og en af de friherrelige Linier, et Par Løvenskioldske Linier og en af Familien de Seue), men Ahnerne ere paa Grund af de indgiftede Slægters Nyhed eller ulige Giftermaal i de høiere Generationer ikke fuldstændige; selv fire Ahner findes kun i de nævnte Wedelske og Løvenskioldske Linier, medens to forekomme i et halvt Snes Slægter. Som noget af det, der er mest charakteristisk for, hvorledes en Adelsslægt selv opfatter sin Stilling, ere Oplysninger om Ægteskaberne ligesaa vel som om Jordegodsbesiddelsen medtagne i den nedenfor følgende Fortegnelse over de i Norge endnu levende adelige Slægter, der er ordnet efter de oven opstillede Kategorier og ledsaget af kortfattede Oplysninger om vedkommende Familier og deres nuværende Stilling samt om den Literatur, hvori Efterretninger om dem ere at finde.

I. Norsk Uradel.

Galtung. Slægt fra Middelalderen; den lige Linie kan imidlertid kun føres op til Midten af det 16de Aarhundrede. Den ældste Linie lever i Embeds- og borgerlig Stand og findes i Danmarks Adels Aarbog, men formentlig leve andre Linier endnu i Bondestand. Familien eier Gaarden Thorsnes i Jondal (Hardanger), der i 200 à 300 Aar har tilhørt Slægten. Ægteskaberne uligebyrdige i c. 200 Aar.

II. Dansk Uradel.

Arenfeldt. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Familien kom i 1884 i Besiddelse af Stamhuset Sæbygaard i Danmark og vil formentlig i næste Genera-

tion ikke længer findes i Norge. For Tiden leve kun to Mænd af Slægten (Fader og Søn) som Godseiere. De tre sidste Generationer uligebyrdigt gifte.

Huitfeldt. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Udelukkende bosat i Norge i Embeds- og Handelsstand. Den ældste Linie besidder et Kaasisk Fideicommis, den yngste er eventuelt arveberettiget til det Huitfeldske Fideicommis i Danmark (nu i Familien Moltkes Besiddelse). Denne Linie eier en Del Skoveiendomme i det Throndhjemske. De 3 sidste Generationer have kun eiet ubetydeligt Jordegods og for det meste været uligebyrdigt gifte. Stamtavle og Efterretninger om Familien findes i Hofmans Efterretninger om Danske Adelsmænd, I. Del og i Personalhistorisk Tidsskrift IV. Del.

Kaas. Den nulevende talrige Slægt i Norge (under Navn: Munthe-Kaas) sees i Danmarks Adels Aarbog; Medlemmerne leve i Embeds- og borgerlig Stand. Et Par mindre Landeiendomme eies af Familien, der i henved 200 Aar næsten kun har indgaaet uligebyrdige Ægteskaber. Stamtavle og Underretning om Familien findes i Hofmans Efterretn. om Dan. Adelsmænd, I. Del og i Personalhistorisk Tidsskrift, V. Del.

Krabbe. Den nulevende Slægt i Norge sees i Danmarks Adels Aarbog. Medlemmerne leve i borgelige Stillinger. Slægten har ikke eiet større Jordegods eller været adeligt gift i Norge. Stamtavle og Efterretninger om Familien hos Hofman l. c. II. D. og i Personalhist. Tidsskrift III. D.

Mund. En Dame af denne Slægt skal leve i Bergen, hvor en Gren af Familien har boet i henved 100 Aar uden at eie Jordegods eller indgaa adelige Ægteskaber. Mandslinien er uddød.

III. Slægter, der ere adlede ved Patenter.

Anker. De forskjellige Linier ere adlede 1778 og 1790 under Paaberaabelse af formentlig ældre Svensk Adelskab, hvilket ei har kunnet bevises. Slægten har snarest været et Bypatriciat uagtet nogle Medlemmers betydelige Jordegodsbesiddelser. I Familien findes et Pengefideicommis, der deles uden nogen Indskrænkning. Den nulevende Slægt, der lever talrig i Norge i Embeds- og borgerlig Stilling, findes i Danmarks Adels Aarbog. De nulevende Generationers Ægteskaber ere næsten udelukkende uadelige. Stamtavle og Efterretninger om Familien i W. Lassens Norske Stamtavler og B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhist. I. Række.

Bille. En 1679 adlet, uægte Linie af den gamle Danske Adelsslægt af samme Navn. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Har i Norge ikke eiet Jordegods eller indgaaet ligebyrdige Ægteskaber. Slægtens Hovedmand Embedsmand; tre Sønner. Stamtavle af Capt. Lengnick samt i Hofmans Efterretninger om Danske Adelsmænd, III. D.

Falsen. Adlet 1758, lever i Mandslinien kun i Norge i Embeds- og borgerlig Stand; ret talrig. Har i Norge ikke eiet Jordegods og kun sjelden indgaaet ligebyrdige Ægteskaber. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog, Stamtavle af Lengnick og Efterretninger om Slægten i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhist. II. Række.

Heubsch. Adlet 1691; kun en Mand af Slægten lever i Norge, hvor den neppe har eiet Jordegods eller indgaaet adelige Ægteskaber. Lever i Tyskland i Friherrestand. Se Danmarks Adels Aarbog.

Kløcker. Adlet 1760 under Paaberaabelse af ubevisligt cognatisk Slægtskab med ældre, fremmed Adel. Den

nulevende, ret talrige Slægt (i Embeds- og borgerlig Stand) findes i Danmarks Adels Aarbog. Slægten har intet betydeligere Jordegods eiet i Norge, hvor den heller ikke har indgaaet mere end et enkelt adeligt Giftermaal. Efterretninger og Stamtavle i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhistorie, I. Række.

Knagenhielm. Adlet 1721, lever i Mandslinien kun i Norge i Embeds- og borgerlig Stand. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Familien har i mere end 150 Aar eiet Sædegaarden Kaupanger i Sogn, men kun indgaaet et enkelkt adeligt Giftermaal. Efterretninger om Familien i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhist. II. Række.

Løvenskiold. Adlet 1739; lever i Norge i Embeds- og Godseierstand. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Eier betydeligt Jordegods og har eventuel Arveret til et Baroni i Danmark, der nu besiddes af Familiens yngste Linie. Har til og med den næstsidste Generation som oftest indgaaet adelige Ægteskaber. Stamtavler er udgivne af Lengnick, Overintendant Holst og (Dansk) Hofmarskalk Løvenskiold. Efterretninger i B. Moes Tidsskr. f. Norsk Personalhist. II. Række.

v. Munthe af Morgenstierne. Adlet 1755 under Paaberaabelse af Svensk, fuldstændig ubevisligt Adelskab. Familien har ikke eiet større Jordegods i Norge og i de senere Generationer kun tildels indgaaet adelige Ægteskaber. Lever i Embeds- og borgerlig Stand i Norge; den nulevende Slægt sees i Danmarks Adels Aarbog. Stamtavle Lengnick og Efterretn. i B. Moes Tidsskr. f. Norsk Personalhist. II. R.

Roepstorff. Adlet 1701. I Norge lever nu kun en Mand af Navnet i borgelig Stilling. Familien har ikke

eiet Jordegods i Norge og i de sidste Generationer kun enkeltvis indgaaet ligebyrdige Ægteskaber. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Stamtavle af Lengnick og Efterretninger i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhist. II. Række.

Sundt. Adlet 1733; lever i Norge i Embeds- og borgerlig Stand. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Familien har eiet Sædegaarden Evje i Smaalenene og i tidligere Generationer indgaaet adelige Forbindelser, men i de senere kun enkeltvis.

Treschow. Adlet 1812; i Norge lever kun en Mand af Slægten, Godseier og i adeligt men børnløst Ægteskab. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog.

Ulricsdal (Vagel). Adlet 1782, uddød i Mandslien 1883. Har ikke eiet Jordegods eller indgaaet adelige Ægteskaber. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Efterretning i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhistorie, II. Række.

Werenskiold. Den nulevende Linie adlet 1717. Lever i Norge i Embeds- og borgerlig Stand; den nulevende Slægt sees i Danmarks Adels Aarbog. Familien har eiet adeligt Jordegods og i tidligere Generationer indgaaet adelige Forbindelser. Stamtavle og Efterretn. i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhistorie, I. Række.

Wibe (Vibe). Adlet 1634; lever i Embeds- og borgerlig Stand i Norge. Den nulevende Slægt sees i Danmarks Adels Aarbog. Har ikke eiet betydeligere Jordegods i Norge og kun indgaaet et enkelt adeligt Giftermaal. Stamtavle og Efterretninger i Genealogisk og biographisk Archiv I. og Hofmans Efterretn. etc. III. D.

Wleugel. Adlet 1782. Lever i borgerlig Stand i Norge og Sverige. Nulevende Slægt sees i Danmarks

Adels Aarbog. Har ikke eiet Jordegods i Norge og der kun indgaaet et enkelt adeligt Giftermaal.

IV. Fremmede Adelsslægter med Anerkjendelse som Dansk-Norsk Adel.

Aubert. Fransk Slægt, adlet 1612, naturaliseret 1776. Lever talrig i Norge i Embeds- og borgerlig Stand. Har ikke eiet Jordegods eller indgaaet adelige Ægteskaber i Norge. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog.

Hoff-Rosencrone. Bøhmisk Slægt, naturaliseret i Danmark 1779, baroniseret 1812. Eier Baroniet Rosendal i Hardanger. Kun 2 Mænd af Slægten (Brødre) leve i Norge, ugifte. Familien har ikke hertillands indgaaet adeligt Ægteskab. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Stamtavle udg. af Capt. Lengnick, Efteretn. om Familien i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhistorie II. Række.

Le Normand de Bretteville. Fransk Adelsslægt, naturaliseret i Danmark 1804. Kun 2 Kvinder af Slægten leve i Norge hvor Familien ikke har eiet Jordegods eller indgaaet adelige Ægteskaber. Den nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. (Familien Bretteville i Norge er en uægte Linie af Le Normand de Bretteville).

Lowzow. Mecklenburgsk Adelsslægt, naturaliseret 1777. Nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Lever i Embeds- og borgerlig Stand i Norge, hvor Familien ikke har eiet betydeligere Jordegods og kun sjeldnere indgaaet ligebyrdige Ægteskaber. Stamtavle udgivet af Jægermester A. Lowzow.

Lützow. En Familie af dette Navn bosat i Norge i c. 100 Aar, antages at tilhøre en i Danmark naturalise-

ret Linie af denne gamle Tydske Adelsslægt, men har ikke kunnet paavise Forbindelsen. Har ikke eiet større Jordegods eller indgaaet adelige Giftermaal i Norge.

Staffeldt. Pommersk Adelsslægt, naturaliseret 1777. Nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Kun 2 Mænd af Slægten (Fader og Søn, den første Embedsmand) leve i Norge, hvor den ikke har eiet Jordegods eller indgaaet adeligt Giftermaal.

Trampe. Gammel Pommersk Adelsslægt, optaget i rigsgrevelig Stand 1735 og i Dansk Grevestand 1743. Nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Lever i Embedsstand i Norge, hvor den ikke har eiet Jordegods og kun indgaaet et adeligt Ægteskab. Efterretning om Familien findes i B. Moes Tidsskr. f. Norsk Personalhist. II. Række.

Wedel-Jarlsberg. Ældgammel Pommersk Adelsslægt, optaget i Dansk-Norsk Grevestand 1684. Nulevende Slægt i Danmarks Adels Aarbog. Lever talrig i Norge i Embeds- og Godseierstand. Besidder et Grevskab og betydeligt andet Jordegods og har til og med næstsidste Generation næsten udelukkende indgaaet adelige Giftermaal (den grevelige og Brunlaug-Linien lige til Nutiden). Særskilt udgivne Stamtavler af Commandeurcapt. Baron F. Wedel-Jarlsberg og Overintendant C. Holst; Efterretninger om Familien i B. Moes Tidsskr. for Norsk Personalhistorie, II. Række.

V. Rangadelige Slægter.

Motzfeldt. Adel ved Stamfaderens Opnaaelse af Generalmajors Charge før 1730. Forbindelsen med en Tydsk Adelsslægt af samme Navn vistnok ubevislig og lidet sandsynlig. Har boet i Norge i mere end 150 Aar og ikke eiet større Jordegods men indgaaet enkelte adelige Ægteskaber. Stamtavle udgivet af Advokat E. Motzfeldt.

Rosing. Adel ved Stamfaderens Rang som Biskop i Christiania. Lever i borgerlig Stand i Norge, hvor Familien ikke har eiet større Jordegods men i forrige Aarhundrede især beklædt militaire Embeder og tildels indgaaet adelige Ægteskaber.

Sibbern. Adel efter Rangforordningen af 11te Februar 1717, da Stamfaderen († 1722) var Brigader. Lever i Embedsstand i Norge, hvor Familien i over 150 Aar har eiet Vernekloster i Smaalenene og tildels indgaaet adelige Ægteskaber.

VI. Fremmede Adelsslægter uden Anerkjendelse som Dansk-Norsk Adel.

Bülow. Gammel Tydsk Adelsslægt, hvoraf en talrig Gren er bosat i Norge. Skjønt nedstammende fra en Dansk Generalmajor († 1712) og saaledes efter Rangforordningerne lig med indfødt Dansk Adel, er den ikke optagen i Danmarks Adels Aarbog, hvor andre, særskilt anerkjendte Linier ere medtagne. Har ikke eiet større Jordegods i Norge og i dette Aarhundrede kun undtagelsesvis indgaaet adelige Forbindelser. To store Tydske Verker om Familien ere udgivne, et i forrige, og et i indeværende Aarhundrede.

Coucheron. Nederlandsk Slægt, i mere end 200 Aar bosat i Norge. Har ikke eiet synderligt Jordegods hertillands og i det sidste Aarhundrede kun undtagelsesvis indgaaet adeligt Ægteskab.

v. Ditten. Mecklenburgsk Adelsslægt, i mere end et Aarhundrede bosat i Norge. Forbindelsen med den Tydske Slægt formentlig paavist i en nylig udgiven Stamtavle (ved et Medlem af Familien). Har i Norge ikke eiet større Jordegods eller indgaaet adelige Forbindelser.

Haffner. Tydsk Adelsslægt; har i Norge ikke eiet større Jordegods og kun undtagelsesvis indgaaet adelige Ægteskaber. Lever tildels i Embedsstand. Stamtavle findes udgivet af Capt. Lengnick.

Kaltenborn. Tydsk Adelsslægt, bosat i Norge i c. 100 Aar. Forbindelsen med den Tydske Slægt formentlig paaviselig. Har i Norge ikke eiet Jordegods og kun enkeltvis indgaaet adelige Forbindelser. Lever tildels i Embedsstand.

v. Koss. Mecklenburgsk Adelsslægt, bosat i Norge i henved 200 Aar. Forbindelsen med den Tydske Slægt bevislig. Lever tildels i Embedsstand, har ikke eiet større Jordegods i Norge og i indeværende Aarhundrede kun enkeltvis indgaaet adeligt Giftermaal. Stamtavle og Efterretninger om Familien findes i et i forrige Aarhundredes Slutning i Tydskland udgivet Verk.

Rokling (Roclenge). Formentlig Fransk Slægt, der har været bosat i Norge i mere end 200 Aar; en nu uddød Linie anerkjendt som Dansk Adel. Har i mere end 100 Aar ikke eiet større Jordegods eller indgaaet adelige Giftermaal i Norge, hvor Familien nu er gaaet over i Bondestand (Bergens Stift).

Scheel. Angivelig Tydsk Adelsslægt, men nogen Forbindelse med en saadan er ikke paaviselig. I Danmark og Norge har den opnaaet Rangadel uden nærmere Anerkjendelse og staar derfor ganske i Klasse med den overnævnte Linie af Familien Bülow. Ikke destomindre er Familien Scheel optagen i Danmarks Adels Aarbog. Lever ret talrig i Norge i Embeds- og borgerlig Stand. Stamtavle og Efterretninger om Familien findes udgivet af et Medlem af Slægten.

Schlanbusch. Angivelig Tydsk Adel, men Forbin-

delsen med Tydsk Slægt ikke paavist. Har eiet Jordegods (f. Ex. Eidsvolds Verk) i Norge og tildels indgaaet adelige Ægteskaber. Lever dels i Norge, hvor Familien har boet i c. 200 Aar, og dels i Amerika i borgerlig Stand. Stamtavle udgivet af Capt. Lengnick.

de Seue. Fransk Slægt, der har været bosat i Norge over 200 Aar, og hvis Medlemmer for største Delen have været Officierer. Har ikke eiet betydeligere Jordegods i Norge men for en større Del indgaaet ligebyrdige Ægteskaber. Stamtavle udgivet af Capt. Lengnick.

Stibolt. En Gren af denne Slægt har opnaaet Anerkjendelse som Dansk Adel under Paaberaabelse af fremmed Adelsskab, der imidlertid hidtil er ubevist. Den i Norge bosatte Gren har ingen Anerkjendelse. Lever i borgerlig Stand; har neppe eiet Jordegods eller indgaaet adeligt Ægteskab i Norge.

Tillisch. En Linie af Familien har opnaaet Anerkjendelse som Dansk Adel under Paaberaabelse af gammelt Adelskab, der hidtil ei er bevist. Den Norske Gren har ingen Anerkjendelse. Lever i Embeds- og borgerlig Stand, har neppe eiet Jordegods i Norge og kun tildels indgaaet adelige Ægteskaber. Stamtavle udg. af Lengnick.

Weltzin. Menes at tilhøre den Mecklenburgske Slægt af dette Navn, men Forbindelsen er hidtil ubekjendt. Familien har boet over 150 Aar i Norge, hvor den ikke har eiet større Jordegods eller indgaaet adeligt Ægteskab.

Zernichow. Slægtens Forbindelse med nogen Tydsk Adelsslægt af samme Navn er ubevist, skjønt Stamfaderen i K. Christian IV.'s Tid ansaaes for Adelsmand, indgik adeligt Giftermaal og i den kgl. Bestalling endog kaldes Friherre. Slægten har boet i Norge i mere end 200 Aar,

har ikke eiet større Jordegods og kun ganske enkeltvis indgaaet adelige Ægteskaber. Stamtavle og Efterretn. om Familien i Personalhist. Tidsskr. III.

I det Dansk-Norske Adelslexicon ere optagne som Adel en Del Slægter, hvis Adelskab allerede dengang var ubevisligt, og for hvis Vedkommende senere Undersøgelser have godtgjort, at de ei ere at henregne til Adelen. Som saadanne Slægter kunne mærkes: Bang, Berg, Brun, Cold, Darre, Kofod og v. Krogh. En Gren af den sidstnævnte Slægt har imidlertid opnaaet Anerkjendelse som Dansk Adel.

Endnu en stor Mængde Familier i Norge gjøre Fordring paa at være adelige, men da alle Beviser herfor savnes, er det her unødvendigt at imødegaa disse ganske uefterrettelige Paastande. Muligens kan det dog forholde sig rigtigt med nogle fremmede Militairslægters prætenderede udenlandske Adelskab, som f. Ex. for Familierne Barclay de Tolli, Ely, Ferry, Michelet, Richelieu, Vauvert og maaske flere. Mindst paalideligt turde det være for Familien Richelieus Vedkommende, da Stamfaderens Navn i Virkeligheden skal have været Richel, ligesom hans Vaaben var et fra den Franske Slægts ganske afvigende; Familien er forøvrigt nu formentlig uddød i Norge. Hvis Familien Michelet ved sin Ankomst til Landet var adelig, bortfaldt dette imidlertid ved uligebyrdige Ægteskaber før 1660. Paa denne Vis have ogsaa flere Slægter tabt sit Adelskab, f. Ex. Familien Dahl i Bergens Stift, der endnu lever talrig i Bondestand paa Aadland paa Stordøen o. fl. St., Familien Rosenvinge og en lidt fremtrædende Slægt fra Knabstrup i Sjælland uden eget Familienavn, men

hvoraf en Gren nu heder Grüner. Muligens leve ogsaa Linier af flere Norske Adelsslægter endnu i Bondestand, f. Ex. af Familierne Benkestok, Handingmand, Rosensværd, Skaktavl, Tordenstjerne, Botnerslægten o. fl., men intet Bevis herfor foreligger for Tiden.

Endelig leve her i Landet en Del indgiftede Damer af Svensk og Dansk Adel, men da de, saavidt vides, samtlige ere uadeligt gifte, er Adelskabet selvfølgelig bortfaldet. Et Par Damer af Tydsk Adel ere derimod ligebyrdigt gifte i Norge (i den Wedel-Jarlsbergske Familie).

Det vil af ovenstaaende korte Notitser fremgaa, at den allerede i Aarhundredets Begyndelse i enhver Henseende stærkt reducerede Adel i Norge i de senere Generationer er geraadet i yderligere Decadence. Det er ogsaa selvsagt, at et saa conservativt Element som et Fødselsaristokrati ikke vel kan bestaa under yderligt gaaende demokratiske Forholde; dertil udfordres gunstigere Betingelser som Jordegodsbesidelse, social Indflydelse og standsmæssige Ægteskaber. En nær Fremtid vil derfor vistnok se de svage Levninger af et ældre Norsk Aristokrati fuldstændigt afløste af Demokratiets ægte Affødning: Pengearistokratiet; men selv dette skimter vel allerede i Horizonten Uhyret, der skal sluge det til Slutning, i Socialismen og Anarchiet.

OM MAG. GERT HENRIKSSØN MILTZOW, SOGNEPRÆST TIL VOSS.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

I.

Naar man paa Jernbanen gjennemfarer det gamle „Svensk-Pommern", standser man et Øieblik ved en liden By, Miltzow, der ligger omtrent midt imellem Greifswald og Stralsund. Stedet har, saavidt mig bekjendt, ingen særlig Mærkelighed, men, som Tilfældet er med utallige tydske Steder og Landsbyer, kalder ogsaa Navnet Miltzow Erindringer tillive hos den forbireisende norske Historiker, fordi ogsaa herfra er udgaaet en Slægt, der engang har spillet en ikke ganske ringe Rolle i vort Fædreland. Et Medlem af denne Æt har i en paa historiske Forfattere og Samlere fattig Periode vundet en vistnok ikke stor eller fremragende, men dog saa bemærkelig Plads i vor Literatur, at han fortjener at mindes af Historiens Venner.

Claus Miltzow, født i Treptow, noget sydligere i Pommern, tog i Aaret 1580 Borgerskab i Bergen,[1] efter først en Tid lang at have tjent ved det tydske Contor, en Overgang, som senere blev meget almindelig, men dengang

[1] Bergens Borgerbog, udg. af N. Nicolaysen, S. 5. I Norske Magasin, II. 82 kaldes han dog Borger allerede flere Aar tidligere. Byfogdens Navn forekommer jevnlig i den ældste bergenske Dombog, der er udgiven i Uddrag i Norske Saml. 8vo. I.

endnu var sjelden og alt andet end velseet af de hanseatiske Handelsmænd.[1] Han blev 1586 kongelig Byfoged i Bergen, et Embede, som han formedelst Sygdom nedlagde 1594, hvorpaa han døde Aaret efter. Et Tegn paa, at han var en velhavende Mand, maa det være, at han i 1591 var Vert for de moskovitiske Gesandter, der paa sin Reise til Christian IV. ogsaa besøgte Bergen.[2] Han havde været gift med Anne, en Datter af den Adrian Falkener, der som Borgermester i Throndhjem under Syvaarskrigen havde taget Parti med Svensken, da Claudius Gallus for en Tid havde Magten i de nordenfjeldske Len.[3]

En Søn af Claus var Gerhard Miltzow, der som Faderen var Borger i Bergen. Men allerede dennes Søn Henrik (f. 1599) gik over i en anden Stand, den geistlige. Efter at have gaaet i Bergens Skole sendtes den velhavende Borgersøn over til Edinburg, hvor han tilbragte tre Aar, studerede saa i Rostock, hvor han blev indskreven ved Universitetet i October 1621,[4] og tilsidst en Stund i Kjøbenhavn, hvor han var Decanus ved Communitetet og synes at have nydt Anseelse som dygtig Academicus. Allerede 1623, altsaa kun 24 Aar gammel, opnaaede han efter Concurrence med to Medansøgere at blive kaldet af Almuen til Sognepræst i et af Norges største Præstegjeld,

---

[1] I „Ausländ. Registrant“ (Geh.-Archivet) findes et interessant Brev herom af 14de Januar 1548. En Lübbert v. Alsted, der tjente paa Contoret, fandt for godt at ville gifte sig og tage Borgerskab i Bergen, men de Contorske toge ham tilfange og lode ham føre bort fra Norge. Christian III. klagede for Raadet i Lübeck over denne Krænkelse af Rigets Høihed: „So ist es auch gegen Gott und alle Erbarkeit, dasz die Leute dermassen, wenn sunst kein Mangel wäre, auszerhalb des Ehestandes zu leben bedrängt werden sollten.“

[2] Norske Magasin, II. S. 543. (Norske Samll. 8vo. I. S. 62—63.)

[3] L. Daae, Krigen nordenfjelds 1564. Chra. 1872. S. 14—15. Cfr. Miltzows Presbyterologia Woss-Hardangriana, p. 34.

[4] N. Samll. 8vo. I. S. 91.

Voss i Bergens Stift, en Lykke, hvortil Aarsagen formodentlig er at søge deri, at han ægtede sin Formand, Mag. Anders Buck's (en bergensk Bispesøns) Enke. I 1642 blev han Provst i Hardanger og Voss's Provsti, og i 1645 finde vi ham i Christiania som en af Geistlighedens Repræsentanter ved det dengang af Hannibal Sehested indkaldte norske Stændermøde. Han døde 1666. I 1649 havde han grundlagt en endnu bestaaende Stiftelse, Enkehuset paa Vossevangen, der siden yderligere doteredes af Sønnen.[1] Et literært Arbeide af ham, en Oversættelse af et tydsk Opbyggelsesskrift, kom ikke til at blive trykt.

I Vossevangens Kirke findes i Sakristiet tvende Portræter i Legemsstørrelse, Mand og Kvinde. Alle ere enige om, at det er „Præsten Miltzow og Hustru", men man er nu paa Voss ikke paa det rene med, om det skal være Faderen Henrik eller Sønnen Gert med Hustru.[2] At Billedet dog er Hr. Henriks og ikke hans Søns, fremgaar af en Indskrift paa en Tavle, forfattet 1765 af den daværende Forstander for Enkestiftelsen M. Ruus, der idetmindste før har hængt under Billedet:

Her prises dette Minde hos Hr. Henrich Miltzows Skygge,
At han har været Stifter for vort Fattig-Huus at bygge.
Hans Søn har tillagt Jordegods og Eftermænd sin Flid,
At der syv fattig Enker har sit Ophold denne Tid. o. s. v.[3]

[1] Presbyterologia Wos-Hardangriana, p. 34 sqq. Naar det hos Edvardsen (Norske Magasin, II. S. 632) heder, at Henrik havde været Hører i Bergens Latinskole, da synes dette, der heller ikke omtales af hans Søn, lidet rimeligt, naar det erindres, at han allerede 1623 kom til Voss og før den Tid havde tilbragt adskillige Aar udenfor Norge.

[2] Meddelt af den nuværende Sognepræst, Provst W. Hansteen. Biskop Neumann taler i sin Reisebeskrivelse (Budstikken VII. 405) ogsaa ubestemt om „Miltzows og hans Hustrues Portrætter".

[3] Chr. Frimann, Almindelig Samling af Stiftelser og Gavebreve i Kongeriget Norge, II. Kbhvn. 1777. S. 223. Jfr. Ankers og Huitfeldts Portræt-Katalog, S. 92.

II.

Voss Præstegjeld, der først i vore Dage er blevet delt i to, har stedse indtaget en anselig eller vel endog den anseligste Plads blandt alle Bygder i Bergens Stift. Hoveddalen, der gjennemstrømmes af et efter vestlandske Forhold meget betydeligt Vasdrag,[1] hvilket paa flere Steder (Vossevandet, Evangervandet) udvider sig til Indsø, har stundom en næsten østlandsk Characteer og forekommer mig navnlig at minde om Valders. Hovedkirken, der nu omgives af en velbebygget Landsby, er den største Landskirke i det hele Stift, og Præstegaarden har hidtil været en betydelig Eiendom. Ikke langt derfra har man Finnen Gaard, der i det fjortende og femtende Aarhundrede var et Herresæde. Almuen, paa hvem de overhaandtagende Besøg af fremmede Turister i den sidste Tid tør have øvet en ikke liden, men neppe heldig Indflydelse, var i særegen Grad bekjendt som et kraftigt og tilfreds Folk med udpræget Selvfølelse. Medens saaledes selve Egnen i forrige Aarhundrede fik Navn af det norske Italien,[2] roste Holberg, der havde været Huuslærer her, Bønderne som „stærkere og mere behjertede end de andre nordhordlændske, hvilke sidste Vosserne gemeenligen see over Axlerne og derfor ikke kan lide, at man kalder dem Horder, men vil hede Vosser alene.“[3]

Henrik Miltzow havde, som vi hørte, ægtet sin Formands Enke, der, da hun havde havt fire Børn i første

---

[1] G. Miltzow kalder det (Presbyt. p. 10) *amnis decumanus*, med hvilket Udtryk jeg formoder, at han vil have gjengivet det oldnorske þjoðà. Dette fornemme Navn brugtes ogsaa om mindre Dales Elve, f. Ex. om Kvineselven (Dipl. Norv. VII. p. 500).

[2] Pontoppidans Visitationsberetning af 1748 (Theol. Tidsskr., udg. af Caspari m. Fl. VII. 368). Af J. v. Bülows Papirer, udg. af L. Daae, S. 216.

[3] Bergens Beskrivelse, S. 294.

Ægteskab, vistnok var noget ældre end denne sin anden Mand. Imidlertid fødte hun ogsaa denne syv Børn, saa at Familien blev ret talrig. Men Hr. Henrik har vistnok arvet Formue, og Voss var et meget indbringende Kald.[1] Paa Børnenes Opdragelse behøvede man derfor ikke at spare, især da nogle af dem døde tidlig bort.

Gerhard (Gert) Henrikssøn Miltzow, om hvem vi nu skulle fortælle, var født 16. Februar 1629 og kom, sandsynligvis fra Bergens Skole, til Kjøbenhavns Universitet 1648. Han havde den Lykke at kunne anvende hele ti Ungdomsaar paa academiske Studier og besøgte ogsaa flere fremmede Universiteter. Selv udtrykker han sig herom noget ubestemt, idet han kun fortæller, at han studerede ved Universiteter i Nederlandene, Preussen og Tydskland, og andetstedsfra vides kun, at han 1654 studerede i Wittenberg,[2] hvor han vistnok har tilbragt en længere Tid, da han i 1656 her lod trykke et lidet Skrift, Historiae Passionis Christi poetica Metaphrasis, 4to.[3] Ved Tilbagekomsten fra sin Udenlandsreise blev han 30te Juni 1657 promoveret til Magister i' Kjøbenhavn sammen med otte andre, blandt hvilke den ene, Nils Randulf, siden i en lang Aarrække skulde blive hans Biskop.[4]

Efter en saa lang Fraværelse fra Hjemmet blev han i 1658 kaldet hjem af Faderen for at blive Capellan i Voss og forblev nu i denne Stilling, indtil han ved Faderens Død 1666 blev hans Eftermand i det store Sogne-

[1] Pontoppidan omtaler udtrykkelig dette i sit Skrift Oeconomisk Balance. Kbhvn. 1759. S. 185.

[2] Ny kirkehistoriske Samll. IV. S. 75. I Leiden har han ikke studeret. Aaret i Forveien var Broderen Mathias Miltzow, om hvem neppe mere vides, bleven immatrikuleret i Rostock.

[3] Søges nu forgjeves selv i det st. kgl. Bibliothek.

[4] H. F. Rørdam, Magistre creerede ved Kjøbenhavns Universitet fra Reformationen indtil 1660. (Personalhist. Tidsskr. III). S. 71.

kald. To Aar efter giftede han sig med Susanne Skelderup, Datter af Jens Skelderup, Biskop i Bergen, og Datterdatter af Professor Ole Worm.

Allerede hvad vi her have fortalt, tyder paa, at Miltzow ligesom sin Fader har været en velstuderet Præst. Selvfølgelig har han først og fremst lagt sig efter de ham nærmestliggende theologiske Studier. Han har ogsaa efterladt sig nogle Smaaskrifter i denne Retning, nemlig foruden hans nysnævnte lille Arbeide, der udkom i Wittenberg, en Oversættelse fra Engelsk af Josua Henshaws Sparetimer, der udkom i to Oplag (Kjøbenhavn 1662 og 1681), og endelig Georg Hartliebs christelige Dagbog eller det nye Creaturs Regel, oversat fra Tydsk (Kbhvn. 1682). Men hans kjæreste Studier og de, der berettige ham til endnu efter to Aarhundreders Forløb at erindres af sine Landsmænd, tilhøre et helt andet Fag, den fædrelandske Historie.

III.

Efter at denne i lange Tider havde ligget udyrket, var den gjennem Humanismen og Reformationen bleven kaldt tillive igjen i det sextende Aarhundrede. I Absalon Pederssøn, Halvard Gunnarssøn, Jens Nilssøn og fremfor alt Peder Claussøn havde den fundet værdige og omtrent samtidige Dyrkere. Derpaa havde man i Dr. Henrik Høyer havt et Exempel paa en i Norge bosat Udlænding, der med Iver havde lagt sig efter dets Historie. Men derefter var igjen indtraadt en længere Tid, i hvilken man kun saare lidet mærker til historisk Interesse i vort Land. Den første, der synes at have gjenoptaget Syslen med Norges Fortid, er en dansk Mand, Mag. Arnold de Fine, der i Aarene 1639—1672 levede i Bergen som Conrector Rector og omsider

Lector, indtil han i sidstnævnte Aar blev Biskop i Throndhjem, hvor han efter nogle Maaneders Forløb døde. Denne Mand var af Ulr. Fr. Gyldenløve og Ove Bjelke bleven opfordret til at skrive et stort latinsk Verk over Norges Historie, og det var i Forventningen om, at han skulde udføre dette Arbeide, at han fik sin Bispestol. De Fine efterlod ved sin Død et ufuldført Arbeide, der imidlertid aldrig blev trykt og neppe har havt meget Værd.[1] Samtidig med ham havde en anden dansk og i Danmark bosat Mand, Hirdskraaens Udgiver og Forfatteren af det ved Hyldingen 1656 fremlagte Skrift „Norges Rige Arve-Rige", Mag. Jens Dolmer, givet sig noget af med norsk Historie.[2] Jonas Ramus begyndte derpaa med sit Nori Regnum (1689) sin lidet betydningsfulde Bane som Historiker.[3] Men allerede før dennes Optræden havde Norge i Torfæus faaet den Mand, der i Berømmelse skulde fordunkle alle Forgjængere, om det end varede nogle Aar, inden han gjennem trykte Skrifter lagde sin Lærdom for Dagen.

Samtidig med Torfæus's glimrende Virksomhed var to mindre Forfatteres, der forsøgte sig i den historiske Monographi. Det var Gert Miltzow og Edvard Edvardsen, Forfatteren af den udførlige og indholdsrige Bergens Beskrivelse. Disse to vare omtrent jevngamle, begge fra samme Stift og uden al Tvivl ogsaa Skolekammerater, ligesom de siden stode hinanden nær, ja endog besvogredes. Om det har havt nogen Betydning for deres Udvikling, at

---

[1] Werlauff (efter Schøning) i Nye Danske Magazin, III. S. 41 fgg. L. Daae, Throndhjems Stifts geistlige Historie, S. 121 fgg.

[2] Se om ham Rørdam, Magistre creerede ved Kbhvns Universitet, S. 48 og de der citerede Kilder, fornemmelig G. Storm i norsk hist. Tidsskrift, 2. R. IV. S. 114 fgg.

[3] L. Daae i Historiske Skildringer. II. Chra. 1878. S. 87 fgg.

Arnold de Fine havde været deres Rector, tør være muligt, men med Bestemthed vides det ikke.

Saalænge de gamle norske Love vare i Kraft, kunde Kjendskabet til vort Oldsprog ikke ganske uddø, thi hvor mange uvidende Lagmænd man end havde, gaves der dog vistnok altid enkelte, der holdt Traditionen nogenlunde vedlige. Efter 1604 maa denne imidlertid utvivlsomt endnu mere være bleven svækket, og deres Antal, der have kunnet læse de endnu her i Landet i ikke liden Mængde bevarede Oldskrifter, har sikkert været ringe. Netop i den første Menneskealder efter Indførelsen af Christian den 4des Lov var det ogsaa, at den store Ødelæggelse foregik af saadanne Bøger, hvorom Fogedregnskaberne have bevaret et mærkeligt Vidnesbyrd.[1] Enkeltvis gaves der dog fremdeles dem, som — efter al Sandsynlighed paa egen Haand eller idetmindste med liden fremmed Veiledning — lagde sig noget efter det gamle Sprog, og disse faa fandtes vist især blandt Præsteskabet. Et Exempel herpaa har været Præsten i Os Jens Loss († 1668), om hvem Gert Miltzow selv beretter, at han var en god Kjender af det gamle Sprog.[2] Hos saadanne Mænd er da et og andet af de Haandskrifter bevaret, der undgik uvidende Menneskers Ødelæggelser. Hvad der vist i særegen Grad har hjulpet til, at en liden Gnist af Kundskab i det gamle Sprog holdt sig, var den praktiske Betydning, som gamle Skindbreve, især de, der angik Grændser mellem Eiendomme, og overhoved

---

[1] Se P. A. Munch, Levninger af norsk Oldliteratur, opdagede i det norske Rigsarchiv, i Norsk Tidsskr. for Videnskab og Literatur, I (1847), S. 25 fgg. De der beskrevne Fragmenter ere alle indsendte i Tiden 1610—1638, paa et nær, der er indsendt 1603.

[2] Johannes Loss, vir multa eruditione conspicuus, *antiquae linguae patriae ejusdemque monumentorum longe peritissimus.* Presbyterol. p. 29—30.

Hjemmelsdokumenter, endnu mangesteds kunde have. Selv udenfor den studerede Stand gaves hist og her Personer i Bygderne, som forstode at læse og tyde disse Diplomer, stundom ogsaa at forfalske og fabrikere dem.

En ikke liden Samling af gamle Breve, Kalvskindsbøger og andre Haandskrifter har befundet sig paa Vossevangens Præstegaard og i Mag. Gerts Besiddelse.

Foruden de Diplomer, som han dels aftrykker, dels udtrykkelig paaberaaber sig i sin Presbyterologi, maa han have havt ved Haanden en Mængde andre, thi ethvert Datum i denne, enhver Angivelse af gamle, catholske Præsters Navne maa aabenbart være hentet fra et Skindbrev. Den større Del af disse Breve er rimeligvis nu at betragte som tabt. Over hans Haandskrifter haves ingen Fortegnelse, og de, om hvilke det vides, at han har eiet dem, maa vistnok kun betragtes som Exempler paa, hvad han har eiet. Jeg anfører her de Haandskrifter, som man tilfældigvis ser, at han har havt hos sig:

1. Orvarodds Saga, der senere kom til Arne Magnussøn. [1]

2. Alexanders Saga, der kom i den samme Samlers Besiddelse. [2]

3. En Codex af Gulathingsloven for det 14de Aarhundrede. [3]

4. „Bergens Capitelsbog“. Under dette Navn betegnes, som bekjendt, den Dagbog over Begivenheder fornemmelig i Bergen, som den fortjente Lector theol.

---

[1] Norsk hist. Tidsskr. 2. R. II. S. 192.

[2] Alexanders Saga, udg. af C. R. Unger, Chr. 1848. Fortalen S. VIII.

[3] G. Storm. Om Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Lov. S. 6. (Chra. Videnskabs-Selskabs Forhandlinger i 1879, No. 14).

Absalon Pederssøn har ført i Aarene 1552—1572, et af de vigtigste Kildeskrifter til Norges Historie i det sextende Aarhundrede og i sit Slags ganske enestaaende i Norden paa sin Tid.[1] I det bevarede originale Haandskrift, som ligger til Grund for den trykte Udgave af dette herlige Skrift,[2] har nemlig Mag. Gert Miltzow noteret, at han har villet tilbagegive dette „fragmentum ex libris capituli Bergensis" til det Sted, hvor det egentlig hørte hjemme (suo loco restituere). Denne Paategning og intet andet maa det være, som har fremkaldt det misvisende Navn „Capitelsbog", under hvilket Absalons Dagbog nu anføres. „Ex libris capituli" (en Capitlet tilhørende Bog) er ved Skjødesløshed blevet til „Capitelsbog", omtrent som om man vilde betegne en Bog, tilhørende en Kirke, ved det ingenlunde dermed enstydige Navn af en „Kirkebog". Miltzow har altsaa skjænket dette Haandskrift til Bergens Capitel, men derfra er det blevet bortført af Biskop Erik Pontoppidan,[3] der har taget den med sig til Danmark, omtrent paa samme Maade som samtidige Bisper i andre norske Stifter gjorde ved Forflyttelse til Danmark, saasom Hersleb, der, da han befordredes fra Christiania til Sjælland, medtog bl. A. Jens Nilssøns Reisedagbøger,[4] og Ludvig Harboe, som, da han forlod Throndhjems Bispestol for at blive adjungeret Biskop i Sjælland, paa lignende Maade

---

[1] Som et samtidigt tydsk Sidestykke kan betegnes Dr. Nicolaus Gentzkows Tagebuch 1558—1567. Hg. v. E. Zober. Greifswald 1870. 8vo. (Stralsundische Chroniken, III).

[2] Norske Magasin, I. (ogsaa særskilt).

[3] Haandskriftet anføres som tilforn tilhørende Pontoppidan i Suhms (ældre) Samll. B. II, 2, S. 91, hvor nogle Uddrag ere trykte. Det tilhører nu det store kgl. Bibliothek.

[4] Bibl. Herslebiana, Hafn. 1758, p. 572, cfr. Catalogerne over Langebeks og Thotts Bibliotheker.

medbragte sin Stiftskistes maaske bedste Indhold,[1] hvilket allerede tidligere var formindsket ved Arne Magnussøn.

5. Bergens Kalvskind. Denne vigtige Jordebog, som nu forlængst foreligger trykt i P. A. Munchs Udgave, har ligeledes været i Miltzows Hænder,[2] men som Laan fra Bergens Capitelsarchiv, hvorfra den siden gjennem Arne Magnussøn kom til det danske Universitetsbibliothek.

6. Den saakaldte Bergens Fundats.[3]

7. Medens de hidtil nævnte Haandskrifter ere, om end udenfor Norges Grændser, blevne bevarede for Videnskaben, er det med et vist Vemod, at vi af Miltzow selv erfare, at han har havt liggende for sig en Bog, der vistnok, om den ikke var gaaet til Grunde, skulde have været af særdeles Vigtighed for Reformationstidens Historie. Det er bekjendt, at Bergens sidste catholske Biskop, Olaf Thorkelssøn, har havt det Uheld, at hans Billede er tegnet for Efterverdenen af en Mand, der, trods alle sine fortræffelige Egenskaber forresten, havde ondt for at være upartisk ligeoverfor en catholsk Prælat, men dog selv af denne sin strenge Dommer (Mag. Absalon) faar den Ros, „at han var forstandig i Historier synderlig de norske“.[4] At der har været et literært Vidnesbyrd om denne Biskopens Interesser, har hidtil været overseet af vore Kirkehistorikere,[5]

---

[1] L. Daae, Throndhjems Stifts geistlige Historie, S. 167. Suhms Levnet ved Nyerup, S. 205, cfr. Bibliotheca Harboiana, Hafn. 1784, 8vo. II. p. 117 sqq.

[2] Det citeres i Presbyterol. p. 45.

[3] Citeret sammesteds p. 67.

[4] Norske Samll. 8vo. I. S. 4.

[5] I Lyskanders Levnet ved H. F. Rørdam findes mellem de L. tilhørende Haandskrifter opført „Extract af den norske Krønike, som Biskop Olaf skrevet haver“. I Henhold hertil har jeg i en tidligere Afhandling (Norsk hist. Tidssk. III. S. 291) udtalt mig for, at denne Biskop Olaf maatte være Olaf Thorkelssøn. Men da det senere er oplyst, at Olaf i Listen over Lyskanders Bøger er Feillæsning for Isleif, bortfalder naturligvis min Antagelse.

uagtet Miltzow i sin Presbyterologi[1] udtrykkelig fortæller, at Biskopen har ført en Dagbog *(qvotidiana anniversaria)*, ja endog anfører et Sted af denne, hvilket viser, at han har kjendt den. Han har altsaa netop gjort det samme, som hans uvillige Eftermaalsmand Absalon selv, ført Bog over samtidige Begivenheder. Men det af Miltzow citerede Sted er desværre det eneste, som er bleven reddet af denne Krønike.

IV.

Miltzows Forsøg som Forfatter have, bortseet fra hans ovennævnte theologiske og religiøse Smaating, bevæget sig paa det sproglige, topographiske og præstehistoriske Omraade. Desværre ere hans fleste Arbeider tabte.

Han har skrevet „Anmærkninger udi det gamle norske Sprog". De findes nu ikke mere, men omtales af hans Ven Edvardsen blandt de Haandskrifter, hvoraf denne selv havde betjent sig til sin Bergens Beskrivelse.[2] Titelen er ikke ganske klar. Det kan ikke være Meningen, at „udi det gamle Sprog" skal betyde „paa" dette Sprog, men Skriftet maa have indeholdt „Anmærkninger" om Oldsproget. Det synes ikke urimeligt at antage, at Forfatteren idetmindste tildels har beskjæftiget sig med Etymologier, hvortil han aabenbart har havt Tilbøielighed. Man kan da vistnok danne sig nogen Forestilling om Skriftets Beskaffenhed af nogle Brudstykker af Miltzows tabte Skrifter, der meddeles af Torfæus i Indledningen til hans store historiske Værk.[3]

---

[1] p. 26.

[2] Norske Magasin, II. S. 499.

[3] Torfæi Hist. rer. Norv. I. p. 14—15, 19. Paa det sidste Sted anføres et større Fragment, ikke usandsynlig netop af det her omtalte linguistiske Arbeide.

Dernæst har han forfattet en Beskrivelse over Hardanger. Den omtales af Torfæus, der citerer et Brudstykke deraf,[1] men er forsvunden. Muligvis er den tilligemed det forrige Haandskrift gaaet tilgrunde i Bergen 1702.[2] En anden Mulighed er det, at de ere gaaede tilgrunde sammen med en stor Del af Edvard Edvardsens Samlinger, for hvis Tilintetgjørelse hans Sønnesøn har gjort Rede.[3]

Endvidere skal han have forfattet en Præstehistorie over hele Bergens Stift, der skal være brændt ved Byens Brand 1702,[4] rimeligvis ogsaa andre Arbeider i Stiftets Specialhistorie.[5]

Bevaret er af hans historiske Arbeider kun hans „Presbyterologia Norvegico-Wos-Hardangriana *ex variis et vetustis hinc inde cum cura observatis & conquisitis monumentis, membranis, chartis, schedis, adversariis et manuscriptis, prout haberi potest, eruta et adornata a Gerardo Heinrici Fil. Milzovio*". Hafniae 1679. 4to.

Afhandlingen var allerede udarbeidet flere Aar tidligere, thi Edv. Edvardsen omtaler den ved 1674 mellem sine historiske Hjelpemidler; Forfatteren har altsaa meddelt sin Ven en Afskrift. Allerede Aaret i Forveien omtaler Corfits Braem, at Miltzow havde vist ham „en Tractat

[1] l. c. p. 14—15.

[2] Saa fortælles i M. Schnabels (og H. Strøms) Udkast til en Beskrivelse af Hardanger. Kbhvn. 1781. 4to. S. 11.

[3] Et lille Erindrings-Lexicon over adskillige Personer af Ed. Schwartzkopf, Danske Saml. IV. 84—85. Schwartzkopf var, hvad Meddeleren af hans „Lexicon" ikke vel kunde vide, en Søn af Otto Edvardsen, Sogneprest til Manger (der igjen var en Søn af Mag. Edvard Edvardsen) og Apollonia Mikkelsdtr. Schwartzkopf, Præstedatter fra Manger, hvis Navn Børnene optoge. Se Personalhistorisk Tidsskr. I. S. 15.

[4] Schnabels Hardangers Beskrivelse l. c., hvis Kilde her maa have været Bergenske Magazin S. 251.

[5] Et Vink herom findes i Holbergs Bergens Beskr. S. 133.

om Voss, som han haver under Hænder." [1] Da den nu udgaves i Trykken, gav Oluf Borch den en høist anerkjendende Paaskrift i Egenskab af Censor, og et Par af de sædvanlige Gratulationsvers, et af Forfatterens Capellan, et andet af Svogeren, Oberstlieutenant O. Skelderup, savnedes ikke. Uden Tvivl har Miltzow selv været Forlægger og uddelt maaske de fleste Exemplarer til Venner og Bekjendte. [2]

Bogen er ikke alene en Præstehistorie, men tillige, især for Voss's Vedkommende, noget af en Bygdebeskrivelse med antiqvarisk Tilsnit. Voss's Kirker beskrives, især naturligvis den store og statelige Hovedkirke, hvis Kirmesse endnu ikke var forglemt. Han fortæller et fabelagtigt Sagn om dens Opførelse af fire „Giganter" (Kjæmper), [3] giver Oplysninger om Kirkens gamle Malerier o. s. v. Han fortæller derhos, hvad der særlig maa interessere, om det Bibliothek, som tilforn havde været i denne. Bøgerne (eller vel rettere Haandskrifterne) ere, siger han, efter Reformationen efterhaanden førte til Bergen paa Superintendenternes Befaling, den sidste Rest tog Biskop Nils Paasche, og i hans Tid brændte de op ved den bekjendte Ildebrand paa Palmesøndag 1623. [4] I Miltzows

---

[1] Norske Magasin, II. S. 499, 474. Den Corfits Braem, hvis interessante Reisebeskrivelse der er meddelt, var en Søn af Gødert Braem, der døde 1655 som en meget rig og anseet Kjøbmand i Kjøbenhavn (Nyt [dansk] historisk Tidsskrift, VI. S. 554, Bartholini carmina p. 93). Han blev 1677 Borgermester i Helsingør „udi afg. Knud Walters Sted". (Dan. Paullis Extraord. maanedlige Relationer, Febr. 1677 S. 510).

[2] Mit Exemplar har følgende Paategning: Reverendo et erudite docto viro Dno. Petro Heltbergio, pastori in Fieldberg fidelissimo, fratri in Chro. Dno., amico veteri colendo autor testandae benevolentiae et honoris ergo D. D. D.

[3] Allerede i 1626 optegnet for Oluf Worm. Suhms Nye Samll. II, 3, S. 39.

[4] „Bergens Kalvskind" har af Biskop N. Paasche den Paaskrift, at det „blev beholden" efter denne Brand.

Tid stod endnu det tomme Bogskab i Kirken, bemalet med en latinsk Elegi over de bortførte Skatte. Den siges forfattet af en „qvidam", men det er vist ikke usandsynligt, at denne „visse Mand" er Miltzow selv.[1] Om det gamle Gilde paa Voss gives ligeledes interessante Oplysninger, ligesaa om Kirkegaarden og dens Inddeling i Bolker, noget, der som bekjendt ogsaa andensteds har fundet Sted.[2] Magnus Lagabøters Brev om Kirkens Bygning er helt indtaget og derved reddet for Undergang.[3] I Præstebiographierne eller rettere Præstelisten fra den catholske Tid indflettes forskjellige ofte ret interessante Notitser om Bygdens Historie og om dens fornemmere Beboere.

De fleste af de gamle catholske Præster kunde Miltzow jo kun kjende fra Diplomer og altsaa i Regelen ikke let vide stort mere om dem, end deres Navne, og at de havde optraadt ved denne eller hin enkelte Leilighed. Anderledes med de lutherske, der vare ham saameget nærmere i Tid. Imidlertid vil man heller ikke om dem, især ikke udenfor Voss's Præsteskab, finde meget udførlige Efterretninger. Han holder sig mest til de tørre Data. Men fornemmelig er han, hvad allerede en anden Forfatter har bemærket,[4] ængstelig for at indlade sig paa mislige Præsters Liv og Levnet. Man læser f. Ex. (pag. 30) om Hr. Erik Olsen paa Voss: „De hoc equidem scribendum esset, sed volenter scienterque praeteritur". Han kan dog ikke holde sig fra at fortælle om hans Mundheld: „Du skal tro en Bonde, naar du

[1] Bibliotheker i Norges Landskirker have visselig hørt til de største Sjeldenheder. I Throndenes's prægtige Kirke har der existeret et lignende, hvoraf idetmindste en af vort Universitetsbibliotheks Palæotyper er en Levning.

[2] L. Daae, i dette Tidsskrifts 1. Række, IV. S. 493.

[3] Det er efter Miltzow optrykt i Dipl. Norv. IV. p. 2.

[4] D. Thrap, Bergenske Kirkeforhold i det 17de Aarhundrede (særskilt Aftryk af Theol. Tidsskrift). Chra. 1878. S. 49.

ser, at der voxer Haar inden i hans Haand", og tilføier hertil den ret morsomme Commentar: „Sit fides penes autorem, ipse rustici filius erat". Det er ellers meget betegnende, at disse Ord have længe holdt sig i Bygdens Erindring. Bønder forstaa ikke Spøg i saadanne Tilfælde. Længe efter, at den gode Embedsmands Fortjenester ere glemte, husker man en ubesindig Ytring af en uværdig.

Et særeget Værd har Bogen faaet derved, at Forfatteren ikke alene forstod Oldsproget og kunde læse Diplomer, men ogsaa efter Tidens Leilighed gav sig af med Runeinscriptioner. Til dette, der aabenbart har været ham et Yndlingsstudium, er han naturligvis bleven tilskyndet ved Studiet af Ole Worms Monumenta, og hans Iver for disse Sysler er neppe bleven formindsket derved, at han som gift med Worms Datterdatter kunde regne den afdøde Archæolog til sit Huus's Ahner. Som man kan vide paa Forhaand, har Miltzow ikke altid læst Runeinscriptionerne rigtigt, men hans Oplysninger ere dog stundom af stor Vigtighed, da de Monumenter, som han har beskrevet, for en Del senere ere forsvundne.[1]

Som vi se, er Bogen skreven paa Latin. Det er overflødigt at sige, hvor unaturligt det er at skrive en norsk Bygde- og Præstehistorie i et fremmed Sprog. Ikke engang noget Hensyn til udenlandske Læsere kunde her anføres derfor, thi disse bekymre sig dog ikke let om Emner af den Art. Men hertil kommer ogsaa Latinens Beskaffenhed. Det gaar an at give en Fremstilling, det være sig af et noksaa hjemligt eller moderne Stof, i en ren, let og gjennem virkelig Fortrolighed med de gamle Mestre udviklet Latin. Saadant kan skjænke dem, der

[1] Man se herom foruden Norske Fornlevninger ved N. Nicolaysen ogsaa Urda, II. S. 41 fgg.

forstaa sig derpaa, en eiendommelig Nydelse og Fornøielse. Det gaar ogsaa an, hvad Holberg paa en saa glimrende Maade har forstaaet, at skrive om sin Samtid i en Latin, der, skjønt ikke classisk, dog er original og derfor tiltrækkende. Men Gert Miltzows Latin har lidet af den sande latinske Stils ædle Simpelhed og fine Skjønhed. Han skriver sin Samtids smagløse Theologlatin, spækket med græske Ord og barbariske Vendinger. Uden al Tvivl har han paa sin lange academiske Bane drevet det til at tale og skrive dette Jargon med stor Færdighed, og det har da, hvad man forresten meget let kan forstaa og derfor heller ikke skal dømme for strængt, været ham en Trang og en Lyst at vedligeholde sin Øvelse deri paa sin landlige Præstegaard og at vise Verden, at han ikke havde glemt de Kunster, som vurderedes saa høit af Datidens academiske Kredse. Dette sidste var en Fristelse, som faa kunde modstaa.

Ligesom af sig selv paatrænger sig her en Sammenligning mellem Miltzow og Peder Claussøn. Den sidste havde aldrig studeret ved noget Universitet og besad kun den Lærdom, som en norsk Latinskole kunde yde, og som han siden paa egen Haand kunde tilegne sig. Men saa var han ogsaa — for at bruge Nyerups mærkelige Ord om Peder Dass, nedskrevne paa en Tid, da den literære Verden ellers ikke bekymrede sig det mindste om den nordlandske Digter, — „Manden med det herlige Nemme og de gode naturlige Anlæg". Med al sin Belæsthed og lærde Flid og alle sine agtværdige Egenskaber kan Miltzow, naar man ser ham ved Siden af den langt mindre studerede Peder Claussøn, ikke undgaa at gjøre et vist pedantisk Indtryk. Men han hæver sig igjen, om man, hvad der er retfærdigere, sammenligner ham med

den samtidige Jonas Ramus. Ham er Miltzow langt overlegen.

Af Eftertiden har Presbyterologien nydt temmelig megen Paaskjønnelse. Torfæus har indtaget en Del deraf i den (forresten efter Peder Claussøn oversatte) Norges Beskrivelse, hvormed hans store Verk indledes.[1] Senere udtalte han det Ønske, at alle norske Provster maatte efterligne Miltzow.[2] Bogen fandt ogsaa baade en Oversætter og en Fortsætter. Cancelliraad og Præsident Henrik Willemsen i Bergen[3] lod i 1753 Miltzows Bog oversætte paa Modersmaalet ved en forøvrigt ubekjendt Mand, Thomas Meyer. Oversættelsen, der endnu er til, blev i 1884 (dog med Udeladelse af, hvad der vedkommer Hardanger) trykt i et Localblad.[4] I Maanedsskriftet „Det Bergenske Magazin“, hvoraf fra Sept. 1772—Juni 1773 udkom ti Hefter, (redigerede af Henrik Bryssel Middelthon, Hører ved Bergens Skole), optoges (S. 247—267, 333—355, 359—391) et med Kyndighed udført Supplement, hvorved Efterretningerne om Voss's og Hardangers Præsteskab førtes ned til 1773. Dette Arbeide var paabegyndt af den af Bergens Stifts Historie fortjente Christopher Frimann og fuldendt af Marcus

---

[1] Hist. Rer. Norv. I. p. 74.

[2] J. Erichsen, Tormod Torfesens Levnetsbeskrivelse, Kbhvn. 1788. (Aftryk af Minerva) S. 132. En af Bergens Stifts Geistlige, der virkelig synes at have fulgt Miltzows Exempel, var Mag. Ivar Leganger, Sognepræst til Vik i Sogn 1657—1702. Han stod i Brevvexling med Torfæus og forfattede selv en „brevissima Sogniae chorographia“, der tillige med hans Breve er trykt i Torfæana, Hafn. 1777. 4to. (p. 150—182). Leganger skriver i Anledning af Miltzows Død med stor Anerkjendelse om ham. (Torfæana p. 167). Se om Leganger Ill. Nyhedsbl. 1859, No. 1 og Familien Munthe, S. 135 fgg.

[3] Han omtales i Norske Magasin, III. S. 331 fgg.

[4] Søndre Bergenhuus Amtstidende (udk. paa Vossevangen) 1884, No. 1 fgg. Haandskriftet skal, saavidt jeg ved, findes i Voss's Sognepræstarchiv.

Schnabel. Sidstnævnte, der var født i Graven i Hardanger, nærede en varm Kjærlighed til sin Hjembygds Historie og Sprog. Han leverede baade en interessant Prøve af Hardangermaalet [1] og paabegyndte en Beskrivelse af Hardanger. Som Udgangspunkt tog han Miltzow, og det maa beklages, at hans Exemplar af Presbyterologien, der var forsynet med en Mængde Tilføielser og Bemærkninger, [2] vistnok er gaaet tabt. Endnu Lyder Sagen omtaler Miltzows Bog som „i sit Slags classisk", [3] hvorimod det er paafaldende, at den aldeles er overseet af R. Keyser.

V.

Det Haab, som Miltzow udtaler i Slutningsordene af sit eget kortfattede Levnetsløb i Presbyterologien, at han skulde komme til at udgive flere Skrifter, opfyldtes ikke. Maaske vilde han have udført sit Forsæt, om han havde levet længere, men allerede 1688 døde han, kun 59 Aar gammel.

At Gert Miltzow ogsaa i theologisk Lærdom langt overgik almindelige Præster, er sikkert nok. Om hans Virksomhed som praktisk Præst vides neppe noget med Bestemthed, men det er dog høist rimeligt, at han ogsaa i denne Retning har virket til Velsignelse og gjort sig afholdt. Naar Erik Pontoppidan et Par Menneskealdre senere bemærker, at „Vosserne fra Arilds Tid ere fremfor andre Bønder temmelig boglærde eller anførte til Læsning", [4] da er det

[1] Norske Videnskabsselskabs Skrifter. Ny Samling. I. S. 297—322.

[2] Udkast til en Beskrivelse over Hardanger, samlet og sammenskrevet af sal. Hr. Marcus Schnabels efterladte Papirer ved H. S. (ɔ: Hans Strøm). Kbhvn 1781. 4to. S. 11.

[3] Om Bergens Latinskole. (Program fra 1828.)

[4] Theol. Tidsskr., udg. af Caspari m. fl. VII. S. 368.

ret sandsynligt at antage, at Fortjenesten herfor, idetmindste i nogen Grad, tilkommer den lærdeste af deres Præster. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at medens der i Capitelsbøgerne fra hans Tid fra næsten alle Stiftets Præstegjeld idelig forekommer Ægteskabsforseelser og andre Misligheder, støder man aldrig paa saadant fra Voss. „I det Hele synes det moralske Forhold i hans Provsti at have været meget bedre end andensteds i Bergens Stift.“ [1] En Bondesøn, Ole Sjurssøn, der siden kaldte sig Woss efter Hjembygden, tog 1691 theologisk Examen og blev 1714 Sognepræst til Surendalen i Throndhjems Stift. [2] At Almuens Sønner kom til Universitetet, var i hine Dage en meget stor Sjeldenhed. Det er sandsynligt nok, at denne Mand har betraadt den studerende Bane efter Tilskyndelse og Hjælp af Miltzow.

Om den lærde Præsts Kjærlighed til Hjembygden og Menigheden vidner ogsaa den Omhu, hvormed han, som allerede ovenfor antydet, sørgede for sin Faders Stiftelse, Hospitalet for fattige Enker. Han skjænkede ikke alene til dette fire Løber og et halvt Pund Jordegods, men bestyrede Enkehusets Midler saa vel, at han for dets egne Penge kunde tilkjøbe mere Jordegods. [3] Denne Stiftelse, der nu eier en Kapital af 50,000 Kroner og kan lægge op aarlig 800 Kr., [4] er endnu et Minde om Henrik og Gert Miltzow. Der har paa Voss dannet sig et Sagn, rigtignok et aldeles fabelagtigt og taabeligt, om Bevæggrunden til Ho-

---

[1] Meddelelse af Provst J. F. Lampe.

[2] A. Erlandsen, Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Throndhjems Stift, S. 438.

[3] Om denne Stiftelse se Chr. Frimann, Almindelig Samling af Stiftelser og Gavebreve i Kongeriget Norge, II. Kbhvn. 1777. 4to. S. 223 fgg. Nicolaysen, Norske Stiftelser, III. S. 687 fgg.

[4] Meddelelse af den nuværende Sognepræst, Provst W. Hansteen.

spitalets Oprettelse. Det gaar ud paa, at „Præsten Miltzow" — Fader og Søn ere for Almuen smeltede sammen til en Person — blev fangen i Tyrkiet tilligemed sin Kone. De bleve satte i et Fængsel for at gjødes til Slagtning. Men hvor meget end Tryntyrken bestræbte sig for at fede Præsten, lykkedes det dog ikke, fordi han var saa bange, medens derimod Konen blev saa fed, at hun ikke kunde gaa. Hun svøbte da sin Mand ind i en Silkevæv og hidsede ham ud af Vinduet, og han skjulte sig derpaa i en Hampeager, hvor han siden hørte hendes Skrig, da hun ynkelig blev slagtet. Da det lykkedes ham at komme bort og hjem til Voss, stiftede han dette Hospital af Taknemmelighed for sin Redning.[1] Denne Fabel er omtrent det eneste, som Vosserne nu vide at fortælle om Miltzowerne. Navnet Christence, der ikke sjelden forekommer paa Voss, hidrører sandsynligvis fra Henrik Miltzows Hustru.

Gert Miltzows Formuesomstændigheder have været særdeles gode. Dette sees bedst deraf, at han i 1676, da Krigsstyr udskreves i Anledning af Ufreden med Sverige, blev sat i 3die Classe, det vil sige, at kun 45 Personer i Norges Land ansattes høiere og kun 59 ligesaa høit, som han.[2] Det var en Tid, hvor Embedsmænd paa Landet, som besad nogen Formue, med Lethed kunde forøge den gjennem Indkjøb af faste Eiendomme.

I sit Ægteskab med Bispedatteren Susanne Skelderup, hvis Dødsaar ikke kjendes, havde Miltzow flere Børn.

Den ældste Søn Jens, aabenbart opkaldt efter sin Morfader Biskopen, betraadte den lærde Bane og studerede saavel i Kjøbenhavn som udenlands. Han forfattede

[1] Meddelelse af Sagfører A. C. Schanke paa Voss efter Opskrift af Skolelærer Odd Dolve.

[2] Norske Samll. 8vo. I. S. 474.

flere latinske Smaaskrifter, der opregnes i vore Lexica, nemlig nogle Disputatser *de pileo libertatis symbolo* og endel latinske Digte. Heriblandt var et Poem i Anledning af Christian V.s Besøg i Bergen 1685. Resten er mest Epigrammer af den paa den Tid saa hyppige Art, men hvor futile man end nu vil finde dem, dog neppe af de sletteste. Anagrammatiske Ordspil o. s. v. spille en Hovedrolle. Man ser, at han har staaet i megen Forbindelse med den i sin Tid ansete Læge i Bergen Dr. Paul Brandt[1] samt med Faderens Ven Edvard Edvardsen, hvem han kalder sin *affinis desideratissimus.*[2] Til hans Venner i Kjøbenhavn sees de islandske Brødre Arngrim og Paul Vidalin at have hørt. Jens Miltzow tog i 1687 Baccalaureigraden, begyndte 1688 paa det theologiske Studium og maa vel endnu have været i Kjøbenhavn 1693, da hans sidste Disputats blev trykt der. Han skal saa være reist udenlands, men efter Hjemkomsten til Norge være død ved et Fald fra Hesten.[3]

Den anden Søn, Henrik, sattes ligeledes til Studeringer og skal foruden den dengang sædvanlige Skolelærdom[4] ogsaa have besiddet udstrakte Kundskaber i levende Sprog.

---

[1] V. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen, II. S. 78.

[2] E. Edvardsen blev nemlig gift med et Sødskendebarn af Poeten, Christence Schrøder, Datter af en Sognepræst til Nykirken, der var gift med Mag. Gert Miltzows Søster.

[3] Det Bergenske Magasin (udg. af H. B. Middelthon) S. 250. I Gjessings Jubellærere, II. 1. S. 40 tillægges der Jens Miltzow en Søn Henrik og flere andre Børn. Dette er aldeles urigtigt. Denne Henrik (Balthasar) M., der døde 1738 som Sognepræst til Kragerø (Thues Beskr. over denne By, S. 91), er formodentlig den samme, der i sin Tid havde været Egedes Hjelpepræst i Grønland. Han skrev ogsaa sit Navn paa en forskjellig Maade.

[4] I Ullensvangs Kirke fandtes en versificeret latinsk Gravskrift over en Præst, forfattet af Henrik Miltzow. Den er trykt i Bergenske Magazin, S. 374.

Han havde „reist udenlands med en Person af Stand", men foretrak siden Privatlivet for Embedsbanen og levede som Jordegodseier i Hardanger og paa Voss, hvor bl. A. den betydelige Gaard Lekve tilhørte ham.[1] Sit Gods forøgede han derhos ved Giftermaal med den formuende Enke Else Alstrup paa Lille-Graven i Gravens Sogn i Hardanger (f. 1670, † 12te Juni 1749); hun havde tidligere været gift først med Sorenskriver i Hardanger Manderup Nilsen Funk, anden Gang med Borgermester i Bergen Hans Weiser († 1713) og var altsaa ikke ung, da hun blev Henrik Miltzows Hustru. Efter hendes Død — der var mellem dem gjensidigt Testamente af 1729 — ægtede han, nu meget tilaars, i 1751 Inger Worm Fürstenberg (f. 18de Octbr. 1725), Datter af Procurator i Bergen Paul Jacob F. og Inger Wrangel.[2] Tre Aar derefter døde han barnløs, og med ham uddøde tillige den her omhandlede Gren af Familien Miltzow. Enken giftede sig siden med Nils Griis Alstrup (f. i Bamble 1716, død under et Ophold i Kjøbenhavn 26de Octbr. 1759), der var theologisk Candidat, Cancelliraad og Jordegodseier i Ulvik i Hardanger og Søn af Sognepræsten i Bamble Peder Hansen Alstrup og Anne Margrethe Griis, Præstedatter fra Sigdal (Søster af den bekjendte Gesandt i Haag, Nils Griis). Inger Fürstenberg døde først 1807, altsaa 119 Aar efter Gert Miltzow, hendes første Mands Fader.

Gert Miltzow havde derhos fire Døtre, af hvilke den ene, Susanna, var gift med Capitain Rasmus Stoud, en Præstesøn fra Bergen, senere med Oberstlieutenant Nordahl paa Lekve i Voss. Hun døde barnløs omtrent 1755.

---

[1] Kraft, IV. S. 662.

[2] Hun nedstammede fra Biskop Jens Skelderup og var altsaa H. Miltzows Slægtning.

Hendes Søstre, Margrete, Inger og Christence, vare ugifte og forlængst døde, „saa at den Miltzowske Families store Midler blev blandt Fremmede udspredt“. [1]

Efterskrift.

1. Et endnu utrykt Skrift, som muligens, ja endog rimeligvis er fremkaldt ved Miltzows Exempel, skal her kortelig omtales. Det findes i vort Universitetsbibliothek (udentvivl i Forfatterens originale Haandskrift) [2] som No. 184, 4to, og har følgende Titel:

„Presbyterologia Hallingo-Næsensis, qvam piae, si qva erit, posteritati continuandam relinquit servus servorum Dei Christianus Christierni Bloch, Past. Næs. indignus. Næs die 28 Januarii Anno Styli Veteris 1691.“

Forfatteren, der døde 1699, har ikke besiddet antiqvarisk Lærdom og indskrænker sig til at fortælle om sine Forgjængere. Derimod indfletter han med stor Forkjærlighed Citater af latinske classiske Digtere. Hans Fortællinger indeholde tidt meget characteristiske Culturbilleder. Den største Del af Indholdet er forlængst gaaet over i Foged Iver Wiels bekjendte Beskrivelse over Ringeriges og Hallingdals Fogderi. [3] Imidlertid er Uddraget her ikke fuldstændigt, og Blochs Arbeide fortjener ved given Leilighed at udgives i sin Helhed.

[1] Bergenske Magazin, S. 250. Den største Del af de her meddelte genealogiske Oplysninger skylder jeg Provst J. F. Lampes Godhed.
[2] En Afskrift findes i det st. kgl. Bibl. i Kjøbenhavn.
[3] Denne interessante Bygdebeskrivelse er trykt i Topographisk Journal; Hovedindholdet af Blochs Presbyterologi findes gjengivet i Journalens H. 31, S. 189—192, og H. 32, S. 100—107.

2. Bibliotheket i Throndenes Kirke er omtalt ovenfor S. 175, Not. 1. Herom kan anføres en Ytring af Statistikeren Frederik Thaarup i et utrykt Brev til J. Chr. Berg, dateret Lier (i Vinger) 9de Febr. 1804, hvoraf her meddeles følgende:

— — — „Jeg havde strax efter Nytaar Besøg af en Martin Frid. Arendt, en i Altona født Literatus, som i 6 til 7 Aar har reist i Norge, mest i det nordlige. Han var et Par Dage her. Han gav mig ved vore Samtaler en og anden Oplysning, f. Ex. at i Tronæs Kirke er et Skab i Muren bag Alteret, hvor der findes omtrent 12 voll. in Folio, Levninger af et Bibliothek, som i de ældre Tider har været ved Kirken, og hvoraf det vigtigste i Biskop Krogs Tid skal være bortflyttet.[1] Fremdeles, at en Beskrivelse over Laskestads Præstegjeld[2] haves i Manuskript in 4to, skrevet omtrent 1785 af Pastor H. J. Kaurin, at Præsten Lund i Lexvigen har udarbeidet Throndhjems Stifts Præstehistorie og Efterretninger om Kaldene, 2 Bind in 4to og saaledes adskilligt mere. Denne Arendt studerer nu det gamle nordiske Sprog og vil udgive dets Grammatik. Ellers var det en besynderlig Person med mange Egenheder og især en skarp Bedømmer over Mennesker, en urimelig Dadler. Han reiser uden Understøttelse eller Penge, meget tilfods, har vel af B.. Anker faaet noget, modtager Gaver. Saaledes ved jeg her i mit Fogderi, at nogle af Præsterne, som han har reist forbi og hilset paa, have budet ham en Rigsdalers Penge i smaa Mynt, som han har modtaget. Botaniken var en Tid hans fornemste Studium, og han stod i nogen Forpligtelse til den Kjøbenhavnske botaniske Have.“

[1] Er da sandsynligvis brændt med Biskop Peder Krogs Bibliothek, da hans Residents gik op i Luer, hvorom se Pontopp. Ann. IV. p. 229.

[2] ɔ: Stegens Præstegjeld i Nordlandene.

Et Kirkebibliothek fandtes ogsaa i Hjørendfjord paa Søndmøre, hvor Pontoppidan saa det 1750, men det bestod rigtignok mest af „Skroller“.[1]

3. Beretningen om den Miltzowske Stiftelse paa Voss kan suppleres ved en mig af Rigsarchivar Birkeland meddelt Notits. I Archivet findes et Brev af Sognepræst Ruus, dat. 24. August 1764, hvoraf fremgaar, at Stiftelsen da eiede med og uden Bygsel 10 Løber og 2 Pund, og Overbygsel af 1 Løb og 1 Pund, der alt synes enten at være skjænket af Gert Miltzow eller kjøbt af ham for Stiftelsens Penge; kun om en Jordpart heder det, at den er erhvervet ved Mageskifte, uden at det sees, af hvem eller i hvis Tid Mageskiftet er foretaget, eller fra hvem det Bortmageskiftede hidrører, og om en anden Jordepart heder det, at den er overdraget af Lars Ronve til Fattighuset for Gjæld. Som det af Norske Stiftelser, III. S. 688 vil sees, har Sorenskriver Johan Seckmann Fleischer[2] i 1775 og 1779 yderligere doteret denne Stiftelse.

4. Af Jens Miltzows Skrifter savnes hans Disputatser paa vort Universitetsbibliothek. Bibliotheksassistent C. Weeke i Kjøbenhavn har vist mig den Tjeneste at efterse dem paa det st. kgl. Bibliothek, men noget biographisk Udbytte var af dem ikke at hente, kun sees Jens Miltzow i Kjøbenhavn at have staaet i Forbindelse med sin bekjendte Frænde (Moderens Morbroder) Conferentsraad Willum Worm, hvem han derfor i en Dedication bringer varme Taksigelser for al bevist Godhed og Kjærlighed.

---

[1] Theol. Tidsskrift, udg. af Caspari m. fl., VII. S. 388.

[2] Se om ham B. Moe, Tidsskr. for d. n. Personalhistorie, II. S. 217 fgg.

SMAATING FRA SVERRESSAGA.

AF

GUSTAV STORM.

I. Birkebeinernes Fjeldvandring fra Voss til Sogn ved Allehelgenstid 1177 og Sagnet om Sverrestien.

Et af de interessanteste Punkter i Kong Sverres eventyrlige Liv er hans og Birkebeinernes farlige Tilbagetog over Fjeldene fra Voss til Oplandene senhøstes 1177; men det er ogsaa et af de mindst belyste, idet dels Sagaens Skildring her i nyere Tid blev fordunklet ved et Lokalsagn fra Voss og dels ufuldstændigt Kjendskab til Stedsforholdene har affødt Theorier og Hypotheser, hvorfra de nyere Forskere ikke helt har kunnet løsrive sig. Sagnet om, at Sverre ved den Leilighed havde anlagt Sverrestien ved Rundalskleven og vandret fra Voss til Hallingdal, blev indført i Litteraturen i 1820 af Presten Flottmann paa Voss,[1] der ikke kjendte eller havde studeret Sverressaga, og disse Sagn har i visse Maader influeret Opfatningen hos nyere Forskere, som har søgt at forbinde dem paa en mere eller mindre vellykket Maade med Sagaen. Af nyere Forfattere har med én Undtagelse alle med fuld Tiltro optaget Sagnet om Sverrestien; men denne Undtagelse er rigtignok P. A. Munch; og af nyere Forfattere har ligeledes med én Undtagelse alle ført Kong Sverre fra Voss til Halling-

[1] Norske Tilskuer for 1820, S. 17—20.

dal, medens de i Regelen er uenige om, hvor i Hallingdal han kom ned. C. M. Falsen fulgte ganske Presten Flottmann i at lade Sverre trække sig fra Rundalen over til Hemsedal i Hallingdal;[1] men Munthe har rigtig seet, at denne Rute var umulig, og foretrak derfor at lade Kongen komme over til Vatsbygden i Aal (Hallingdal);[2] det er kun en videre Udvikling af det samme Synspunkt, naar P. A. Munch vaklede mellem at bestemme sig for Vatsbygden (i Aal) eller for Sundalen (i Hol).[3] Den eneste, som her helt har sat Sagnet tilside for at følge Sagaen, er Jens Kraft, der hævder, at Toget fra Rundalen er gaaet til indre Sogn.[4] Jeg skal i det følgende hævde, at Kraft og P. A. Munch har paa hver sit Punkt seet det rette, og søge at vise dette dels ved en ny Revision af Sverressaga, støttet til nyere Karter og selvstændigt Kundskab til paagjeldende Egne,[5] og dels ved en mere indgaaende Undersøgelse af Lokalsagnet og dettes Historie.

1. Jeg skal først resumere den historiske Situation efter vor eneste Hovedkilde, Sverres Saga, hvis Skildring her aldeles utvivlsomt hører til den under Sverres egen Opsigt i Aarene om 1185 forfattede Del. Sverre havde i Marts 1177 organiseret sine Birkebeiner i de sydøstlige Grænsedistrikter, Værmland og Dalsland, havde i de føl-

[1] Geografisk Beskrivelse over Kongeriget Norge (1821) S. 64 og Norges Historie (1828) III, S. 26.

[2] i Aalls Oversættelse af Kongesagaerne III, S. 15, Note.

[3] Norske Folks Historie III, S. 81.

[4] Norges Beskrivelse, 4de Bind, S. 690, Noten.

[5] Jeg skylder at gjøre opmærksom paa, at efter at jeg havde givet i Christiania Videnskabsselskab et kort Resumé af disse Bemærkninger (Referat i „Aftenposten“ for 1ste Novbr. 1884), har jeg fra Hr. Kaptein E. Lund modtaget flere værdifulde Oplysninger, som paa flere Punkter har bragt mig til at forandre Meninger.

gende Maaneder marscheret nordover gjennem Sveriges vestligste Dele lige op under Kjølen, var gjennem Stjørdalen (hvor nu Jernbanen gaar) trængt frem mod Nidaros og havde været heldig nok til at blive Herre over Byen og blive hyldet som Konge paa Ørething; men da ved Efterretningen herom Magnus og Erling kom med en Hær tilsøs mod Throndhjem, maatte Sverre vige, han gik sydover Dovre og spillede en Stund Mester paa Oplandene efter Kampe mod de oplandske Lendermænd. Men da skynder Erling og Magnus sig til Viken, samler sine Mænd her og rykker nordover mod Mjøsegnene; Sverre maa altsaa atter vige for Overmagten, og da Throndhjem i Nord og Viken i Syd er besat af Fienderne, vender han sig mod Vestlandet, som han haaber at finde ubeskyttet. Han kommer heldig over Fjeldet (Filefjeld), slaar en Bondehær, som har samlet sig i en farlig Fjeldpassage ovenfor Lærdal (Gallerne ved Seltunaasen), og rykker frem til Lærdal, hvor han haabede at skaffe sig Skibe for at gjøre et Forsøg ad Søveien mod Bergen. Men ved selve Lærdalsøren møder en af Kong Magnus's Høvdinger (Assur Balle) op med 25 Skibe, og skjønt han ikke gjør Landgang, er hans Tilstedeværelse tilstrækkelig til at tvinge Sverre til at opgive sin Plan. Skjønt egentlig ethvert Haab om at vinde Bergen ved en Overrumpling nu burde være opgivet, vil dog Sverre gjøre et sidste Forsøg mod Bergen ved at drage Landveien fra Sogn over Voss til Bergen. Ogsaa dette mislykkes imidlertid. Rigtignok naar hans Skare uhindret frem til Voss, men her bliver han 28de Oktober overfaldt af de forenede Vossinger, Sogninger, Haringer og Søndhorder, som saaledes allerede er underrettede om hans Ankomst; og skjønt det første Anfald paa Bønderne er

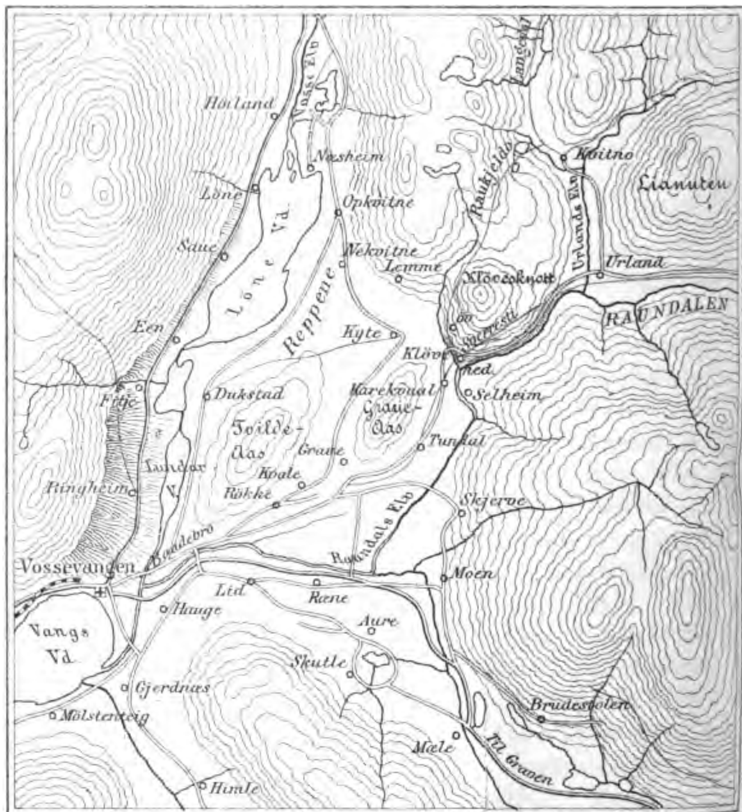
heldigt, forsøger disse at omgaa hans Stilling, og han maa foretage et hurtigt Tilbagetog opad Dalen. Natten og et Vand skiller de Stridende ad, og Sverre beslutter sig til et ilsomt Tilbagetog ad samme Vei, ad hvilken han er kommen, altsaa til Lærdal. Derefter kommer Skildringen af Farerne paa Fjeldet, hvor Birkebeinerne overfaldes af et voldsomt Uveir med Sne og Stormbyger, mister sine Heste og i flere Døgn vanker om uden Mad i Uveir, Kulde og Halvmørke. Endelig naa de frem til nogle forladte Sætre, derfra til en Bondegaard og et større Dalføre, hvorfra de drage „op paa Valdres". Jeg hidsætter efter Prof. Ryghs Oversættelse Sagaens Skildring:

„Nu vilde altsaa Kongen fare den samme Vei tilbage. Han tog fem Veivisere, de bedst veikjendte Mænd, som fandtes der, og dem behøvede man ogsaa, thi Veiret blev saa fælt, som man sjelden ser Mage til. Der kom saa megen Sne, at det var aldeles uhørt. Det er kort at melde, at de mistede paa denne Reise flere end hundrede og tyve Heste med forgyldte Sadler og Bidsler og mangeslags Kostbarheder, Kapper, Vaaben og mange andre gode Ting. Dertil kom og, at de ikke vidste, hvor de færdedes, og at de vare saa madløse, at de ei engang fik Vand, men i aatte Dage ikke smagte andet end Sne. Dagen før Allehelgensmesse blev Veiret saa slemt, at de, der høre paa dette Frasagn, neppe ville tro det; en Mand fik sin Død deraf, at Veiret kastede ham overende og brød Ryggen tre Steder isønder paa ham, og den eneste Redning, naar Vindstødene kom, var at kaste sig ned i Sneen og holde Skjoldene over sig som fastest. Da lagde Veiviserne sig fore, thi de vidste ikke længer hvor de vare, og det var desuden saa mørkt, at man ikke kunde se for sig. Mandskabet var forkommet, paa een Gang baade af Sult og Mødighed, men nogle af Kulde, og deres Kræfter vare saa udtømte, at ingen vilde fare længer. Saasnart det var dem muligt at se noget for sig, saa de, at de vare komne til nogle bratte

Hamre. Der kom nu en slem Mumlen i Kongens Skare; nogle sagde, at de vilde styrte sig ned af Hamrene, og ei længer taale saa stor Kval; da var det snarest gjort med dem. Andre mente, at det var mandigere at gjøre som hine Fortidens tapre Mænd, der selv bare Vaaben paa hinanden og dræbte hinanden, heller end nødtvungne at taale Pine til Døden. Men da tog Kongen til Orde og bad dem høre efter. Han talte saa: Jeg har tænkt over Eders Beslutning, men den forekommer mig urimelig, og ikke at due i mindste Maade. Styrte I Eder ned af Fjeldhamrene og gjøre Ende paa Eder selv, da handle I som afsindige Mænd, der ikke vide ud eller ind. Og naar I selv ville bære Vaaben paa hinanden, da er dette hedenske Mænds Skik, der ikke kjende Gud; men vi ere kristne Mænd og kristne Mænds Børn og vide, at den, der gjør Ende paa sig selv, ikke har Haab om at komme til Gud. Dette er derfor kun Djævelens Indskydelse, og hans Vilje ville vi ikke gjøre: vi skulle vende os til Guds Miskund og lade os dette komme i Hu, at om denne Guds Tugtelse end synes os haard, saa lægger han ikke meget paa, hvor lidet er gjort til at fortjene det. Vi bør derfor angre vore Synder og vide, at vi tugtes af Gud for vort daarlige Liv, ikke af hans Grumhed. Derfor skulle vi med Ydmyghed og Sagtmodighed bøie os for ham, som han selv lærte os, saaledes: Lærer af mig, thi jeg er sagtmodig og ydmyg af Hjertet, og I skulle finde Hvile for Eders Sjæle. Enhver kan dog indse dette, at det er bedre med gode Gjerninger at ty til Guds Miskund, end med Uraad at styrte sig i Djævelens Hænder. Jeg vil, at I skulle love mig, alle villigen at gjøre, hvad jeg raader til. Vi skulle alle paakalde Guds og den hellige Jomfru Marias og den hellige Kong Olavs Miskund med hellige Bønner. Kongen endte sin Tale saaledes, at de strax gjorde Haandfæste og Vaabentag til dette Løfte, efter Kongens Forsagn. Og saa forfærdelig hvast Veiret var, da Kongen begyndte at tale, saa at neppe engang de, der stode nærmest, kunde høre, gjorde Gud dog en saa snar og herlig Miskund mod dem, da han havde fremsagt Løftet,

at ingen engang syntes at kunne vide, hvor Vinden kom fra; der blev strax klart Veir og Solskin, og saa blidt, som om det var Midsommer. Nu kjendte de, hvor de vare komne, og havde faret ganske tvers fra den Kant, de skulde. Men Kongens Mandskab var saa udmattet, at tyve Mand faldt døde ned i en kort Stund. De samlede nu sine Kræfter, saa godt de kunde, skjønt Farten kun var sen, og arbeidede sig frem til nogle Sætre; der kastede de sig ned og toge sig Hvile. Derpaa søgte de at faa gjort Ild op, thi det kunde nok behøves, om det lod sig gjøre: det var da nær Midnat. Men de vare saa trætte, at ingen var istand til at skaffe Ilden til Veie. Det gik nu her, som oftere, at der kun var een at tage til med Guds Miskund (thi det var deres Liv om at gjøre, om de ei fik Ilden); og han fik slaaet Ild, som havde mest af Lykke i hele Flokken og stod for alle Raad, nemlig Kong Sverre selv. Han slog Ild med Flint, tændte derved en Kjerte og gav den siden til sine Mænd, som derved gjorde op en stor Ild og tørkede og varmede sig. Ikke langt derfra var en liden Gaard. Kongen for hen til den Bonde, som boede der, og blev der om Natten; men en Del af Kongens Mandskab begav sig til Bygden. Da Kongen saa, at hans Folk endnu vare trætte, gik han med dem, han fandt at være bedst ved Kræfter, hen at holde Vagt; thi der var en Een-Sti, saaledes beliggende, at naar den blev vel bevogtet, vare de alle i Sikkerhed. Kongen holdt Vagt her indtil paa tredie Dag; da besluttede han at fare over til en stærkere Bygd. Overmaade vanskeligt var det her at komme frem. Mellem Bygderne var der en høi Fjeldvei; ellers maatte man fare over en brat Bergli med største Livsfare, og Kongens Folk vilde nu ikke fare oppe til Fjelds, da det samme Uveir atter begyndte, efter at de vare komne ned i Bygden. Siden for Kong Sverre op paa Valdres — — —."

2. Førend vi bestemme, gjennem hvilke Egne denne Fjeldvandring er foregaaet, maa vi slaa fast, hvor langt Birkebeinerne naaede frem paa Voss, eller med andre Ord, hvor Slaget stod den 28de Oktober. Endskjønt Sagaen ikke

Höiland
Næsheim
Lone
Lone Vd.
Opkvitne
Saue
Nekvitne
Lemme
Reppene
Een
Kyte
Fitje
Dukstad
Tvilde-Aas
Graue-Aas
Graue
Koale
Rökke
Lundar V.
Ringheim
Selheim
Tundal
Skjerve
Vossevangen
Baadebro
Raundals Elv
Moen
Lid
Ræne
Hauge
Aure
Vangs Vd.
Skutle
Gjerdnæs
Mölstenteig
Brudesvolen
Mæle
Til Graven
Himle
Raukjeldo
Urlands Elv
Urland
Kvitno
Lianuten
RAUNDALEN

nævner Gaardsnavne, synes dette dog forholdsvis let at bestemme, da Stedsbeskrivelsen er temmelig nøiagtig. Der er nu først at lægge Mærke til, at Sverres Modstandere bestod af „alle Vossinger og mange Sogninger, Haringer og Søndhorder“, thi deraf sees, at alle Beboerne i disse Egne havde faaet Tid at samle sig og forene sig, førend Sverre naaede frem, saa at de kunde rykke mod ham samlede.[1] Det naturlige Samlingspunkt for alle disse er paa selve Vossevangen eller rettere lidt østenfor, der hvor Veiene fra Nord (Vinje og Opheim), fra Øst (Rundalen) og fra Sydøst (Graven) støde sammen; det siger sig nemlig selv, at Haringer og Søndhorder er komne op fra Graven, og Sogningerne (ɔ: Bønder fra Opheim eller „Sygnestranden“, maaske ogsaa Nærødalen) er rykket ned vestenfor Løne- og Lundevandene, medens Vossingerne er komne op vestenfra. Saalangt vest som over Vosseelven eller til Elvenes Forening ovenfor Vangen er altsaa ikke Sverre naaet frem. Efter Sagaen gik Bønderne over Aaen for at anfalde Birkebeinerne, men disse drev dem tilbage over Aaen, som her var brat. „Og da Bønderne vare komne over Aaen, var der nogle Gjuv (gljufr) nær ved, længere oppe, hvor der var ganske smalt over; her skjød de paa hinanden, og Bønderne søgte at komme foran og siden bag paa dem. Men Gjuvene bleve bredere og bredere, jo længer man kom op, og øverst oppe var et Vand; saaledes blev der længer og længer mellem dem, jo længer de for; da det begyndte at nattes, kunde de ikke se hinanden, saa at de intet kunde foretage.“ Denne Beskrivelse passer saa nøiagtigt som muligt paa Terrænet

[1] Det siger sig selv, at Efterretningen om Faren er naaet hid fra Sogn (Gudvangen), maaske ved Bud fra Assur Balles Hær, da denne trak sig bort fra Lærdalen.

fra Vosseelvens og Rundalselvens Amot nordover til Lundevandet. Man maa, som Munch viser, tænke sig, at Sverre havde taget Ophold paa Gaardene østenfor Vosseelven. at Bønderne rykkede mod ham over Baade-broen, men her i Nærheden blev drevne tilbage over Elven. Strax ovenfor Broen er det smale Aa-gjuv, hvor begge Partier skjød paa hinanden, medens længer Nord Bakkerne paa begge Elvens Sider skraaner mere, saa at Modstanderne her har holdt sig øverst paa Skraaningerne og altsaa fjernere. Bønderne har trukket sig op til Lundevandet, aabenbart i den Hensigt at gaa over til Østsiden ovenfor Vandet, hvor der findes sikre Vadesteder; men inden de naaede saa langt, har Sverre paa sin Side trukket sig tilbage østover og besluttet Tilbagetog; det siger sig ogsaa selv, at Snefaldet har hindret Bønderne fra at forfølge ham. Man kan ikke søge Skuepladsen for Kampen oppe i Rundalen, thi her finder man først øverst oppe i Dalen — ovenfor Beboelsen — et Vand (Langevatn), men Sagaens Beretning om, at Sverre for sit Tilbagetog sikrede sig fra Omegnen 5 Veivisere, viser, at Tilbagetoget blev besluttet nede i den beboede Del af Bygden.

3. Endnu en Digression maa gjøres, førend vi gaar over til at undersøge Tilbagetogets Retning, det vi maa berigtige en væsentlig Feiltagelse, hvorfra egentlig alle nyere Fortolkere er gaaet ud. Baade Historikere og Oversættere har lige siden 16de Aarhundrede været enige om, at Birkebeinerne vankede om uden Mad paa Fjeldet i otte Dage eller, som flere udtrykkelig oversætte, i otte Døgn. I Sagaen staar imidlertid kun, at Birkebeinerne ikke smagte Mad i „8 Døgr“ (Halvdøgn, Dag eller Nat), altsaa tilsammen 4 Døgn. Til yderligere Sikkerhed giver Sagaen, naar man vil læse den nøiagtig gjennem, endnu en Oplysning, hvoraf

Tidsbegrændsningen fremgaar: Kampen med Bønderne foregaar 28de Oktober, Tilbagetoget opad begynder samme Dags Aften eller Nat; det voldsomste Uveir, som bragte 20 Mand Døden, opstaar 31te Oktober og stanser samme Dag, idet der efter Kongens Tale og Løfte til Helgenerne kommer Solskin og Klarveir; og allerede den følgende Nat naar Birkebeinerne frem til Sætre og ved Morgengry — altsaa 1ste November — til den øverste Gaard i Bygden. Det vil saaledes sees, at Birkebeinerne har tilbragt først en Nat øverst paa Voss, derpaa to Nætter paa Fjeldet og den fjerde paa Nedmarschen ned mod Dalen. Det tør saaledes være rigtigt nok, at Birkebeinerne ikke smagte Mad fra 28de Oktober til 1ste November, idet Tilbagetoget og Fjeldvandringen varede saa længe.

4. Efter det foregaaende er Tilbagetoget begyndt nede i Bygden østenfor Lundevandet, hvorfra man let naar Voss's østligste Bygd, Rundalen (Raundalen). Om Tilbagetogets Retning siges kun, at Sverre besluttede at drage tilbage „samme Vei som han var kommet“, altsaa tilbage fra Voss til Lærdal. Veien her er, ialfald for den første Del, saa temmelig givet. Den eneste fra ældre Tid kjendte Overgang fra Voss til Sogn gaar fra de øverste Gaarde i Rundalen, Alminding og Klevene, langs Langevatn forbi Opsætstølene med passelig Stigning opad over Gravehalsen, hvorfra der fører en brat, men dog passabel Vei ned til den øverste Gaard i Flaamdalen, en Sidedal til Aurlandsvangen. Denne Vei, hvor nu Telegrafstolperne kan veilede Vandreren, udpeger sig som den naturlige Overgang selv for den ukyndigste Fjeldvandrer, og den udmærker sig ved at være baade kort og let fremkommelig for Mand og Hest, samt — hvad der her ikke er uvæsentligt — omtrent

umulig at tage Feil af. Efter Amtskartet at dømme kunde man tænke sig, at det ved Opsætstølene var let at tage Feil af Veien, ved enten at tage for langt mod Nord ad Breidalen, som fører ind over Fjeldene mellem Underdal og Aurlandsfjorden, eller ad Gangdalen mod Øst opimod Vosseskavlen. Men i Virkeligheden er dette umuligt, thi Terrænet og Elven, som rinder fra Gravehalsen ned mod Langevatn, viser En Veien lige op mod Gravehalsen, og er man kommen over denne, aabner atter Udsigten sig ned mod Flaamdalen, og heller ikke her findes mere end én Retning at vælge. Dette er af Betydning, fordi det viser, at det ikke var paa denne Del af Tilbagetoget, at Birkebeinerne tog Feil af Veien; vi maa derfor antage, at Toget, skjønt hindret ved Snefald og ved Veiens stærke Sænkning ned mod Flaamdalen, dog her er gaaet for sig uden væsentlige Uheld. Marschen kan have taget længere Tid end under sædvanlige Forhold; medens det om Sommeren vistnok kun er en streng Dagsmarsch at naa fra Vossevangen til Flaamdalen (ca. 4 Mil), kan det under de usædvanlige Forhold have taget kanske den dobbelte Tid. Antage vi, at Birkebeinerne allerede Natten efter Kampen (28de—29de Oktober) har trukket sig opover Rundalen, kan det saaledes være tvivlsomt, om de allerede 29de Oktober eller først den følgende Dag er naaet frem til Flaamdalen. Hvilken Retning Birkebeinerne videre har taget, kan neppe være tvivlsomt. Da de manglede Skibe, maa de, efterat have passeret gjennem Flaam (1½ Mil), have fulgt den østlige Kystrand, som er fremkommelig til Aurlandsvangen. Herfra kunde de enten gaa videre langs Kysten til Skjærdal og derfra gaa over Fjeldet til Lærdals ydre Sidedal Erdalen; eller ogsaa fra lidt ovenfor Aurlandsvangen stige op forbi Bjørge og Tureli, hvorfra Veien

gaar over Fjeldene — mellem Blaaskavlen og Hodnsnipen — ned i Lærdal ved Tønjums Hovedkirke; ad begge Veie naar man i en passelig Dagsreise frem til Lærdal. Det rimeligste er, at Birkebeinerne har valgt den sidste Vei, der vistnok fra gammel Tid har været den sædvanligste Fjeldvei fra Aurland til Lærdal. Her mener jeg, at det værste Uveir overfaldt dem, og her udstod de de største Farer. Her er det saaledes meget naturligt, at mange Mænd omkom af Udmattelse, at Hestene styrtede og at de overlevende toge Feil af Veien og endog Veiviserne ikke længer vidste, hvor de var. Da det endelig d. 31te Oktober efter Kong Sverres Tale klarnede saa vidt, at de „saa, hvor de var komne“, viste det sig, at de stod ved nogle bratte Hamre, og at de var komne „tværs af den Vei, de skulde“. Saavidt jeg forstaar, kan derved ikke menes, at de var komne længer frem, end de skulde, f. Ex. til Hallingdal; det sees jo tydeligt, at de — enten Veiviserne eller Birkebeinerne selv — kjendte sig igjen, og det følgende viser jo, at de var komne i Nærheden af den Dal, de skulde til, men til en anden Del deraf, end de havde ventet. Thi endnu samme Aften — henimod Midnat — naaede de frem til nogle Sætre, og derfra lidt længer frem kom de „i Hanegal“ til en liden Bondegaard; de var altsaa naaet frem til den anden Side af Fjeldet og endog naaet saa langt ned, at Sæterregionen var ophørt og de øverste Gaarde begyndte. Men paa Bondegaarden har man faaet Besked om Veien, og Birkebeinerskaren delte sig da saaledes, at Kongen og nogle med ham holdt sig i Sidedalen, medens en anden Skare drog ned i Hovedbygden. Senere oplyses det, at Kongen og hans Følge for at komme til de andre ikke drog over Fjeldene, men over en brat og farlig Li

(altsaa aabenbart langs Kysten). Disse saa detaljerede Oplysninger synes kun at passe paa et eneste Sted, Erdalen udenfor Lærdal. Jeg tænker mig altsaa, at Birkebeinerne oppe paa Fjeldet, efter at have passeret mellem Blaaskavlen og Hodnsnipen istedenfor at tage mod Øst til Tønjumsdal, har fortsat Veien lige mod Nord og derved er komne frem til de bratte Hamre Kallekle eller Graanaase, hvorfra der er en brat Nedstigning til Erdalen; øverst oppe her ligger Sætrene Hammersæter og Kvignidal og lidt længere nede Gaarden Kvigni. Her kan man have faaet Besked om Veiene, en Del af Hæren er gaaet over Fjeldet mod Øst og kommet ned i Tønjum, en anden Del er forblevet i to Døgn med Kongen i Erdal; og istedenfor at gaa over Fjeldet efter de andre har Kongen foretrukket at gaa langs Kysten fra Erdal til Lærdal.

Vistnok staar det ikke udtrykkeligt, at Birkebeinerne kom frem til Lærdal; men flere Omstændigheder synes dog at vise dette. Som ovenfor nævnt, var Lærdal Sverres Reises Maal, ligesom det havde været hans Udgangspunkt; her passer de skildrede Lokalforhold, her passer Reisens Varighed og Retning. Endelig udtales det indirekte ved en Ytring af Sagaen. Efter at have omtalt Marschen langs den bratte Li ned i Hovedbygden fortsætter Sagaen nemlig: „Siden for Kong Sverre op paa Valders“; dette Udtryk forudsætter nemlig en Reise fra Sogn, altsaa fra Lærdal. Udtrykket „fara upp á“ og det modsatte „fara ofan á“ bruges nemlig i Kongesagaerne, naar Talen er om Langreiser i Norge, altid om Reise op over Storfjeldene og de høiere Dalfører fra Søen eller Lavlandet eller omvendt fra de høiere Dalfører ned mod Søen; derimod findes, saavidt jeg ser, aldrig tilsvarende Udtryk om Overgang fra det ene Dalføre til det andet. For blot at holde os til

Sverressaga, drager Sverre fra Gauldal op i Sokndal og derfra op i Rennebu (c. 14), fra Orkedal op til Dovrefjeld og til Gudbrandsdalen (c. 16); Orm Kongsbroder vil fra Tyrifjorden drage op i Randsfjorden (c. 16); Sverre drager fra Mjøsegnene ned i Sogn (c. 18) og derfra (fra Lærdalen) op paa Voss (c. 19), atter fra Sogn op paa Valders (c. 21), men derfra til *(i)* Gudbrandsdalen (ss.); Jarlen Erling kommer fra Viken op til Oplandene (c. 23), medens Sverre fra Værmland drager ned i Viken (c. 24), fra Viken op paa Romerike (c. 30). I 1181 flygtede Birkebeinerne fra Nidaros op i Klæbo, derfra over Nidelven op til Guldal, saa op over Soknedal og videre til Fjeldet; ved Hjærkin møder de Kong Sverre og vender med ham tilbage ned til Opdal og videre ned til Orkedalen; i 1182 flygter K. Magnus's Mænd, som før nævnt, fra Bergen over Fjeldet ned i Osterfjord, derpaa op paa Voss, derefter Fjeldveien over til Sogn, og derfra op paa Valders (c. 77); i 1197 farer Baglerne fra Oslo op paa Hedemarken, derfra nord om Fjeldet og ned i Alden (c. 133); i 1198 farer Baglerne nordover Fjeldet, ned over Opdalskoven og Rennebu til Nidaros (c. 142); i 1201 drager Baglerne fra Viken nord i Gudbrandsdalen og derfra ned i Romsdal (c. 177); da de i Sogn blir forfulgte, flygter de til Lyster, derfra over Fjeldet og ned i Aardal, men efter at være komne op over Vandet naar de op paa Valders (c. 178). I Overensstemmelse med disse Udtryk maa da ogsaa „op paa Valders“ i Cap. 21 opfattes saa, at Udgangspunktet er Sognefjorden, d. e. Veien fra Lærdal op over Filefjeld.

Ved denne Oplysning bortfalder enhver Grund til at antage, at Sverre er naaet fra Voss helt frem til Hallingdal. Dette vilde desuden kun være tænkeligt, naar Birke-

beinerne havde tilbragt otte Dage paa Fjeldet. Derimod er det ogsaa i sig selv i høi Grad usandsynligt, at Birkebeinerne under de 3 Dages Uveir skulde være naaede frem til Østsiden af Grænsefjeldene mod Østlandet, altsaa i Hallingdal enten til Ustedalen eller til Strandefjorden eller til Vatsbygden eller endog helt nord til Hemsedal. Af disse Fjeldovergange er den korteste neppe under ni Mile lang, saa at den, selv naar Klarveir og sneløs Vei forudsættes, vilde kræve flere Dage, og desuden vilde man endda ikke være naaet frem til Bygden, saaledes som Sagaen forudsætter.

5. Jeg har i det foregaaende holdt Navnene Raudafjall og Raudeggen borte fra Diskussionen. I den Del af Sagaen, som skildrer Begivenhederne i 1177 og som, efter hvad man med Sikkerhed tør antage, er forfattet under Sverres egen Indflydelse, kjendes ikke dette Navn, og jeg har derfor troet at burde søge at belyse Sagaens Fremstilling uden at tage min Tilflugt til dette Stedsnavn. Men efterat, som jeg tror, Ruten er rigtigt bestemt, kan der være Grund til ogsaa at tage dette Navn med. Navnet forekommer paa to Steder. I Sverres Saga Cap. 152 (i den Del, som ikke er forfattet under Sverres Indflydelse) fortælles om Kong Sverres Reise fra Bergen til Nidaros i Sept. 1198 saaledes: „Han satte Folk efter i Borgen (ɔ: Sverresborg) til at vogte den, men for selv op paa Voss og derfra til Raudafjall; dette var saaledes anden Gang, at Kongen for over Raudafjall, ogsaa denne Gang med megen Møie. Han og hans Mænd kom ned i Sogn og hvilte i Aurlandsfjorden, fordi Folkene var saarede.“ Det andet Sted er i Inge Baardssøns Saga og fortæller, at da Aar 1206 Haakon Jarl vil fra Bergen drage sin Broder Kong Inge tilhjælp i Nidaros, tager han samme Vei „op over Borgeskardet og ned i Osterfjord, op paa Voss og

over Raudafjall, kom saa ned i Lærdal, derfra op paa Valders og Gudbrandsdalen og videre til Throndhjem".[1] Tager man disse Steder hver for sig, kan man af det første let faa det Indtryk, at Raudafjall er mellem Voss og Aurland; men da det af det andet Sted sees, at man fra Raudafjall kom ned i Lærdal, er det tydeligt, at man har betegnet hele Fjeldstrækningen mellem Voss og Lærdal som „Raudafjall", og at dette Navn er faldet sammen med, hvad der andensteds kaldes „Fjeldveien om Sogn" *(hit efra um Sogn)*.[2] Stedet i Cap. 152 af Sverressaga maa da forstaaes saaledes, at Kong Sverre holdt Rast i Aurland (Flaam) mellem de to Afdelinger af Fjeldovergangen, fordi Folkene var komne til Skade, ikke at Fjeldovergangen var fuldført; thi den vanskeligste Del af Fjeldovergangen var dog ubetinget mellem Aurland og Lærdal. Med dette for Øie maa vel Navnet „Raudafjall" forklares som „Stor-fjeldet" og kan ikke indskrænkes til at betegne en Fjeldpassage mellem Voss og Flaam; derimod strider ogsaa, at der siges, at man for „yfir Raudafjall", medens man om et Pas mellem Fjelde maatte sige „um" e. l. Man har i nyere Tid villet gjenfinde Raudafjall i et nyere Navn „Raueggen", men som det synes har man derved kun bragt Urede i Sagaens Fremstilling. Det var Munthe, som bragte dette Navn ind i Diskussionen, men paa en uheldig Maade. Han siger, at Raueggen er et lavt Fjeld mellem Kaardalen og Vossestranden, og paastaar, at førend Veien blev anlagt over Staleim til Gudvangen, var Passagen over Flaam og Raueggen den eneste Communications-vei mellem Indre-Sogn og Voss. Men denne

---

[1] Fornm. Søgur IX 32 og 226. Hos Peder Claussøn er „Raudafjall" læst som „Trollefjeld".

[2] Sverres Saga Cap. 77.

Paastand er urigtig. Vistnok er Raueggen (paa Amtskartet skrevet Reueggen) en Del af Fjeldryggen mellem Flaam og Vossestranden, men her har neppe nogensinde gaaet nogen Alfarvei, allermindst fra det langt sydligere Kaardal, ligesom der aldrig vides at være gaaet direkte Vei fra Flaam over Fjeldene til Vossestranden. P. A. Munch gjorde allerede (N. F. Historie III 79 Note) opmærksom paa, at Veien fra Kaardalen (Flaam) gaar til Rundalen, ikke til Vossestranden; men ogsaa Munch troede feilagtigt, at Overgangen til Rundalen hed „Raudeggen“. Hr. Kaptein Em. Lund, hvem Originalkartet over disse Egne skyldes, har med Rette i en Indberetning af 1865 til Den geografiske Opmaaling hævdet, at det „ganske vist er en Vildfarelse, naar Prof. Munch i sin Norske Folks Historie lader Kong Sverre gaa fra Aurland over Raudeggen til Rundalen. Veien til Rundalen har vistnok aldrig gaaet andre Steder end nu, nemlig over Gravehalsen og forbi Opsætstølene“.[1] Som ovenfor nævnt, er det egentlig for Reisen fra Voss til Sogn, at „Raudafjall“ bruges; og det kan ikke nægtes, at der fra Rundalen fører en Sætervei langs Rioande-aa op under Raudeggen (og derfra videre til Frondalen udenfor Flaam), og skjønt denne Vei er leret og dyndet og neppe fremkommelig for Heste, kan man ikke benægte Muligheden af, at den har været brugt. Men at Sverre og Birkebeinerne skulde have faret denne Vei er umuligt, thi de drog jo samme Vei tilbage, som de havde draget frem, og fra Flaamdalen skulde neppe nogen falde paa at drage op langs Raudeggen istedenfor over Gravehalsen.

6. Fra den foregaaende Undersøgelse har jeg adskilt

---

[1] Jfr. Aarsberetning fra Foreningen f. n. Fortidsm. Bev. 1867 S. 106.

Sagnet om, at Sverre havde anlagt „Sverrestien“ paa Voss, dels fordi jeg fandt, at det strider mod Sagaens Fremstilling, dels fordi jeg troede at kunne paavise, hvorledes det har voxet op. Dette Sagn er neppe gammelt og, saavidt jeg forstaar, først nylig lokaliseret paa Voss. Vi maa her minde om, at Sverres Saga først i dette Aarhundrede er bleven almindelig tilgjængelig, og at man indtil 1818 hentede al sin Kundskab om Sverre fra det forkortede Sagauddrag (Mattis Størssøns i Udg. af 1594 eller Peder Claussøns i Udg. af 1633) og, naar det kom høit, supplerede denne enten fra Torfæus eller fra Rugmanns Svenske Oversættelse (1670). Den første, der førte Navnet „Sverrestien“ ind i Litteraturen, var Presten Jonas Ramus († 1718); hos ham findes det i to noget forskjellige Omgivelser. I hans „Norriges Kongers Historie“ (Kbhvn. 1719), hvis Trykning er besørget kort efter Forfatterens Død af Presten J. Spidberg, lyder Beretningen om Kong Sverres Tog til Voss saaledes: Sverre „undvigede fra Oplandene ned i Sogn, hvor der var forsamlet imod hannem en stor Krigshær af Sogn, Vos, Hardanger og Sundhordeland til fem og tive Skibe. Kong Sverre maatte derfore fra Vos drage til Fields igien om Alle-Helgens Aften, hvilken var den farligste og møysommeligste Reise, som hand nogen tiid hafde giort; Hand maatte igennem en snefver Sti i Bierget, hvor der var hengende Fløy neden fore, og oven fore laae Bønderne med Steen og Træ at vælte ned paa ham, thi maatte hand først give sig imod Bønderne og slaae dem af, *og forfærdigede siden den snefre Stj med store Jernstænger, som blef dreven ind i Bierget, hvilken Sti blef kaldet Sverrestien.* Der foer hand vild paa Fieldet i otte Dage, og lidde stor Nød for Mad og Drikke, miste hundred og tredive Hæste og tive Mand“. Her

stammer Fortællingens Grundstok fra Peder Claussøn (ɔ: Mattis Størssøns Uddrag af Sverres Saga), og de spærrede Stykker er indfældte fra Rugmanns Svenske Oversættelse af Sagaen,[1] medens vi ikke kjende Kilden for det lille Stykke om Sverrestien. Nu er det af selve Fortællingen tydeligt, at Forfatteren har meget lidet eller rettere aldeles intet Kjendskab til Sogns og Voss's geografiske Forhold; han sammenblander jo Skibshæren, der møder Sverre i Sognefjorden ved Lærdal, med Bondehæren, der møder Sverre paa Voss, og han lader den Bondesamling, som angreb Sverre paa Nedmarschen fra Valders til Lærdal, komme over Sverre paa Tilbagetoget fra Voss. Men denne Combination mellem Begivenhederne i Voss og Sogn har, som vi senere skal se, havt Betydning for Sagndannelsen.

I det andet Skrift, Norriges Beskrivelse, som først

[1] Norl. Chrön. p. 425: När han kom i Sokn, tå hade hans Fienders Bespeyare gådt fortare, at han mötte ther een stoor Försambling, och rätt så snart han kom ned i Sockn met sitt Folck, låg hans Wäg öfwer een Einstig, hwarest een sträng åå, som föll med Forsar, war på then eena sijdan, at ther kom ingen öfwer, uthan flygande Foglen, och på then andra woro så höga Berg, at ther war ingen annan Uthwäg. Thenne Einstigen war så trång, at ther kunde intet mehr än een gåå tillijka, men Bönderne såto vppe på Hammaren med mycket Folck, hafwandes ther stoora Steenar och stoora Trää, i Upsåt at kasta neder på them, om Konungens Folck hade gådt ther vnder. När han thetta såg, fant han Råd emoot Råd och sade til sine Män: Nu skolen i intet så fara, at the kunne giöra eder någon Skada, men doch skolen i pussas med them, som i högst förmå: Men iag skal så laga, iag kommer Fötter under them. Altså foor Konungen med nogra Män så högt i Fiället som han kunde, och kom oförwarandes på Ryggen på them, at Bönderna goffwo straxt Flyckten, och nogra aff them blefwo dräpta. Sedan foor han in i Bygden och bleff öfwer Natten i Läradal. Om Morgonen wiste the intet förr aff, än Assur Balle kom dijt med 25 Skep. Tå togo Birckebeenerna sina Wapn och gingo emoot. Fast ännu Skepz-hääran war stoor, tröste then lijkawäl intet gå vp, förty them tycktes wara oreent i Hampnen, och Birckebeenerna stodo på Landet med sina Wapn, hållandes them ifrån Hampnen.

udkom 1735, har Forfatteren omarbeidet eller rettere sammenarbeidet de enkelte Dele af Beretningen (S. 165). „Anno 1178 i den Feide imellem Kong Svere og Kong Magnus Erlingsøn, der Kong Svere fra Opland tog sin Tilflugt over Fieldet ned i Sogn, reiste Bønderne af Sogn og Wos sig op imod hannem, at han maatte vige til Fields igien Alle Helgen Aften, og lidde meget Ondt paa Fieldet i 8 Dage, havde intet andet til Mad eller Drikke uden Snee og miste der 130 Heste og 20 Mænd. Paa samme Tid skal og Kong Svere have giort en Vei med store Jern Bolter inddrevet i Bierget, som endnu kaldes Sveres-Stien; thi han var trengt fra den rette Vey over Fille-Field ad Walders, som Kongerne Hagen Hagensøn og hans Søn Magnus siden have reist". Ved det sidste Udtryk „den rette Vei — have reist" vil Forfatteren vel kun betegne „den sædvanlige Kongevei over Filefjeld" (fra Lærdal til Valders); efter Sammenhængen mener han altsaa, at Sverre for at komme tilbage til Østlandet har paa et bestemt Sted maattet vige af fra Hovedveien og selv bane sig Vei ad ellers uveisomme Steder. Det synes her tydeligt, at Forfatteren henfører alle disse Begivenheder til Sogn, specielt til Lærdal. Det er muligt, at der har været en saadan gammel Sidevei etsteds ved de farlige Passager paa Lærdalsveien, men som ved de talrige Omlægninger kan være forsvundet og glemt; det er endog muligt, at ogsaa Navnet „Sverrestien" her virkelig er ægte. Men et andet Spørgsmaal er da, om ikke dette Navn vilkaarlig er sat i Forbindelse med Kong Sverre. Saaledes er det ialfald gaaet med et andet Stedsnavn i Sogn. En vestlig Arm af Fjærlandsfjorden hedder Svære-fjorden, den gaar ind til en Gaard ved Navnet Sværen og derfra gaar en ialfald i tidligere Tid meget befærdet Fjeldvei over

Svære-skardet til Vik i Søndfjord. Skjønt her den sammenhængende Navnrække lige til peger paa, at Stedsnavnet Sværen er Udgangspunktet — og denne Gaard gjenfindes i ældre Form *Svæðri* (j Svæðra) allerede i „Bergens Kalvskind“ fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede —, har dog ogsaa disse Navne skabt et Sagn om Kong Sverre. Biskop Neumann fortæller virkelig i 1824: „Sverrefjorden, en Arm af Veslefjorden, begynder ved Thorsnæs, er neppe $\frac{1}{8}$ Miil bred og løber mellem Fjelde $\frac{1}{4}$ Miil i Nordvest til Sverreøren, hvor den ender. Ved dens Landsider er kun en Gaard beliggende, som beboes af 2 Mand foruden Huusmænd. Hvor Fjorden ender, dannes Sverredalen, der løber $\frac{1}{2}$ Miil frem i Nord opad mod en Defilée, der fører Navn af Sverreskaret, hvorigjennem Overgangen er til Houkedalen og Eldalen, 2 Mile mellem Gaarde. Denne Dal er mærkværdig deraf, at Kong Sverre skal først have givet den sit Navn, da han paa en Tour fra Søndfjord til Sogn passerede den“.[1]

Ramus's Beretning gav saa ringe Oplysning om de specielle Lokaliteter, at man ikke kan forundre sig over, at Sagnets Plads forandrede sig. Biskop Pontoppidan, der naturligvis heller ikke kjendte Sverressaga og neppe har nogen anden Kilde end Ramus, henfører saaledes Sverrestien til Nærødalen: „I Nærøfiorden, som gaar til Waas, findes endnu, som en særdeles *Antiquitæt*, Veyen hængende i de samme Jerntapper, som den store Kong Sverre henved *Ao.* 1200, eller for halvsiette Hundred Aar siden der lod inddrive i Fieldet, da han banede Vey for sin Armee,

[1] Budstikken 1824 S. 569—70. Besynderligt er det, at den høiærværdige Forfatter ikke har lagt Mærke til, at den eneste Gaard ved Sværefjorden hed Sværen; men isaafald vilde rigtignok „Sagnet“ ikke være blevet til.

uden Tvivl for sit *Cavallerie*, som endda ey var kommet der igiennem, dersom det ikke havde været Norske Heste vante til at stige paa Klippen hartad lige saa behendig som Geder".[1] Om dette er en korrekt Skildring af den ældste Vei over Stalheimskleven, ved jeg ikke, da der neppe nu foreligger Oplysninger om denne Veis ældre Tilstand. Men mærkeligt er det, at ingen af Karttegnerne fra forrige Aarhundrede har fulgt Pontoppidans Anvisning om at flytte Sverrestien hid.

Paa et Kart fra 1729, som findes i Universitetsbibliotheket, og paa Wangensteens Kart fra 1761 er Vinje og Opheim lagt lige i Øst for Vossevangen, saa langt mod Øst, at baade Nærødalen og Flaam kommer vestenfor, og der antydes ingen Forbindelse mellem Voss og disse Sognske Dalfører. Et Skridt nærmere til det Rette er dog gjort paa et Kart af Christopher Hammer, skaaret af I. G. Friedrich i Kjøbenhavn 1785;[2] ogsaa her er Vinje og Opheim lagt flere Mil østover øst for Vangsvandet ind imod Hallingdal, men en Milsvei øst for Vangen er afsat en Gaard „Rondal", fra hvilken udgaar en Fjeldvei mod Nordost over til Flaam; og midt paa denne Vei lige søndenfor Amtsgrænsen staar her Navnet „Sverrestien", medens Forf. aabenbart ikke kjender nogen Veiforbindelse mellem Voss og Nærødalen. Her har vi altsaa en Theori eller et Sagn om, at Sverre er gaaet fra Rundalen til Flaam og under denne Fjeldovergang har passeret Sverrestien, som saaledes maatte søges mellem Klevene og Opsætsæteren eller ialfald nedenfor Gravehalsen.

Ogsaa senere Karttegnere har villet søge Sverrestien

---

[1] Norges naturlige Historie I 93 Noten.

[2] Det findes i den geografiske Opmaalings Samling af ældre Karter (Norske Landkarter A No. 71).

ovenfor Rundalen; saaledes træffer man paa Roosens og Prahls Karter (1825 og 1826) Navnet østenfor de øverste Vande i Rundalen' paa Veien mod Hallingdal. Men længe før den Tid havde man vundet et sikrere Fodfæste for Sverrestien nedenfor Rundalen. Medens hverken Nils Todal paa sit Kart over Bergens Stift (1776) eller C. J. Pontoppidan paa sit Kort over det sydlige Norge (1785) finder nogen Plads for Sverrestien, ved vi dog andenstedsfra, at ialfald den første kjendte Navnet og en Stedsfæstelse derfor. I et Brev, som Thodal (da Oberstlieutenant) den 30te Decbr. 1801 skrev til Generalveimester Hammer under en Diskussion om Muligheden af uafbrudte Landeveie til det østenfjeldske, siger han: „Endnu falder mig en Fjeldpassage ind, som jeg dog ikke vover at anføre som udførlig, nemlig Kong Sverres Vei over Sverrestien igjennem Rundalen til Hallingdal, men blot berører for ikke at udelade hvad en eller anden muligt kunde foreslaa. Det er bekjendt, at fra Vossevangen af er en almindelig Vei til det yderste i Rondalen. Herom haver man gjort mig følgende Beretning, at fra denne yderste Bygde eller Almindingen i Rundalen er foruden en Fjeldvei til Gaarden Brekke i Aurland (regnet for 3) og til Ose i Hardanger (for 2 Mile) endnu en Vei af 10 til 12 Miles Strækning til Strandlien i Hallingdal. Efter en anden Beretning gaar Veien fra Kleiven, en Plads yderst i Rondalen til Urevasbotn (regnet til 9 Fjeldmile)“.[1] Det er let at se, at Veien fra Alminding til Strandlien og fra Kleiven til Urevasbotn falder sammen, kun at Endepunkterne er forskjellige; det synes sikkert, at Thodal her henfører Navnet „Sverrestien“ til en nedenfor Rundalen lig-

[1] Jfr. Citatet ved Y. Nielsen i Hist. Tidsskrift, Første Række IV S. 264.

gende Del af Veien fra Vossevangen, altsaa aabenbart kjender Stedfæstelsen ved Kløve. Denne Stedfæstelse blev kort efter indført i Literaturen ved den før omtalte Afhandling i „Den Norske Tilskuer“ af Præsten Flottmann paa Voss.

Men førend jeg meddeler denne, maa jeg dvæle lidt ved Lokalforholdene om Nedre Kløve paa Voss. Følger man Veien østover fra Vossevangen langs Nordsiden af Rundalselven, vil man omtrent 1 Mil østenfor Vangen støde paa Gaarden Nedre Kløve, østenfor hvilken en Aas hæver sig, der mod Sydost falder temmelig brat ned mod Elven. Mod Nord over denne Aas eller rettere i en Sænkning paa Aasen gaar en gammel Sætervei, hvis øverste Del kaldes Raukjeldo, til Langedal og derfra til Opheim; ad denne kan man ogsaa naa ned i Rundalen. Men opover langs Aasens sydlige Hæng mod Elven gaar nu Kjøreveien til Rundalen, bygget omkring 1840 og sprængt i Fjeldet. Langs denne Vei og i omtrent samme Høide som denne ser man hist og her Spor af en ældre Ridevei, der ligeledes er bygget med Kunst og for sin Tid vel har været et solid Arbeide; i en stor Sten ved Veien sees indhugget Aarstallet „Ao. 1760“. Men høiere oppe i Aasen viser man fra Veien den Sti, som nu kaldes „Sverrestien“; jeg har i Sommer gaaet denne Sti og kan bevidne, at det er en virkelig gammel Vei, som paa flere Steder er udbedret ved Træstammer og endog Jernbolter; jeg nærer ikke Tvivl om, at den har været benyttet som Kløvvei, og de omboende beretter ogsaa om, at man endnu i nyere Tid har gaaet der med Hest og Kløv. Folkene paa Nedre-Kløve talte alle om denne Vei som „Sverrestien“, men en gammel Mand fra Nabogaarden, Knut Karekvaal, kaldte den tillige „Gamle-Kleivi“ og sagde mig, at dette Navn

før havde været almindeligere. Dette anser jeg ogsaa for dens ældre Navn, og jeg mener, at baade Flottmann og andre har forvexlet denne gamle Klev med Veien over Raukjeldo, der ingen Klev er. I ældre Tid omtales kun én Passage fra Voss til Rundalen, „Raundals-kleiv“. Vi har et Thingsvidne fra 14de Marts 1343 om Veiarbeidets Fordeling mellem alle Voss-ottinger; det er afgivet for Gulathings Lagmand af 6 gamle Mænd, der sagde sig at kunne erindre 60 Aar tilbage og berette om Veifordelingen saaledes, som deres Fædre før dem og andre gode Mænd havde berettet om Traditionen i Dalføret. Dette Vidnesbyrd fører os altsaa langt tilbage i 13de Aarhundrede og maaske endnu længer. Det oplyses, at „Raundølerne have at udføre alt Veiarbeide i Raundalen og hele Raundalskleiven undtagen den nederste Trappe (rið), som Manden paa Kliv og Manden paa Karakvaal har at holde“.[1] De sidste Gaardsnavne viser, at „Raundals-kleiv“ er Kleven ved Kløve (Kliv); dengang kjendtes aabenbart ikke nogen anden Adgang til Rundalen end denne Klev. Men da Veien i 1760 blev sprængt længer nede i samme Aas, blev denne nye Vei kaldt „Nye Rundals-Klev“ og den ældre Vei fik da Navnet „Gamle Rundals-Klev“. Man høre nu Pastor Flottmanns Beretning: „I Øst for Gaarden Nedre Kløve fører den paa Pontoppidans Kort rigtigen anlagte Bøigdevei til Rundalen igjennem et temmelig smalt Pas, kaldet nye Rundalskløv, indsluttet af et steilt Bjerg paa den ene Side og en henved 300 Alen høi Precipice eller Hængefløi imod Rundalselven paa den anden. Denne nye Vei eller nye Rundalskløv, som kan passeres med Hest og Slæde, er anlagt 1760 ved at minere i Fjeldet

---

[1] Dipl. Norv. VI No. 187.

og befæste svære Træstammer med Jernbolter til Klippen, paa den Side som vender mod Elven, for at lette Transporten til og fra Rundalen; thi tilforn kunde Varer ikkun befordres paa Hesteryggen ad en saare trang og farlig Stie, nu kaldet gamle Rundalskløv paa det meget skraatliggende Fjeld ovenfor og i Nord for den nye. — Imellem den nye og gamle Rundalskløv lod den af sin Lærdom, Klogskab og Tapperhed mærkværdige Norske Kong Sverre Aar 1177, efter de gamle Historieskriveres Vidnesbyrd (!), anlægge den Stie, hvilende paa store Jernstænger, der bleve drevne ind i Fjeldet, for at undgaa sine Fienders Forfølgelse og trække imod Østen, saasom den eneste Vei, den gamle Rundalskløv, var spærret for ham af Modpartiet. Historien kalder Stien Sverrestien, men Almuen her den Dag idag Kongestien eller Kongsverrestien. De i Nærheden boende Mænd, hvilke oftere paa mine Embeidsreiser have viist mig den, forsikkre at den nu er aldeles ufremkommelig, endog for Gederne. Jernstængerne skulle, efter Sagnet, kun være anbragte ved Stiens øverste Ende for at forbinde den med den gamle Rundalskløv, men af dem er intet Spor tilbage." Hvis man antager, at Flottmann ved „gamle Rundalskløv" forstaar Veien over Raukjeldo, bliver hans Sverresti ganske den samme Vei, som endnu kaldes saa, skjønt dens Farlighed er overdrevet. At ogsaa Flottmann — direkte eller indirekte — laaner fra Jonas Ramus, sees ikke blot af Omtalen af de „gamle Historieskrivere", men ogsaa af Oplysningen om, at Hovedveien var spærret af Bønderne, — thi dette er jo kun en Gjengivelse af hvad Jonas Ramus har indlemmet fra Rugmann. Ogsaa jeg fik af Kløves Eier, Odd Kløve, den Forklaring, at Sverre maatte gaa denne Vei, fordi Bønderne havde spærret Veien over Raukjeldo.

Men selv om jeg maa anse Navnet „Sverrestien“ her for nyere, opstaaet ved Læsning af Ramus, og selv om Forklaringen om Bøndernes Station oppe paa Aasen er uhistorisk og stridende mod Sagaen, har det dog sin Interesse i Sverrestien at gjenkjende den gamle Rundalsklev, som visselig var til i 1177, og som saaledes Birkebeinerne passerede paa sit Tilbagetog fra Voss. Stedfæstelsen af Navnet Sverrestien her tør neppe være et hundrede Aar gammel, og det er da ganske karakteristisk, at man nu paa Nedre Kløve som Minder om Kong Sverre fremviser en Hat, et Sværd og en Øxe,[1] der neppe er ældre end 17de Aarhundrede.

Fra disse Egne stammer endnu nogle Sagn om Kong Sverre, som jeg derfor kortelig skal omtale. Allerede Pastor Flottmann gjengiver en Beretning om „at Kongen efter Marschen over Sverrestien lod slaae Leir i en liden Fordybning eller Dal, omtrent 1½ Miil i Øst for Stien paa Gaarden Øfsthuus's Eiendom, hvilken Dal endnu kaldes Sverredalen; saa og at han omsider igjennem Rundalen, kort efter Allehelgensdag, drog med sin Hær over Østerskavlen til Hemsedal i Hallingdalen“. Det sidste „Sagn“ kan man ganske roligt lægge tilside, thi selv om Sverre havde valgt Veien over Østerskavlen (ɔ: Vosseskavlen), vilde det være ham umuligt at naa helt nord til Hemsedal, hvortil ingen Fjeldvei fører (uden fra Lærdal). Men selv Stedsnavnet „Sverredalen“ er mistænkeligt; det udtales nu „Svær-dalen“ og bæres af en liden Husmandsplads under Øfsthus. Nu tildags ved man naturligvis i Rundalen at aflede Navnet fra Kong Sverre, „som her slog Leir“; men jeg har dog

[1] Paa Øxen er indridset Navnet OLVF GVNBJØRN SØN og Aarstallet 1641 med arabiske Tal (Tallet 6 er utydeligt, saa det har været læst som 0, altsaa 1041!).

ved Siden deraf fundet en Paastand om, at Navnet betyder „Sværddalen“ og er kaldt saa efter et paa Stedet fundet Sværd. Dette Sværd, som nu siden 1876 findes i Bergens Musæum, er imidlertid, efter hvad Hr. Conservator Lorange har oplyst mig om, en Sabel med hvælvet Dækplade og spaltet Knop omtrent fra Fredrik den 4des Tid.

Gaarden „Frondal“ ligger, som før nævnt, i det Dalføre, der fører ned fra Raudeggen til Aurlandsfjorden (en Fjerdingsvei længer ude end Frettheim). Udenfor Frondal, som selv ligger meget høit oppe i Lien, sees langt ude i Fjorden en grøn Slette med brat Styrtning nedad mod Fjorden. Denne Slette kaldes nu „Særskongen“, og en ældre Mand fra Frondal, som nu bor paa Aurlandsvangen, berettede mig et Sagn om, at Frondalsbonden førte Kong Sverre og hans Hær nedad Frondalen om Natten, idet han gik foran med en Lygte; men da han kom til Særskongen, kastede han Lygten ud, hvorfor da Kongen styrtede ned efter den og saaledes dræbte sig. Dette Sagn er jo tydeligt en Localisation af det bekjendte Sagn om Veiviseren, som fører Fienderne i Døden ved at styrte foran dem ned over Fjeldene (se f. Ex. Fayes Norske Sagn S. 210). Om det er Sagnet, som har fremkaldt Stedsnavnet, eller Stedsnavnet, som har fremkaldt Sagnet, skal jeg lade være usagt. I ethvert Tilfælde kan det ikke bruges for Historien om Kong Sverres Tilbagetog.

2. Om Øskjæggernes Søtog i de danske Farvande Aar 1193 og den slesvigske Biskop Valdemar.

I Aaret 1192 kom den slesvigske Biskop Valdemar Knutssøn i Strid med sin Slægtning, den unge Hertug Valdemar (Seir), og efter at der var forgjæves anstillet Forsøg paa at forsone dem, endte Striden foreløbig med, at Biskop Valdemar forlod Landet for at søge Støtte udenlands. Medens han allerede tidligere havde knyttet Forbindelser i Tyskland, dels med Keiser Henrik den 6te, dels med dennes Tilhængere, Grev Adolf af Holsten, Markgreve Otto af Brandeburg og Bernhard af Ratzeburg, søgte han under sin Landflygtighed ogsaa at skaffe sig Hjælp i de skandinaviske Lande. Ifølge de Lundske Annaler flygtede han til den svenske Konge, ifølge Eriks-krøniken til Norge, og baade denne og en anden gammel dansk Krønike siger, at han det følgende Aar kom tilbage med en Skibshær fra Norge;[1] det kan derfor være ganske sandt, hvad Arnold af Lübeck fortæller, at han fik Hjælp fra „Kongerne i Norge og Sverige". Sikkert er kun, at han Sommeren 1193 med en Flaade fra Norge vendte tilbage til Danmark og her blev fangen enten af Kong Knut eller af Hertug Valdemar, efter den tyske Kilde ved Svig. Tidspunktet, da han blev fangen, angives i de Lundske Aarbøger til 8 Juli, i den Nestvedske Chronologi til „St. Stephans Dag", hvilket af Suhm og Munch opfattes som Stephani inventio (2 August), men af Toeche urigtigt som 26 December.[2]

---

[1] Scr. rer. Dan. I 164, 242. III 631.

[2] Toeche, Kaiser Heinrich VI S. 303. Toeches Grund, at Grev Adolf endnu 29 Juni 1192 var i Worms, slaar ikke til, thi det hedder jo netop, at da Grev Adolf var trængt ind i Sønderjylland, mødtes han med Efterretningen om, at Biskop Valdemar var fangen. Grev Adolfs Indfald i Sønderjylland kan saaledes godt være foregaaet i Slutningen af Juli eller August 1193.

Suhm og Munch antage, efter Kildernes Udsagn, at Biskop Valdemar har søgt og faaet Hjælp hos Kong Sverre i Norge, at altsaa den Flaade af 30 eller 35 Langskibe, hvormed Biskop Valdemar i 1193 optræder i Danmark, er Kong Sverres Krigsflaade. Hvis vi turde tro dette, vilde det være et interessant Tankeexperiment at forestille sig, at der i 1192—93 virkelig havde ved Biskop Valdemar som Mellemled dannet sig et Forbund mellem Keiser Henrik, Kong Sverre i Norge og Kong Knut i Sverige — som det verdslige Monarchis Repræsentanter — mod den danske Konge og hans (ialfald paastaaede) Forbundsfælle Henrik Løve, Welfernes og det pavelige Partis Repræsentanter. Imidlertid taler ved nærmere Undersøgelse alt imod en saadan Combination. En saa fantastisk, alt omfattende Politik vilde ikke ligne den nøgterne, realistiske Kong Sverre, om den end kunde passe for Biskop Valdemar og end mere for Keiser Henrik, der altid levede for store, verdenserobrende Planer. Desuden — den lader sig umuligt forlige med Sverres Saga. Ikke blot kjender Sagaen ikke noget til et saadant Felttog i 1193: Kong Sverre var Høsten 1192 i Bergen (og et samtidig dansk Skrift viser, at han kom did med sin Flaade), og hele det følgende Aar opholder han sig i det Throndhjemske, hvorfra han kommer til Bergen for at kjæmpe mod Øskjæggerne (2 Apr. 1194). Det er saaledes lidet rimeligt, at han fra Throndhjem af skulde have indladt sig i Underhandlinger med den landflygtige danske Biskop og efter dennes Opfordring, medens han selv forblev i det Throndhjemske, have gaaet ind paa et saa vidtrækkende og farefuldt Forehavende som at ville styrte den danske Konge i Forbindelse med de tyske Fyrster. End tydeligere blir dette, hvis man faar Øie paa, at Felt-

toget til Danmark virkelig omtales i Sverres Saga, som imidlertid henfører det til ganske andre Personer end Kong Sverre, nemlig Modpartiet Øskjæggerne. Efter Sagaens Beretning (Cap. 119) organiseredes dette Parti Vaaren 1193 paa Orknøerne, de kom om Sommeren til Viken, bemægtigede sin Tønsberg og Oslo og lod sin Kronprætendent Sigurd Magnussøn hylde som Konge over hele Viken: derfra „drog de med hele sin Hær til Danmark, kom helt syd til Trave, hvor de erobrede Kjøbmandsskibe og vandt en Mængde Gods, og kom saa tilbage til Norge (Viken), „da det høstede“ (altsaa i August eller September).

Sammenstiller man de danske og norske Beretninger, vil man se, at begge Beretninger tale om et (og kun ét) Tog fra Norge til Danmark: efter de danske Kilder førte Biskop Valdemar med sig fra Norge (eller den Norske Konge) en Magt paa 30 eller 35 Langskibe, denne Flaade maa have vist sig ved Slesvigs Kyster i Begyndelsen af Juli og er, da Biskopen indlod sig i Underhandlinger og blev fangen, vendt tilbage til Norge; efter de norske Kilder drog en norsk Sømagt paa mindst 23 Langskibe fra Oslo under Anførsel af en Kronprætendent, der kaldte sig norsk Konge, netop Midtsommer 1193 gjennem de danske Farvande, passerede udenfor Slesvigs Kyster og kom helt ned til Trave, hvor de plyndrede Lübeckernes Skibe. Jeg kan ikke se andet, end at de to Beretninger ganske dække hinanden, dog saa at den norske Beretning har glemt Togets Hensigt og derfor søgt den ud af Resultatet: da Nordmændene ikke opnaaede andet ved sit Søtog mod Syd end at plyndre de søfarende Skibe, antog Forfatteren, at dette var Togets Hensigt, d. v. s. at de havde Mangel paa Fornødenheder og derfor søgte at skaffe sig disse i de danske Farvande. Ikke mindst fremtræder dette som den

naturlige Forklaring, naar man ser, hvortil Suhms og Munchs Fremstilling fører: at to norske Flaader af de to fiendtlige Partier skulde have paa samme Tid seilet gjennem Storebelt og paa samme Tid have opholdt sig i Farvandene mellem de danske Øer og Nordtyskland uden at træffe paa hinanden og uden at gjøre hinanden Skade!

Hvis man derimod, som jeg anser for nødvendigt, identificerer Øskjæggerne med den Hær, som Biskop Valdemar førte med sig til Danmark, vil man faa et ganske mærkeligt Indblik i de politiske Forhold mellem Danmark og Norge i disse Aar og i de agerende Personers Karakter. Forbindelsen mellem Øskjæggerne og Biskop Valdemar er tydeligvis først stiftet, medens Øskjæggerne opholdt sig i Viken, i eller om Oslo, thi Partiets tidligere Optræden paa Orknøerne og i Viken er selvfølgelig rettet mod Birkebeinerne og Kong Sverre. Jeg anser det for givet, at den, som har givet deres Virksomhed den nye Retning, er ingen anden end Biskop Nikolas Arnessøn i Oslo, om hvem jo ogsaa efter Sagaen Kong Sverre senere sagde (Cap. 123), at alle Øskjæggernes Planer var udgaaede fra ham. Biskop Nikolas og Biskop Valdemar var Slægtninge, idet begge nedstammede fra Kong Inge Stenkelssøn, allerede dette kunde føre dem sammen; de var vistnok ogsaa beslægtede Karakterer, ialfald forsaavidt de begge stræbte efter verdslig Magt ved Siden af den kirkelige og begge i sine Bestræbelser satte sig ud over ethvert Hensyn til sin Stand og sine Pligter; men selvfølgelig maa ved Siden deraf Biskop Nikolas have haabet paa ved at understøtte sin Frænde at vinde Bistand for sine og sit Partis Planer mod Sverre, at altsaa fra den danske Strid om Kongedømmet kunde udgaa en Restauration for det kirkelig-politiske Parti i Norge.

Efter Suhms og Munchs Opfatning vilde det henstaa som uforklarligt, at efterat denne Plan mod Kong Knut og hans Broder var mislykket, det danske Kongehus ikke tog Hevn over Kong Sverre. Det er nemlig tydeligt, at Kong Knuts Planer mod Syd og Øst ikke stansedes ved dette Angreb fra Norge, men ligesom Togene til det indre Østersøen var begyndt før 1192, saaledes fortsattes de i de følgende Aar. Hvis Kong Sverre havde sendt sin Flaade ned i de danske Farvande 1193 og blandet sig i de indre danske Forhold, og denne Flaade uskadt var vendt tilbage fra dette udfordrende Tog, maatte den danske Konge, hvis Magt netop i disse Aar gik rivende frem, have følt sig fristet til at vende sig mod Norge og selv taget Ledelsen i Kampene mod Sverre; og om ikke da, saa ialfald i 1198, da Kong Sverre blev excommuniceret og Kong Knut selv fik Pavens Opfordring til at fordrive Sverre. Men Kong Knut lader sig trods Provokation og Pavens Kaldelse ikke rokke ud af sin Passivitet: han finder sig i det norske Felttog gjennem de danske Strømme, han løfter ikke en Arm til Hevn, og Pavens Opfordring lader han ganske ligge. Men efter min Opfatning af Begivenhederne i 1193 er denne Kong Knuts Opførsel ganske naturlig. Biskop Valdemar har søgt Hjælp ikke hos Sverre — aabenbart fordi han ansaa det for givet, at Sverre ikke vilde blande sig i de danske Forhold — men hos Sverres Fiender i Norge, og dette Parti, som saaledes optraadte fiendtlig mod den danske Konge, blev senere ødelagt af Kong Sverre. Saaledes havde i 1193 og 1194 Kong Sverre og Kong Knut fælles Fiender, og hvis den danske Konge allerede i 1193 maatte anse Kong Sverres Optræden korrekt, maatte han end mere gjøre dette i 1194. Kong Knut kunde fra sit Standpunkt ingen Grund have til at rette

noget Angreb mod Norge og benyttede derfor heller ikke senere Pavens Banbuller som Paaskud.

Hvis denne Opfatning er rigtig, maa man i Kong Knuts og Kong Sverres senere Aar skille mellem Kongernes Politik og den kirkelige Politik. De to Riger var i Fred med hinanden; maaske var Forholdet kjøligt, og maaske gjorde de to Kongers personlige Forhold til de to svenske Kongefamilier, at deres Sympathier gik i forskjellig Retning. Men noget fiendtligt Skridt sporer man ikke: det Angreb, som i 1193 rettedes fra Norge mod Danmark, var udgaaet fra Kongernes Fiender og blev straffet af Sverre, og de Angreb, som senere i Danmark udgik mod Norge, støttes ikke af den danske Konge, men af den danske Erkebiskop. Thi Geistligheden i begge Riger holder sammen, og de flygtende norske Biskoper faar Beskyttelse hos Erkebiskop Absalon, men man ser intet Spor til, at de faar Understøttelse eller Hjælp hos den danske Konge. Til denne Forskjel i politisk Standpunkt tror jeg da at kunne henføre to danske litterære Fænomener: den Forbittrelse mod Kong Sverre, som vi finde hos den danske Historieskriver Saxo Grammaticus, er let at forklare hos ham, der er Absalons „Klerk“ og i hans Testament nævnes sammen med de landflygtige norske Biskoper, og saaledes visselig ogsaa i sit Historieværk giver Udtryk for de Sympathier og Antipathier, som herskede i Erkebiskop Absalons nærmeste Kreds. Men den Canonicus fra Børglum, som har omkr. Aar 1200 skildret de norske Korsfareres Ophold i de norske Kystbyer, staar derimod den danske Kirkes Centrum fjærnere og kan skildre Kong Sverre med den Respekt, som en af Partistandpunktet upaavirket Fremmed maatte føle for en saa udpræget og eiendommelig Personlighed. Men en saadan

Skildring vilde man neppe finde hos en dansk Forfatter. hvis man skulde tro, at Kong Sverre havde hjulpet Biskop Valdemar til at vække Borgerkrig i Landet eller i det hele befandt sig i stadig Krigstilstand mod Danmark.

---

3. Stedsnavnet Solangr.

Forfatteren til Sverressaga har et saa gjennemgaaende Kjendskab til Norge, navnlig til Egnene om Hovedbyerne Nidaros, Bergen, Oslo og Tønsberg, at man oftest har meget let ved at paavise de fleste i Sagaen forekommende Stedsnavne, og man vil forbauses over, hvor nøiagtigt Forfatteren er orienteret; hvis det havde været en moderne Forfatter, vilde man have antaget for givet, at Forf. har skildret med Specialkarter liggende foran sig under Udarbeidelsen. I Regelen tør man derfor være sikker paa, at naar der forekommer Navne, som ikke lader sig gjenkjende, da maa disse enten være forsvundne i nyere Tid, eller ogsaa maa de være forvanskede i Haandskrifterne. Et af disse Stedsnavne er *Sólangr* i Sagaens Cap. 162 (Ungers Udgave Cap. 175); det har ikke kunnet gjenfindes i nyere Tid, og nyere Forfattere har derfor hidtil forgjæves gjort sig Umage for at paavise det i nyere Stedsnavne.

Situationen i Sagaen er som bekjendt, at Kong Sverre i Oslo Søndagsaften d. 5te Marts 1200 faar Bud om, at Bønderne i Viken vestenfor Fjorden vil anfalde ham i Oslo; han lader sin Hær samle sig i „Akershagen“, og medens den hviler her om Natten, rider han selv vestover og udspeider Bøndernes Hær „ved Solangr“, hvorpaa han over Isen (ɔ: Christianiafjorden) rider tilbage til sin Hær. hvor han kommer ved Daggry. N. M. Petersen har i

Fornmanna Sögur 12te Bind hævdet (S. 334), at Sólaugr var Sylling ved Sydsiden af Tyrifjorden. Men herimod har P. A. Munch med Rette bemærket: „Dette var dog aabenbar en Umulighed, naar han (Sverre) ei havde Milestøvler, da Sylling som bekjendt ligger noget længere borte end Svangstranden, til hvilken der fra Christiania er over 4 Mile, en Strækning, man selv nu paa den banede Landevei skulde have ondt ved at tilbagelægge to Gange endog i en Vinternat, endsige i hine Dage, da ingen Landevei existerede, og med en eneste Hest. Denne uheldige Feiltagelse vilde Petersen have undgaaet ved at slaa op i den røde Bog fol. 37, hvor man seer, at Sylling i gamle Dage kaldes *Syllingar* og Kirken *Syllingadals kirkja.*“[1] Allerede Munthe i Jac. Aalls Oversættelse af Kongesagaerne havde fundet, at „Beskrivelsen passer ganske paa den nuværende ½ Mil vestenfor Christiania ved Lysager-Elvens Udløb liggende Gaard Solerud i Agers-Herred; dette Sted maatte Bønderne fra Vestfold og Thelemarken nødvendig passere forbi, og det sees og, at de havde leiret sig udenfor paa den tilfrosne Lysager-Bugt.“ Munch synes i „det norske Folks Historie“ (II 363) at have næret nogen Betænkelighed ved bestemt at slutte sig til denne Mening; ogsaa han søgte imidlertid Stedsnavnet paa Veien mellem Christiania og Asker, men da han intet passende Navn fandt, nøiede han sig med at bemærke, at „et Sted af dette Navn findes ikke nu ved Strandveien, men af Beretningen seer man noksom, at det maa være at søge enten i Vekkerø-Kilen eller ved Lysaker, hvor der endnu er en Gaard, kaldet Solerud, eller ved Slæbene. Snarest skulde man efter Afstanden tænke paa Lysaker.“ I nyere Tid har

[1] P. A. Munch, Saml. Afhandlinger I 133.

atter Dr. Y. Nielsen fornyet Munthes Formodning, idet han antager, at „Navnet Sollerud staar muligvis i forbindelse med Solanger, der — — — maa søges paa denne kant".[1]

Ad denne Vei kommer man saaledes ikke længer end til at antage, at et moderne Stedsnavn er beslægtet med det ældre, som dog i Form stærkt afviger. Desuden kan der mod denne Formodning gjøres den væsentlige Indvending, at Sollerud er et Gaardsnavn, medens Solangr maa i Sagaen være Navn paa en Indsø. Sagaens Ord er nemlig: „Siden red Kongen med nogle Mænd til Sólangr; han lod Hestene staa oppe paa Bakken, men gik ned til Vandet (til vatzins); paa Vandets Is (á vazisínum) laa en stor Hær af Bønder, som holdt Raad" o. s. v.[2] Efter Sammenhængen maa her „vatnit" betegne et Ferskvand, en Indsø og „vatzísinn" betegne Isen, der laa paa dette Ferskvand; men den bestemte Artikel i „vatz*ins*" viser tilbage paa det eneste før nævnte Stedsnavn Sólangr, som saaledes maa være ikke et Gaardsnavn, men Navnet paa et Ferskvand vestenfor Kristiania nær Veien til Vestlandet, altsaa ved „Drammensveien". Følger man Veibeskrivelserne i Biskop Jens Nilssøns Dagbøger fra Slutningen af 16de Aarhundrede, vil man se, at den middelalderske Hovedrute vestover fra Christiania (Oslo) har med faa Afvigelser fulgt ialfald de samme Dalstrøg som i nyere Tid; man har saaledes Veien bestemt langs Bestumkilen og over Lysaker Bro (Faabroen) samt længer vest forbi Hofstad, Asker og Gjællebæk,[3] naturligvis med den nød-

---

[1] Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser, udg. af Dr. Y. Nielsen, S. 273.

[2] Fornm. Sögur VIII, 398.

[3] Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. 80, 273 f., 342 f. Veistrøget mellem Faabro og Hofstad findes ikke beskrevet, fordi Biskopen i Regelen reiste søværts til Asker.

vendige Forskjel mellem en gammel Bygdevei og moderne Chausséer. Undersøger man nu, hvilke Ferskvande der ligger langs denne Vei, maa man standse enten ved det nu udtørrede Lysaker-tjærn vestenfor Lysaker eller ved Engervandet indenfor Sandviken; mellem disse maa Valget staa, thi andre Ferskvande gives ikke, førend man kommer forbi Asker, altsaa for fjernt fra Oslo til at Sagaens Beskrivelse kan passe. Et af disse Vande maa altsaa være Sagaens Sólangr. Nu træffer det sig imidlertid saa, at vi kan bevise, at et af disse Vande har baaret Navnet Folangr, saa man kan ikke tvivle om, at Sagaens Sólangr er Skrivfeil for Folangr.

Fólangrs Beliggenhed lader sig imidlertid med Lethed konstatere. Af Brevene DN. I 240 og 307 (fra Aar 1347) sees, at Vandet Folangr havde Udløb til Fjorden igjennem Aaen Løxa. Brevene viser kun, at Aaen Løxa fandtes vestenfor Oslo, men af Stedsnavne i „Den røde Bog" sees, at Løxa flød gjennem Bærums Sogn, altsaa var den nu saakaldte Bærums- eller Sandvikselv;[1] til yderligere Sikkerhed oplyser Biskop Jens Nilssøn, at Sandvikselven endnu i 16de Aarhundrede hed Lexa.[2] Derved bliver det selvfølgeligt, at Folangr er Engervandet.

Situationen i Sagaen bliver da ganske klar. Bønderne har marscheret vestenfra gjennem Asker og Bærum og holder Natten over Rast paa Engervandet, hvor de naturligvis drøfter, om de tør vove sig over den islagte Fjord direkte til Oslo, eller om de skal fortsætte Landeveien. Sverre har fulgt denne vestover fra Akershagen,

[1] Blandt Gaarde i Bærum nævnes *j. Vælli vider Løxo* (S. 214); videre nævnes *Løykini vider Løxo* i Tanums Sogn (S. 254), *Aas vider Løxo j Bergheims herade* (S. 258), *Hildertun vider Løxo* (S. 266).

[2] Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. 276.

stanser søndenfor Engervandet oppe paa Aasen — ved hvis Fod nu Jærnbanen ligger —, gaar ned paa Vandet saa nær, at han kan høre Bøndernes Tale, vender derpaa tilbage til sine Heste og rider saa over Slæbene og Fjorden den korteste Vei tilbage til sin Hær i Akershagen.

Bestemmelsen af dette Stedsnavn har ikke blot den Interesse, at den fra Sagaens Fremstilling fjerner en tvivlsom Stedsbestemmelse og viser, hvor nøiagtigt Forfatteren er orienteret; men den tjener ogsaa til yderligere at illustrere Kong Sverres og Birkebeinernes Krigskunst, maaske ogsaa hvor dristigt Kong Sverre kunde udnytte sine Modstanderes mangelfulde Recognoscering.

NOGLE BEMÆRKNINGER OM HISTORIESKRIVEREN ALBERT KRANTZ.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

I den sidste Del af sit Liv tænkte Johan Martin Lappenberg paa at skrive en Afhandling om Nordtydsklands og Nordens engang meget berømte Historieskriver Albert Krantz, hvori han vilde paavise Omfanget af denne Forfatters Kundskaber og paapege hans Kilder.[1] Det er meget at beklage, at Lappenberg, der vistnok mere end nogen anden havde været Manden til et saadant Arbeide, ikke oplevede at faa det udført. Havde en saadan Afhandling foreligget, vilde den, der interesserer sig for Krantz's Verker nærmest med Nordens Historie for Øie, havt et Udgangspunkt for sine Studier af denne Forfatter, der nu haardt savnes.

Hvad jeg paa de efterfølgende Blade kan levere er ikke meget. Det angaar for en stor Del kun Krantz's *Norvagia* (der hører til hans svageste Verker) og den Omtale, han forøvrigt har skjænket norske Sager. Dette giver, endog alt tilsammentaget, kun et ringe Udbytte. Men selv Krantz's Norges Historie er dog ingenlunde umærkelig. Først og fremst maa det erindres, at den er den første, der

[1] Lexikon der Hamburgischen Schriftsteller bis zur Gegenwart v. Hans Schrøder, IV. S. 180.

er udkommet paa Tryk. Der hengik to Aarhundreder efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse, inden den kom til at blive anvendt inden Norges Grændser, og der var hengaaet et Aarhundrede, inden nogen Fremstilling af Norges Historie saa Lyset fra en udenlandsk Presse. Dette var som sagt Albert Krantz's, der første Gang udgaves 1546. En Tidlang var altsaa dennes Verk over Norge, skjønt opfyldt af Feil og udarbeidet uden Benyttelse af norske og islandske Kilder, i sit Slags noget enestaaende, og navnlig var det fra dette Verk (ved Siden af Svensken Olaus Magnus's Historia de gentibus septentrionalibus), at man udenfor Norden opgjorde sig sine Forestillinger om Norge og dets Fortid. Det har altid sin Interesse at gjøre Bekjendtskab med det Trin, hvorpaa ældre Tiders historiske og geographiske Viden har befundet sig, og i denne Henseende tør et Blik paa Albert Krantz være ret belærende.

I.

Albert Krantz var født i Hamburg af god Familie omtrent ved 1440 eller 1445. Det første sikre Datum i hans Liv er, at han blev immatriculeret ved Rostocks Universitet den 28de Mai 1463; maaske har han allerede forinden studeret i Cøln. I Rostock tilbragte han en lang Aarrække, blev Lærer ved Universitetet og var 1482 dets Rector.[1] Han har ogsaa, uvist i hvilke Aar, foretaget Reiser i videnskabelig Hensigt, deriblandt til Italien, hvor han skal have erhvervet den theologiske Grad i Perugia. Allerede som Professor i Rostock var han bleven brugt

[1] Om Krantz's betydningsfulde Virksomhed i Rostock se O. Krabbe, Geschichte der Universität Rostock, I. Mærkelig nok findes han ikke opført paa den Fortegnelse over fremragende Studerende og Lærere i Cøln, som findes hos F. J. Bianco, Die alte Universität Köln, I. 1855.

ved politiske Forhandlinger som Lübecks og Hamburgs Fuldmægtig under en Strid med Hertugen af Meklenburg og Staden Rostock. Den store Dygtighed, han synes at have besiddet som Diplomat, fandt en videre Anvendelse, efterat han 1493 var flyttet til sin Fødeby Hamburg som Medlem af Domcapitlet og Lector theologiae. Vi finde ham nemlig i de følgende Aar stadig paa kortere og længere Reiser, dels i det hele Hanseforbunds, dels særlig i Hamburgs Anliggender. Navnlig var han i Aarene 1497—1499 tilstede ved Forhandlinger i Frankrige, i Cøln og i Brügge, (derimod neppe i England, skjønt han ganske vist har forhandlet med dette Rige). Om hans Reiser paa det Hamburgske Senats Vegne haves (indtil 1500) meget sikre Oplysninger i et nys udgivet Kildeskrift. Man ser heraf bl. A., at han 1498 reiste til Hertug Frederik paa Gottorp, 1499 til Lübeck „in causa Dithmerticorum“, samme Aar til Kiel „ad dominos regem et ducem Fridericum, principes nostros“, 1500 to Gange til Hertug Frederik paa Gottorp og derpaa til Buxtehude for at forhandle med Hertugen af Brunsvig og Erkebispen af Bremen.[1] Et særeget Vidnesbyrd om den særdeles Tillid, man har næret til hans Retsindighed, saavelsom til hans Duelighed, er dette, at da Stæderne Lübeck, Hamburg og Lüneburg efter Kong Hans's og Hertug Frederiks Nederlag i Ditmarsken skulde mægle mellem Fyrsterne og Bonderepubliken, blev det fra begge Sider vedtaget, at, hvis Voldgiftsmændene ei bleve enige, skulde Afgjørelsen lægges i Dr. Albert Krantz's Hænder.[2] Det gjør ogsaa et meget

[1] Kämmerreirechnungen der Stadt Hamburg, hg. vom Vereine f. Hamb. Gesch. IV (1880), S. 352, 381, 382, 415, 446.

[2] Johan Adolfi's, genannt Neocorus, Chronik des Landes Ditmarschen, hg. v. F. C. Dahlmann, I. S. 527 flg., cfr. C. Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt, S. 187.

godt Indtryk, at Krantz, naar han i sine historiske Verker kommer til at berøre Begivenheder, hvori han selv har spillet en Rolle, aldrig omtaler sig selv. Da den meklenburgske Hertug Magnus var død 1503, holdt Krantz en Tale ved Begravelsen. Denne Tale optager han (Vandalia, lib. XIV. cap. 33), men fortier, at han selv har holdt den. En yngre Samtidig, Reimar Kock, har optegnet det.[1]

Albert Krantz døde i Hamburg den 7de December 1517. En Søstersøn af ham var den berømte Jurist og Befordrer af Reformationen Jo. Oldendorp.[2]

Krantz har et betydeligt Navn som Theolog og var lige indtil sine sidste Aar varmt interesseret baade for den theologiske Videnskab og for Kirkens Anliggender. Som Decanus i det Hamburgske Capitel holdt han to Gange (1508 og 1514) strenge Kirkevisitationer i den Capitlet undergivne Del af Diöcesen og arbeidede ivrig paa at udrydde alle de mange Misbrug, der havde indsneget sig hos Prester og Munke, og paa at vække Begeistring hos Geistligheden for dens Kald. Han indtog som Theolog en ret mærkelig Stilling, hvorom bl. a. hans Verk „Sperantissimum opusculum in officium misse“, der er udgivet efter hans Forelæsninger i Hamburg, er et smukt Vidnesbyrd. Han var en conservativ Natur og hævdede den ældre Catholicismes Standpunkt, udtaler sig ogsaa med Strenghed mod Huss („improbus calumniator“ o. s. v. Metrop. lib. XI. cap. 8), men var i andre Henseender modtagelig for Anskuelser, der bebudede en ny Tid. Hans

[1] Dansk hist. Tidsskrift, 3 R. I. S. 75—76.

[2] Kilden til Alb. Krantz's Biographi findes angiven i Schrøders Lexikon der Hamburgischen Schriftsteller, IV. S. 184. En udtømmende Levnetsbeskrivelse savnes endnu.

Skrifter bleve da ogsaa opførte allerede paa den første Index librorum prohibitorum og i 1667 paany forbudne af Kongen af Spanien. Lige før Krantz's Død indtraf Luthers Optræden mod Afladshandelen. Man har en gammel Fortælling om, at han, da han hørte om denne, skal have udbrudt i de Ord: „O frater, abi in cellam tuam et dic: miserere mei Deus!“ Stundom tilføies: „Vera dicis, bone frater, sed nihil efficies!“ Saadanne mots historiques pleie i Regelen at være lavede bagefter af andre. Imidlertid har man dog ment, at den første Ytring, der forekommer i Fortalen til den ældste Udgave af Metropolis, hvis Udgiver, Joachim Moller, var en Hamburger og antages at have kunnet vide Besked, virkelig turde være flydt fra den døende Doctors Læber.[1]

Sin største literære Berømmelse har Krantz vundet som Historieskriver. Som saadan har han forfattet baade mange og vidtløftige Verker, i hvilke han behandler Nordtydsklands geistlige Historie i Metropolis s. historia de ecclesiis sub Carolo Magno in Saxonia instauratis, (libri XII), og dets verdslige i Saxonia (libri XIII) samt Vandalia (libri XIV), hvor ogsaa, som Navnet viser, de slaviske Folks Historie omtales, dernæst de tre nordiske Rigers Historie: Dania (libri IX), Svecia (libri VI), Norvagia (libri VI), hvilke sidste siden pleiede at sammenfattes under Fællestitelen Regnorum aquilonarium Chronica. Intet af disse Skrifter udkom før efter Forfatterens Død, og de første Udgaver saa Lyset paa tre forskjellige Steder og ved tre forskjellige Udgivere, alle i Folio.

[1] Bertheau i Realencyclopädie für protestantische Theologie, hg. v. Herzog, Plitt u. Hauck, 2. Aufl. VIII. S. 262. Foruden til denne Artikel kan om Krantz's Betydning som Theolog henvises til C. Möncheberg's Afhdl.: Der theologische Character des Albert Kranz, i Zeitschr. f. Hamb. Gesch. III. S. 395—413.

Først udkom Vandalia (Col. Agripp. 1518, ed. Joh. Soter), saa Saxonia (ibid. 1520, ed. Soter), dernæst Chron. Regnorum Aquilonarium (Argentorati 1546, ed. H. Eppendorf), endelig Metropolis (Basileae 1548, ed. Joachimus Moller). Samtlige udgaves senere gjentagne Gange. Af begge de sidstnævnte Skrifter ere editiones principes dedicerede til Kong Christian III. af Danmark og Norge.

Af disse Dedicationer forekommer mig Jo. Mollers[1] endnu at have nogen historisk Interesse, fordi den er et af de mange Vidnesbyrd om den store Kjærlighed og Høiagtelse, hvormed de tydske Protestanter saa op til Christian den tredie, og fordi de er nedskrevne netop i det Aar, da deres Tillid til ham blev sat paa Prøve. Den er nemlig dateret Hamburg die nativitatis Mariae (8de September) 1547, da Protestantismen svævede i den høieste Fare, idet Johan Frederik af Sachsen og Philip af Hessen for nogle Maaneder siden vare tagne tilfange og den mærkelige Rigsdag i Augsburg for otte Dage siden var aabnet. Moller viser sig vel underrettet om Christian III.; hans Kampe for Riget (Grevefeiden), det Maadehold, hvormed han benyttede sin Seier, det ved Bugenhagens Hjælp befordrede Reformationsverk og Kjøbenhavns Universitets Gjenoprettelse og rigelige Udstyr (magnis sumptibus sustentata). Han tiltaler Kongen med de mærkelige Ord: Celebrabitur nomen tuum passim apud omnes gentes aeternis laudibus, *quod ex omnibus regibus toto orbe Christiano solus es, qui Evangelium Christi amplectatur, foveat ac tueri conetur.* Som det vil forstaaes, bortser han altsaa fra Gustav Vasa,

[1] Joachim Moller var født i Hamburg 1521, havde studeret i Wittenberg, hvor han nød Melanchthons høieste Yndest, blev Dr. juris og Lüneburgsk Raad. Han døde 1588 og var gift med en Datter af den i Datidens Historie bekjendte Statsmand Balthasar Clammer. Schrøders Lex. hamburgischen Schriftsteller, V. S. 358.

der jo dog heller aldrig paa den afgjørende og bestemte Maade sluttede sig til den Lutherske Reformation, som Christian III. havde gjort det.

I samme Dedication oplyser Udgiveren, at Metropolis kun existerede i et eneste Haandskrift, der havde tilhørt Biskopen af Lübeck, Heinrich Buchholz, Jo. Mollers egen Morbroder. Denne havde testamenteret det til Mollers Fader, fra hvem hin igjen havde arvet det. Heller ikke af de nordiske Rigers Historie omtales mere end et eneste Haandskrift, der tilhørte Grev Reinhard af Westerburg og Leiningen, Decan i Cøln. Efter dennes Død stødte Udgiveren, den tydske Ridder Heinrich v. Eppendorf, paa det i hans efterladte rige Bibliothek og erholdt det (c. 1542) udlaant til Udgivelse. Dette fortæller han selv i sin Fortale. Krantz's Skrifter synes saaledes ikke at have været synderlig kjendte, førend de bleve offentliggjorte i Trykken.

II.

Man har oftere sammenlignet Krantz med Magister Adam af Bremen, Forfatteren af den umistelige Historia ecclesiae Hammaburgensis. Denne Sammenligning er ogsaa tildels beføiet, thi som man vil se, er det Stof, som begge Historieskrivere behandle, omtrent det samme, nemlig Nordtydsklands og Nordens Historie. Krantz har baade kjendt og i meget stor Udstrækning benyttet Adams Verk, skjønt rigtignok uden at vide hans Navn. Dette blev nemlig først bragt paa det rene af den danske Lærde, hvem man skylder editio princeps (af 1579), Anders Sørensen Vedel.[1] Endnu Jo. Moller maa derfor i den korte

[1] C. F. Wegener, Om Anders Sørensen Wedel, Kbhvn. 1846. 4to. S. 112. Vedel medtog ikke lib. IV (de situ Daniae), fordi Regjeringen vilde have misbilliget det, da Sverige der omtales med Ros!

Oversigt over Krantz's af ham opdagede Kilder, som han har anbragt i sin ovenomtalte Udgave af Metropolis, omtale Adams Verk som en anonym Krønike.[1] Man tør maaske ogsaa tro, at Adams Verk har været mere end en Hovedkilde for Krantz, idet Læsningen af dette kan have bragt ham paa de Tanker at fortsætte det ned til sin egen Tid, og en saadan Fortsættelse have vi virkelig i Metropolis.

Jeg vil ikke benegte, at der jo nok er flere Overensstemmelser mellem Adam og Krantz, end denne, at de behandle samme Landes Historie, og at den sidste fortsætter den første. Der er jo endvidere den Overensstemmelse, at de begge ere Theologer, staa i Kirkens Tjeneste og derfor ogsaa begge anskue Historien i væsentlig Grad fra et kirkeligt Standpunkt. Men enhver af dem tilhører dog væsentlig sin Tid, og Krantz's Tid var en anden end Adams.

Krantz kunde ikke undgaa at paavirkes af den humanistiske Bevægelse, der i hans Ungdom allerede var forplantet til Tydskland og der havde gjort sig mægtigt gjeldende. Som bekjendt fik denne verdenshistoriske Strømning meget snart en afgjørende Indflydelse ogsaa paa Behandlingen af Historien. Dette havde sine store Fordele og udentvivl især derved, at Humanismen undertiden har skabt eller gjenfødt historisk Sands der, hvor den var sløvet eller uddød. Exempler i denne Retning kunne visselig med Føie søges i vort Norden, hvor efter en lang Række af Menneskealdre, i hvilke omtrent ingen historisk

---

[1] „Chronicon Hamburgensis et Bremensis ecclesiarum, scriptum tempore Henrici IV. ad Liemarum archiepiscopum Hamburgensem ante annos 400. Hic liber adhuc habetur Hamburgi, ex quo doctor Albertus Crantzius multa ad verbum transscripsit non solum in Metropoli, sed etiam in aliis suis libris historicis."

Virksomhed spores, pludselig i Overgangstiden fra Middelalderen til den nyere Tid fremstaar en hel Række Historikere, der aldeles paatagelig skylde Humanismen sine videnskabelige Impulser. Mere tvivlsomt tør det være, om den humanistiske Retning som Regel har befordret Grundighed i Undersøgelsen og beriget Videnskaben med paalidelige historiske Kjendsgjerninger. Middelalderens Chronister, navnlig de, der skreve i Modersmaalet, tænkte ikke meget paa historisk Kunst, men nøiede sig med i Aarbogs Form at optegne, hvad der kom til deres Kundskab og forekom dem værd at erindre. Ikke destomindre lykkedes det dem ofte, uden at de lagde an derpaa, at skrive høist tiltrækkende og at sikre sig Efterverdenens Taknemlighed i høieste Grad. For Humanisterne derimod blev den klassiske Form og den elegante Fremstilling tidt Hovedsagen i en overveiende Grad, det kom dem tidt mere an paa at fortælle liviansk end at skrive paalideligt og udtømmende, idet de glædede sig mere i den lette, flydende og phraserige latinske Stil end i møisommelig Indsamling og kritisk Drøftelse af Stoffet. Hvor gjerne skulde ikke en senere Tids Læsere ville eftergive det pompøse Foredrag og alle stilistiske Zirater, om Forfatterne havde villet meddele en Smule mere af det, som Historien allermindst kan være foruden!

At den humanistiske Skole for Krantz blev et Træ baade paa godt og ondt, er øiensynligt. Han hentede fra den Impulser til at skrive, og han lærte i den at fortælle ore rotundo. Men han blev ikke egentlig Forsker og Kritiker, det gjaldt ham mere at skabe store opera over hele Landes Historie fra den graa Oldtid indtil sine egne Dage, til Slutningen af det femtende og nogle Aar ind i det sextende Aarhundrede. Saa vide Felter er det

ikke muligt paa en tilfredsstillende Maade at omspænde uden tilsvarende Forarbeider, og hvad man uden saadanne kan opnaa, bliver kun at faa optrukket store Rubriker og at udfylde dem med, hvad man tilfældig støder paa, idet Hullerne i det høieste kun blive overdækkede ved stilistisk Kunst og Behændighed.

Krantz har vidst at skaffe sig Adgang til en stor Mængde af Middelalderens bedste latinske Krøniker, Nordtydskland vedkommende, hvilket ganske vist forudsætter, at han paa sine Reiser flittig har undersøgt Klosterbibliotheker osv., thi det er neppe rimeligt, at alle disse dengang utrykte Autorer just vare at finde i Hamburg. Han har ogsaa aabenbart benyttet tydske Stadkrøniker, navnlig Lübecks. Hvad der af disse Skrifters Indhold forekom ham at være vigtigst og interessantest, søgte han at sammensy, eller han „redigerede“ det til et sammenhængende Hele. Som oftest optog han store Stykker af sine latinskrivende Forgjængeres Beretninger omtrent ordret. Det var dog i høi Grad misvisende og ubilligt, om nogen her vilde tale om Plagiat. Krantz har visselig mindst af alt tænkt paa nogen „Krænkelse af den literære Eiendomsret“. Hvad han gjorde, var i hine Dage og endnu længe efter noget ganske almindeligt.[1] Saalænge man ingen Bogtrykkerkunst havde eller denne endnu, som i Krantz's Tid, var i sin Barndom og sparsomt anvendtes, tænkte Forfatterne mindre paa Offentligheden og Kritiken. Deres Arbeide havde en mere privat Charakter. Stødte man paa andres Verker, da glædede man sig inderlig over de Oplysninger, de indeholdt, og benyttede uden videre, hvad man syntes om, og det i den Form, i hvilken man forefandt dem. Paa

[1] Se F. Schiern, Om Historieskrivningens Udvikling, Historiske Studier. I. S. 218.

den Maade gik det til, at Krantz's Bøger kunde svulme op til saa store Masser.

Der er imidlertid en væsentlig Forskjel mellem de Partier hos Albert Krantz, hvor han behandler sin Samtids eller den nærmest foregaaende Tids Historie, og de øvrige. Hvor han nemlig taler om Begivenheder, han selv har oplevet, eller hvorom han har kunnet skaffe sig Besked af Øienvidner og Deltagere, er han ikke mere Compilator, men har (i sine Bøger om Tydskland) Rangen af en selvstændig og det stundom en ypperlig Hjemmelsmand. Man læse som Exempel hans Fremstilling af Ditmarskerkrigen (Saxonia lib. XIII), der endnu er en Hovedkilde til denne mærkelige Feides Historie. Hvad han meddeler til det femtende og Begyndelsen af det sextende Aarhundredes Historie er det da ogsaa, der giver ham et varigt Værd ikke alene i Literaturhistorien, men ogsaa for Historieforskningen. Alt det øvrige tabte naturligvis sin Betydning, efterhvert som hans Kildeskrifter bleve trykte. Hvilket ganske andet Værd vilde Krantz have kunnet faa for Eftertiden, om han ligesom sin Samtidige, den ulærde Philippe de Comines, havde lagt sin hele Kraft paa at skrive om det, han selv havde seet og erfaret! Eller for at bruge en anden Sammenligning: enhver forstaar, at Krantz var Reimar Kock langt overlegen baade i Personlighed og Lærdom, med Hensyn til Livsvilkaar og Adgang til at blive kjendt med Begivenhedernes Traade. Men ikke destomindre har den plattydske Chronist, fordi han begrændsede sig, sine vigtige Fortrin, som den langt betydeligere Storskribent savner.

Samtlige hans historiske Verker ere førte ned til Aar 1500, hvilket Aar han synes at have betragtet som sin terminus, ad quem. Senere har han imidlertid jevnlig tilføiet noget om senere Begivenheder, hvilket dog ikke er

Tilfældet i hans Norvagia. Det ser ud til, at han har arbeidet paa de forskjellige Landes Historie samtidig, med andre Ord, at Planen til dem alle er opgjort allerede forinden Forfatteren gav sig i Færd med det enkelte Arbeide. Idelig henvises nemlig fra det ene til det andet, snart med et „ut diximus“, snart med et „ut dicemus“.

De nordiske Rigers Historie staar ubetinget under de Verker, hvori Tydsklands Historie behandles. Dette er da ogsaa naturligt nok. Det er aabenbart, at det er Fattigdom paa Kilder til den virkelige danske, svenske, norske Historie, der har drevet Krantz til — for dog at faa noget Stof ind i disse Rubriker — at benytte Folkevandringernes og Normannertogenes Historie som Staffage, eller rent ud som Fyldekalk. Paa den Maade og kun paa den er det, at han kan give en Historie om *regna aquilonaria* paa mere end 400 Foliosider. Med en vis Ligelighed fordeler han dette rige Stof paa Nordens Riger. Paa Danmarks Part falder Langobarderne, paa Sveriges Øst- og Vestgoterne, medens Normannerne opsluges af Norge. Her havde han da ogsaa et Udgangspunkt i Adam af Bremen eller hans Scholiast. Det 139te Scholion lyder nemlig saa: „Ab illis Nordmannis, qui trans Daniam incolunt, venerunt isti Nordmanni, qui Franciam incolunt, et ab his nuper Appulia suscepit tertios Nordmannos“.

Foruden til Adam af Bremen har Krantz for Nordens Vedkommende været henvist til Saxo, hvem han har udskrevet i en stor Udstrækning. Derved have hans Verker faaet en særegen Betydning som et Hjælpemiddel til at fastsætte Saxo's Text, da man som bekjendt ikke mere har nogen Codex, men kun har opdaget ganske ringe Fragmenter af de Haandskrifter, hvori Saxo var udbredt i Middelalderen. Efterat Saxo slipper, har han kun tydske Kil-

der at øse af. Sagaerne har han ingen Forestilling om, ligesaalidt som om nogen anden norsk eller islandsk Kilde.[1] Man kunde have tænkt sig, at Theodoricus Monachus, der jo i sin Tid blev fremdraget af et Bibliothek i Lübeck, kunde have været i Krantz's Hænder, men det er let at se, at saa ikke har været Tilfældet. Reiser i Norden kan han ikke have foretaget, skjønt saadant har været paastaaet,[2] thi hvis han havde besøgt de skandinaviske Lande, er det utænkeligt, at hans Skrifter, navnlig hans Tilløb til geographiske Indledninger, ikke skulde bære Spor deraf. Han har vel, som vi have seet, gjentagne Gange været i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, men neppe længere mod Nord.

Staar han altsaa i denne Henseende langt tilbage i Indsigt for sin Forgjænger og Hjemmelsmand Adam af Bremen, bliver Afstanden mellem de to Forfatteres Værd end større derved, at Krantz heller ikke synes at have bestræbt sig meget for at erhverve skriftlige Hjælpemidler fra Norden eller at indhente Oplysninger om dets Lande af de mange Nordboer, med hvem han har havt rig Anledning til at tale. En Mand, som indtog en saa betydelig Stilling som Krantz, der i Rostock havde været Lærer for en Flerhed af de Mænd, der efterhaanden naaede de høieste geistlige Embeder i Norden, og saaledes som han per-

[1] I sine Forelæsninger over Kilderne til Norges Historie, afholdte ved Kjøbenhavns Universitet 1842—1844, hvilke jeg eier i et godt Collegiehefte, har Werlauff udtalt som Formodning, at Krantz har havt for sig „et Udtog af Snorre for 11te—12te Aarhundrede". Dette maa jeg erklære for ligefrem umuligt.

[2] Doctrinam, quam sibi paraverat, eximiam, itinere aliquot annorum auxit literario, tum in alias Europae cultioris partes, tum in regna borealia et provincias Germaniae Arcteae vicinas instituto, apparatumque simul historiae horum, quam meditabatur, necessarium diligenter conquisivit. Molleri Cimbria Literata, I. p. 315.

sonlig kjendte endog Kong Hans, vilde visselig ikke have mødt Vanskeligheder, om han havde søgt at faa Oplysninger om Danmarks senere Historie. Men Krantz synes ikke at have forsøgt paa noget saadant. Han holdt sig til sine tydske Kilder og sin Saxo, og kun for den sidste Tid har han øst noget af hvad han tilfældigvis har hørt fortælle.

III.

Kun i en eneste Kilde finde vi omtalt en literær Forbindelse mellem Albert Krantz og en Nordbo. Han skal, heder det, have staaet i nær Berøring med den noksom bekjendte svenske Prælat og Politiker Dr. Heming Gad. Men denne Sag kræver en nøiagtigere Omtale og Prøvelse.

I Jo. Magnus's bekjendte svenske Historie findes[1] indtaget en Tale, som Heming Gad angives at have holdt (1510) til Rigsforstanderen, Hr. Svante Nilssøn og Sveriges Riges Raad. Dens Indhold bestaar i hadefulde Udfald mod den danske Nation, og det ikke alene mod den dalevende Slægt, men ogsaa mod Fortidens Danske lige op til Saxo's apokryphiske Helte. En saadan Skrivemaade kan alene forklares af den politiske Ophidselse, som paa den Tid var raadende, og minder i en og anden Henseende om, hvad man ogsaa i Nutiden har maattet opleve af Historiens tendentiøse Misbrug og Forvrængning. Men hvad der af Talens Indhold vedkommer os, er nærmest dette, at Taleren betegner sig som Krantz's *socius*. De to have studeret sammen i Rostock[2] og særlig studeret Saxo sammen, lige-

[1] Historia Jo. Magni Gothi de omnibus Gothorum Sveonumque regibus &c. Romae 1554. Fol. p. 753 sqq.

[2] Heming Gad immatriculeredes ved Rostocks Universitet den 4de Novbr. 1471, se L. Daae, Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter, S. 55. C. T. Annerstedt, Upsala Universitets Historie, I. S. 14.

som Taleren ogsaa omtaler Krantz's Svecia og af den anfører et Sted i Indledningen, der priser de Svenskes Gjestfrihed som større end noget andet Folks. Da Krantz's Svecia, ligesaalidt som overhoved noget af hans historiske Skrifter paa den Tid var trykt, skulde altsaa Taleren have været i Besiddelse af en Afskrift deraf, meddelt ham af hans *socius*, Forfatteren.

Men allerede i selve det sextende Aarhundrede er der ytret Tvivl om denne Tales Ægthed, idet den kgl. danske Historiograph Hans Svaning, der i 1560 paa Regjeringens Foranstaltning, men under „Ridderen“ Petrus Parvus's Navn skrev en „Refutatio“ mod Jo. Magnus, udtalte som en Formodning, at Talen var et Verk af denne svenske Forfatter selv.[1] Fra dansk Side har denne Antagelse i vor Tid atter været fremsat og begrundet af den bekjendte Archivforsker Kall-Rasmussen,[2] hvem ogsaa Allen[3] i Resultatet gav Bifald, om han end maatte bestride et af Rasmussens vigtigste Argumenter. Senere har imidlertid nuværende Universitets-Bibliothekar C. T. Annerstedt Upsala optraadt som Forsvarer af Talens Authenticitet og det unegtelig med megen Styrke. Den svenske Lærde har gjendrevet eller dog afsvækket omtrent alle de Grunde, som Kall-Rasmussen har anført. Annerstedt har ogsaa paavist, at Talen ogsaa existerer i to svenske Exemplarer (det ene udførligt, det andet forkortet), hvilke han aftrykker

---

[1] „*Oratio contumeliosa seu sua seu suffraganei sui (!) Hemmingi Gaddii.*“ Som bekjendt udkom under Kalmarkrigen (1612) et pseudonymt Modskrift mod den forlængst afdøde Svaning: Retorsio imposturarum &c. af Janus Minor Suemensis (ɔ: Jo. Messenius). Forf. er opmærksom paa, at Svaning tillægger Jo. Magnus selv den heromhandlede Tale (p. 6), men forsøger ikke paa at benegte, end sige modbevise denne Antagelse.

[2] Aarsberetninger fra Geheime-Archivet, I. Till. S. 28—31.

[3] C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie, I. S. 638—639.

med den Bemærkning, at intet af dem „synes" at være oversat efter Jo. Magnus's latinske Text.[1]

Jeg erkjender, at den omhandlede Tale, ifald den er uægte, maa siges at være ret behændig sammensat, idet baade Indholdet ret vel synes at svare til Danskehaderen Heming Gads Tanker (hvad der dog ei var saa vanskeligt for Meningsfællen Jo. Magnus), og Forfatteren derhos er ret vel kjendt med Heming Gads Levnetsomstændigheder. Jeg vilde derfor ogsaa være tilbøielig til at mene, at Annerstedt havde Ret i dette Spørgsmaal, ifald jeg turde tro, at de Indvendinger, han har bestridt, vare de eneste, der kunde fremsættes imod Talen. Men efter min Mening kan der ogsaa gjøres nye Tvivl gjeldende. Jeg skal her fremsætte disse, idet jeg undrer mig over, at de ikke allerede ere udtalte af andre eller have paatrængt sig Annerstedt selv.

Mine Betænkeligheder fremkomme, naar jeg sammenligner Heming Gads og Krantz's politiske Standpunkter og navnlig deres Opfatning af de Kampe, som den nordiske Union fremkaldte mellem Danmark og Sverige. Medens Heming Gads Had mod Danmark overstiger alle Grændser, er Krantz gjennemgaaende velvillig stemt mod de samme danske Konger, hvem den svenske Prælat anvendte den største Del af sit Liv paa at skade og forfølge.[2] Navnlig

[1] „Neutrum ab illo, quod apud Jo. Magnum legitur, originem ducere videtur." Scr. Rer. Svec. III. 1. p. 44.

[2] Det blev ikke ubemærket fra svensk Side, at Krantz skrev i en afgjort danskvenlig Aand. Jo. Messenius har flere Ytringer i denne Retning baade i sit store Verk Scondia og i den ovenfor citerede Bog Retorsio imposturarum. Her klager han f. Ex. (p. 30) over, at Krantz i Fortalen til Dania har sagt: „A Dania, quae ut vetustior, ita nobilior, principium haec tria regna describendi auspicabimur", og siger derefter (p. 49) i Almindelighed: *Crantzius non nostrae nationis sed Danicae fautor et encomiastes.*

viser dette sig med Hensyn til den historiske Begivenhed, hvori Heming Gad selv spillede en Hovedrolle, ja egentlig var Sjelen, nemlig den efter Kong Hans's uheldige Ditmarskerkrig udbrudte Opstand i Sverige. Vi ville et Øieblik betragte Krantz's Characteristik af dette svenske Frafald. Han kalder de Svenskes Opførsel mod Kongen *gentilis feritas* og *rebellionis audacia* (Dan. lib. VIII. cap. 41), og det heder: *Erant nonnulli intra regnum fideles viri, quos puduit fraudis et rebellionis in regem* (ibid. IX., 1). I Krantz's svenske Historie, det Skrift, der altsaa skulde være sendt Heming Gad af hans „Socius", tillægges Skylden for denne *rebellio* ligefrem den svenske Geistlighed, og Forfatteren bruger de Ord: *Steno miles, regni gubernator, qui nimium auscultavit ecclesiasticis, miscuit fas atque nefas.* (Svec. lib. VI. cap. 2). Hvilken *„ecclesiasticus"* maa man her først og fremst tænke paa uden H. G. selv? Jeg spørger derfor, om det er sandsynligt, at der mellem to Mænd af saa ligefrem modsatte Anskuelser om en Sag, paa hvilken den ene af dem dengang havde indsat alt, lettelig (i det mindste dengang) kan have bestaaet noget *societas*? Heming Gad og Albert Krantz vare ogsaa i det Hele taget saa grundforskjellige Naturer, at det ikke er sandsynligt, at de have øvet gjensidig Tiltrækning. Heming Gad var en Rænkesmed og en indædt Fanatiker, hvis Character ikke forbedredes ved hans lange Ophold blandt Innocents VIII.s og Alexander VI.s „Kurtisaner". Endog Jo. Magnus selv betegner ham træffende nok som *homo ad omnem astutiam natus,*[1] og hvor tro han tilsidst blev sit Fædreland og sit Parti, vide vi alle, hvorimod Albert Krantz var en Ærens Mand, en

[1] Jo. Magni Historia, p. 744.

helt igjennem ædel, fin og human Personlighed. Betænkes maa ogsaa dette, at, om der virkelig havde existeret et saadant gammelt og gjennem Aarene vedligeholdt Venskab mellem disse to Mænd, da havde det dog været fuldt saa naturligt, at Heming Gad havde forsynet sin *socius* med Bidrag og Materialier til sit Fødelands og Nordens Historie, eller at denne havde søgt dem hos ham, som at Hamburgeren skulde have sendt sin svenske Historie over Østersøen. Det havde ligget nær for Heming Gad, der virkelig nærede et Slags historiske Interesser, at forsøge paa at indvirke paa sin Vens, den tydske Historieskrivers, Begreber om Sveriges Historie og om muligt at øve Indflydelse paa hans Fremstilling af den. Sverige havde jo selv i Heming Gads yngre Aar havt en ret mærkelig Historieskriver i Humanisten Ericus Olai, Nordens sidste Helgen († 1486). Det kan ikke betvivles, at den upsalensiske Decans Verk maa have været Heming Gad bekjendt, men Krantz har aabenbart ikke seet det og overhoved neppe modtaget nogensomhelst literær Bistand fra samtidige Svensker.

Foruden disse høist mistænkelige Ytringer om Krantz indeholder denne Tale ogsaa andre Ting, der ikke kunne andet end indgyde Tvivl om, at det hænger rigtig sammen med den. Som et Exempel vil jeg anføre det Sted, hvor Taleren declamerer om de hyppige danske Indvandringer til Sverige. At ved den Tid mange Danske søgte sin Lykke baade i Sverige og i Norge, er en bekjendt Sag, og Stedet er i og for sig ingenlunde umærkeligt. Taleren fremhæver fire Slags Dansker i Sverige, Degne (Skoledisciple), Hofmænd (Tjenere hos Adelen), Munke og Kvinder.[1] Den sidste Klasse er især farlig, og allerværst er

[1] Endnu Gustav Vasa havde Danske i Krigstjeneste, ja Danske fore-

det, at Ægteskaber saa ofte indgaaes mellem svenske Adelsmænd og danske Fruentimmer. Saadant, heder det, skulde hindres ved Lov, idet den Adelsmand, som ægtede en dansk Kvinde, med det samme skulde have sin adelige Frihed forbrudt. Den Tale er henvendt til Rigsforstanderen Svante Nilssøn, og denne bliver netop ved dette Sted udtrykkelig apostropheret. Men, som bekjendt, var netop Hr. Svante selv gift med en dansk Kvinde, Hr. Knut Alfssøns Enke, Fru Mette Iversdatter Dyre, der som Rigsforstanderens Frue paa den Tid af mange Svensker endog tituleredes „Sveriges Fyrstinde“.[1] Som man ved, var Heming Gad høit anskreven hos Svante Sture og øvede stor Indflydelse over ham. Det bliver da lidet rimeligt, at han skulde have villet saare og fornærme ham saa føleligt, som unegtelig Tilfældet maatte have været, om han i en offentlig Tale til ham paa en saadan Maade havde talt om Strikken i hængt Mands Huus.

Sandsynligheden for, at Talen er et Produkt af Jo. Magnus selv, stiger ogsaa, naar man erindrer, at der hos denne Forfatter ogsaa findes indskudt (i Slutn. af 16de Bog) en Tale, der vel udgives for at være holdt i Basel af Nils Ragvaldssøn, dengang Biskop i Vexiö, og senere er optrykt af Benzelius i hans Monumenta hist. vet. eccl. Sveogothicae p. 101—106, men ligeledes gjør et høist mistænkeligt Indtryk. En nærmere Udvikling af, hvad der

kom endog i svensk Sold i Syvaarskrigen. De Svenske Skoler (især maaske Skaras) havde ogsaa Tilstrømning fra Danmark. Om danske Tjenere hos svenske Herremænd se bl. A. mit Skrift Christiern I.s norske Historie, S. 135—136, cfr. Allen, de tre nord. Rigers Hist. I. S. 642.

[1] Saaledes i Brev af 7de Oct. 1511 og adskillige andre i Sturernes Breve i det danske Geheimearchiv. Det er den samme Fru Mette, hvem Digteren A. Munch havde det saare uheldige Indfald at gjøre til en norsk patriotisk Heltinde.

angaar denne sidste Tale, forbeholder jeg mig at give i en senere Afhandling.

En dansk Historiker, til hvem Annerstedt ikke har taget Hensyn, Dr. H. F. Rørdam, har i sit Skrift Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge efter Reformationen (Kbhvn. 1867, S. 77) ogsaa omtalt Heming Gads Tale og udtalt det som sin bestemte Mening, at den ikke kan være ægte. Hans Argument er dette, at den Maade, hvorpaa Jo. Magnus (p. 155) benytter Saxos Vidnesbyrd om de Danske, paa en saa paafaldende Maade ligner den Anvendelse af samme, der findes i Talen, at denne og Historien maa antages at have samme Forfatter. Mærkes kan, at ogsaa Reuterdahl[1] har tvivlet paa Talens Ægthed.[2]

III.

Jeg gaar dernæst over til at gjøre opmærksom paa enkelte Steder hos Krantz, fornemmelig vedkommende Norge, til hvilke jeg finder Anledning til at knytte en eller anden Bemærkning.

Krantz's *Norvagia* indledes ligesom Forfatterens øvrige historiske Verker med en *praefatio* af geographisk Indhold om Norge og dets Bilande. Den er paafaldende tynd. Han udskriver nærmest kun Adam af Bremens (lib. IV. cap. 30 sqq.) Bemærkninger om Forholdene, saaledes som de vare paa Harald Haardraades Tid, som om den Skildring

---

[1] Swenska Kyrkans historia, III. 2, p. 86.

[2] I De la Gardiska Archivet, II. p. 152—153 omtales to Fragmenter af Krantz paa Univ. Bibl. i Lund, hvoraf det ene er afskrevet af Jo. Magnus selv 1525. Heraf forklares altsaa dennes Kjendskab til vor Forf. Den, der vil hævde Heming Gads Forfatterskab til Talen, kunde maaske mene, at det andet Fragment, der kun indeholder Begyndelsen af *Svecia*, har været i dennes Hænder?

fremdeles passede. For Norges eget Vedkommende har han ikke andet at tilføie end en ganske kort Bemærkning om den tydske Fiskehandel, ved hvilken Leilighed da Bergens By nævnes. Nogen Characteristik af Tilstandene i det femtende Aarhundrede giver han ikke. Paa et senere Punkt derimod, henimod Verkets Slutning, har han dog en kort Bemærkning om det med ham samtidige norske Folk (lib. VI, cap. 11), der, hvor Christopher af Bayerns Thronbestigelse omtales. Efterat han her (i liden Overensstemmelse med Virkeligheden) har sagt, at Norge under denne Konge befandt sig i fuldkommen Ro (penitus quieta) fortsætter han saaledes:

„Nimirum populus, qui in suis scopulis induruit, non facile mobilis ab eo, quod semel apprehenderat. Ante Christum agnitum nulla gens pertinacior errorum, post susceptam Christi fidem nulla immobilior. Ferunt aliqvando terra sua qualibet ex causa peregrinatos, quum primum redierint, terramque tetigerint, pronos cadere in terram & facto signo crucis eam in terris osculari. O, inqiunt, terra Christiana ante omnes! Adeo generis sui cultus attollunt, ceterorum contemnunt.

Dette Sted hos Krantz minder, som man ser, stærkt om Absalon Pederssøns Fortælling om den Nordmand, som kom til Danzig og forundrede sig over, at Vertinden i Herberget vilde have Betaling af ham, idet han sagde, at sligt ikke var Skik og Brug i Norge og tilføiede: „O du hellige Land Norge, det første jeg faar dig at se og kommer med mit Legeme paa Landet, da skal jeg falde paa Knæ og kysse dig“.[1]

En Forfatter, der saaledes som Krantz levede og skrev i Hamburg, havde dog der neppe synderlig megen Leilighed til at høre Norge omtale, thi hans Hjemstad hørte ikke til de Hansestæder, der havde meget med Norge at bestille. Langt hyppigere maatte han derimod komme til at

[1] Norske Magasin, I. S. 96.

tænke paa Island. Netop i den anden Halvdel af det femtende Aarhundrede begyndte nemlig Hamburgerne meget ivrig at speculere i de islandske Fiskerier og at optræde som Medbeilere af Engelskmændene, der allerede længe trods vore Kongers afmægtige Forbud havde drevet en betydelig Handel paa denne fjerne Ø.[1] Det var imidlertid ikke alene med England, at Byen i denne Anledning kom i Strid. Ogsaa selve Hanseforbundet misbilligede høiligen Hamburgernes Seilads paa Island, da de tydske Stæder vilde have den hele nordiske Fiskehandel samlet i Bergen og af den Grund strængt forbøde Seilads til Stavanger, Throndhjem og andre vestlige Kyststeder i Norge, saavelsom ogsaa til de under Norges Krone hørende Øer. I 1482 klagedes heftig over denne Hamburgernes private Trafik ved Hansedagen i Lübeck, idet denne erklæredes at være til stor Skade for det fælles hanseatiske Contoir i Bergen. Man paalagde Hamburgerne ganske at afholde sig fra Island, men en af Byens gamle Chronister bemærker hertil ganske tørt: „Sollichs ist im werke nicht erfolget“. Endog Hamburgs Raad tog for Bykassens Regning Del i Handelen paa Island. I det nævnte Aar 1482 opstod ogsaa en Tumult i Byen, hvis Almue forbitredes over, at Brødet fordyredes, fordi Spekulanter „um etzlicher Eigennutz willen“ udførte for meget Korn til Island.[2] Denne Handelsfor-

[1] Selvfølgelig medførte dette voldsomme Sammenstød mellem Engelskmænd og Hamburgere. I Hamburgs Archiv, som jeg 1879 besøgte, findes saaledes fra 1485 et Brev fra Richard III. til Hamburgs Senat „de tribus navibus Anglicis prope Islandiam ab Hamburgensibus spoliatis“ o. s. v. Allerede i 1468 havde Tydskere og Engelskmænd alvorlige Rivninger om Island, Tratzigers Chronica, S. 206. Om Englændernes Handel paa Island overhovedet se fornemmelig Finn Magnussens Afhandling i Nord. Tidsskrift for Oldkyndighed, B. 2.

[2] Tratzigers Chronica der Stadt Hamburg, S. 220. Krantz behandler selv dette Oprør med stor Udførlighed og Forkjærlighed i Vandalia lib. XIII. cap. 29 sqq.

bindelse vedblev gjennem hele det sextende[1] og ind i det syttende Aarhundrede. Ligesom Christiern II. i sin Tid formedelst Pengenød under Rustningerne mod Sverige havde havt til Hensigt at pantsætte Island til Englænderne,[2] saaledes nærede Christian IV. 1645 under lignende Vanskeligheder den Plan at pantsætte det til Hamburg.[3] Den samme Konge havde imidlertid allerede dengang ved at bortforpagte Øens Handel til danske Borgere fortrængt Hamburgerne fra denne.

Krantz skjænker ogsaa Island nogen Omtale i sin Indledning til Norges Historie, men dog saaledes, at han for en stor Del ordret udskriver, hvad Adam af Bremen har at fortælle om Øen i sin 4de Bog. Hertil føier han dog ogsaa nogle selvstændige Bemærkninger, der fortjene at anføres:

„Men de engelske[4] og vore egne Kjøbmænd tillode ikke længere Folket at være i Ro og være fornøiet med sit Eget. De besøge nemlig Øen for at hente Fisk og føre med sig allehaande Kramvarer, ja indføre ogsaa vore

---

1 Anne etiam Hamburgum fas sit mihi dicere? Sane
Urbs ea non minimis excellit mercibus: alta
Quod superet fluctus & amans secet aequora puppi.
Illa etiam procul Islandas urbs aemula terras
Visit et, Oceani perrumpens iurgia, late
Puppibus excurrit. — —
(C. Erasmi Michaelii Laeti De re nautica Basiliae 1573. 4to p. 205—206).

2 Allen, de tre nordiske Rigers Historie, II.

3 Ny Félagsrit, XXI p. 107. Frederik II. tilbød under Syvaarskrigen Islandsfarerne i Hamburg at aabne dem ti Havne paa Øen mod et Laan af 100,000 Thlr., hvilket disse ikke vilde gaa ind paa. Se Instruction af 9. Januar 1565 for Syndicus Dr. Moller og Hr. Henrik v. Kroghe, Gesandter til Kongen af Danmark (i Hamburgs Raadsarchiv).

4 Vor Forfatter kjender ogsaa til Englændernes voldsomme Opførsel paa Øen (Bjørn Thorleifssøns Drab 1467), idet han anfører denne som en af Grundene til Danmark-Norges ufredelige Forhold til England. (Dania, lib. VIII. cap. 33).

Laster. Med os ynde de nu at drikke Øl og at elske Guld og Sølv. Danmarks Konge, der tillige er Norges, sender aarlig en Statholder til Øen. Der er meget særeget ved deres Sæder. Næsten alt have de tilfælles paa Konerne nær. Sine Hunde og sine Sønner elske de omtrent lige høit, ja de fattigste ville hellere give Slip paa en Søn end paa en Hund. De anse det for en Lykke for Børnene, naar de overføres til vore Lande. Jeg har selv seet unge Mennesker af begge Kjøn, bortførte derfra som smaa, hvilke med Undtagelse af Navnet intet hjemligt have bevaret, thi de have lært det fremmede Sprog og glemt sit Modersmaal."

Denne Omtale af Island bør sammenlignes med en anden og samtidig tydsk Forfatters. Dette er Ridder Martin v. Behaim fra Nürnberg (f. 1459 † 1506 i Lissabon),[1] en Sønnesøn (?) af den Mestersanger Michael v. Behaim, der i 1450 var tilstede ved Christiern I.s Kroning i Throndhjem, og hvis Optegnelser om Norge oftere have været benyttede. Den yngre v. Behaim forfærdigede i Aarene 1491—1493 under et Ophold i Nürnberg den første Jordglobus, der ledsagedes med Bemærkninger om nogle af de aftegnede Lande. Om Island heder det:

„In Ysland findet man schon weiss volk und sind christen daselbt ist gewohnheit dass man die hundt theuer verkauft und ihre kinder geben sie hinweg den kaufleuten um gottes willen auf dass die anderen brod haben.

„Item in Ysland find man menschen von 80 jahren die nie kein brod gegessen do wäch(s)t kein korn und an brod statt ist man dörre fische.

„In der insel Ysland fähet man den stockfisch den man in unser land bringet."[2]

---

[1] Geschichte des Seefahrers Ritter Martin v. Behaim nach den ältesten vorhandenen Urkunden bearbeitet von Dr. Fr. W. Ghillany, eingeleitet durch eine Abhandlung von Alexander v. Humboldt. Nürnberg 1853. Fol.

[2] Meddelelsen af denne Notits skylder jeg min Collega Prof. Dr. G. Storm.

At Krantz kan have seet hin Jordglobus, er muligt, men fuldt saa sandsynligt er det dog vistnok, at hine Fortællinger om Island have været i Omløb paa den Tid, og at de to Forfattere uafhængige af hinanden have nedskrevet det, der stemmer overens hos dem begge. Ogsaa i den engelske Literatur har man Parallelsteder. Saaledes i nogle Optegnelser af en Eventyrer Andreas Boorde, om hvem det dog ei vides, om han har besøgt Øen eller Norden overhoved. Ogsaa hos ham gjenfindes det Træk, at Islændingerne gjerne overlade sine Børn til Fremmede (they will sell there Iselond curres and gyue a way their children).[1] Denne Fortælling findes maaske i endnu ældre engelske Skrifter.

Fra det sextende Aarhundrede kjendes bestemte Exempler baade paa Islændingers Skolegang i Hamburg (f. Ex. den senere Biskop i Skaalholt, Gissur Einarssøns) og paa der bosatte og gifte Islændinger. Hyppigere end de frivillige Udvandringer have maaske de voldsomme Bortførelser af Islændinger (og Færinger) været, der fandt Sted i hine Dage, da Island var omtrent værgeløst prisgiven Englænderne og Hamburgerne.[2] I et tydsk Klageskrift over Englændernes Færd fra 1532 fortælles ikke alene, at disse tvang Islændingerne til at fiske for dem, men at de ogsaa uden videre toge Folk med sig. En Englænder Jon Breye havde ved samme Tid endog anlagt en Skandse paa Island, der var forsynet med Skyds.[3]

[1] Boordes Skrift: „The fyrst boke of the introduction of Knowledge“ udkom 1547 og er optrykt af The early English text society 1870. Hvad der findes om Norden er meddelt i Danske Samlinger, 2. R. II. S. 135 fgg. af C. F. Bricka. Det er ikke rimeligt, (hvad der jo efter Aarstallet 1547 kunde se ud som en Mulighed), at Boorde har kjendt Krantz.

[2] Safn til Sögu Islands, I. p. 675, 700.

[3] Raadsarchivet i Hamburg.

Som vi have seet, savner Krantz de ægte Kilder til Norges Historie. Man faar alle Saxos Fabler, undertiden med en og anden om Forfatterens egen Tid mindende Bemærkning, f. Ex. hvor han (Norv. lib. I. cap. 2) fortæller om den „norske“ Konge Svibdagerus: Hic ergo primus trium regnorum moderator illuxit, aabenbart med Tanke paa den saakaldte calmarske Union. Da Saxo ikke nævner Harald Haarfagre ved Navn, men kun hentyder til ham (ed. Müller p. 475 sqq.), har heller ikke Krantz noget om det norske Riges Samler, ligesaalidt som han kjender Sigurd Jorsalfarer, hvis Navn Saxo ligeledes (med Forsæt?) har holdt udenfor sin Historie. Man kan dog ikke sige, at Saxos undertiden stærkt fremtrædende Uvilje mod Nordmændene (man se f. Ex. Müllers Udgave p. 352, 503) er gaaet over i Krantz's Verk. At han optager Saxos uvillige Fortælling om Kong Sverre, hidrører nærmest kun derfra, at han intet andet har vidst om denne Konge.

Efterat vor Forfatter har udskrevet hint Sted om Sverre, har han ikke mere at øse af Saxo, og hvad han herefter kan fortælle om Norge, bliver endnu misligere, end før. Den første af Sverres Efterfølgere, han kan nævne er Haquinus (ɔ: Haakon den Gamle). Man studser, naar man ser, at Krantz gjør denne Konge til Sønnemorder (lib. V. cap. 14):

„Sive capitis mania, quae regibus nonnunqvam incidit, sive culpa adolescentis (res enim in obscuro est, male a majoribus tradita) unicum filium interemit. Nec contentus saevitia quendam etiam ex ducibus regni sui promtioribus filio conjunxit pereunti;“

men Læserens Forundring bortfalder, naar man finder hans Kilde i den Lybekske Krønike, hvor det heder:

„In deme iare cristi MCCXL let Koningh haqvin van norweghen doden den hertoghen unde sinen sone.“[1]

---

[1] Chronik des Franciscaner Lesemeisters Detmar, hg. v. Grautoff, I. S. 118.

Norges Kongerække efter Haakon den Gamle faar nu saadant Udseende (lib. VI. cap. 2 sqq.):

1. Olaus. Denne Konge angives at have ført Krig med de tydske Søstæder, hvis Kjøbmænd hentede Fisk fra Norge og bragte Meel og Øl i Stedet. Norge faar Fred ved Mægling af den svenske Konge Erik (!). Det er aabenbart, at Olaus er = Jarlen Alf Erlingssøn.[1]

2. Erik, „om hvem der i Annalerne intet findes uden det blotte Navn“, men som dog „troes at have levet i Fred til sin høie Alderdom“.

3. Haakon, hans Broder. Forfatteren ved, at denne var gift med Fyrsten af Rügens Datterdatter, og at han havde en Broderdatter. Han kommer i Krig med den svenske Konge Magnus, der overvinder ham og forener Norge med Sverige.

4. Magnus af Sverige.

5. Magnus, den foregaaendes Søn, ligeledes Konge over begge Riger, da hans ældre Broder Kong Haakon, oprindelig bestemt til Norges Konge, var død.

6. Haakon, foregaaendes Søn, gift med Margrete af Danmark. Herefter bliver Rækken rigtig.

Af norske Begivenheder i den følgende Del af Verket er imidlertid Vitaliebrødrenes gjentagne Tog mod Bergen det eneste, der har (eller rettere har havt) nogen Betydning. Saalænge ikke Herman Corners og de øvrige lybekske Krøniker vare udkomne i Trykken, var nemlig Krantz, der har øst af disse, Hovedkilden til deres Historie, men efter de nævnte Krønikers (og de islandske

[1] Endnu i vort Aarhundrede har en tydsk Lærd paa en Maade, der mærkelig ligner Krantz's Feiltagelse, beriget Norges Kongerække med en ny Konge, atter en Olaf. Det er Grautoff (Historische Schriften, B. 2. Lübeck 1836, S. 286), der gjør Hr. Olaf Nilssøn (1455) til Konge af Norge!

Annalers) Offentliggjørelse har hans Compilation tabt sin Betydning. En feilagtig Angivelse af Tiden for det sidste af disse Angreb, hvor Krantz istedenfor 1429 angav 1439 — det er et af de meget faa Aarstal, man finder i hans Norvagia — voldte naturligvis Forvirring, og denne Misforstaaelse gik meget længe igjen hos vore Historikere. I Erik af Pommerns Historie synes han ellers mærkelig nok at have hørt noget om Amund Sigurdssøns Opstand, der jo ellers aldeles ikke omtales hos nogen anden Chronist end alene den for faa Aar siden fremdragne Carsten v. Gherens Krønike, og hvis Historie forøvrigt alene hviler paa Diplomer. Han siger nemlig i Anledning af Engelbrekts svenske Opstand: Videri regi visum est in Dania atque Norvegia similes motus consurgere. (Dan. lib. VIII. cap. 20), en Bemærkning, som Huitfeldt har optaget (Folioudg. S. 803).

Af Erik af Pommerns Historie har Krantz ellers endel negative Fortjenester. Navnlig er det ham, der har bragt de uhjemlede Rygter i Omløb om, at denne Konge skulde have mishandlet sin Dronning. Krantz har i Henseende til Philippa været saa uvidende, at han endog gjør hende til en portugisisk Prindsesse.[1]

Til Christiern I.s Historie har Krantz mange vigtige Bemærkninger.

I Saxonia (lib. XI. cap. 16) fortæller han om Eventyreren Marcellus uden dog at vide noget om dennes Optræden i Norden og hans Forhold til Throndhjems Erkebispestol. Det er ikke vanskeligt at se, at Krantz's Kilde har været den Lübekske Krønike (Grautoffs Udg. II, S. 48—50); men det kan mærkes, at Krantz ikke optager

---

[1] Vandalia lib. XI. cap. 19. Feilen gaar igjen bl. a. hos Kantzow, Pomerania hg. v. Kosegarten, Greifswald 1816, I. S. 452.

Beretningen om, at Marcellus var Engelskmand, hvorved Antagelsen om, at han var Tydsker, synes at vinde i Sandsynlighed. Muligens har Krantz været kjendt af Forf. af den anonyme Series Archiepiscoporum,[1] da begge om Marcellus benytte samme Udtryk: falsarius.

I Norvagia (lib. VI. cap. 12) finde vi en Beretning om Hr. Olaf Nilssøn og hans Undergang i Bergen (1455). Her er Forf. ikke ilde underrettet, og dette Sted er derfor ikke uvigtigt. Hans Fortælling om Hr. Olafs Hustru, Fru Elisa, at hun seilede *velo purpureo, cui inerant arma Norvegiae*, har som bekjendt fremkaldt urigtige Forestillinger, om, at Norge allerede dengang havde eget Flag.[2]

---

[1] Monumenta hist. Norvegica, udg. af G. Storm, p. 191. Det være mig her tilladt at gjøre en Bemærkning til et andet Sted, hvor Prof. Storm har omtalt Marcellus, nemlig i Christiania Vidensk. Selsk. Forhandl. 1880, No. 14, S. 14. Det udtales her som en Formodning, at Marcellus er den, der har lavet det bekjendte Brev, i hvilket Magnus Erlingssøn skulde have skjænket Norges Rige til St. Olaf. Dette er mig af mere end en Grund umuligt at tro. Ganske vist er Marcellus's Person ikke for god til, at Mistanken jo kunde rettes imod ham. Men der maa tages Hensyn til den Partistilling, som M. indtog og nødvendig var henvist til at indtage, og til hans Historie overhoved. Han har i det Hele ikke opholdt sig længere i Norge end et Par Maaneder i 1450, da han kom herop i Christiern I.s Følge og derpaa reiste til Rom. Ubekjendt som han var med Land, Folk og Sprog, har han neppe i den korte Tid indladt sig paa at drive de historiske Studier, som Forfalskningsbedriften dog nødvendig forudsætter. Og fremfor alt maa erindres, at hin Forfalskning jo aabenbart er skeet for at indskrænke Kongemagten. Det er da ikke rimeligt, at Marcellus, der var Kongens Creatur og alene gjennem ham havde noget at haabe i Norden, skulde benytte sin Øvelse som *falsarius* til at skade sin Patron og støtte et Cleresi, som fra første Færd af viste den største Ulyst til at have noget med ham at bestille. Da Mødet i Skara, hvor det falske Brev maaske tør være fremlagt, afholdtes 1458, var Marcellus (opgiven som Kongens Candidat til Erkestolen) neppe tilstede, men vel hans heldigere Rival Olaf Throndssøn. Af Handl. rör. Skandin. Historia, B. 32, S. 416 ser jeg dog, at han ikke var langt borte, idet han 15de Jan. 1458 drev Afladshandel i Jønkøping.

[2] R. Keyser, Samlede Afhandlinger, S. 472 fg.

Krantz's øvrige Verker indeholde adskilligt til Kong Christierns Historie paa de Punkter, hvor denne berører Tydskland. Den særdeles gunstige Opfatning, som Krantz har af denne udentvivl for strængt bedømte Mand, fortjener Opmærksomhed. Han er for ham *rex optimus* (Dan. VIII. cap. 38), og han paastaar (i Saxonia), at havde Kongen forstaaet at være en god Husholder, „hvilket er meget vanskeligt at være i de nordiske Lande" *(si rerum suarum ordinem tenuisset, quem tamen in regnis aqvilonis difficile est servare)*, vilde han have indtaget en høi Plads ei alene for sin Tid, men for Aarhundreder. Allerede Langebek har været opmærksom herpaa i sin lærde og indholdsrige „Jubel-Tale" over Christian I.

Det er bekjendt, at Bergen 1476 hjemsøgtes af en stor Ildebrand, ved hvilken hele Tydskebryggen gik op i Luer. Branden er omtalt saavel i Lübecks Krøniker,[1] som i andre Kilder.[2] Derimod har man stedse hidtil overseet, at der ogsaa hos Krantz findes en endog interessant Beretning om denne Begivenhed. Den staar i Forfatterens Vandalia (lib. XIII, cap. 12) og lyder saaledes:

Eodem tempore per negligentiam incuriosae familiae Bergis, emporio Norvegiae, perierunt incendio mercatorum casellae. Ibi ingens multorum de Vandalicis urbibus civium spes intercidit, inaestimabili rerum damno, dum promptuaria mercatorum cum scripturis obligationum pariter interirent. Tantum valet unius aut paucorum capitum socors vinolentia. Cremabilis materia ex lignis congestae domus, trabibus supra se collocatis, quo more et in Alpibus positae domus rusticae videntur.

Havde Krantz været i Norge, vilde han neppe have kaldet de store Gaarde paa Tydskebryggen *casellae*. De Bonde-

---

[1] Die lübeckischen Chroniken in niederdeutschen Sprache, hg. v. F. H. Grautoff, II. S. 381—382. Cfr. Chronicon Sclavicum ed. Laspeyres p. 305—306.

[2] Norske Magasin, I. S. 58, 544 og J. C. Berg i Samll. t. N. F. Spr. og Hist. V. S. 631.

huse af Træ i „Alperne“, som han omtaler, have vel været Schweizerhuse, som han har seet paa sin Reise til Italien.

Hvad forøvrigt Branden angaar, haves ogsaa i en endnu utrykt Krønike en Efterretning om samme, der er den bedste af alle. Karsten v. Gheren siger nemlig:

„Des dinxtedages nachtes na natiuitatis Marie op den X dach Septembris vorbrande Bergen in Norwegen van enem egen fure van der Apostelen kerken an beth an de Suterstrate unde Schraderstraten myt des hilligen cruces kerken. Wart nichts geberget. Id quam vnvorsichtlyken tho vth den Weterleven van husern Brun unde Hans Calueswynkel. Untellik gud visch etc. vorbrende van midnacht wente tor vespertii d. Dar na worden de ooplude eens mit den Rikesrederen de to behorde de tufft unde buveden wedder na lude der eendracht XIII ellen bade unde nicht hoger unde III leddige tufft stan, dar scale de kopman vor antwerden.

Hvad angaar Nordens Historie under Kong Hans, har jeg allerede omtalt Spørgsmaalet om Krantz's Forhold til Heming Gad. Til den nævnte Konges Historie finde vi forøvrigt Beretninger om hans Bryllup 1478 (Saxonia lib. XII. cap. 23),[1] forskjellige Ting om Forholdet til England, om Ditmarskerkrigens Historie, om Junker Jacob af Oldenburg,[2] Beretninger om Svenskekrigen, noget om Povel Laxmands Drab, om Dronning Christinas tydske Reise o. s. v. o. s. v. I Skildringen af Svenskekrigen har allerede Krantz den Feil, som siden trofast gjentages gjennem Aarhundreder, at det var Prinds Christiern (II.), der bragte de kort efter Ditmarskerkrigen udbrudte Uroligheder i Norge til Ende. Derimod har han vidst Besked om, at denne (Knut Alfssøns) Opstand var fremkaldt gjennem svensk Paavirkning.

Til Beretningen om disse Begivenheder slutter sig forøvrigt følgende paafaldende Notits (Svecia lib. V. cap. 44):

---

[1] Hertil slutter sig B. Møllmanns Dissertats af 1771: Feminae Haunienses inter nuptiarum solennia 1478 temere suspectae.

[2] Se min Afhandling „Didrik Pining“ i Norsk hist. Tidsskr. 2 R. III. S. 233 fgg.

— „Traxere Sveci secum in rebellionem Norvagios multos. Ceterum inventi sunt in illa gente, qui fidem regi suo implerent, passi obsideri. In quibus spectata fides militis, qui ante annos aliqvot, regia dictante sententia, manum perdidit, et jamnunc sollicitatus, etiam armis impulsus, flecti a fide non potuit.“

Hertil har Annerstedt bemærket, at Forfatteren maa tage Feil: alle af Hr. Knut Alfssøn beleirede Fæstninger overgave sig med Undtagelse af Baahuus, og her var Hr. Henrik Krummedike Slotsherre, en Mand i Kongens høieste Naade, om hvem det maa ansees for givet, at han ingenlunde havde lidt en saadan Straf.[1]

Saa skulde man ogsaa tro. Men ikke destomindre er det dog givet, at Krantz her har sigtet til Henrik Krummedike, og at der er noget sandt i, hvad han fortæller om ham. Thi hvad, saavidt mig bekjendt, alle Historieskrivere (deriblandt Allen) have overseet: Henrik Krummedike havde — udentvivl i dette Felttog — mistet sin ene Haand.[2] Det var altsaa som Invalid, at han siden vandt sin store Seier ved Nakskov over Lübekkerne. Dette forklarer da ogsaa, at Hr. Henriks Haandskrift i de fra ham bevarede Originalbreve har et helt besynderligt, altid let gjenkjendeligt Udseende, thi han har altsaa maattet skrive med venstre Haand. Men derimod er det vel, som Annerstedt mener, ikke vel tænkeligt, at Hr. Henrik er bleven „dømt af Kongen“ til at miste sin Haand. Et Rygte om noget saadant maa dog altsaa have været udbredt og troet paa den Tid, fremkommet ikke usandsynligt i Anledning af den Uvilje, som Knut Alfssøns

[1] Scr. Rer. Svec. III. 1, p. 283.

[2] Det oversete Brev herom findes i Danske Magazin, V. S. 108 fgg. En dansk Eventyrer Christiern Hansen, „Præst og Vicecomes Palatinus“, minder her Kong Christiern II. om Velgjeringer og Løfter, som denne havde vist ham i sin Ungdom (udentvivl i hin Krig) og fortæller videre, at han strax derefter maatte følge Hr. Henrik Krummedike til Bahus, „for hans Haand var afhuggen“.

Mord og maaske ogsaa andre Handlinger havde paadraget Henrik Krummedike.[1]

Udgivelsen af Krantz's Verker over Nordens Historie vakte naturligvis stor Opmærksomhed i de paagjældende Lande. Christian III., til hvem Eppendorf havde dediceret sin Udgave, lod strax bestille 200 Exemplarer af Verket (150 af den latinske Original og 50 af den tydske Oversættelse),[2] saa at dette er blevet udbredt i Danmark i talrig Mængde, og af mange Vidnesbyrd kunne vi se, hvor læst det er blevet, og hvor anseet Krantz's Navn længe har været. Erasmus Laetus har f. Ex. følgende Lovord til Forfatteren og hans Hjemstad Hamburg:

— — — Utque etiam non desint caetera laudi,
Ingenuae, doctos pretio dignatur, eosque
Et colit et magnis convestit honoribus. Illa est
Cui pridem celeber cumulabat Krantzius urbi
Nomina clara, quod historiis et regna virosque
In Boream versos & Vandala litora multo
Complexus splendore siet: cui Phoebus Apollo
Ingenium praestans, quod prendere maxima posset
Ut facili comprensa extollere scripto
Sufficiat.[3] — — —

Som bekjendt var Saxo allerede i 1514, altsaa endnu medens Krantz levede, lykkeligvis bleven reddet fra Undergang gjennem Christiern Pederssøns Udgave. Var ikke dette skeet, vilde Krantz have faaet en overordentlig Betydning for alle Tider, han havde da været ligefrem en Hovedkilde

---

[1] Ved samme Leilighed kan anføres et andet Træk om Henrik Krummedike, som ligeledes pleier at oversees. I Sceppers Christierni II responsio ad articulos Lübecensium fortælles der om ham (Lit. S. II), at han havde samlet sig en stor Formue ved at plyndre Skibbrudne: Henricus Cromdycius eques Danus supra octoginta milia (!) aureorum e naufragiis nactus est.

[2] H. F. Rørdam, Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen, I. S. 21.

[3] De re nautica, p. 207.

for den danske Middelalders Historie. Nu var hans Værd allerede før Udgivelsen i væsentlig Grad formindsket. Imidlertid var han længe vigtig nok, og det skulde fylde en lang Liste, ifald man vilde opregne alle de Forfattere, hos hvem man fra Petrus Olai og Hamsfort af sporer Læsningen af Krantz. Ogsaa til Norge strakte han naturligvis sin Indflydelse; vi mærke den hos Jens Nilssøn og Peder Claussøn, men endnu mere i den Bergenske Rimkrønike. Udlændinger udskrev hans Feil, og Seb. Münsters Cosmographia er et Exempel blandt mange paa, hvorledes den falske norske Kongerække, vi ovenfor have omtalt, længe kom til at vandre om fra Land til Land. Denne samme Kongerækkes mange Feil bringer Anders Vedel til i sin Oversættelse af Saxo (S. 407, der, hvor han selv har indflettet en norsk Kongerække) at udbryde i følgende Ord: „Hvo, som denne kongelige Herrestamme vil holde mod den norske Krønike, som Crantzius skrev, da kan han letteligen see, hvorledes hans Digt hænger sammen, og hvor mange mærkelige Kongers Historie han haver gaaet forbi, som burde ingenledis at være udelykte og forgjette.“[1]

Som rimelig kunde være, og som jeg allerede gjennem et Citat af Messenius foreløbig har antydet, fik Krantz's Verk, da det var trykt, ikke den bedste Modtagelse i Sverige. Kong Gustav Vasa, der overhoved var en meget ømtaalig Læser af Skrifter, der vedkom Unionstiden, og som endog om Olai Petri sandhedskjærlige og hæderværdige Krønike fældte den Dom, at „then icke mycket duger“,[2] kunde naturligvis endnu mindre finde Behag i Krantz. Han udtaler sig herom i en Svarskrivelse (af

[1] Samlgn. Norges gl. Love, IV. S. 457.

[2] Skriftelige Bewis, hörande til Swenska Kyrchio-Historien eller Biskops Chrönikan, Ups. 1716, 4to, S. 100.

1554) paa et Brev, hvori den landflygtige Olaus Magnus havde omtalt sin Broders Historie for Kongen, og Ordene ere: „Och twiflar oss, at I wäl hafwer läset then Albertum Krantz, Saxonem Grammaticum och andre Städerske Scribenter och Historicos, the doch både med krig och orättmätige Skriffwelse och Chrönicker ganska hårdeligen oss Swenske och wårt Fädernesland förfölgdt hafwa“.[1]

Krantz's Skrifter om Norden, der i det sextende Aarhundrede flere Gange optryktes, findes nu hyppigst i en Frankfurter-Udgave i Folio fra 1575. Denne Udgave ledsages af Aftryk af nogle flere latinske Kildeskrifter til Nordens Historie, nemlig Ditmarskerkrigens Historie af Christianus Cilicius Cimber (Henrik Rantzau) samt Jacob Zieglers Scondia og samme Forfatters Skrift om Christiern den andens Grusomhed (det Stockholmske Blodbad).[2]

Af senere Forfattere, der have været paavirkede af Krantz, er David Chytræus i Rostock den mærkeligste og kan betragtes som hans Fortsætter. Chytræus, der ligesom Krantz egentlig var Theolog, skrev ikke særlige Verker over Nordens Historie, men han tager jevnlig Hensyn til denne i sit Verk: Chronicon Saxoniae et vicinarum aliquot gentium, der, ligesom dens Navn er optaget efter et af Krantz's Verker, ogsaa begynder, hvor denne

[1] Sammesteds S. 89. Selvfølgelig kjendte Olaus Magnus, ligesom Broderen, vel Albert Krantz. O. M. omtaler ham ogsaa paa to Steder i sin Hist. de gentt. septt. (ed. Romae 1555, p. 168, 325), men uden nogen Uvilje.

[2] Begge de to sidste Skrifter ere i den senere Tid paany udgivne i Sverige: Scondia (efter Originaludgaven, hvori findes et og andet, der er forbigaaet i Frankfurter-Editionen) af H. Hildebrand i „Geografiska Sektionens (af det svenske Sällskap för Antropologi och Geografi) Tidskrift“, B. 1. (cfr. mine Bemærkninger i D. Meidells Norsk Maanedsskrift 1884, S. 275—276), — og Skriftet om Blodbadet i Scr. Rer. Sv. III.

endte (med 1500), og efterhaanden gjennem flere Udgaver førtes ned til 1599. Ved Siden heraf forfattede han også en „Vandalia“ og en „Metropolis“, ligeledes i nøie Tilslutning til Krantz's Verker af samme Navn.

I Henseende til Kjendsgjerninger er Chytræus, der jo ogsaa her kun beskjæftigede sig med sit eget Aarhundrede, paalideligere og nøiagtigere end sin Forgjænger. Men idetmindste for Nordens Vedkommende er han alligevel af mindre Vigtighed som Hjemmelsmand, thi fra det sextende Aarhundrede flyde, som Enhver ved, de egentlige og ægte historiske Kilder saa langt rigeligere end for de foregaaende. Mellem hans mindre Arbeider af historisk Art kan nævnes hans mange Taler over afdøde Samtidige, saaledes over den danske Prindsesse Elisabeth, Frederik I.s Datter og Christian IV.s Bedstemoder († 1586).[1]

Chytræus stod i megen Berøring med Danmark, til hvis Universitet han i sin Tid modtog en Kaldelse,[2] og i jevnlig Brevvexling med nordiske Videnskabsmænd, hvorom hans efterladte Brevsamling endnu indeholder talrige Vidnesbyrd. Saaledes havde han ogsaa literære Forbindelser med Nordmænd, deriblandt med Biskop Jens Nilssøn i Oslo.[3] Til en anden i Oslo bosat Mand, hvem han kalder

---

[1] Om Chytræus som Historieskriver se foruden den udførlige Biographi: David Chytræus v. Otto Krabbe, I—II, Rostock 1870, ogsaa den grundige Recension af samme Skrift i Gött. Gel. Anzeigen 1870, II. S. 1881—1907 af Ludvig Geiger.

[2] H. F. Rørdam, Kbhvns Univers. Historie, I. S. 272—273.

[3] Dr. Y. Nielsen har i sin fortjenstlige Udgave af J. N.s Visitatsbøger og Reiseoptegnelser (S. LXVIII) citeret et Brev fra Chytræus til Biskopen. Hertil kan her føies en interessant Notits, der forekommer i Chytræi Chron. Saxoniae (Lips. 1593. Fol. p. 120): Adjungam brevem Norvegiae designationem non alio consilio qvam, ut viros doctos in Norvegiae et in his Andream Fossium, episcopum Bergensem, & Joannem Nicolai, vatem vero Deo et Musis carum, episcopum Asloensem, et alios patriae amantes, invitem, ut integram aliqvando Norvegiae chorographiam, accurate elaboratam, cum exteris communicent.

„Simon, syndicus Asloensis“, men som nu neppe kjendes, henvendte han sig 1588 (Epp. p. 827) for at faa Oplysninger „de motibus Norwegie sub Christierno I.“ og „de bello a Christierno II. circa-a. 1502 oppresso“. Tidligere havde han søgt, men, som det synes, ikke faaet Oplysninger om de samme Ting hos Cantsleren Chr. Friis (til Borreby), da denne tidligere havde været ansat i Norge (som Lensherre i Throndhjem). Denne Simon Syndicus maa da formodentlig have været en i Historien bevandret Mand.

SMAASTYKKER.

6.

Nogle utrykte Optegnelser af P. F. Suhm.

Schmettow blev afsat.[1] Den fornemste Grund var, at han vilde forsvare den nationale Milice. Jeg har læst hans Memoire derom, som var grundig og vel skrevet. Han var en brav General, ja den eneste, vi havde, activ og ærlig, men havde formeget fulgt St. Germain og var for færdig til at afsætte adskillige Officerer, stolende formeget paa Obersternes Relationer. Derfor var han heller ikke almindelig elsket i Norge. Han var ellers Deist og havde hjulpet med at fordærve Kongens Religion.

Feddersen blev afsat[2] uden Pension alene, fordi han havde taget sig Borgerne an.

Reventlow afsatte Rantzau[3] som Stiftamtmand i Throndhjem, en slet og uduelig Mand, og indsatte Grambow,[4] en fornuftig og flittig Mand, men som Tiden viste at være interesseret.

1771, 14. Jan. blev Forstamtet i Norge, som havde været til stor Skade, ophævet, dog bleve de smaa Betjentere

---

[1] Som commanderende General i Norge 1767.

[2] Som Præsident i Christiania 1767. Se om ham A. Collett, En gammel Christiania-Slægt, S. 111 fgg.

[3] B. Moes Tidsskr. f. d. n. Personalhistorie, II. S. 197. Norsk Hist. Tidsskr. 2. R. II. S. 115.

[4] Diderik Otto v. Grambow, f. 1732, Stiftamtmand i Throndhjem 1766—30. Juli 1772, da han forflyttedes i samme Egenskab til Christiania, hvor han døde 15. April 1773. Se om ham H. Steenbuchs Mindetale i Willes Samling af Minde-Taler holdne i det Kgl. Norske Videnskabers Selskab. Kbhvn 1805. S. 77—132.

ved Magt, hvilke egentlig havde gjort den største Skade. Odelsretten blev saa indskrænket, at man kan sige, den er halv ophævet, udentvivl til Landets Tab.

I Norge var en meget brav Vicestatholder Benzon,[1] en gammel, sindig og retskaffen Mand. Vel har han aldrig udrettet store Ting til Norges Bedste, men han har holdt Landet i en jevn Gang og afværget meget ondt. Han er meget karrig, som sømmer sig lidt for en saa stor Embedsmand.

L. Daae.

7.

Breve Chronicon Ringsagerense.

I nærværende Tidsskrift (I. R. IV. S. 491—498) har jeg meddelt en liden Krønike, der fandtes nedskreven i et det Throndhjemske Videnskabers Selskab tilhørende Exemplar af Missale Nidrosiense, og ved samme Leilighed henledet Opmærksomheden paa forskjellige andre bevarede Exemplarer af dette Missale, hvori historiske Antegnelser forefindes.

Her meddeles nogle lignende, men noget yngre annalistiske Notitser, der findes i et Exemplar af samme Missale, hvilket nu tilhører det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, men tidligere har tilhørt Ringsager Kirke. Exemplaret har, som ovenfor vil sees, i 1520, altsaa Aaret efter at Bogen udkom, været anskaffet for Kirkens Regning, men er senere bleven bevaret i Præstegaarden og har, da det var forsynet med et Calendarium, ligesom opfordret Præsteskabet til deri at notere forefaldende Begivenheder.

Paa den indvendige Side af Bindets forreste Plade findes:

Denne effterne Eedt haffuer Norgis Riges Adell Biscoper, Laumendt, Prelater och Cannicker, Prouister och

---

[1] Afsat af Struensee 1771 og døde 1775.

presther, Borgemesther och raadt, Lennsmender och menige almue epther som Erliigh och Welbiurdige Herre Niels Kaasz Kong Maietz[t] Candtzeler, denn for thennom oplæsth haffr. Suorne paa hoffuitstaffnenn wid Aggerhusz den 8 dagh *junij* Anno domini *1591.*

Vi loffuer och suerge denn stormectigste högbaarne försthe och herre, Herr Christhiann then fierde, Danmarckis och Norgis wdualde Konningh att wære hans Maietz[t] huldt och thro, och som lydighe hörsomme, ærekier, throfaste, wndersaatte at wære hans Maietz[t] som wor allernaadigsthe herre och Konningh hörige, lydactige, fölgactige och bestandighe, som Erliigh thro wndersaatte bör att giöre emodt theris rette herre och Konningh och ingenledis lade osz beueghe thill noget andit fremmede herschap, ditt wære sig huem som helsth di wære kandt, men wdi alle maade wide och ramme hans Maietz[t] gaffn och besthe och hans Maietz[t] schade och fordærffuelse hindre och affuende epther wor ydersthe macth, forstandt och formue saa sant hielp osz Gudt och hans hellige ordt.

---

14. Januarii 76 visitavit hoc templum reuerendus vir D. Magister Joannes Nicolaj.[1]

Sve. Nic. Halland.

Possessor est verus hujus libri, est ecclesiae ringisager 1520.

1604 1 Jan. døde Hustru Anne paa Samsal.
1594 4 Jan. døde Fru Marin Bielcke.
1602 25 Jan. døde Hr. Oluf Prest paa Øier.
1601 Mai 7 (?) bleff Pulpituren opsat, anden Dagen Prædikestolen.

---

[1] Cfr. Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, udgivne af Dr. Y. Nielsen, S. XXXI.

1601 7 Jun. døde velbyrdig Jørgen Krukou til Tierne (oc vaar trinitatis Søndagh) paa Tierne orlig mellom 4 och 5 och bleff begraffuen 12 Julii.

1537 Vigilia Johannis blef Bisp Mogens fangen i Hammer.

1601 Jule Aften døde S. Her Matz Gram paa Fron, bleff begraffuit anden Jule Dag.

1602 23 Jun. døde velbyrdig Christen Thorbensen paa Ulvind oc bleff begrauen 4 Julii.

Anno 1610 ultimo Julii hanc ærumnosam vitam cum beatiore commútavit venerandus et praeclarus vir D. Haqvinus Magni f., qui magna laude, majori felicitate, maxima auditorum salute, Vangensis Ecclesiæ gubernacula administravit annos 21. In eius locum suffectus est modernus pastor eruditus vir D. Michael Andreae. Deus det incrementum, ut ita praesit, unde multorum resultet salus.

Anno 1618 19 (?) Aug. kom min gamble Hossbond Welb. Enewold Krusse i fra Aggershuss, och i hans Stæd da kom Welb. Jenns Jull til Kielgaard.

Anno 1620 da komme mine Disciple Jørgen, Otte och Thyge Krusse ind i Riget efter de haffr werit uden lands i sex Aar.

Anno 1620 kom welb. Claus Daa fra Thronhiemb.

Anno 1619 waar Welb. Knud Urne och hans kiere Frue her paa Rigsdagen och samme Aar resignerede Bergenhuus Len, cujus successor Canuthus Gyldenstierne.

Anno 1624 den 24 Augusti begynte Opsloe Bye at afbrende omb Aftenen och warede 3 Dage.

Anno 1639 om Vinteren døde hederlig og høilærde Mand Mester Niels Simensen Glostrup, Biscop offer Opsloe og Hammer Sticht och i hans Stedt komb H. och Hoylerde Mand M. Oluf Boesen denn thidt Lector udi Christiania och efter hannem M. Hennig Stochflett.

Anno 1642 omb Sommeren bleff Erlig och Velb. Mand Hannibal Sehestedt Statthold er her i Norge udi Erlig og Velb. Mands Hr. Christopher Urnis hans Stedt, som samme thidt nederreiste thil Danmark och fich der Forlening. Samme

Aar var for[ne] guodhe Herrer her paa Ringsagger. [Efter Velb. Hannibal Sehested komb Velb. Gregers Krabbe 1651.

Anno 1627 begynte den nedersaxiske Krig inter Evangelicos et catholicos, duce Evangelicorum Christiano Daniae rege 4to. Och gich samme Krig lycheligen i det første Aar à parte Lutheranorum. Men det andet Aar haffde Catholici stor Fremgang, komme offr Elffuen indtoge Holsten og Jutland. . . . . Deus clementer provideat, nec pusillum suum gregem prorsus supprimi patiatur sed potius oppressum erigere et florere dignetur. Amen.

Anno 1628 Incolae Stralsundenses ab exercitu Caesariense duriter obsessi. Ope tamen divina imprimis denique assistentia Regis Daniae et Svetici liberati inque eorum patrocinium recepti.

Anno 1591 obiit Magister Franciscus Berg Episcopus Asloensis et Canonicus Ripensis Aetat. 125.[1] Ipsius Successor Magister Joannes Nicolai Asloensis qui obiit Anno 1600 een Onsdag Morgen. Efter hannom bleff Biscop Mester Anders Bentssen Dallinus den thid Hoffpredicher paa Kjøbenhaffns Slott. Efter hannem bleff Biscop Mester Nicolaus Claudii Senningius den onde Biscop kaldett, qui obiit Anno 1617. Cujus successor M. Nicolaus Simonis Glostrupius (den guode B. kaldett) qui obiit Anno 1639 die 6 Januarii. Ipsius successor Magister Olaus Boetius Danus.

Her Mortenn paa Næss døde 1593.

Her Christen i Gudtzdal døde 1617 paulo ante festum Nativitatis, in ejus locum constitutus est filius eius Johan. Christierni. Circiter id tempus obiit Dnus Christophorus in Lier, quem ajunt arte incantatoria periisse.

1652 denn 14 Februarii om Natten bleff mestenn Skieen Bye afbrent.

Jeg Alf Pedersøn Sognepræst til Ringsagers Menighed er fød udi Christiania Anno 1627 paa den første Pintzedag under hoymessen, døbt hellig Trefoldigheds Søndag. Min Fader var den hederlig och hoylærde Mand Doctor Peder Alfsen, medicus

---

[1] Cfr. Biskop Jens Nilssøns Visitatsreiser, S. LVII.

till Bergen, canonicus udi Christiania og Laugmand udi Trunhiemb. Min Moder var den ærenrige och gudfrygtige Quinde Anna Jacobsdatter, Læsemesterens Daatter udi Odense i Fyen, nemlig Mester Jacob Wolf. Disse mine Forældre hensofuede udi Herren till Trunhiemb och findisz begrafne udi Domkirken sammestedsz. Mine salige Forældre holdt mig udi Trunhiembs Schole till annum 1648, reiste jeg neder til Kiøbenhafn med Rectoris scholae Nidrosiensis M. Andreae Claudii Academico testimonio och strax blef dygtig kiend at annammes udi de hæderlige Studenters Tal, Rectore Magnifico Doctore Johanne Suaningio och der sammesteds continuerit och fortsatte mine studia till annum 1651 (som mine testimonia videre skal udvise) under private praeceptore Mag. Thoma Bangio. Anno 1651 Hellig Trefoldigheds Mandag reiste jeg fra Kiøbenhafn til Trunhiemb. Den Tid, jeg hjem kom, vaar Trunhiemb mesten afbrent, undertagende nogle faa Huse ved Domkirken. 1652 blef jeg Her Iensis Capellan paa Ringsager, strax afstod han mig sin Præstegaard. Samme Aar stod mit Bryllup med Hr. Iensis Stifdatter, ærenrige och gudfrygtig Pige Margreta Pedersdatter. Hendes S. Fader var den hederlig og vellærde Mand Her Peder Christensen, Sogneprest paa Slire udi Valders, hendes Moder var den ærenrige og gudfrygtige Marta Bertelsdaatter. Min Kiereste Margareta er fød Anno 1627 S. Margaretæ Dag. Var fem Aar der hun kom hid til Ringsager med sin S. Moder, som vaar Salige Her Iensis Hustrue paa Ringsager, efterat hun tilforn havde været gift med tuende hederlige Mænd paa Slire udi Valders.

Anno 1652 denn 10 Julii om Morgenen affbrende Ringsagger Prestegaard gandsche, undertagendis enn Bøe, ett Fæhuuss och enn Badstue. Samme Dag var nogle gange Ild udi Kirchetagett och udsluktis mest af sig selv.

Anno 1652 omb Sommeren bleff Ringsagers Kirkespirer opbygt af Værner Olsen, en Prestis Søn af Næs Sogn her paa Heidemarken.

Imellem den 9 og 10 Dag Julii 1637 døde S. Velb. Jomfru Margrette Brochenhuus paa Hoffuindsholm och bleff holden Ligprædiken i Næs Kirke den 13 Augusti af Her Jens

Christophersen Sogneprest paa Ringsager och siden hidført till Rinsager Kirche den 26 Februari 1638 her nedersat.

Ao. 1652 dom. 10 Trinit. begynte Hr. Alff Pederssøn sin Capellans Tieniste och tiente 14 Aar. Ao. 1666 Dom. 10 Trin. begynte Her Alf Pederssøn sin Sognepræstis Tieneste och ellersz tiente i de 14 Aar tanquam vice pastor, men formedelst S. Hr. Iensis Venners Foregifvende ikke udi hans Liffs Tid vilde afstaa sit Kald uden for sin Søster Mand, Her Mads paa Biri.

Anno 1697 d. 7 Julii Kl. 1 om Natten døde Hr. Alph Pederssøn Sogneprest til Ringsager udi Velærv. Proustens Hr. Hannibal Knudssøns til Næss's Nærværelse, som hannem da betjente och hafde et meget gudeligt och saligt Endeligt udi hans Alders 70 Aar 1 Maaned 2 Uger.

Ao. 1702 blefv Mag. Povel Riis, som paa 8de aars tid hafde været Sogne Præst paa Lister i Christiansands Stifft, kaldet til Ringsagers Menighed. 1703 Dom. 2 Trinit. introduceret.

Successor Mag. Boe Hanssøn døde 1706 d. 17 Novembr. Klochen 5 om Afftenen. Han hafde været Præst her i 26 Aar, Capellan i 21 och Sogne Præst i 5, døde i sit Alders 51 Aar.

L. Daae.

8.

Fra Bergens Skole.

De politiske Skolehistorier i Bergen i 1826 er ikke uden Interesse, da enkelte af vore mest fremragende offentlige Mænd spiller en Rolle i dem. De har — saavidt vides — ikke været fremdragne for Offentligheden før nu, da Dr. Y. Nielsen i sin Norges Historie efter 1814 [1] har hentydet til dem. En af Deltagerne har i sin Tid fremstillet dem for mig i sin Fuldstændighed. Jeg havde ikke Anledning til at notere paa Stedet, hvad der blev fortalt, men jeg vil forsøge at give det igjen, som det har bevaret sig i min Hukommelse.

[1] S. 152.

17. Maj 1826 fejrede Mesterlektianerne i Bergen ved et Lag. Den nye Rektor, Hans Holmboe, der selv paa denne Tid hørte til de ivrige Patrioter, havde givet sit Minde hertil eller i alle Fald ikke sat sig imod, at det skede. Efter Laget var man naturligvis lystig, og Tanken om Gadespektakler laa nær. Der blev Tale om at slaa Vinduerne ind hos en eller anden, uden at dog noget saadant skede. Men under denne Tale kom den øverste Mesterlektianer L. K. Daae til at ytre, at „om man skulde slaa Vinduerne ind hos nogen, saa maatte det være hos Stiftamtmanden", Chr. M. Falsen, der havde sin Bolig i Klosteret, det senere „Hotel de Scandinavie". Daaes uoverlagte Ytring blev rapporteret til Stiftamtmanden, der øjeblikkelig tog sine Forholdsregler og i Egenskab af Skolens Efor nedlagde Forbud mod, at en Discipel, der umiddelbart før sin Afgang til Universitetet kunde gjøre sig skyldig i en saadan Adfærd, blev dimitteret. Rektor Holmboe lod sig ikke imponere, men erklærede, at Dimissionen hørte under hans Embede og var Eforatet uvedkommende, samt at Daae som Skolens dygtigste Elev skulde dimitteres. Der var dog en Hage ved Tingen, da Daae ikke havde den lovbestemte Alder, og der maatte søges Tilladelse til, at han blev dimitteret, før han havde naaet den. Denne Ansøgning var nok endnu ikke sendt, men Holmboe maatte antage, at den — mod alle Regler — kunde blive afslaaet, naar den fremkom med en misbilligende Erklæring fra Eforatet. Stiftamtmanden lod det ikke blive med det Skridt, han havde gjort, men forlangte af Rektoren, at Deltagerne i 17. Maj-Laget skulde have en Refselse. Her kunde Holmboe ikke undslaa sig, uagtet han jo paa en Maade var medskyldig. Det skede da paa den Maade, at han samlede den øverste Klasse og holdt en Tale, der af min Meddeler erklæredes for et rent Mesterstykke, hvori han egentlig ikke refsede Disciplene for, hvad der var skeet, men gav dem den venligste Formaning til Forsigtighed i Ytringer og til ikke at udsætte sig for en farlig Kritik i Tider, da al mulig Varsomhed krævedes. En af Lærerne fandt i sin Loyalitet, at Daae ikke havde faaet, hvad han fortjente, søgte en Anledning til at komme ham tillivs og til-

delte ham en korporlig Refselse med de Ord: „det skal du have du, som vil slaa Vinduerne ind hos Stiftamtmanden!“ — Dette vakte naturligvis stor Forbitrelse hos Gutterne, og det var ikke andet, end hvad der maatte ventes, at Stiftamtmandens Søn, gjennem hvem Faderen maatte antages at have sin Kundskab, fik føle den. Om det forseglede Brev, Daae skal have modtaget fra Stiftamtmanden, har min Meddeler intet fortalt, men derimod stod det for alle som en vitterlig Sag, at Eforatet vilde negte sin Anbefaling til Rektorens Ansøgning om Tilladelse til at dimittere Daae uanseet hans Alder. Daae rejste nu strax til Kristiania, søgte selv Alders-Tilladelsen og lod sig dimittere privat af Fr. Stang.

Den lille Historie, der maaske vil findes at afgive et ikke ganske umærkeligt Bidrag til Grundlovens Faders Karakteristik, var ikke ganske forbi med dette. Politiken var faren i Gutterne. Der skulde skrives norsk Stil, og gamle Sagen lod — som saa ofte — Mesterlektianerne selv vælge sin Opgave. De valgte alle — eller dog de fleste — at skrive om Højtideligholdelsen af 17de Maj. Alle var naturligvis begejstrede for Dagen, og Fraserne flommede gjennem de ungdommelige bergenske Penne — til stor Forskrækkelse for gamle Sagen, der var Loyaliteten selv. Der var dog en Undtagelse, og hans Stil var unegtelig den bedste. Det var Stiftamtmandens Søn, hvis Stil var om ikke just skreven, saa dog i alle Fald inspireret af Faderen og indeholdt alt, hvad der fra Karl Johans Standpunkt var sagt og kunde siges imod Frihedsdagens Højtideligholdelse. Sagen var — som sagt — i stor Forlegenhed, men vandt foreløbig Tid ved at lade Gutterne kritisere hverandres Stile. Den unge Falsens Stil blev overladt til den senere Provst Johan Peter Bergs kritiske Behandling, og den skal have været baade skarp, grundig og fyndig i Udtryk, der vel sagtens havde faaet noget af sin Braad ved hans Kjendskab til, hvem der var Stilens egentlige Forfatter. Omsider kom Dagen, da Stilene og Kritikerne skulde gjennemgaaes. Bergs Kritik vakte megen Opsigt i Klassen, og Rygtet om den kom ud i Byen, hvor det ogsaa naaede Stiftamtmanden. Gamle Sagen anede Uraad og var saa for-

sigtig at tage Bergs Kritik med hjem fra Skolen. Han har maaske vist den til en og anden af sine Venner, men lod den dog meget snart forsvinde i sin Kakkelovn. Hvad han havde tænkt sig skede. Dagen efter fik han Visit af Stiftamtmanden, der forlangte at se Bergs Kritik. Sagen nævnte intet om Kakkelovnens Hemmelighed, men tryg i Bevidstheden om, at corpus delicti aldrig kunde komme for Dagen, svarede han paa sin Vis: „nej Far! den er for meg og ikje for deg!“ —

Saaledes er Historien fortalt af en af Skolens Mesterlektianere i 1826, senere Sorenskriver Ole Bøgh. Han var Sagens Svigersøn og havde sin Kundskab om Falsens Visit fra denne.

D. T.

9.

Et gjenfundet Haandskrift af Mattis Størssøns Sagaoversættelse.

I „Snorre Sturlassøns Historieskrivning“ (S. 266 ff.) har jeg søgt at vise, at de mange Haandskrifter af ældre Sagaoversættelser stammede fra én Bearbeidelse, udført i Bergen ved Midten af 16de Aarhundrede, og at rimeligvis det var et Haandskrift af den, som efter Nyerups Catalog (1808) fandtes i det Throndhjemske Videnskabers Selskabs Bibliothek og der gik under Lagmanden Mattis Størssøns Navn. Denne Hypothese har jeg senere i Fortalen til „Saml. Skrifter af Peder Claussøn Friis“ yderligere styrket ved at henvise til, at Peder Claussøn har gjort Uddrag af et Haandskrift af denne Sagaoversættelse, og at Ole Worm vidste, at „Mattis Thordssøn“ havde en Del i Hr. Peders Arbeide. Siden er imidlertid det tabte Haandskrift fra Throndhjem gjenfunden i en Kasse Bøger, som i 1839 var udlaant fra Throndhjem til Kommissionen for Udgivelsen af Norges gl. Love, var hensat til Opbevaring i Christiania Universitetsbibliothek og ikke blev aabnet før i 1883.

Haandskriftet, der som i Nyerups Catalog bærer No. 188, er skrevet i Slutten af 16de Aarhundrede og er ganske af samme Art som de øvrige Haandskrifter af samme Sagaoversættelse. Kun Titelbladet er af Interesse; det lyder saa:

„DEN NORSKE KRØNIKE om de fremfarnne Konger, Herrer och Förster som hafue veldeliden regieredt och styredt Norriges Rige, vddragen af denn gamle Norsche paa Dansche vedt Mattis Störsönn Bergens och Gulatings Laugmandt.

Chronologia sev Chronicon est scriptum, in qvo omnium temporum et annorum ab initio mundi usque ad nostra tempora computatio continetur. Enumerantur populorum regnorumque memorabilium origines et successiones, item Reges et Imperatores qvando qvisque ceperit, qvamdiu regnaverit, qvidque memoria dignum gesserit, qvis status Reipublicæ et Ecclesiæ fuerit."

Det er vistnok værd at lægge Mærke til, at Titelbladets Notits om „Chronologia sev Chronicon" ogsaa findes i et andet Haandskrift af samme Oversættelse, nemlig AM. 94 fol., her underskrevet „M. St. 1573", hvilket man nu med Tryghed kan læse „Mattis Størssøn 1573". Da Mattis Størssøn døde 1569, maa 1573 være Tiden for Afskriftens Udførelse.

Der bør saaledes ikke længer være nogen Tvivl om, at Mattis Størssøn har udført den ældste Bearbeidelse af Kongesagaerne i det nyere Skriftsprog, den hvoraf et Haandskrift blev trykt i Kjøbenhavn 1594, udgivet af Jens Mortensen, og som derfor længe har gaaet under det urigtige Navn af „Jens Mortensens Sagaoversættelse".

Gustav Storm.

Tillæg til „De nulevende Adelsslægter i Norge" ved Forfatteren.

S. 149. Familien Galtung har nylig solgt sin gamle Ættegaard Thorsnes i Jondal.

S. 156. Familien Bülow har i 1885 opnaaet Anerkjendelse som Dansk Adel, se Danmarks Adels Aarbog 1886, Tillæg.

S. 157. Bør Familien Scharffenberg nævnes som formentlig tilhørende den gamle Mecklenburgske Slægt af samme Navn, skjønt Forbindelsen ikke vides at være paavist. Medlemmer af Familien have været bosatte i Norge i ca. 170 Aar og for det meste været i militaire Stillinger, men have ikke eiet større Jordegods og kun i forrige Aarhundrede indgaaet enkelte adelige Giftermaal.

OM NORGES UDFØRSEL AF TRÆLAST I ÆLDRE TIDER.

VED

TOLDINSPECTEUR L. J. VOGT.

II.

*Omnia post obitum
fingit majora vetustas.*

Det er i foregaaende Afsnit paavist, hvorledes vor hele Trælasthandel paa Udlandet i Løbet af 1400-Tallet, og saaledes netop paa en Tid, da Lovgivningen saavel i Norge som andetsteds paa det nøieste søgte at knytte al Handel og Omsætning til Byerne, gjennem Hollændernes Privilegier factisk var bleven frigjort for ethvert Baand i denne Henseende. Hollænderne havde imidlertid kun brudt Isen. De øvrige Nationer rundt om Nordsøen, Skotter og Englændere ikke mindre end Dansker og Tyskere, der begyndte at føle samme Trang til vor Trælast som Hollænderne, fulgte snart efter i disses Spor, og ved Begyndelsen af 1500-Tallet synes det at have været en fastslaaet Kjendsgjerning, at Udskibningen af norsk Trælast uden Mellemkomst af nogen Kjøbstadsmand var aaben fra ethvert Sted paa Landets Kyst, hvor et Skib kunde lægge til og indtage sin Last. Naar denne Tingenes Tilstand paa et for Landets economiske Interesser saa vigtigt Felt uforandret kunde vedblive gjennem et Tidsrum af 200 Aar, eller lige

indtil Kjøbstad-Privilegierne af 1662, er det neppe tilstrækkeligt som Forklaringsgrund udelukkende at henvise til Skovbestandens Udbredelse og Landets physiske Forholde forøvrigt, aldenstund det synes umuligt, at Styrelsen kunde have tilstedet en saa omfattende Undtagelse og en Tidens Opfatning saa modstridende Frihandel, hvis de norske Kjøbstæder havde indtaget en mere fremragende Stilling og navnlig inden en driftig og indflydelsesrig Borgerstand havde eiet en professionel Handelsclasse og en professionel Sømandsclasse, der for nogen væsentlig Del selv kunde have overtaget Udførselen af Landets Trælast. Men det var netop dette, som endnu manglede paa hin Tid, da Hollænderne fik sine Privilegier, medens Mangelen var afhjulpen, da Kjøbstad-Privilegierne af 1662 bleve givne og Trælasthandelen fuldstændig kunde overgaa til det Borgerskab i moderne Betydning, der gjennem 1500-Tallets sidste Halvdel begyndte at danne sig i vore Byer, og som senere for en ganske væsentlig Del naaede frem til social og politisk Betydning paa Grundlag af den economiske Evne, som var erhvervet gjennem en stadigt stigende Deltagelse i og Indflydelse paa Omsætningen af Rigets vigtigste Udførselsproduct, Trælasten.

Under Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid vare de norske Kjøbstæder, ialfald relativt til Tidens Udvikling, sunkne ned til et dødt Punct. Medens deres ældre economiske og sociale Fundament med de gamle Byslægter var sunket i Jorden, laa de nye Kræfter, der vare ivente, og hvorfra en forynget Kraft skulde udgaa, endnu i Svøbet og ventede paa sin Udvikling. Kong Magnus Lagabœters Bylov og Retterbøderne fra 1300-Tallet stode fremdeles ved Magt, men det Samfund, hvortil denne Lovgivning havde sluttet sig, var opløst og forsvundet. I

Overensstemmelse med Lovgivningen, men endnu stærkere præget af den Tid, da Kjøbstæderne fra først af havde reist sig, maatte det hele Kjøbstadsliv gjennem Middelalderen blive patriarchalsk og væsentlig støttet til Jordbruget og dettes Interesser. Kjøbstadgrunden var kun en fra Landdistrictet udskiftet Takmark med særskilt Nærings-Lovgivning og en efter middelalderske Opfatninger tillempet Ordning af Magistratur og Domstol. Enhver ikke særligt undtagen Del af den almindelige Lovgivning havde sin Anvendelse paa By-Territoriet, og som Følge deraf gjaldt Landslovens Odelsløsnings- og Landsleiebolk ikke mindre end Arvebolken i sin Almindelighed ligesaa vel for Kjøbstaden som for Landet. Naar de vigtigste af de norske Kjøbstæder siges anlagte af vore gamle Konger, er Meningen hermed, som ogsaa i Sagaerne udtrykkelig omtales, væsentlig den, at Kongerne skjænkede Grunden til By-Anlægget, idet de udskiftede Tomterne mellem sine haandgangne Mænd. Men en kongelig Gave af Jord eller Grund blev efter vore gamle Love[1] med det samme til Odelsjord eller betragtedes med andre Ord som skjænket Modtageren og hans Slægt, hvilket vistnok ogsaa er Forudsætningen for den i Byloven (V. 5) indeholdte For-

[1] N. Landsl., Odelsløsn.-Bolken Cap. 2; jfr. nyere Bylov, Byordn. Cap. 5; Ældre Bjarkøret 145, 150, 151 m. f. At Kjøbstadtomt endnu i Aaret 1505 ansaaes som Gjenstand for Odelsret fremgaar blandt andet af D. N., IX. S. 418. De engelske Byforholde synes i det væsentlige at have udviklet sig i Lighed med, hvad her er antaget for de norske Kjøbstæders Vedkommende. „The franchise“ blev skjænket de oprindelige Grundeiere og disses Arvinger, medens indflyttede Personer neppe i Almindelighed fik fuld Andel i Byens Frihed. Arveligheds-Systemet gjennemførtes endog paa middelaldersk Vis saa consequent, at den, der indgiftedes i en Byslægt, derigjennem blev delagtig „in the franchise“. (Mc. Culloch, Account of The British Empire, II. S. 192).

skrift, at Bygrund af privat Eier ikke maatte sælges uden først at have været tilbudt Kongen, der altsaa havde Gjenløsnings-Ret, en Forskrift, der endnu saa sent som i Aaret 1661 ansaaes practisk gjældende.[1] Som Efterkommere af haandgangne Mænd og bosiddende paa gammel Odelsgrund i de større og anseeligere By-Gaarde maatte Slægterne i de norske Kjøbstæder i nøie Overensstemmelse med Tidsaanden uvilkaarligen komme til at indtage en ledende, for ikke at sige en herskende Stilling.[2] Hvad der fra først af trak de høibyrdige Slægter i Norge maaske mere end i de fleste andre Lande til Kjøbstæderne og senere gjennem Aarhundreder holdt dem blivende der, kan ikke blot have været Udsigten til større selskabeligt Samkvem, der i et ensomt og tyndt befolket Land som Norge maatte øve en betydelig Tiltrækningskraft, men ogsaa den lettere Adgang til at forestaa Omsætningen af Overskudet fra deres i Kjøbstadens Opland eller Nabolag liggende Gaarde, hvad enten disse nu afgave et saadant Udbytte, at *det* udgjorde en hel Skibsfarm og udskibedes i eget Fartøi, eller der kun var Spørgsmaal om i mindre Partier at sælge til den „seilende Kjøbmand“. Det vil af sig selv forstaaes, at dette sidste til enhver Tid af vor Middelal-

---

[1] Meddelelser fra Rigsarchivet, I. S. 36 (12).

[2] At Alle, baade Indfødte og Udlændinger, i Kjøbstæderne tilfølge Ældre Bjarkø-Ret 13, 47, 97 (Norges gamle Love, I. S. 305 ff.), sammenholdt med Oslo Priv. 25de April 1346, havde „samme Ret“ (jafnan rétt), nemlig Haulds- eller Odelsmands Ret, hvor det gjaldt personlige Fornærmelser, maatte efter sit Øiemed nærmest kun blive en Forskrift af politiretlig Natur, for i hine voldsomme Tider og under den større Sammenstimling af Mennesker i Kjøbstæderne at opretholde Ro og Orden, men var iøvrigt uden Forbindelse med eller Indflydelse paa de egentlig sociale eller politiske Forholde inden Byen. Efter Grágás (248) havde Islændingerne Haulds-Ret overalt i Norge. Uden udtrykkelig Bestemmelse i saa Henseende vilde Udlændingen paa det nærmeste have været retløs.

ders-Historie maatte være den ganske overveiende Handelspraxis, og at det kun var Krongodset og Prælat- eller Klostergodset samt ganske enkelte Stormands-Slægters Gods-Complexer, der ydede en saadan Afkastning, at der kunde blive Spørgsmaal om samlet Skibning i eget Fartøi. Den „seilende Kjøbmand“ omfattede vistnok efter sit videste Begreb ogsaa de indenlandske hásetar eller Kjøbsvende, der som Opkjøbere og Sælgere seilede om i Indlandet eller til Udlandet, men det synes indlysende, at den capitalstærkere Udlænding paa dette Omraade til enhver Tid maa have havt Overtaget, selv om man bortser baade fra den større Tryghed, hvormed t. Ex. Hanseaten og Hollænderen i sluttet Flaade seilede over Havet, og fra den Omstændighed, at Kjøbsvenden udenfor sin egen hjemlige Kjøbstad ikke havde større Handelsret end Udlændingen, hvorvel hans Varer vel i Almindelighed ansaaes toldfrie. Det vil allerede heraf forstaaes, at Kjøbstædernes daværende Udførselshandel maatte fordele sig paa en saa stor Mængde Hænder, at den kom til at nærme sig en Detailhandel, og at der inden den vide Kreds af Exporteurer ene kunde blive Spørgsmaal om Byrds-Aristocratiet og Cleresiet som Deltagere i, hvad der efter de smaa Omstændigheder kunde tillægges Navn af Handel en gros. Men professionel Handlende kunde den høibyrdige Kjøbstadboer i et feodalt Statssamfund ikke blive uden at opgive sin egen og Slægtens Fordring paa at være stillet over de øvrige Samfunds-Classer i sin Egenskab af professionel Kriger og sine Medborgeres Forsvarer. Middelalderen ansaa det for simpel Logik, at den, hvis hele Virksomhed var optaget af Handelsreiser og Handelsspeculationer med indkjøbte Varer, ikke samtidigt kunde gjøre Fordring paa at være en slagfærdig Kriger og Anfører,

hvem man turde betro en Syssel eller et Lehn. En høiere professionel Handelsstand, der under Middelalderens Forholde efter Forbilledet fra de republikanske Oligarchier ved Østersøen og ved Middelhavet maatte have fremgaaet af de aristocratiske Byslægter, kunde under den nævnte Opfatning af Krigerkastens Betydning i den monarchiske Stat ikke danne sig i vore faatallige og spredt liggende Kjøbstæder, selv om der havde været en langt rigeligere Tilgang paa Producter til Afsætning og en dertil svarende Efterspørgsel; men enhver Udsigt i denne Retning syntes yderligere at formørkes ved den Tilbagegang i Byslægternes economiske Stilling, der gjennemgaaende viser sig over det hele Land i Løbet af 1400-Tallet, samtidigt med, at den almindelige Opfatning af standsmæssig Levemaade og Optræden stedse stillede større Krav til den pecuniære Evne. Vore Byslægter synes endnu paa 1300-Tallet at have kunnet hævde sin Stilling, men vise sig i stærkt Aftagende gjennem det følgende Aarhundrede, ved hvis Slutning de nærme sig til fuldstændig Forsvinden.[1] En ydre Maalestok for dette Byslægternes gradvise Forfald har man i Kongemagtens ikke mindre end i Hanseaternes

[1] Jfr. herald. hist. Optegnelser af G. Munthe i Saml. til det N. Folks Spr. og Hist. III. og IV. Bind. Dr. Yngvar Nielsen: Bergen, S. 112—136 m. v. Om Raadmændenes Ansættelses-Maade giver Byloven ingen Oplysning, men forudsætter deres Stilling som given, en Forudsætning, der faar sin nærmere Forklaring i Kong Eriks Retterbod af 9de Marts 1295. Dennes Forskrift herom gaar i en Retning, der er fuldstændig aristocratisk. De skulde omskiftes af Gjalker og Lagmænd „med gode Mænds Raad“. Retterbod af 15de Juni 1361 omhandler som noget sædvanligt, at Bergens Raadmænd ved Kongens Brev kunde blive bortkaldte i „Rigets Ærinder“, hvilket ligefrem synes at forudsætte Hirdmands Stilling hos Vedkommende. Efter Retterbod No. 15 i N. G. L., III, skulde Lagmand og Raadmænd igjen vælge Gjalkyren (Byfogden). Det hele er et fuldstændigt Selvsupplerings-Apparat, hvor alt gaar i exclusiv Retning.

Optræden ligeoverfor de norske Kjøbstæder, der under det 15de Aarhundredes sidste Halvdel næsten synes overgivne af Styrelsen og overladte de fremmede Kjøbmænd til fri Udnyttelse. Noget saadant havde man hverken fra den ene eller anden Side turdet tillade sig ligeoverfor høibaarne Krigerslægter, medens det efter Tidsalderens Opfatning uden videre lod sig practisere ligeoverfor en Hob fattige og lavættede Bodhandlere, Kjøbsvende eller Haandværkere, der havde tabt sit Rygstød i en høiere Samfundsclasse blandt deres egne Landsmænd.[1]

Under alle Tidens Omskiftelser havde de norske Kjøbstæder indtil den Tid, hvorom her handles, beholdt Præget af sin Oprindelse som gamle Markedspladser med frit Torv (villæ forenses).[2] Forudsætningen om, at alle Kjøb-

---

[1] Jfr. Oslo Privil. af 7de Januar 1508 (D. N., III. S. 752). Langes Tidsskrift, 1847, S. 268 og ff. Dr. L. Daae: Christiern I.s Norske Historie, S. 150 osv.

[2] Fr. Brandt (Langes Tidsskrift, 1851—1852, S. 130, 144) og T. Aschehoug (Statsforfatn. i Norge og Danmark, S. 125) forudsætte, at villæ forenses i Norge ere Stæder med fuldstændigt egen dømmende Jurisdiction (eget Lagthing). I Norge skulde altsaa kun Bergen, Oslo, Tunsberg og Trondhjem have været villæ forenses. Det sees ikke, hvortil de nævnte Forfattere støtte denne Forudsætning, der neppe uden videre kan godkjendes. I Middelalderens Latin betyder forum (eng. fair, fr. foire) et aabent Torv eller frit Marked, og en villa forensis er en By med et saadant Torv eller Marked, og Ordet bliver saaledes en ligefrem Oversættelse paa Latin af det norske Ord „Kjøbstad“ (kaupangr). Anvendt paa de scandinaviske Kjøbstæder er det vistnok ogsaa meget tvivlsomt, om „villa“ i middelaldersk Latin betegner en større og anseligere Stad end Udtrykket „civitas“, (jfr. Udtr. „the City of London“, „la cité de Paris“). Villa synes overhovedet at være et Fællesbegreb, fra Landsbyen af og lige op til Storstaden; civitas er oprindelig Byen tænkt som Borgersamfund, medens burgus er dens Benævnelse som indgjærdet eller fast (palissaderet) Plads. (G. L. v. Maurer: Städteverfassung, I. S. 169 og Ch. Gross: Gilda mercatoria. Götting. 1883. S. 32. R. Keyser: Efterladte Skrifter, II. 1. S. 181). Jfr. ogsaa Priv. for Marstrand af 2den Juli 1455, hvorefter denne By skulde „nyde sijn egen logbog“, men det var ikke paa Grund heraf, at den kunde kaldes en villa forensis.

stadens Indvaanere vare handelsberettigede, synes at have været saa stærk og gjennemgaaende, at man har anseet det unødvendigt i Bylovens Kjøbebolk udtrykkelig at udtale sig derom. Bolkens Cap. 4 indskrænker sig kun til Forbud mod Salg af forfalskede Vårer, og efter Cap. 6 kunde alle Kjøbstadens Indbyggere (frealser men oc fulltida) raade sine Kjøb, hvilket ikke alene gjaldt Mænd, men ogsaa Kvinder (sva konor sem karlar).[1] Den Handel, hvis Frihed herved fortrinsvis havdes for Øie, var Exporthandelen eller rettere Indkjøbet fra og Salget til den reisende Udlænding, en Handel, der langt ind i den nyere Tid bibeholdt sin oprindelige Retsstilling, medens Haandværksvirksomhed, hvormed Høker- og Bodhandel sattes i Classe,[2] vistnok temmelig tidligt har ophørt at være en fuldstændigt fri Bedrift. Allerede Bylovens Forskrift om, at disse *iðnarmenn* skulde bo samlede og ikke udenfor de Bydele, der særlig vare hver enkelt Bedrift anviste, tyder hen paa en tidlig coërciv Organisation i laugsmæssig Retning. At saa blev Tilfældet, viser sig ogsaa meget snart af Retterbøderne. Det første, man i denne Retning paatræffer, er en Retterbod af 10de Mai 1318, der for Tunsbergs Vedkommende forbeholder „þeir sem *burar* ero“ at skjære Klæde til Salg. I Retterbod af 25de April 1346 heder det, at ingen „Indlænding eller Udlænding“ maa gjøres til Borger *(burar)* i Oslo uden med Samtykke af Raadmænd og Gjalker, hvilken Bestemmelse findes gjentagen i

[1] Kvinder forekomme ogsaa som Exporteurer eller Forhandlere af Exportvarer i de ældre Toldregnskaber.

[2] Jfr. Byordn. Cap. 4, der indeholder Forskrift om, hvor i Byen Kræmmere og Haandværkere have at drive sin Næring. Capitlets Overskrift er: „Her segir um skipan bœar vars oc hvar huer iðnamaðr skal vera.“ Baade Haandværkere og Krambodhandlere regnedes altsaa til iðnarmenn.

Retterbod af 22de Januar 1358. En udateret Retterbod fra Haakon VI.s Tid (altsaa før 1380) (Norges g. Love, III, No. 115) foreskriver for Bergen, at ingen Haandværker for Eftertiden maatte oprette noget Værksted, forinden han har løst Borgerskab, svoret Staden Troskabs-Ed og ladet sit Navn indføre i Stadsbogen, samt at ingen maatte have Krambod eller drive „mangareskab“ uden de, der havde fæstet Borgerskab og vilde svare under Byret. Det kan være tvivlsomt, hvorvidt disse Forskrifter om formaliter at lade sig gjøre til *burar* ogsaa oprindelig har gjældt Byens egne Indfødte, forsaavidt disse maatte ville blive Næringsdrivende i de Fag, hvortil *burskap* udkrævedes, men det har vistnok efter udenlandsk Mønster meget hurtigt gjort sig gjældende, at enhver, der vilde drive de almindelige Haandværk eller Krambodhandel, tiltrængte solenniter at incorporeres i Bysamfundet for at blive delagtig i dettes Frihed, hvormed ogsaa fulgte Ret til at handle med Udlændingen og Andel i Takmarken, altsammen Rettigheder, der inden det høiere Bysamfund, som selv eiede Gaard og Grund, gik i Arv fra Fader til Søn i og med selve By-Eiendommen. Det nye Stempel, der saaledes paatryktes de lavere Classer af Næringsdrivende i vore Kjøbstæder, synes imidlertid hverken at have forøget deres Sammenhold eller deres Indflydelse ligeoverfor de høibaarne Krigeres Efterkommere, der endnu boede i alle Stadens større Bygninger paa nedarvet Odelsgrund, skjænket deres Forfædre af Landets Konger. Man træffer vistnok ogsaa i den norske ligesom i den samtidige udenlandske Lovgivning paa Forbud mod ulovlige *samheldi* eller Foreninger, hvormed vel ogsaa hos os nærmest sigtes til Haandværker-Gilder med selvraadige Formaal, men disse Forbud forekomme ikke mindre fra den Tid, da Laug endnu ere ukjendte eller

ialfald uomtalte her i Landet, end fra den følgende Tid, da det blev almindeligt for Smaahandlere og Haandværkere at tage Borgerskab,[1] ligesom de Uroligheder, hvortil hine *samheldi* eller *samband* gave Anledning, snarere synes at have været Udbrud af Udlændingernes og de Indfødtes gjensidige Antipathi end noget Udbrud af Skinsyge eller Uvillie inden det nationale Bysamfund, hvor der ikke findes noget sikkert paaviseligt Spor af de Kampe mellem ridderbaarne „Altbürger“ og de nye „Bürger der Zünfte“, der stadig foruroligede de tyske Stæder fra Midten af 1200-Tallet til langt ind i det 14de Aarhundrede[2] eller endnu længere.

Maa det saaledes antages, at den fra Udlandet komne Skik med formel Incorporation ikke formaaede at skabe noget stærkere laugsmæssigt Sammenhold mellem de lavere Næringsclasser i de norske Kjøbstæder, er der snarest Grund til at antage, at den nye Skik har tjent til at svække deres Indflydelse og sociale Anseelse, idet Modsætningen blev saa meget stærkere mellem dem, der som Grundbesiddere vare fødte til at nyde godt af Kjøbstadens Friheder og Rettigheder, og dem, der i en Tidsalder med ringe Agtelse for professionelt Arbeide ved en Naadesact af aristocratiske Raadmænd bleve tilstedte at optages i Bysamfundet. Dette synes ogsaa at bekræftes ved Kong Olafs Retterbod af 23de Juni 1384, hvor der sættes Taxt

[1] Det Haandværk, man hyppigst ser omhandlet, er Skomagernes, og disse synes næsten altid at have været Udlændinger. Af Retterboden af 24de Januar 1377 fremgaar, at det egentlig professionelle Haandværk endnu dengang i norske Byer havde meget snævre Grænser, og at t. Ex. Smede, Tømmermænd, Snedkere og vistnok mange flere leiedes som Dagarbeidere og ikke opfattedes som inddelte i Mestere, Svende og Lærlinger.

[2] Jfr. Retterbøder af 1295 og 1320 i N. G. L., III. S. 125 og 150. G. L. von Maurer: Die Städteverfass. in Deutschl., I og V.

for de forskjellige Slags Haandværk, men uden at der gjøres nogen skarp Adskillelse mellem professionelle Haandværkere og almindelige Dagarbeidere, hvis løsere Bestanddele Fogden paalægges om Vaar og Høst at „köra af kaupstadhum varom“ til Arbeide ude paa Landet.

Hvad der hos os saavelsom andetsteds har bidraget til Misforstaaelse af de middelalderske Byforholde, skriver sig vistnok i ikke ringe Grad fra den Omstændighed, at man har haft vanskeligt for at forstaa eller ialfald ikke consequent har kunnet fastholde, at Begrebet „Borger“ i Middelalderen havde et ganske andet Indhold end i Nutiden, hvoraf Følgen lettelig blev den, at man forudsatte som givet, at der existerede et „Borgerskab“ og en „Borgerstand“ overalt, hvor der var Tale om Byborgere. Denne Misforstaaelse skriver sig navnlig fra den Tid i Slutningen af forrige Aarhundrede, da Sammenhængen i de gamle Forholde forlængst var glemt og det moderne Bourgeoisie stod ifærd med at opgjøre sit Mellemværende med den ikke synderligt ældre Brevadel, en Tid, da „Borgerdyd“ og „Borgerværd“ bleve faste Gloser for at betegne Summen af alle de fortræffelige Egenskaber, hvoraf Bourgeoisiet var i Besiddelse i Modsætning til Adelen.[1] Ordet „Borgere“

[1] Professor R. Nyerups „Skildring af Danmark og Norge“ (Khavn 1803) kan her exempelvis nævnes, hvor det (I. 95) heder: „Under Oluf (Olaf Kyrre) fik Norge en Borgerstand“, hvilket vistnok maa ansees for en omtr. 500-aarig Foregribelse af en norsk Borgerstands Opkomst. C. Th. Odhner i en acad. Afh. (Upsala 1860) antager endnu, at det var gjennem den svenske Stadslag fra Tiden mellem 1349 og 1357, at Borgerskabet i de svenske Stæder blev en virkelig Stand og begyndte at kaldes til alm. Rigsdage. Herimod synes med Grund at kunne indvendes, at om end Repræsentanter for Kjøbstæderne begyndte at kaldes til Rigsdagene, er det ikke givet, at disse Repræsentanter vare valgte i Interesse af noget Borgerskab og endnu mindre i Interesse af nogen Borgerstand og i Modsætning til en Stand, hvis Enhedstanke laa i dens høie Byrd. Efter samme

er, som bekjendt, oprindelig kun en Fællesbenævnelse paa alle dem, der boede i hvad Middelalderens Latin kaldte en burgus eller en indgjærdet (palissaderet) By, idet alle virkelige Kjøbstæder oprindelig vare befæstede og derigjennem skjælnede sig fra Landsbyerne. Til Udtrykket Borgere (burgenses, bourgeois, burghesses) svarer i vor ældste Bylovgivning bœarmenn og kaupangrsmenn samt gjennem 1300-Tallets Retterbøder staðarmenn. Først ved Midten af 1400-Tallet viser det sig som noget mere almindeligt, at man efter udenlandsk Mønster benævnede de norske Kjøbstæders Indbyggere for „Borgere", medens det endnu i officielle Documenter vedblev at være det sædvanlige at benytte Bylovens Benævnelse „Kjøbstadmænd".[1]

Afhandling var det ogsaa først ved 1617 Aars Rigsdags-Anordning, at Borgerstanden blev erklæret for en egen Rigsstand og udskilt fra de øvrige Stænder.

[1] Brev fra Kong Hans af 5te Januar 1502 (D. N., VIII. S. 460). Norske Rigsraads Udkast til Christiern II.s Haandfæstning 1513 (D. N., IX. S. 433), kongelig Proclamation om Hyldingen i 1548, paa hvilke Steder Udtrykket Kjøbstadsmænd er benyttet. Den kgl. Proclamation om Hyldingen i 1610 har „Borgere", medens det Dagen forud (2den Januar) udstedte Herredagsbrev endnu har Kjøbstedsmænd. Paa den anden Side findes Udtrykket Borgere i D. N., IX. S. 260 af 143* (Sarpsborg) og i de bekjendte Kongebreve fra Heiligenhafen af 22de October 1447 og fra Skara af 20de Januar 1458 ang. Rostockernes Privilegier i Oslo og Tunsberg, hvormed kan sammenlignes det i Dr. L. Daaes Christiern I.s Norske Historie, S. 87 anførte Brev fra Hr. Eggert Frille til hans Hustru, dateret 19de Juni 1453, hvori han beretter, at Borgerne i Oslo havde stormet og tilbageerobret Bispe-Gaarden i Hamar fra Kong Karl Knutssons Tilhængere. Borgere kan her neppe betyde andet end de ifølge Bylovens Landværnsbolk (12) værnepligtige Kjøbstadsmænd, Gaardsdrenge og Haandværkssvende derunder indbefattede. Forøvrigt brugtes i Kongebreve fra 1400- og 1500-Tallet ogsaa Udtrykkene: „vore Borgere og Menighed", „Raadmænd og Menighed", „Borgermester, Raad og Menighed" (Privileg. for Oslo af 21de Juli 1548, D. N., III. S. 845). I en Ansøgning af 8de Mai 1556 fra Sarpsborg By kalder Ansøgerne sig: „Borgermester, Raad og menige Almue, som bo og bygge i Eders Naades Kjøbstad Sarpsborg". Ordet *borgar-maðr* forekommer allerede i Sagaerne (mest i Plur.) Eg. 244. Fms. I. 103. Sks. 649 (Cleasbys Dict.).

Det tør saaledes vistnok fastholdes, at man fremdeles almindeligvis kun brugte Ordet Borgere *(burar)* om dem, der ikke hørte til Byens Grundeiere og derfor, efter hvad forhen er anført, trængte formel Incorporation i Bysamfundet, forinden det tilstedtes dem at drive Haandværk eller Krambodhandel. Men Slægterne og de aristocratiske Elementer forsvandt efterhaanden fra vore Kjøbstæder, og i denne Overgangs-Periode (1450—1550) er det vistnok lidt efter lidt, og stadig med udenlandske Forholde for Øie, bleven sædvanligt, at alle og enhver, den indfødte Bymand som den fremmede, maatte fremstille sig for Øvrigheden og løse Borgerskab, naar han vilde drive Krambodhandel eller Haandværk, thi Indkjøbshandelen og Udskibningsretten vedbleve uafbrudt indtil langt ind i den nyere Tid tilfølge Byloven af 1276 at staa aaben for alle Kjøbstædernes faste Indvaanere uden Hensyn til, om de for noget særligt Yrke havde løst Borgerskab eller ikke. Grunden til, at Friheden og Ligheden opretholdtes for alle Kjøbstadens Mænd paa dette Felt, der efter den moderne Opfatning særlig tilhører Handelen en gros, er selvfølgelig ikke at søge i nogen mercantil Theori, men i Tidens practiske Krav, hvorefter saavel Prælaturen som de høibyrdige Elementer i Kjøbstæderne nødvendigen trængte fri Udskibningsret for Producterne fra sine Jordegods samt fri Indførsels- og Indkjøbsret for sin Omsætning med Udlændingen, idet Mangelen paa klingende Mynt stadig gjorde det fornødent at bytte Varer mod Varer eller ialfald at hjælpe sig med det mindst mulige Beløb i rede Penge. Ved den gjennemgaaende Lighed i Handelsret for enhver Bymand fyldestgjordes alle Hensyn. Den høibyrdige Mand kunde ikke uden at declassere sig løse noget Borgerskab, og hans Salg eller Udskibning af egne Producter stillede ham i Almin-

delighed udenfor enhver nærgaaende Concurrence med de øvrige Bymænds Indkjøb hos den torvsøgende Almue. Samtidigt maatte den lige Ret for alle Bymænd virke til Samhold og Enhed mellem de forskjellige Samfundsclasser, ligesom Byslægterne maatte blive Kjøbstadens fødte Forsvarere, naar det gjaldt at beskytte Bysamfundets fælles Interesser mod Forulempelser udenfra; men des vanskeligere maatte ogsaa Trykket udenfra blive at modstaa, da de lavere Classer af Bymænd ved Tidernes Ugunst stode igjen uden fødte Førere. Medens denne Kjøbstædernes gradvise Tilbagegang i sociale Kræfter, der antagelig har begyndt tidligere, end den efter de bevarede Oplysninger lader sig tilsyne, ganske vist medførte skjæbnesvangre Følger for vor nationale Selvstændighed, synes der fra et rent commercielt Standpunct at være Grund til at tillægge den mindre nedslaaende Følger, om ogsaa en forbigaaende Nedgang heller ikke i denne Henseende lod sig undgaa. Vore Kjøbstæders krigersk-aristocratiske Samfundsorden havde vi havt tilfælles med Europas øvrige Feodal-Stater, der ogsaa delte Lod med os og væsentlig gjennemgik den samme Skjærsild, forinden de vare istand til at danne en professionel eller forretningsmæssig Søfart og Handelsbedrift paa Grundlag af en høiere Borgerstand uden Fødsels-Prætensioner. Hanseaternes Handelsherredømme i de nordlige Farvande var derfor ligesaalidt som Venezianernes i de sydlige et Tilfældighedens ærgerlige Spil, men en Nødvendighedens Lov, der gjorde sin Indflydelse gjældende ikke mindre i rigt udstyrede Lande som England og Flandern end inden Scandinaviens af Naturen mindre begunstigede Landomraader, uagtet det baade tilforn havde vist sig og senere skulde vise sig, at disse Landes Kystbefolkning i fremtrædende Grad havde alle Betingelser for

at færdes paa Havet og opretholde en national Skibsfart. Naar det derfor t. Ex. er sagt, at Norges Søfart paa England „lammedes i Løbet af det 14de Aarhundrede, saa at den umiddelbare Handels-Forbindelse mellem dem og Norge ophørte“,[1] er Autoriteten os for stærk, til at vi tør tvivle om selve Kjendsgjerningen, men der maa dog spørges om det paaviselige eller sandsynlige Omfang i statistisk Henseende af den lammede Forbindelse, ligesom det vistnok ganske trygt tør paastaaes, at Lammelsen forholdsvis ligesaa godt var paa den engelske som paa den norske Side, og at dette i begge Lande var Virkningen af den samme Aarsag, nemlig at de hanseatiske Oligarchier paa hin Tid ene havde Betingelserne for at overtage den regulært-forretningsmæssige Søfart og Omsætning i de nordlige Farvande, der for første Gang viste sig som en Mulighed henimod Afslutningen af Korstogene. Denne Hanseaternes efter ganske nye Principer drevne Søhandel tog snart et Opsving, der satte den tidligere eventyrlige og høist uregelmæssige Smaatrafik fuldstændigt i Skyggen. At vor nationale Skibsfart under disse Forholde i ethvert Fald maatte skifte Character ligger i Sagens Natur. Den sikrere og stærkt forøgede Omsætning med Udlandet, som gjennem Hansan blev vort Land til Del, kan i ethvert Fald ikke have undladt at virke til en forøget indenlandsk Vareførsel, der blev overtaget af Landets egne Skibe, men det er vistnok en Overdrivelse, naar man paa den ene Side forudsætter, at den norske Activ-Handel paa Udlandet i den foregaaende Tid havde haft nogen større statistisk Betydning, og paa den anden Side, at den norske Søfart paa Udlandet fuldstændigt ophørte gjennem Middel-

[1] R. Keyser: Efterladte Skrifter, II. S. 219.

alderens senere Tider. At den havde voldsomme Criser at gjennemgaa, hvorved den for Øieblikket blev lammet, er udenfor al Tvivl, og herhen maa t. Ex. regnes de Tider, da Bergen under Krigene mod Victualiebrødrene og Hansestæderne plyndredes og ødelagdes, 1393 og 1395, 1428 og 1429.[1] Men dette var overgaaende Ulykker, der ikke mindre rammede de to øvrige scandinaviske Riger, og under gjenvundne fredelige Forholde tog man sig, da som ellers, snart sammen for at optage den afbrudte Traad. Disse Slag have vistnok allerede været forvundne ved Midten af 1400-Tallet, og fra Tiden henimod dette Aarhundredes Slutning har man den allerede tidligere citerede Forordning, hvori det norske Rigsraad omhandler, at Landbønder og Bokarle „have og bruge sine egne store Skibe", med hvilke de fare og segle udenlands, hvilket fra først af forbødes af Hensyn til Agerbruget, medens de senere Forbud i samme Retning synes at have været givne for at værne om Kjøbstads-Rettighederne.[2] Efter hvad der overhovedet foreligger af positive Oplysninger for Tidsrummet omkring 1500-Tallets Midte, synes det utvivlsomt,

---

[1] Isl. Hyldings-Brev af 1ste Juli 1419 (hvori klages over, at de 6 Skibe, der efter Retterbøderne aarligen skulde sendes til Island fra Norge, ikke paa lange Tider vare komne) anføres i Almindelighed som et af Beviserne for Norges aftagne Søfart. Her kan imidlertid kun være Tale om Skibe, udsendte for Kronens Regning. Selve Kjendsgjerningen var ellers ikke Islænderne ukjendt fra de tidligere Tider, da Norges Activ-Handel paa Udlandet formenes at have været paa sit høieste. Efter Sagaerne kom der saaledes intet Skib fra Norge til Island i Aarene 1187, 1219, 1326. Isl. Annaler i Appendix til Sturl. S. Oxf. Edition, II. 466).

[2] Af Oslo Priv. af 1548 sees de gamle Klager over, at Bønderne brugte Seglats med større Skibe, end der var dem tilladt, da at have gjentaget sig. I et Brev til Hr. Esge Bilde af 1ste Marts 1539 (D. N., X. S. 764) sees en Landbo at ønske Tilladelse til at bruge en liden Danmarks-Skude „ubekymret for Kjøbstad Mænd".

at der ialfald da gaves et Antal norske Handelsfartøier, der maaske ikke i Antal, men desmere i Størrelse, Construction og Udstyr stod langt over, hvad vort Land i denne Retning havde kunnet opvise i nogetsomhelst Tidsrum af Middelalderen, ligesom det af officielle Actstykker fremgaar, at der ved dette Tidspunct her i Riget ogsaa havde dannet sig en professionel Sømandsclasse i Modsætning til de søfarende Kjøbsvende, ved hvem Skibsfarten havde været drevet indtil henimod Middelalderens Slutning.[1]

Den Befolkning, der efter alle Tidens kirkelige og politiske Omvæltninger ved Grevefeidens Slutning var levnet tilbage i de norske Kjøbstæder, synes fra først af kun at have haft ringe Forudsætninger for tiltagende Velstand og kommende Anseelse. Deres samfundsmæssige Grundlag var oprevet, idet ethvert Element af høi Byrd var forsvundet fra dem, og det katholske Cleresi, der tidligere spredte sin Glands over Kjøbstadlivet, havde maattet opgive sine høie Stillinger og finde sig i, at Kongemagten, hvis Tid nu var inde, bemægtigede sig det rige Prælatur- og Klostergods. Under disse Omstændigheder kan Indbyggerne i de norske Kjøbstæder ved den nævnte Tid neppe have bestaaet af synderligt andre Elementer end Krambodhandlere, nogle Rester af reisende Kjøbsvende og Haandværkere samt dertil endel Søfarende, Fiskere og Dagleiere. Billedet syntes lidet trøstefuldt, men det har sin Interesse som et Slags tabula rasa, hvor Bybefolkningen med Bibehold af

---

[1] Allerede i 1542 udskrives fra Norge til Orlogsflaaden Baadsmænd, Styrmænd og Tømmermænd. Ved en af de første Sørustninger i Anledning af Syvaarskrigen (24de Marts 1567) udskrives 38 Skippere, 40 Styrmænd, 69 Skibstømmermænd foruden flere Hundrede Baadsmænd (Matroser). De fleste Skippere og Styrmænd vare antagelig fra Kjøbstæderne. Fra Sarpsborg udskreves 3 Skippere og fra Tunsberg 4. (N. Rigs-Reg.).

sin gamle Lovgivning, men paa et ganske nyt Fundament af social Ligestilling, igjen skulde begynde sin Tilværelse. Det gik under disse Omstændigheder i Begyndelsen kun trægt og langsomt fremad, hvilket navnlig lader sig tilsyne ved Udskibningen af vort vigtigste Product, Trælasten. Fra først af er det næsten udelukkende kun Skurlasten, der begynder at trække sig fra Landdistricterne, der endnu fremdeles i det Hele fuldstændigt havde Overtaget. Men under det friere Spillerum for Virksomheden begynde Kræfterne at røre sig, og var Væxten end til en Begyndelse langsom, gik det senere des sikrere fremad. Kjøbstædernes Styrelse og Kjøbstadlivets Ledelse var gaaet over fra middelalderske Frelsemænd og Grundherrer, der af alle Omgivelser ikke mindre end af sig selv betragtedes som høibyrdige Krigeres Efterkommere, hvem det socialt ikke nyttede at stille sig ved Siden, til Næringsdrivende af Yrke, hvem ingen faldt paa at tillægge nogen Byrd, og som kun i sin Næringsflid og i sin Velstand havde den ydre Maalestok for Indflydelse og Anseelse. Den nye Tid gav sig ogsaa tilkjende deri, at Styrelsen ganske anderledes end under det norske Rigsraad i det foregaaende Aarhundrede opfattede sine Forpligtelser ligeoverfor Kjøbstæderne, hvilket navnlig viste sig ved den Odenseske Reces (1560), der reducerede Hanseaterne fra hovmodige Herskere til de samme beskedne Handelsmænd, som de havde været, da de 300 Aar tidligere begyndte Farten paa de scandinaviske Riger. Stærkest af alt virkede dog maaske det nye Handelsliv, der gjennem 1500-Tallets sidste Halvdel overalt i Europa saa kraftigt gav sig tilkjende, at det hverken lod sig holde nede ved borgerlige Uroligheder eller blodige Religionskrige, og som for Norge medførte en Efterspørgsel af vore Producter, hvorom man aldrig tidligere havde gjort sig nogen

Forestilling. Disse kraftige economiske Impulser gave sig ogsaa et Udslag i de sociale Forholde inden Kjøbstæderne, hvor der nu for første Gang dannede sig et Borgerskab i moderne Betydning, medens det forholdsvis endnu skulde vare længe, forinden de forskjellige Kjøbstæders Borgerskab kunde glemme de indbyrdes Rivninger om Handelsdistricter og Handelsrettigheder, føle sig solidariske og danne en national Borgerstand. Som Moment i denne Udvikling har vor Trælasthandel den mest fremtrædende Betydning, idet den gradvise Concentration af denne Handel til Kjøbstæderne gaar parallelt med og stærkt indvirkende paa de sociale Byforholde. For professionelt at kunne drive den større Handel, hvorpaa det høiere Borgerskab skulde grundes, fornødigedes der navnlig i hine Tider en practisk Forskole, hvor man først kunde lære Detailhandelen, og det er i denne Henseende af Interesse at betragte den ganske forskjellige Stilling, som Krambodhandelen begynder at indtage under de nye Samfundsforholde i Modsætning til de ældre. Det før saa lidet agtede Krambod- og Mangareskap bliver nu den regulære Begyndelses-Vei for enhver Handlende, der vil svinge sig op til den større Handel, og det viser sig, at man end ikke gjærne slipper Kramboden, selv efterat den aldeles overveiende Del af Forretningen er gaaet over til Udskibnings- og Trælasthandel en gros. Men idet alle Handlende begynde ad denne Vei, tvinges de af Retterbøderne til at tage Borgerskab, hvoraf alle Borgere nu blive omsluttede som af et fælles Foreningsbaand. Allerede af Akershus Lehns-Regnskab for 1560 viser dette sig. Oslo daværende mest fremtrædende Bymand, Trond Jonsen, er paa en Gang Borgermester, Grosserer og Krambodhandler — Stillinger, der 100 Aar tidligere vilde have været absolut uforenelige. Smaasalget

af Trælast til den ankommende Udlænding fortgik endnu længe som tidligere, men man ser allerede Spirerne til en nyt Bypatriciat deri, at de mere fremtrædende Borgere mere og mere trække sig tilbage fra denne Handel for at gaa over til Udskibning af Trælast i egne Skibe, medens de derimod næsten altid fremdeles fortsætte Kramboden, hvormed de havde begyndt, og hvorigjennem de ligesom i det Ydre fastholdt, at de socialt vare sine economiskt mindre heldigt stillede Medborgeres Ligemænd. Oslo Toldregnskab for 1621—22 udviser et Antal af ikke mindre end 42 Krambodhandlere, blandt hvilke man omtrent gjenfinder alle Navnene paa Stadens større Skibs-Eiere og Trælast-Udskibere. Disse vare i Almindelighed tillige Stadens Borgermestre og Raadmænd, men lige godt stode de i sine Kramboder og maalte eller veiede selv til sine Kunder de Varer, disse tiltrængte, uden at tænke sig Muligheden af, at dette i mindste Maade skulde gaa deres Værdighed for nær. I Modsætning til vort gamle nationale Aristocrati, der med sin Rod i Landets Bund ikke alene havde udgjort en integrerende Del af vore ældre Bysamfund, men ogsaa havde været disses styrende og ledende Element, fandt den indgiftede danske Adel og den nye Brevadel,[1] forsaavidt ikke deres Embedsstilling knyttede dem til en Kjøbstad, sig aldrig hjemlig i de nye Bysamfund, holdt i Almindelighed til paa sine egne eller de kongelige Gaarde, de havde i Forlehning, og droges i det hele taget mere udelukkende over til Statstjeneste og Rigsstyrelse, end tidligere havde været Tilfældet med det gamle indfødte Aristocrati. Men om de nye eller indgif-

[1] Ordet „Adel“ skal ikke findes før i Fredrik I.s danske Haandfæstning (1523), medens Ordet „Ædlinge“ første Gang findes i Kong Hans's Haandfæstning af 1483.

tede Adelsmænd ikke i Almindelighed vare bosiddende i Kjøbstæderne og directe kom til at deltage i disses Export paa samme Vis som de gamle Slægter, fik de dog som Lehnsherrer og Godseiere saa rigelig Anledning til at udnytte sin fremragende Stilling, at man under den jævnt stigende Efterspørgsel af den norske Trælast snart finder enkelte af de største Exportforretninger samlede netop hos disse Mænd, og da de ifølge sit Adelskab vare told- og skattefrie, maatte det vistnok ofte falde Kjøbstadborgerne des besværligere at optage Concurrencen med dem.[1] Det samme var Tilfældet med den Trælast, der solgtes eller udførtes for Kronens Regning. Geistlighedens Stilling som Exporteurer var væsentlig forandret siden Reformationen. Man træffer endnu i Regnskaberne paa Tilfælde, hvor t. Ex. Bispen deltager i Trælast-Exporten — hvilket ligefrem fulgte af den Maade, hvorpaa han var lønnet, — men Exportens Quantitet staar ogsaa i Forhold til de trangere Kaar, der nu vare den høiere Geistlighed anviste. Derimod optræder den menige Land-Geistlighed hyppigt som Trælastsælgere, tildels endog i betydeligt Omfang, indtil der fra Kronens Side træffes Foranstaltning til at indskrænke deres Raadighed over de Skove og Vandfald, der tilhørte Præstegaardene og det beneficerede Gods. Men den mest trykkende Concurrence for det ny-opkommende Borgerskab maatte dog endnu altid komme fra Udlændingens frie Adgang til hvorsomhelst paa vor udstrakte og skovbevoxede Kyst at lægge til med sit Skib og kjøbe sin Trælast af de

[1] „Kongsdeler“ og „Junkerdeler“ vare toldfrie ligesom al anden Trælast, der solgtes af Kronen eller Adelsmanden; Bymandens Trælast derimod ikke, naar den solgtes til den fremmede Skipper, men — indtil Slutningen af 1500-Tallet — kun naar han selv var Exporteuren. Bondelasten, der altid solgtes til den udenlandske Skipper, blev af denne Grund altid toldpligtig.

almindelige Landboere, der havde faa eller ingen Drifts-Omkostninger paa den Last, som Hollænderne eller Skotterne afkjøbte dem.

Samles det hele economiske Billede fra den Tidsperiode, hvorom i det Efterfølgende skal handles, i en Sum, vil det ikke kunne undgaa Betragteren, at Landets sociale ikke mindre end dets physiske Forholde i Begyndelsen lagde sig hindrende i Veien for en raskere Udvikling af Kjøbstædernes tiltagende Velstand og borgerlige Samholdskraft, men at disse Hindringer gjennem Periodens senere Stadier efterhaanden bortryddes eller af sig selv forsvinde, idet alt ligesom lægger sig tilrette for de nye Samfunds-Forholde, der fik sit ydre Præg ved den i 1660 foregaaede Forandring i den hele Statsstyrelse. Sit høiere aandelige Relief faar dette Billede fra den Tid af, at det nye Borgerskab i de norske Kjøbstæder jævnligen begynder at give sine Sønner en høiere academisk Dannelse, et Tidspunct, der omtrent kan ansættes til 1600-Tallets første Decennium. Ved denne Tid fik for første Gang siden Reformationen en Nordmand, Dr. Kort Aslaksen, Ansættelse som Lærer ved Kjøbenhavns Universitet, hvorom det dengang lød:

O Norge, det er dig stor prijs
Du saadann' Mend oss sendte
Fra klippen graa, fra huiden ijs,
Hvo skuld' sligt der fra vente?

Samtidig med, at Dr. Aslaksen var Professor, vare to af Kjøbenhavns tre Sognepræster, en af Danmarks Bisper og Rectoren for Herlufsholms Skole Nordmænd, „altsammen Vidnesbyrd om, at større aandelige Kræfter nu vare tilstede i Folket end forhen, og at man var villig til at

give disse en passende Anvendelse ogsaa udenfor deres (Nordmændenes) Fædrelands Grænser i snævrere Forstand".[1]

Ved Freden til Speier opgjordes i Aaret 1544 ikke alene de politiske Forviklinger, der havde fundet Sted mellem Danmark-Norge paa den ene Side og Keiseren paa den anden Side, men samtidigt afsluttedes med Keiseren i dennes Egenskab af Hersker over hans „Nieder-Erblanden" en Handels-Tractat, hvis Bestemmelser findes indtagne i selve Fredsfordraget, og hvorved særlig havdes for Øie at sikre Hollændernes Fart paa Norge og gjennem Sundet. Det synes overhovedet at fremgaa af det hele Freds-Instrument, at den hollandske Skibsfarts Krav har været Hovedmotivet til jo før des heller at se Freden gjenoprettet. Som Basis for den gjensidige Skibsfart opstiller Tractatens § 13, at der for Fremtiden, mod Erlæggelse af pligtige Afgifter, skal herske frit Handelssamkvem mellem de respective Lande, samt at de contraherende Magters Handelsfartøier ikke skulde behøve at medbringe noget „gemeinen oder sondern gleydt, gönnung oder erlaubnuss", med andre Ord, at de kun behøvede at legitimere sin Nationalitet, og ikke længer skulde affordres de tidligere „Pasbords", der vistnok ikke sjelden havde været brugte som Udpresnings-Middel. I Realiteten stemme Tractatens Handelsbegunstigelser temmelig nøie overens med de Privilegier, som Søstæderne omkring Zuidersøen i det foregaaende Aarhundrede havde erhvervet for sin Fart paa Norge, men de tidligere erhvervede Privilegier

[1] H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Univ. Hist. III. S. 446.

bleve nu almindelige for alle nederlandske Stæder, ligesom det hele Gjensidigheds-Forhold kom til at hvile paa et fast internationalt-tractatmæssigt Grundlag i Modsætning til hine middelalderske Handels-Privilegier, som udenlandske Stæder, Landskaber eller Provinser, hver for sin egen Regning, havde brugt at tilhandle sig af Nordens pengefattige Regjeringer, og som alene af den Grund, at de ved hvert Tronskifte skulde fornyes, stadig fra den ene eller den anden Parts Side havde været benyttede som Udgangspunct for politiske eller pecuniære Speculationer.

Tractaten til Speier kom for et Tidsrum af mere end 100 Aar til at danne Grundlaget for Norges handelspolitiske Forhold til det Folk, der gjennem det samme Tidsrum hævede sig op til det første i Rangen blandt Europas handlende og søfarende Nationer. Hollændernes Afhentning af vor Trælast havde, som tidligere paavist, allerede fra Midten af det foregaaende Aarhundrede haft sin Betydning som et forholdsvis ikke uvigtigt Led i vor tarvelige Export, men fra nu af begynder Norges udenrigske Omsætning i det hele og navnlig for Trælastens Vedkommende umiddelbart at paavirkes af den forandrede Retning i Verdenshandelen og den kraftige Udvikling, der bragte et nyt Verdensmarked til at voxe op i Amsterdam, og lod Hollænderne indhøste Frugterne af de Rigdomme paa ædle Metaller, der i første Haand strømmede til Spanien og Portugal, men uden der at finde culturmæssige Forudsætninger for sin Forbliven eller videre Udnyttelse. Udførselen af norsk Trælast kom under disse Forholde til væsentlig at falde sammen med og bero paa Efterspørgselen fra Amsterdam, hvoraf Følgen igjen maatte blive, at ikke alene den Nederlandske Uafhængigheds-Kamps vexlende Skjæbner, men ogsaa de almindelige Conjuncturer for Ver-

denshandelen i Modsætning til tidligere Tider maatte komme til at øve en stærk og umiddelbar Indflydelse paa den norske Export. Virkningen af disse nye Forholde afspeiler sig ogsaa i de bevarede norske Toldregnskaber. Hvor faatallige og mangelfulde de end ere, især forinden man kommer ind i det næste Aarhundrede, synes man dog i dem uden Vanskelighed at kunne eftervise de forskjellige Faser i den nye Verdensstads Fremvæxt og derigjennem ogsaa hine mest fremtrædende Epocher i Tilstrømningen af ædle Metaller, der navnlig ere knyttede til de berømte Sølvgruber i Potosi. Disse opdagedes som bekjendt i 1545, men deres uhyre Rigdom kom først til sin Ret, da man omkring 1571 opfandt at udvinde Metallet ved Hjælp af Kviksølv. Efter de Oplysninger, der ere samlede af Humboldt og andre Videnskabsmænd,[1] voxede Mængden af ædle Metaller i Europa fra 33 Millioner £ i 1492 til 50 Millioner i 1546, men var ved Udgangen af 1500-Tallet stegen til 155 Millioner, saa at alene Forøgelsen i disse 50 Aar udgjorde over det tredobbelte af den hele Verdensbeholdning paa den Tid, da America opdagedes. Samtidigt foregik i hele det vestlige Europa et saa overordentligt Opsving i den almindelige Production og Handels-Omsætning, at de ædle Metallers Værdi ikke paa langt nær sank i samme Mon, deres Mængde tiltog. Søhandelens stærke Udvikling viste sig i første Haand ved en betydelig forøget Efterspørgsel efter Skiberum, medens Befolkningernes Tilvæxt i Vest-Europas store Havnestæder krævede Opførelsen af en Mængde nye Bygninger, hvilket alt igjen maatte forøge Efterspørgselen efter Trælasten fra Norge, der paa en Gang baade var det rigeste og det

[1] Tooke & Newmarch: History of Prices, VI. S. 359 og 411.

nærmest liggende Productions-Marked. Intet af de nordlige Lande i Europa, der laa udenfor Tidens egentlig centrale Handelsaction, berørtes derfor hurtigere eller kraftigere af den nye Udvikling end vort Fædreland. Norsk Trælast bliver fra nu af en almindelig søgt Handelsvare, ikke alene i Holland, men ogsaa i Spanien, Portugal og England. De bevarede Toldregnskaber give vistnok kun undtagelsesvis Oplysning om de Lande eller Stæder, til hvilke Trælastfartøierne udexpederedes, og da disse næsten altid vare hollandske, forestiller man sig let, at ogsaa al den Trælast, der i disse udskibedes, umiddelbart gik til hollandske Havne. Dette var imidlertid ikke Tilfældet. Den hollandske Skibsfart udvikledes paa denne Tid, ligesom den hanseatiske paa et tidligere Stadium, snart derhen, at den gjennem sin Fragtfart overtog Størstedelen af den europæiske Vareførsel udenfor Middelhavet. At dette ialfald foreløbig maatte blive Tilfældet ogsaa for Englands Vedkommende, hvis udenrigske Handel tidligere fuldstændig havde været i Hænderne paa Hanseater og Venezianere, fremgaar deraf, at dette Riges Coffardiflaade i udenrigsk Fart endnu i Aaret 1582 kun bestod af 135 Fartøier, et Forhold, som i vore Dage næsten vilde ansees utroligt, hvis ikke Opgaven lod sig eftervise i et saa paalideligt og anseet Værk som Tooke & Newmarch's „History of Prices“,[1] og som tillige viser, hvor uformuende endog de kraftigste monarchiske Stater gjennem de foregaaende Tider havde været til at optage Concurrencen med de middelalderske Oligarchier, der efter Tidens Medfør ene havde haft Forudsætningerne for en omfattende Handels-Virksomhed. Efter de Materialier, som haves, er det end ikke i almindelige Træk muligt at faa en

[1] VI. S. 408.

Oversigt over Omfanget af Udførselen af norsk Trælast til England før langt ind i den nyere Tid, men paa Grund af den overordentlige Indflydelse, som det engelske Marked senere kom til at udøve paa vore Trælastforholde, er det af Interesse at efterspore de første Tegn til, at Handelsforbindelsen med England kom i sin moderne Gjænge. Den større Efterspørgsel fra England efter Trælast skriver sig selvfølgelig ligesom den hollandske fra den Tid af, at Landets egne Skove bleve utilstrækkelige for det almindelige Behov. Dette Tidspunct synes at være indtraadt omkring Midten af 1500-Tallet, idet et Statut af 1544[1] paalægger væsentlige Indskrænkninger i Landeiernes Ret til at fælde Skov og oprydde Marken til Agerland, men først i Dronning Elisabeths senere Regjerings-Aar begyndte Trangen til Træmateriale at gjøre sig almindeligt gjældende paa Grund af Handelsflaadens Udvidelse og Byernes stærkere Bebyggelse. Efterat Englænderne paa Hertugen af Albas Bud vare afskaarne fra sin Handelsforbindelse med Nederlandene, havde de i 1569 grundet en Stapel i Hamburg og samme Aar sluttet Handelsforbindelse med Rusland. I 1571 lagdes Grundvolden til Londons Børs, og i 1574 omhandler Camden den overordentlige Luxus, der begyndte at gjøre sig gjældende i Klædedragt og i Boliger.[2] „Paa denne Tid, siger han, begyndte baade Adelige og Uadelige at lade sine Gaarde ombygge, udvide og forskjønne paa en Maade, som aldrig før havde været seet, vistnok til Rigets Pryd, men til Skade for Gjæstfriheden“. Nogle faa Aar senere (1580) berettes om en saa stærk Byggevirksomhed i Londons Udkanter, at Regjeringen af Frygt for Overbefolkning traf forskjellige repressive Forholdsregler, hvoriblandt den, at

[1] Henry VIII. cap. 17.
[2] Annal. rer. Anglic. 273. (Amsterd. ed. 1677).

der i hvert Hus kun skulde bo een Familie. Antallet af engelske Handelsskibe steg samtidigt (i de nærmeste Aar efter 1582) til det tredobbelte. At en Mængde norsk Trælast allerede nu har begyndt at tage sin Vei til England og navnlig til London, er utvivlsomt, men Tiden havde endnu sine gamle commercielle Begreber om, at Storhandel kun kunde foregaa gjennem stapulæ, og Forsyningen med Trælast fra Norge til Steder udenfor Nederlandene har derfor vistnok almindeligvis foregaaet pr. Transit fra de store Emporier, først i Antwerpen og senere i Amsterdam. Om Handelen i Antwerpen ved Aar 1560, da Staden endnu stod i sin Blomstring, heder det i et samtidigt Værk, at den fra de nordlige Lande, hvoriblandt særlig nævnes Norge og Sverige, indførte Trælast af udmærket Qualitet og skikket for al Slags Tilvirkning „et mesmement pour faire navires et vaissaux".[1] Særlig fremhæves den i hin Tid meget søgte Artikel whageschott (wainscot), Bord eller Plader af flammet Furutræ, hvorom Guicciardini beretter, at det brugtes „til tusinde Ting", samt at det var saa efterspurgt, at det fra Antwerpen igjen udførtes lige til Italien. Naar samme Forfatter derhos beretter, at Beg (paa Transit) udførtes fra Antwerpen til Spanien og England, tør man vistnok forudsætte, at det samme var Tilfældet med Tjæren fra de nordlige Landes Naaleskove.

Det var dog vistnok endnu forinden Amsterdam havde afløst Antwerpen som Vest-Europas største Handelsplads, at den førstnævnte Stad havde samlet til sig Størsteparten af den norske Trælasthandel. Her var det største Behov

---

[1] L. Guicciardin (Ludovico Guicciardini): Description de touts les Pays-Bas, derechef illustrée, Amsterd. 1641, med Fortale af 1566. Guicciardinis Beretning om Antwerpens Handel henføres i History of Prices (VI. S. 406) til Aaret 1560.

baade for Stadens egen og for de omliggende Egnes Forsyning, forbundet med Evne til at kjøbe, og — hvad det vistnok altid skortede paa i de søndenfor liggende flanderske Byer — tilstrækkeligt Skiberum til selv at hente den rumslugende Vare, hvorom der handledes. Digerne mod Havet, Pæleværket under deres blomstrende Stæder ikke mindre end Bygningen og Vedligeholdelsen af deres Handelsflaade, hvis Drægtighed paa denne Tid mindst var tidobbelt saa stor som den engelske og antagelig større end de øvrige europæiske Staters udenfor Middelhavet, trængte en stadig og stedse stigende Forsyning fra Norges Skove. Hollændernes Overlegenhed i Skibsfart viste sig ogsaa i den planmæssige Bygning og systematiske Anvendelse af deres Fartøier. Bygningsmaade og Drægtighed lempedes efter de forskjellige Farvand, der skulde beseiles. I vore Toldregnskaber viser saaledes Drægtigheden sig gjennemgaaende forskjellig, eftersom det gjaldt at hente Lasten fra de smaa Udhavne eller fra de store og velforsynede Markeder ved Langesundsfjorden og Drams-Elvens Udløb, ligesom der ogsaa anvendtes større Skiberum for Farten paa Romsdal, Nordmøre og Trondhjemsfjorden end for de nærmere liggende Havne paa Agder og i Ryfylke. Aarvist som Trækfuglene stævnede disse hollandske Skibe ved første aabne Vande i store Flaader op imod Norges Kyst for ved Næset at skilles i mindre Flokker, der spredte sig ud over vore vidtstrakte Kyster. Femti Læsters „Mærsskibe", Kreiere og Bojere paa 20 eller 15 Læster vare blandede om hinanden i disse Skarer, der paa Havet søgte Sikkerhed mod Sørøvere ved sit Sammenhold og sin Mængde og under Land trygt gik ind mellem velkjendte Skjær og Baaer til sine vante Lastepladser, dem de jævnt besøgte to à tre Gange om Aaret og ligesom efter Aftale

havde fordelt imellem sig. Hinloperne, Zwollerne [1] og Medemblickerne havde hver omtrent sine faste Pladser, hvor de søgte hen, medens Stafern- og Kampenboerne mere jævnt fordelte sig over det hele Land. Det er overhovedet næsten altid de smaa Søstæder, hvis Skibe ere optagne af Trælastfarten, medens den store Handelsstad, der modtog de fleste og største Ladninger, forholdsvis sjeldent er repræsenteret i Skibslisterne. Overalt synes Hollænderne at have været modtagne som kjendte og velseede Gjæster, der ikke alene bragte Afvexling i Ensformigheden, men ogsaa de kontante Penge og de Varer, man trængte. Samkvemmet med Udlændingen var overhovedet saa hyppigt og vedholdende, at det nødvendig maa have øvet en ikke ringe Indflydelse paa Kystfolkets Sæder og Culturudvikling. En characteristisk Overensstemmelse finder Sted mellem den Velvillie, hvormed Hanseaten som Hollænderen, hver til sin Tid, har været modtaget af de norske Landboere. I 1508 klagede Osloboerne over Rostockernes Handel directe med Bønderne, der havde taget saa stærkt Overhaand, „at ingen Borgermester, Raad eller Menighed kunde faa noget tilkjøbs af Bønderne, men finge altid Svar af Bønderne, at ville de Tyske have det, faa I intet deraf“. 150 Aar senere heder det i Kjøbstædernes Andragende af 1661, at „Bonden er og den Fremmede saa geneiget, at han før det til dennem (de Fremmede) for halv Værdi afhænder, end den Indlændiske derpaa den ringeste Skillings Fortjeneste forunder“, og efter Sammenhængen er her nærmest Tale om Salg af Trælast.[2] I begge Tilfælde er det Kjøbstadfolk, der tale, men deres

[1] s'Zwolle er i Toldregnskaberne bleven til Edswold, Erdswold eller endog til Erdswordt.

[2] D. N., III. S. 752 og Meddel. fra Rigsarch. I. S. 33.

Vidnesbyrd synes at gaa dem selv imod, thi Grunden kan naturligen ikke have været nogen anden end den, at Udlændingen i Almindelighed var mere contant eller mere reel i sin Handel end de indfødte Byboere, blandt hvilke der paa Grund af den frie Indkjøbs- og Udskibningsret vistnok har været adskilligt lavt Opkjøberpak, der i Landboernes Øine tildels har givet den hele Kjøbstad sit Stempel.

Hvorvel Vandsager, som ovenfor paavist, maa antages at have været kjendte ved 1500-Tallets Begyndelse og allerede omkring 1530 at have været almindeligt udbredte her i Landet, synes det hele Sagbrugsvæsen dog først i det Tidsrum af omkring et fjerdedels Aarhundrede, der ligger mellem Freden til Speier i 1544 og Freden til Stettin i 1570, at være naaet frem til at blive en national Industri, hvis Tilvirkning i større Omfang begyndte at gaa til Udlandet. Trælastens Forædling begynder ogsaa først nu at spille en saa fremtrædende Rolle i Landets hele Economi, at den paakalder Lovgivningens Opmærksomhed og søges indordnet i Statens almindelige fiscale System. I et Kongebrev fra Koldinghus af 18de Marts 1545 til „Undersaatterne i alt Oslo Stift“ heder det, „at Kongen forfarer af sine Lensmænd og Provster, at det bør dem (Undersaatterne) at tiende af hvis Gods, som de avle, eftersom Lovbogen og Christenretten udviser, og de have nu optaget sig en ny Bjering med Sagmøller, og Kongen har aldrig nydt noget deraf, som kan bevises med Lovbogen medrette burde ske“. Alle, som bruge Sagmøller, skulle derfor herefter „komme Kongen til Hjælp med hver tiende Bredde (Bord) af hver Sagmølle. Findes nogen modvillig til Udredelsen, da agter Kongen at søge sin Fordel anderledes i sine Havne, end han hidtil har gjort“.[1] Samtidig

[1] N. Rigs-Reg. I. S. 76.

fik Lehnsherren paa Akershus, Peder Hansen (Litle), Instrux om, at han skulde have flittigt Tilsyn hos Bønderne og Andre efter Kongens Breve og Befaling, at Kongen af alle Sagmøller, „som Bønderne bruge der over-alt hans Lehn Søndenfjelds, endelig efter Lovbogen bekommer hver tiende Sagbredde“. Alt det Tømmer og de Deler, som Kongen paa sine egne Sagmøller lod tilvirke, eller som han i Tiende modtog af Bønderne, skulde Lehnsherren henføre til beleilige Udskibningssteder og „skibe og forskikke at sælge, Kongen tilbedste“. Den tidligere Lovgivning indeholdt selvfølgelig intet særligt om Tiende af Sagbord, en Tilvirkning, der ikke existerede paa den Tid fra først af Tiende indførtes, men Kongebudet udgik som en officiel Fortolkning, hvorved Sagbrugs-Virksomheden, forsaavidt den udøvedes af „Bønder og Andre“, inddroges under den almindelige Tiende-Lovgivning. Efter det brugte Udtryk maa det antages forudsat som givet, at Adelsmænd og Geistlige skulde være fritagne for den nye Skat, der udelukkende tilfaldt den kongelige Kasse og intet andet havde tilfælles med Christenrettens Tiende, end at den udgjorde 10 pCt. af Afkastningen og ikke faldt Geistligheden tillast. Naar Kongen i Skattebrevet udtaler, at han i Tilfælde af Modvillighed vil søge sin Fordel „anderledes paa Havnene end hidtil“, sigtes herved antagelig til den Kronen fra ældgammel Tid ved Lovgivningen hjemlede Forkjøbsret til alle Varer, der stilledes tilsalgs, en Ret, der vistnok baade var vel kjendt og frygtet paa Grund af de Misbrug, hvortil dens Iværksættelse let maatte kunne lede. Det er ogsaa fra denne Tid, at der viser sig de første Spor af en forskjellig Toldopkrævning, eftersom den Last, der udførtes, var Rundlast eller virket til Bord og Planker.

Medens de egentlig statistiske Bidrag, der i enkelte

opbevarede Lehns-Regnskaber ere os levnede, kun ere faa og sparsomme, synes de dog i Forbindelse med de Oplysninger, som forøvrigt staa til Raadighed, nogenlunde tilstrækkelige til at afgive en almindelig Oversigt over den norske Trælasthandels Udvikling i den her foreliggende Periode. Den bevarede fremdeles sit Præg af en Frihandel, der stod aaben for alle Landets Indbyggere, medens Toldafgifterne endnu vare forholdsvis saa lavt ansatte, at de ikke kunde virke hemmende for en sund og regelmæssig Udvikling, ligesom Adelens Toldfrihed først fik nogen større Betydning for den almindelige Concurrence ved Tarif-Forhøielserne i første Halvdel af 1600-Tallet. Det er saaledes fra Synspunctet af en fri Omsætnings autonome Udvikling, at den norske Trælasthandel paa 1500-Tallet henter en ikke ringe Del af sin Interesse. I stærk og umiddelbar Berørelse med alle Samfundsclasser, med Adel og Geistlighed som med Borger og Bonde, afspeiler den gjennem de skiftende Tider ikke alene Landets naturlige, men ogsaa dets politiske og sociale Forholde, ligesom den allerede tidligt viser den frie Omsætnings Tilbøielighed til at samle sig op paa enkelte capitalstærke Hænder. Hvor ringe den flydende Capital dengang var og endnu længe maatte forblive her i Landet, kan man dog gjennem Trælasthandelens skiftende Faser nogenlunde følge dens Spor og delvis paapege baade dens Tilvæxt og dens Overflytninger inden de forskjellige Samfundsclasser. Den Capitalmagt — om man tør bruge dette Ord — som havdes her i Landet ved Midten af 1500-Tallet, var endnu hos Kronen, Adelen og Geistligheden, idet de Forandringer i Capital-Fordelingen, som vare foregaaede ved Reformationen, væsentlig kun havde været en Dislocation inden disse tre Kategorier. Kronens Capitalmagt var bleven stærkest forøget, Adelen

havde vundet endel, medens Geistligheden havde været den tabende Part. Men Geistlighedens Eiendomme havde forholdsvis været saa enorme, at der navnlig for Secular-Geistligheden paa Landet endnu var saa meget tilbage af Land- og Skov-Eiendomme, at Præsteskabet i det nærmest paafølgende Aarhundrede efter Reformationen ved Forholdenes egen Magt blev draget ind i en ganske omfattende Sagbrugs- og Udskibnings-Virksomhed. Idet Kronen som Eier af et uhyre Jordegods med tilhørende Skov-Eiendomme paa lignende Maade og i endnu større Stil nødtes til at deltage i Skovdrift og Trælasthandel, kom den som enhver Statsstyrelse, der indlader sig paa professionel Handel, ind i en Mængde Vanskeligheder, der paa hin Tid maatte være saa meget mere uovervindelige, som Styrelsen havde *sit* Sæde udenfor Riget, og alt saaledes ucontrolleret maatte overlades Lehnsherrer og Fogder, der som oftest selv vare stærkt interesserede i den opblomstrende Bedrift og saaledes stadigt maatte blive Kronens skarpeste Concurrenter. Den samme Vaklen i Anskuelser og den samme Omskiftelse i Planer, som bedst er kjendt fra de europæiske Regjeringers Fabrik- og Handels-Virksomhed under Projectmageriets Guldalder i det 18de Aarhundredes sidste Halvdel, gjorde sig derfor ogsaa gjældende med Hensyn til Kronens Forhandling af Udskibningslast under 1500-Tallets senere Decennier, idet Kronen snart selv lod drive sine Sagbrug, snart bortfæstede eller udleiede dem og snart igjen bortmageskiftede eller solgte dem, hvilket sidste endelig blev den staaende Regel. Medens Byborgere og Bønder endnu kun havde ringe economisk Evne og endnu mindre politisk Indflydelse til at turde byde sig frem, hvor det gjaldt Erhvervelse af Krongods, havde den opvoxende nye Adel, uagtet faatallig og fra først af vist-

nok lidet capitalstærk, gjennem høie og efter Landets Forholde indbringende Embedsstillinger des bedre Leilighed til at gjøre sin Interesse gjældende. Det kan derfor næsten ansees som en regulær Tingenes Gang, at Krongodset først gik gjennem de adelige Embedsmænds og deres Efterkommeres Hænder, forinden det, væsentlig i det følgende Aarhundredes sidste Halvpart, indkjøbtes af Byborgere. Det mest fremtrædende Exempel paa denne Udvikling finder man i den Mængde Jordegods, som ved Midten af 1600-Tallet samledes af Statholderen Hannibal Sehested, men denne havde allerede 100 Aar tidligere haft en Forløber i Lehnsherren paa Akershus, Peder Hanssøn (Litle), der planmæssig havde vidst at tilgodegjøre sig den lette Adgang, som hans Embedsstilling ikke mindre end Tidsforholdene frembød til at samle Jordegods. Ligheden mellem disse to Mænd ligger ikke alene deri, at de begge vare vel begavede, af høi Byrd og i Rigets anseeligste Embedsstilling, men ogsaa deri, at de begge fortrinsvis udsøgte sig Eiendomme, hvortil der hørte Skov og Sagbrugsdrift. Den Maade, hvorpaa Peder Hanssøn gjorde sin Stilling og sin Capitalstyrke gjældende, er for Tidens Forholde saa characteristisk, at den fortjener en noget nærmere Omtale.

Til ingen af vore tømmerførende Vasdrag knytter sig en tidligere eller mere uafbrudt Interesse end til den ved Drammen udmundende Elv, der her danner en dyb og rummelig Havn, efter forinden at have samlet alle sine mange Tilløb fra en Række større eller mindre Dalfører, hvor overalt Egnens Skjønhed ikke mindre end Befolkningens Velstand paa det nøieste knytter sig til de skovklædte Lier og de kraftige Fossefald. Ligesom de første Spor af en regelmæssig Trælast-Udførsel maa søges i denne Egn,

møder os ogsaa, som tidligere anført, de tidligste sikre Underretninger om norske Vandsager fra den ovenfor Drammen liggende Storbygd Eker.[1] For en kløgtig og forretningsvant Mand som Peder Hanssøn maatte det snart blive indlysende, at denne Tract frembød særdeles gunstige Betingelser for den, der samtidigt kunde anvende baade Capital og politisk Indflydelse til at samle, afrunde og udnytte de langs Elvedraget og Fossefaldene liggende Eiendomme. Peder Hanssøn var dansk af Fødsel, havde tidlig været knyttet til Hoffet, var bleven indgiftet i det norske Aristocrati ved at ægte en Datter af Hr. Nils Henrikssøn (Gyldenløve) og Inger Ottesdatter, og havde Nedenæs i Forlehning,[2] da han i 1537 eller kort derefter blev Lehnsherre paa Akershus og derigjennem den mest indflydelsesrige Mand i Riget. I 1541 fik han kongeligt Skjøde paa Sem Gaard paa Eker, der sandsynligvis har været blandt det confiskerede Biskops- eller Klostergods, og allerede i samme Aar begyndte han sine videre Eiendoms-Operationer, hvilke han med seig Udholdenhed uafbrudt fortsatte lige til sin Død i 1551. Dipl. Norv. (VII og VIII) indeholder for disse Aar omtrent 30 af hans Eiendomshandler, hvoraf 27 angaa

[1] P. Claussøn Friis (1545—1614) omtaler Folket paa Eker som „de rigeste og prægtigste Bønder, som her i Landet ere“ (Saml. Skrifter ved Dr. G. Storm, S. 292). Bønderne paa Eker og i Lier dreve gjennem hele Perioden ikke alene som Bønderne andetsteds Handel med Trælast fra sine egne Skove, men indkjøbte ogsaa Last til Salg, saa at deres Overgang til professionel Handel og Nedsættelse paa selve Udskibningsstedet i Drammen vistnok har været meget sædvanlig. I 1551 vilde Bønderne formene Provsten i Tunsberg at udføre Trælast fra Drammen, men Kongen svarede, at det stod hver Mand „frit i Drammen at maatte søge sit Kjøbmandskab der“ (N. Rigs-Reg. I. 136). Jfr. Kongebreve af 19de Juni 1586, 25de Marts 1587 og 20de Sept. 1596 i N. Rigs-Reg. Anordn. om Bragernæs af 30te August 1662 i Wessel-Bergs Rescripter.

[2] Saml. t. d. Norske Folks Spr. og Hist. III. S. 563.

Gaarde eller Gaardparter paa Eker, 2 i Skoger (Strømmen) og 1 i Hof paa Vestfold.[1] Den betydeligste af de erhvervede Gaarde var uden Tvivl Foss, det senere Fossesholm, til hvilken Gaard Hr. Peder almindeligvis skrev sig. Maaden, hvorpaa de nye Eiendomme erhvervedes, danner et Tidsbillede i større Maalestok for, hvad der samtidigt i det mindre foregik omtrent over det hele Land. Fossesholm (eller dengang „Gaardene Foss") tilhørte Maria-Kirken i Oslo og laa tildels til sammes Commun, da Godset af Capitlets Provst „med Capitlets Samtykke", som det heder, blev tilmageskiftet Peder Hanssøn, som i 1541 erholdt kongelig Stadfæstelse paa Mageskiftet,[2] der i Virkeligheden neppe har faldet mere i Provstens og Capitlets Smag, end naar Oslo Domcapitel omtrent samtidigt til Peder Hanssøn afgiver ikke mindre end syv Gaardes Landskyld, hvoriblandt Skjelbred, Sossen og Ulveland paa Eker, mod „jævngodt Gods" af Rente paa Follo og Romerike.[3] I en anden Eiendom paa Eker, Søndre Hobolstad, var Peder Hanssøn Medeier med en Bondemand, Amund Perssøn, der under 14de October 1550 overdrog Lehnsherren den hele Gaard uden andet Vederlag, end at denne frafaldt sin Tiltale mod Afhænderen, fordi denne „dølde inde sin Landskyld og ei havde betalet hende i langsommelig Tid og havde ulovlig hugget i Skoven, hvorfor han bad for Guds Skyld om Naade og gav for^{ne} Peder Hanssøn derfor de to Øresbol Jorder, han aatte i for^{ne} Gaard Hobbelstad". I det samme Tidsrum erhvervede Peder Hanssøn endel Fossefald under forskjellige Gaarde

[1] Med Drift gjennem Ekern-Vandet til Drams-Elven.

[2] Krafts Norges Beskrivelse, II.

[3] Capitlet har fundet det nødvendigt at udstede „et aabent Brev" om Handelen, at denne er foregaaet „med vor fri Villie, Samtykke og beraad Hug".

paa Eker, hvor det udtrykkelig nævnes eller af Sammenhængen forstaaes, at Sagbrug var indrettet eller skulde indrettes. Peder Hanssøns Enke, Ingeborg Nilsdatter (Gyldenløve), der først døde i 1597,[1] var efter Mandens Død bosat paa Fossesholm, medens Sønnen, Canceler Hans Pederssøn, eiede og sædvanlig skrev sig til Sem Gaard, som han i 1602 mageskiftede til Kronen. Gjennem Canceler Hans Pederssøns Datter Anna kom Fossesholm derefter til den adelige Æt Lange, tilhørte senere Statholder Hannibal Sehested og endnu senere Constantin von Marselis, indtil den i 1697 kjøbtes af de to rige Christiania-Borgere Jørgen Paulssøn og Gjord Anderssøn, forblev derefter gjennem hele forrige Aarhundrede i Bypatriciatets Hænder for i vort Aarhundrede atter at gaa tilbage til Bondestanden.[2] I Godsets vexlende Eiere gjenfinder man saaledes alle Overgangene i det norske Samfunds Udvikling fra Reformationen og lige ind i Nutiden. Dets Skjæbne gjennem Tiderne er et Billede i det Mindre af de samme Forholde, der i det Større have virket bestemmende for det hele Land.

De tidligste Udførsels-Opgaver, som haves for Tidsrummet efter Reformationens Indførelse i 1537, indeholdes i de tvende Akershus Lehns-Regnskaber, der ere os levnede for 1557—58 og 1560—61 (det første fra Philippi & Jacobi Dag det ene Aar til samme Dag det følgende Aar og det andet fra Michelsdag til Michelsdag). Som det næste i Ordenen følger et Regnskab over „Told af udlendske Skib, som ladde paa Bergen Vaag 67“ (1567). Som Anhang er til sidstnævnte føiet et Regnskab over „Told af udlendske Skib, som ladde udi Bergen Hus Lehn 67“ (1567), hvori er specificeret og beregnet

[1] Saml. t. N. Folks Spr. og Hist. III. S. 563.
[2] Krafts Norg. Beskriv. II. S. 420 ff.

til Indtægt Tolden af de udenlandske Fartøier, der i det nævnte Aar havde indtaget Last paa Søndhordeland, i Ryfylke og paa Jæderen. En „Extract og Forklaring paa Erik Rosenkrants's Regnskab af Bergenhus“ for Aaret fra Michelsdag 1566 til samme Dag 1567 har kun Interesse, forsaavidt man deraf kan udregne, hvormange Fartøier der i det nævnte Tidsrum have erlagt den sædvanlige Hansa-Told.[1] Foreløbig skulle vi imidlertid udelukkende holde os til det Søndenfjeldske. De nævnte tvende Akershus Lehns-Regnskaber omfatte Tolden af fremmede Skibe, der have udklareret fra Follo Fogderi, fra Tunsberg Lehn og Bragernæs Fogderi samt fra Oslo, Tunsberg og Sarpsborg Kjøbstæder. Hertil kommer, forsaavidt angaar Regnskabet 1560—61, Brunla Lehn samt Nedenæs Lehn for ½ Aar.[2] Det mest iøinefaldende Træk ved disse Told-Regnskaber er den ringe Rolle, som Kjøbstæderne spille med Hensyn til Trælast-Udskibningen. Det er endnu som i Middelalderen Skind, Huder, Fedevarer og Tjære, der foruden Fiskevarerne ere de væsentligste Udførsels-Artikler, medens Trælasten i Sammenligning med Landdistricternes Udførsel indtager en ganske underordnet Plads. Kjøbstædernes Trælastskibning er overhovedet paa denne Tid endnu saa ringe, at den for Betragteren væsentlig kun har sin Interesse som Udgangspunct for en senere paafølgende stor og kraftig Udvikling, hvorhos den allerede nu peger i den samme Retning, som den senere bibeholdt, idet den for-

[1] Af Akershus Lehns-Regnskaber for 1557—58 og 1560—61 findes Uddrag i Norske Samlinger, I. S. 162—220 (ved T. H. Aschehoug). Jfr. Norsk Magasin, II. S. 52—74, hvor der er indtaget et Uddrag af Bergens Lehns-Regnskab for „1566—67“, hvis statistiske Resultater sees i det væsentlige at falde sammen med den af mig benyttede „Extract“ af Regnskabet for „67“.

[2] For de mindre administrative Delinger er Brugen af Navnene „Lehn“ og „Fogderi“ vaklende.

trinsvis omfatter de forædlede Varer, hvis fabrikmæssige Tilvirkning meget snart viste sig som en for Kjøbstad-Borgerne særlig egnet Virksomhed.

I Told-Regnskabet 1557—58 findes for Oslo intet nævnt om Salg eller Udførsel af Trælast, hvoraf imidlertid ingenlunde tør sluttes, at saadan Export ikke har foregaaet, eftersom kun Udlændiges Udførsel var beskattet, og Regnskaberne saaledes dengang og endnu længe senere intet indeholde om, hvad Byborgerne selv have exporteret i egne Fartøier. At allerede nu endel Fartøier hørte hjemme i Oslo, synes at fremgaa af Lehnsregnskabet 1560—61, hvor der omhandles tvende Skibsbyggere samt Skibstømmermænd, „Drivere“ og en Seilmager som bosiddende i Byen. Tilfældigt nævnes derhos et større Fartøi (Pinke) som *tilhørende* den ovenfor nævnte Borgermester Trond Jonssøn, der sees at have handlet med „Baysalt“, hvilket han ikke usandsynligt selv har ladet indføre fra Frankrige. Medens Regnskabet 1557—58 for Oslo By savner enhver Oplysning om Trælast-Exporten, har Regnskabet for 1560—61 en Rubrik saalydende: „Told for Skib og Saugdeler, som fremmede Kjøbmænd haver indskibet“ (indladet). Som Prøve paa, hvad der under denne Overskrift indeholdes, hidsættes følgende:

iij Dlr. ij ß, af Johan Flauvr(e)nne for 1002 Saugdeler til Told.

i Dlr., af Johan Fienn for 400 Saugdeler.

ij Dlr., af Jelle Wibrantsen for sit Skib Christiern Mule[1] ladde, til Told.

[1] Var en af Byens Borger-Matadorer. Foruden ham og Trond Jonssøn nævnes i Regnskabet Hans Krøg og Jochim Stang paa en Maade, der gjør det antageligt, at de have hørt til de større Handlende. Tvende andre, „Iffuer“ og „Robert“, nævnes kun ved Fornavn, ligesaa en ved Navn „lange Claus“.

xij ß, af Henrik Barenborch for 100 Deler til Told.
iiij Dlr. 1 Ort, af Johan Pedersen for 1900 Deler til Told.
ij Dlr. af forskrevne John for 600 Deler til Told.
xij ß, af Jochim Holm for 100 Deler til Told.

o. s. v.

Det udskibede Quantum Sagdeler udgjør i det Hele 10,252 Stykker, der regnet efter store Hundreder udgjør 1025 Tylfter, hvoraf resp. 210, 190, 180 og 100 Tylfter synes at have udgjort hele Ladninger, medens det øvrige i Smaapluk solgtes af Bymændene til den reisende Kjøbmand eller Skipper og udførtes til Udlandet sammen med andre indkjøbte Varer: Tjære, Huder o. s. v. De omhandlede 1025 Tylfter Sagdeler have neppe bestuet mere end omtrent 100 Læster, og da de ifølge Regnskabet ankomne 21 udenlandske Fartøier efter de af dem erlagte Skibsafgifter kunne antages at have haft en samlet Drægtighed af omtrent 600 Læster (1200 Tons), skulde altsaa den fra Oslo udførte Trælast endnu i 1560—61 kun have udgjort 1/6 af den samlede Tonnage for Udgaaende. Fra 1561 til 1608 haves intet Oslo Told-Regnskab, og den gradvise Tilvæxt i Byens Handel gjennem det mellemliggende Tidsrum af 47 Aar kan saaledes ikke nærmere paavises, men

[1] Mærkeligt nok synes Oslo-Borgernes Handels-Virksomhed ved denne Tid at have været mest optaget af Omsætningen med de svenske Naboprovinser paa den anden Side Rigsgrænsen. I et Kongebrev af 7de Decbr. 1555 siges det, at Osloboerne have klaget over en dem paalagt Udrustning af et Skib til Kongens Tjeneste, der havde kostet dem henved 2,500 Mark, og at det faldt dem særdeles byrdefuldt at udrede dette Beløb „baade for den dyre Tids Leilighed“ og „fordi der i Sverige er gjort Forbud, saa at de ingen Vare maa derud fange“. I Lehns-Regnsk. 1560—61 sees Osmund-Jern kjøbt til Slottet af svenske Bønder, der antagelig paa Vinterføret havde bragt Varen til Oslo. Den Vare, Svenskerne paa denne Tid almindeligvis hentede fra Norge, var Salt. Det svenske Jern har saaledes vistnok i større Omfang været indkjøbt af Oslo Kjøbmænd og betalt med Salt.

at Omsætningen i denne Periode har tiltaget i et Forhold, som baade før og senere har været ukjendt, erfares deraf, at Staden i sidstnævnte Aar (1608—09) besøgtes af tilsammen 76 udenlandske Fartøier med en samlet Drægtighed 2,968 Læster, hvori foruden andre Varer udskibedes 7,453 Tylfter Deler, og dog laa maaske det største Fremskridt deri, at Stadens Borgere nu eiede 14 større Fartøier af omtrent 700 Læsters Drægtighed i udenrigsk Fart, hvoraf hvert enkelt gjorde 3, 4 eller lige op til 6 Reiser paa Holland i Løbet af et Aar, saa at Stadens Borgere i egne Skibe udførte et næsten ligesaa stort Quantum Trælast som det, der efter ovenstaaende blev udexpederet i udenlandske Fartøier. Et lidet Indblik i Byens Trælastforholde og i disses stærke Udvikling gjennem Tidsrummet efter Stettiner-Freden faar man af Oslo By-Vedtægter fra 1595, hvor det forbydes i Julehelgen og andre store Høitider at lægge „Tømmer, Deler og Andet paa *Gaden* og Bryggen udi Veien til Uryd“. Til daglig skulde man altsaa finde sig i, at Tømmer og Dele-Stabler stode i Rækker langs Gaden og paa Bryggen. Ingen Politiforskrift kan tydeligere lægge i Dagen, at Trælasten allerede da var blevet en Hovednæring, hvis Betydning for Byens almindelige Trivsel saa meget lettere forstodes, som Varen for en stor Del endnu forhandledes en detail og dens Salg saaledes noget nær var Hvermands Forretning.

Hverken i Regnskabet for 1557—58 eller for 1560—61 omhandles nogen Trælast-Udførsel fra Tønsberg By, hvor Omsætningen med Udlandet i det Hele synes at have været overmaade ringe. De Varer, der omhandles, ere kun de samme Ubetydeligheder af Oxehuder, Bukkeskind og Pelsværk m. v., hvormed Handelen her som i de øvrige norske Byer udenfor Bergen havde været drevet gjennem hele

Middelalderen. Sarpsborg viser endnu kun ringe Tegn til, at dens fordelagtige Beliggenhed ved Glommen-Mundingen havde begyndt at gjøre sig gjældende, og de overordentlig ringe Quanta af Trælast, der udføres, pege hen til, at det endnu vilde vare længe, inden der blev Spørgsmaal om nogen Flødning fra Glommen-Vasdragets øvre Løb. I 1557—58 besøgtes Sarpsborg (Salsborg) Havn kun af 10 udenlandske Fartøier, der samtlige kom for at hente Trælast. De benævnes i Regnskabet for „Skuder", hvortil i hin Tid almindeligvis kun henførtes de mindste søgaaende Fartøier, navnlig de fra Danmark kommende „Kornskuder". De 6 af disse 10 Fartøier vare ogsaa danske, 3 fra Stralsund og 1 fra Rostock; Toldbeløbet var fra 4 ß til 12 ß pr. „Skude, fuldt med Tømmer", og Byens hele Trælasttold for Regnskabs-Aaret beløb sig til den beskedne Sum af 97 Skilling. Regnskabet 1560—61 viser ikke større Resultater. Der udførtes da i det Hele 1800 Deler og dertil 5 Skibslaster med Tømmer; af de ankomne Fartøier var 1 fra Scotland (Dundee), 1 fra England, 3 fra Workum og 1 Skude fra Sæby. Delerne solgtes til reisende Kjøbmænd. Indladningen har formodentlig foregaaet ved de saakaldte „Boder" lidt ovenfor Sannesunds Færgested. Uagtet den ubetydelige Udførsel af Trælast berette dog Sarpsborgs Borgere selv i en Klage til Kongen af 1556, at „vor meste Handel, den vi fattige Mænd kunde hjælpe os med, er ikke andet end Sagedeler, Sperrer og Bord, som mangen Mand vel vitterligt er".[1] Efterat Sarpsborg var brændt i Syvaarskrigen, blev, som bekjendt, det ny anlagte Fredriksstad Arvtageren til den hele commercielle Stilling ved Glommen-Mundingen og kom saaledes til at

[1] D. N. IV. S. 837.

staa i samme Forhold til Sarpsborg som senere Christiania i Forhold til Oslo. Det ældste levnede Told-Regnskab for Fredriksstad er for Regnskabs-Aaret Philippi & Jacobi Dag (1ste Mai) 1603 til samme Dag 1604. I dette Tidsrum indkom til Staden 61 udenlandske Fartøier med en samlet Drægtighed af 1103 Læster, hvormed udførtes 3,621 Tylfter Deler foruden anden Trælast. Samtidigt sees Fredriksstads Borgere at have eiet 9 Fartøier paa tilsammen 196 Læster, der gik i udenrigsk Fart. Forskjellen mellem Sarpsborg i 1560 og Fredriksstad i 1603 er saaledes maaske endnu mere end den foran paaviste Forskjel mellem Oslos Udskibning i 1560 og i 1608 egnet til at give en Forestilling om den overordentlige Betydning, som Fredsperioden fra 1570 indtil Kalmarkrigen, navnlig for Kjøbstædernes Vedkommende, havde paa Udviklingen af Norges udenrigske Handel og Søfart. Fra disse Aar (efter 1570) skriver sig vistnok ogsaa de større Sagbrugsanlæg ved Glommens nederste Løb: ved Borregaard, Hafslund og Sande m. v., der maa antages at være af en noget sildigere Oprindelse end de større Sagbrugsanlæg ved Skiens og Drammens Vasdrag. Overhovedet tyde alle Omstændigheder hen paa, at de hollandske Trælastfartøier i Udskibningens tidligere Tider og i det Hele indtil Midten af 1600-Tallet fortrinsvis have holdt sig til den vestlige, langs Skagerak liggende Del af det søndenfjeldske Norge, idet de fra Næset fulgte Leden langs Nedenæs og Brunla helt op til Dramsfjorden. Glommen-Vasdraget laa endnu i Baggrunden, ventende paa den kommende Tid og den større Capitalmagt, som turde give sig ifærd med den lange Flødning og de kostbare Anlæg, der paakrævedes for i større Omfang at tilgodegjøre Vandmasserne gjennem Sarpen. Da Glommen-Dalens egentlige Tid var kommet, blev det ikke heller det lille

Holland, men England og Frankrige, som derfra fyldte sit store Behov.

Bragernæs Fogderi omfattede ved Midten af 1500-Tallet Liers, Hurums og Røkens Præstegjæld, medens Skoger Sogn med de i samme liggende Lastepladser Strøm og Kobbervik (Tangen) hørte til Tunsberg Lehn eller Fogderi. Det synes imidlertid antageligt, at Tolden af Trælast-Udskibningen fra Drams-Elvens Munding i sin Helhed har været opkrævet af „Fogden paa Bragernæs Toldbod", hvilket bestyrkes derved, at Udskibningen fra Kobbervik ikke i noget af Told-Regnskaberne for Tunsberg Lehn findes nævnt blandt Lastepladserne sammesteds.[1] Ved de efterfølgende Uddrag af Bragernæs Told-Regnskaber maa derhos særlig haves i Erindring, at Adelens Udførselsproducter de facto om ikke de jure ansaaes som toldfrie, og at saaledes de forholdsvis betydelige Quanta skaaren Last, som sikkerlig udførtes fra Sem, Fossesholm og Ulveland Sagbrug, i deres Egenskab af „Junker-Deler" ikke kunne antages at være medtagne i Regnskabet. Hvorledes dette Privilegium bragtes i Anvendelse, saa længe Tolden endnu nærmest kun havde Præget af en Skibstold, vides ikke. Under Overskriften: „Skibstold som Hollænder og andre Skipper have givet i dette Aar" indeholder Akershus Lehns-Regnskab for 1557—58 efterstaaende, i schematisk Form overførte Oplysninger om Udskibningen fra Bragernæs Fogderi. Regnskabet indeholder intet om Fartøiernes Størrelse eller om Trælastens Beskaffenhed. Skibsdrægtigheden er derfor anslaaet efter en Sammenstilling med de øvrige Udskibningssteder og efter hvad der i saa Hen-

[1] Maaske staar det hermed i Forbindelse, at Kobbervik er henført til Bragernæs Fogderi i P. Claussøn Friis's Norges Beskrivelse. (Saml. Skrifter ved Dr. G. Storm, S. 292).

seende er kjendt fra en noget sildigere Tids mere specificerede Regnskaber, hvorhos er taget i Betragtning, at Drægtigheden for de hollandske Fartøier, der hentede Trælast i Drammen og Langesundsfjorden, senere gjennemsnitlig viser sig større end ved den hollandske Fart paa de fleste øvrige Landsdele:

1	Fartøi gav i Told	½ Dlr.,			ansl. Drægtighed	15	Læster	15	Læster.
11	— - - —	1 -			- —	20	—	220	—
1	— - - —	1 -	1 Ort,		- —	25	—	25	—
17	— - - —	2 -			- —	35	—	595	—
3	— - - —	2 -	1 -		- —	37	—	111	—
16	— - - —	3 -			- —	40	—	640	—
1	— - - —	3 -	1 -		- —	44	—	44	—
2	— - - —	4 -			- —	50	—	100	—
52	Fartøier.				Samlet Drægtighed for Aaret			1750	Læster.

Fartøierne hørte næsten alle hjemme i de sædvanlige smaa Søstæder rundt Zuidersøen: Stafern, Hindelopen, Edam, Schiedam m. v. Lehns-Regnskabet for 1560—61 giver noget nær samme Resultat. Antallet af de fra Bragernæs Toldbod i dette Aar udklarerede Fartøier var 57 med en Drægtighed, der kan anslaaes til 1748 Læster, hvilket Quantum Trælast saaledes ved denne Tid synes at have været Gjennemsnittet af den toldpligtige Export. Kronens Sagbrug paa Buskerud Gaard sees i 1557—58 at have „rentet“ 730 Tylfter 3 Stykker Sagdeler, hvilket Quantum vistnok har været udført til Danmark eller andetsteds udenfor Norge. Det samlede Toldbeløb for Bragernæs Fogderi udgjorde i de tvende omhandlede Regnskabs-Aar resp. 143 Daler 12 Skilling og 155 Daler. Fra 1560 til 1620 haves intet Regnskab bevaret, der kan give Oplysning om Udskibningen fra Drammen. For Regnskabs-Aaret 1620—21 var den samlede Udskibning af Trælast fra „Drammens Fogderi“ (heri da ikke indbefattet Hurum og Røken) 6,040 Læster, der udførtes i 123 Fartøier,

hvoraf 72 hollandske med en Drægtighed af 5,450 Læster, samt i 51 danske og norske Kreiere eller Smaaskuder med en Drægtighed af omtrent 590 Læster. Gjennemsnits-Drægtigheden for de hollandske Fartøier var nu steget til henimod 76 Læster. Ladningerne vare i Regelen blandede: Spirer, Bjælker og Deler. Toldintraderne ved Drammens Toldsted vare i 1620—21 stegne til 1869 Daler 1 Ort 10 ß. Tages Lehns-Regnskabet for 1528 til Udgangspunct, bliver Progressen for Udskibningen i hollandske Skibe fra Drammen:

	Antal Skibe.	Drægtighed.
1528	33	(anslaaet) 1,100 Læster[1]
1557	52	(do.) 1,750 —
1620	72	5,450 —

Trælast-Udskibningen fra Follo Fogderi foregik i 1557—58 ved 29 fremmede Fartøier (24 Mærs-Kreiere og 5 Boiere). Regnskabets Overskrift er: „Told som Hollænder og andre Skipper haffuer giffuit“.

5	Fartøier erlagde i Told	½ Dlr.,	ansl. Drægtighed	à 15 Læster	75 Læster.
15	— — - —	1 -	- —	à 20 —	300 —
7	— — - —	1½ -	- —	à 30 —	210 —
2	— — - —	1½ -	(+ 10 Al. Lærred[2])	à 35 —	70 —
29	Fartøier.			Tilsammen	655 Læster.

Foruden den normale Told erlagdes en Tillægstold „for Sko og Lærred“, hvilken Afgift for 9 af de større Fartøier er beregnet med ½ Dlr. og for 15 mindre med 12 Skilling for hvert. Denne Tillægstold havde oprindelig

[1] Drægtigheden er i forrige Afsnit ansat til 1320 Læster, men Beregningen i Tabellen her maa ansees tilnærmelsesvis mere correct. Den er ansat efter samme Forhold som for 1557, og Skibenes Gjennemsnitsstørrelse har stadig været voxende lige siden Americas Opdagelse.

[2] Erlagt i Mangel af Contanter.

været et Gratiale, som Fogderne og Tolderne i Landdistricterne opkrævede for egen Regning, men ved en kongelig Instruction for Lehnsherrerne paa de fire Hovedslotte, dateret 1ste Marts 1558 (Art. 8) befaledes, at hvad „Havnefogderne“ saaledes efter Sædvane havde modtaget, herefter skulde opkræves som en Indtægt for den kongelige Kasse. Denne Tillægsafgift, der i Almindelighed kun forekommer i Landdistricternes Told-Regnskaber, vedblev til langt ind i næste Aarhundrede. Efter Lehns-Regnskabet for 1560—61 var Antallet af Fartøier, der lastede paa Follo 30, altsaa kun 1 mere end i 1557—58, men hertil kommer, som anført paa et andet Sted i Regnskabet, 4 Fartøier, der have indtaget Ladning i Næsoddens Præstegjæld (formodentlig i Bundefjorden), hvor der vel har været en egen Toldopkræver (Havnefoged). Af de 4 til Næsodden ankomne fremmede Fartøier var et paa 3 og et andet paa 2 Mærs, altsaa af forholdsvis større Drægtighed. I intet af Regnskaberne nævnes Sons Ladested. Det første Follo Told-Regnskab, der efter 1560 findes bevaret, er for Aaret 1614—15 og omfatter Drøiback, Hvidtsten, Emmerstad og Skiphelle Ladesteder, men heller ikke her nævnes Son, som derimod forekommer i særskilte Regnskaber for Aarene 1618—20 med en Export, der noget nær er lige saa stor som den samlede Export fra de ovenfor specielt nævnte Havne paa Follo. Trælast-Exporten paa disse foregik i Regnskabs-Aaret 1614—15 i 43 Fartøier med en samlet Drægtighed af 697 Læster, en Udskibning, der altsaa kun er lidet større end i 1557—58, medens Fartøiernes Gjennemsnits-Drægtighed endog viser sig at være i Synkende. Skovbestanden paa Follo Kyststrand (mellem Kjøvangbugten og Næsodden) maa saaledes vistnok i de mellemliggende Aar have været betydelig medtagen.

Medens Afbrydelsen i Rækken af de bevarede Told-Regnskaber i Almindelighed strækker sig fra 1560—61 til ind i det følgende Aarhundredes Begyndelse, er der for Tunsberg Lehn eller Fogderi bevaret ikke mindre end sex Told-Regnskaber i Aarene mellem 1584 og 1592, altsaa netop fra den Periode, da vor Trælasthandel gjennem sin nære Forbindelse med Amsterdam mere directe var begyndt at paavirkes af den almindelige Verdens-Omsætning. Denne lille Række Regnskaber fra Tunsberg Lehn udgjør i Forbindelse med tvende Bratsberg Lehns Regnskaber for 1585 og 1586 for Østlandets Vedkommende alt, hvad der med Hensyn til Tidsrummet 1561—1599 findes levnet af statistiske Opgaver om vor Trælast-Udførsel. Tabellen paa næste Side giver en Oversigt over Udførselen fra de forskjellige Lastepladser inden Tunsberg Lehn.

Gjennemsnits-Drægtigheden for de Fartøier, der have hentet Last i Fogderiet, viser kun ringe Stigning i Tidsrummet mellem 1584 og 1610, i sidste Aar udgjør den 23 Læster, medens den i 1584 er 20 Læster, hvortil den ogsaa for Aarene 1557—58 og 1560—61 er anslaaet. Navnene paa Lastepladserne ere endnu vel kjendte i vore Dage: Markebo ligger i Slagen Sogn under Gaarden Brataas, omkring 3 km. Syd for Aasgaardstrand, Stenbryggen mellem Aasgaardstrand og Horten, Frøbergsvik under Gaarden Freberg i Nykirke Annex til Borre. I Opgaven er ikke medregnet endel smaa danske Skuder paa ca. 10 Læster, som i Almindelighed medbragte Korn og Fedevarer, og med Hensyn til hvilke det kan ansees givet, at de igjen toldfrit udførte Trælast. Disse Smaafartøier hørte sædvanlig hjemme i de jydske Byer: Randers, Aalborg, Sæby m. v. Tabellens Indhold er saaledes næsten ude-

Trælast-Udskibningen fra Tunsbergs Fogderi.

Lastepladser.	1557—58. Antal.	1557—58. Drægtighed (Læster).	1560—61. Antal.	1560—61. Drægtighed (Læster).	1584—85. Antal.	1584—85. Drægtighed (Læster).	1585—86. Antal.	1585—86. Drægtighed (Læster).	1587—88. Antal.	1587—88. Drægtighed (Læster).	1589—90. Antal.	1589—90. Drægtighed (Læster).	1591—92. Antal.	1591—92. Drægtighed (Læster).	1610—11. Antal.	1610—11. Drægtighed (Læster).
Melsomvik . .			2		16	291	6	105	14	267	12	232	16	312		
Nøtterø			4				8	150							49	1,061
Markebo [1] . . .			6		18	388	13	463	14	272	12	232	22	456		
Stenbryggen . .			4		9[2]	182	7[2]	129	5[2]	94	6[2]	132				
Frøbergsvik . .			6		10	214	3	69	10	206	9	184	21	412	13	270
Snekkestad . .			5													
Holmestrand . .			11		10	183	7	149	12	235	12	236	17	332	27	765
Sanden Sogn . .			5		15	299	7	135	12	231	8	160	17	336	32[3]	685
Tilsammen	32	(600)	43	(800)	78	1,557	51	1,200	67	1,305	59	1,176	93	1,848	121	2,781

[1] Markebo forekommer tildels sammen med Aasgaardstrand.

[2] Stenbryggen „og Løvøsund“.

[3] „Strømmen og Sanden Sogn“. Sanden Sogn er Sandekilen i N. Jarlsberg; Strømmen ligger ved Svelvik. Hvor der i Tabellen er aabent Rum, savnes Opgave. De indklamrede Tal ere Anslags-Summer.

lukkende at henføre til Udskibningen i hollandske Fartøier, fra Hinlopen, Koudam, Workum, Molkern m. v. Mellem 1560—61 og 1584—85 viser sig, som det vil sees, næsten en Fordobling baade i Skibenes Antal og i deres Drægtighed, men denne stærke Tilvæxt kan vistnok med Sikkerhed forudsættes ganske væsentlig at falde paa Tidsrummet efter Stettiner-Freden (December 1570), hvorefter altsaa Stigningen i de næste 13 à 14 Aar forholdsvis skulde have været adskilligt større end i de paafølgende 26 Aar fra 1584 til 1610. Stagnationen i det sidste Femaar af 1580-Tallet er let forklarlig af de skjæbnesvangre Kampe, Hollænderne just i disse Aar havde at bestaa med Spanien. Toldintraderne for Lehnet udgjorde i hvert af Regnskabs-Aarene 1588 og 1589 (fra St. Hans i det ene Aar til samme Dag i det følgende) resp. 127 og 137 Daler, medens de for 1591, med væsentlig samme Toldsatser, findes at være stegne til 227 Daler. Overhovedet indtraadte der paa 1590-Tallet og navnlig henimod Aartiets Slutning efter samtlige fra denne Tid levnede Told-Regnskaber en Efterspørgsel efter norske Producter og et Opsving i vor Omsætning, hvortil aldrig tidligere var seet Mage, og som staar i nøieste Forbindelse med den Lettelse, som føltes, og den Tillid til Fremtiden, som atter besjælede den protestantiske Verden, efterat Spaniens Overmagt tilsøs havde faaet sit Dødsstød ved Armadaens Undergang. Foruden „Begerholt“,[1] der ved den her omhandlede Tid var bleven en almindelig Udførselsvare fra Norge, vise de nævnte Told-Regnskaber, at der i Tunsberg Lehn i hine Tider maa have hersket en udbredt Husflid for Tilvirkning af Træboskab, idet Hollænderne ved Siden

[1] Ved „Begerholt“ forstodes Emnetræ af Løvved til Forarbeidelse af Stav for mindre Kjøreld. Det brugtes ogsaa til Skibsblokker.

af Granbjelker og Deler jævnlig fra Lehnet sees at have udført Øxe- og Spadeskafter, Truge, Hjulved og Aaretræer. Bøgeved udførtes fra Melsomvik.

Angaaende Trælast-Udførselen fra Brunla Lehn haves Oplysning i Akershus Lehns-Regnskab for 1560—61 i samme knappe Omfang som for de øvrige Steder, idet hvert enkelt udexpederet Fartøi kun er indført med Tilføielse af den erlagte „Skibstold“ og med Bemærkning om, hvor Fartøiet hørte hjemme. Antallet af Fartøier vil erfares af efterstaaende Sammendrag, hvor Fartøiernes Drægtighed er anslaaet paa samme Maade som tidligere:

56 Fartøier gave hver	½ Daler i Told,		der ansættes à 15 Læster til		840 Læster.
25 — - -	1 -	eller 3 Ort	— - 20	— -	500 —
7 — - -	1½ -	- 5 -	— - 25	— -	175 —
3 — - -	2 -		— - 35	— -	105 —
91 Fartøier.			Drægtige tilsammen		1620 Læster.

Med Undtagelse af en kort Notis om Toldbeløbet i 1630—31 haves ingen Oplysninger fra de levnede Told-Regnskaber om Trælast-Exporten fra Brunla Lehn, og nogen nærmere Sammenligning mellem før og senere kan derfor ikke anstilles. Den omhandlede Notis lyder saaedes: „Annammet udi Afgift for al Tolden af Lawervigen, Sandefjordt og des underliggende Ladsteder udi Brunlaug Lehn Pendinge = 1610 Dlr.“ For samme Aar findes en Oplysning om, at Trælasttolden for Langesund og „de smaa Ladesteder i Bamle Fogderi“ (ɔ: Skien, Porsgrund, Brevik og Langesund m. v.) udgjorde 1406½ Dlr. 1 Ort 9 ß, men heri er ikke medregnet Rorstold og Zise m. v., saa at den samlede Told for Bratsberg Lehn i Regnskabs-Aaret vel maa antages at have udgjort mindst 2000 Dlr. Efter dette Anslag og hvad der senere vil findes anført af de specielle Opgaver om Trælast-Exporten fra Langesundsfjorden, tør det antagelig sluttes, at Trælast-Exporten

fra Brunla Lehn i de sidste Decennier af 1500-Tallet og de første Decennier af 1600-Tallet har haft en Fremvæxt, der forholdsvis tilsvarede, hvad der gjennemsnitligt var Tilfældet med Udskibningen fra Bratsberg Lehn. At den, absolut taget, aldrig naaede op til Exporten fra Bratsberg Lehn, maa derimod ansees for givet. Gjennemsnits-Drægtigheden i 1560—61 (omtrent 18 Læster) viser sig betydeligt ringere for Farten paa Brunla end for Bragernæs Fogderi og Langesunds-Fjorden. Ikke mindre end 29 af de Fartøier, der vare i Fart paa Brunla, og hvis Hjemsted er opgivet, hørte hjemme i Husum, medens dog Hollænderne ogsaa her sees at have været de absolut talrigste.

Det sidste Fogderi eller Underlehn, hvorom Akershus Lehns-Regnskab for 1560—61 indeholder Oplysninger med Hensyn til Trælast-Exporten, er Nedenæs. Overskriften til dette Special-Regnskab lyder saaledes: „Opbørsel af Nedenæs Lehn, som Hollændere og andre Skippere have givet udi dette ½ Aar. Item hvis Penninge der er opbaaret for Sko og Lærred, som Fogden tilforn pleiede at have, den haver han og haft i dette Aar, thi han haver intet andet at underholde sig med, uden en Gaard, som renter aarligen 3 Kohuder.“ [1] Da Regnskabet gaar fra Michelsdag det ene Aar til Michelsdag det følgende, maa det halve Aar, som Regnskabet siger sig at omfatte, utvivlsomt være Tidsrummet fra 29de Marts 1561 til 29de Sept. s. A. eller omtrent den egentlige Skibsfartstid af et helt Aar. Regnskabet opgiver som udklarerede 150 Fartøier, der alle maa antages at have været lastede med Trælast.

[1] Afgiften „Sko og Lærred“ var paa denne Tid i Almindelighed ½ Daler for de større og 1 Ort for de mindre Fartøier. Enkeltvis findes ogsaa opført Toldopkrævning kun for Lærred eller kun for Sko: „Et Skjortelærred ½ Dlr.“, „Et Par Sko 12 Skilling“.

Tolden af disse 150 Fartøier udgjorde 234 Dlr. 1 ℔ 8 ß, eller 1 Dlr. 27 ß pr. Fartøi, samtidigt med at den for 57 fra Bragernæs Fogderi (Drammen) i samme Aar udklarerede Fartøier udgjorde 155 Dlr. eller 2 Dlr. 34 ß pr. Fartøi. Da Toldopkrævningen neppe har været væsentlig forskjellig i de to Fogderier, maa af det Anførte sluttes, at Nedenæs-Skibningen har foregaaet i de almindelige smaa Fartøier, hvilket ogsaa fremgaar deraf, at neppe mere end Halvdelen vare hollandske og tyske, medens et betydeligt Antal var fra nærliggende danske og svenske[1] Steder. Skibningen fra Nedenæs Lehn kan derfor i 1560—61 neppe have udgjort mere end 2,500 Læster, hvoraf omtrent 1300 Læster falder paa hollandske Fartøier. Dette stemmer ogsaa temmelig nøie med Udskibnings-Forholdene fra Nedenæs 50 Aar senere, hvorvel den egentlige Hollands-Skibning da var stærkere overveiende. Det første Told-Regnskab for Lehnet, som efter 1560—61 findes bevaret, er fra 1613—14; der udførtes da fra Lehnet Trælast i 277 Fartøier med en samlet Drægtighed af 5,302 Læster, eller 19 Læster paa hvert Fartøi. Efter hvad der er anført foran Side 113, bliver altsaa Progressen for Nedenæs Fogderi:

Aar.	Antal Fartøier.	Drægtighed.
1528	12	240
1560—61	150	2500
1613—14	277	5302

Udskibnings-Havnene i Nedenæs vare efter Regnskabet for 1613—14: Gamle Hellesund, Sandsfjord

[1] Der forekommer ikke mindre end 14 Fartøier fra „Løse“ (Nyløse) lige ved det nuværende Göteborg. Muligens have dog disse Fartøier hentet Salt.

(Lillesand), Lindevik,[1] Strømsfjord, Grømstad, Arendal, Mørnæs,[2] Oxefjord (Tvedestrand), Øster-Risør og have vistnok i det Væsentlige været de samme i 1560—61.

De statistiske Oplysninger, som i det foregaaende ere gjennemgaaede, omfatte Oslo, Tunsberg og Sarpsborg (Fredriksstad) Kjøbstæder samt Follo, Bragernæs, Tunsbergs, Brunla og Nedenæs Lehn, og hermed standse de Kilder fra Midten af 1500-Tallet eller Perioden før Syvaars-Krigen, der have dannet de faste Udgangspuncter for Sammenligningen mellem denne Periode og Tidsrummet omkring Begyndelsen af det følgende Aarhundrede. Men idet de officielle Opgaver begynde at glippe, opstaar Spørgsmaalet, om der ikke af de allerede indvundne Resultater lader sig udfinde en almindelig Maalestok for Progressen, ved hvis Anvendelse Lacunerne kunne udfyldes. Af det søndenfjeldske Norge, taget fra Sire-Aaen til Idefjord, gjenstaar Bratsberg Lehn, Mandals og Lister Lehn samt Kyststrækningen af det nuværende Smaalehnenes Amt. For disse Landskabers Vedkommende kjendes i det Væsentlige ingen tidligere statistiske Oplysninger, end hvad der indeholdes i forskjellige Told-Regnskaber fra 1600-Tallets første Fjerdedel. Et enkelt mindre District, nemlig Bunden af Christiania-Fjorden vestenfor Christiania (Asker), findes ikke omhandlet i noget samtidigt Told-Regnskab, hvilket maaske kan finde sin Forklaringsgrund deri, at Udskibningen hovedsagelig er foregaaet for Kronens eller enkelte Adelsmænds Regning og saaledes har været anseet for toldfri. Muligens kan ogsaa Udskibningen, uden at derpaa udtrykkelig er gjort opmærksom, være indbefattet i

[1] ved Gaarden Arnevik strax østenfor Lillesand, i Kalveldfjorden.

[2] Vistnok i Tromøsund i Nærheden af Gaarden Mørland (Næskilen).

Oslo Told-Regnskaber. Hurum og Røken høre ligeledes herhen, da der ikke har været taget noget Hensyn til disse to Præstegjæld ved de foran anstillede Sammenligninger mellem de tvende Handelsperioder, hvis gjensidige Forhold søges belyst. Udskibningen fra disse Districter maa i ethvert Fald have været forholdsvis ubetydelig.

Medens der for Bratsberg Lehn ikke haves noget Told-Regnskab levnet før 1585, er der ingen Landsdel, der i den sidste Halvdel af 1500-Tallet hyppigere findes omhandlet i kongelige Breve og Actstykker, vedrørende Skovdrift eller Anlæg af Sagbrug. I et Kongebrev til Lehnsherren paa Akershus af 21de Juli 1551 heder det, at „Severin Skriver, Borgermester i Skien, dengang han var Foged paa Kongens Gaard Bratsberg, har taget et Stykke Skov og Mark fra Vor Frue Kirke og Præstegaarden i Tunsberg, og siden har Severin Skrivers Svoger og deres Anhængere taget en Møllefos fra samme Kirke og Præstegaard, og ladet bygge en Sagmølle der, og bruger Fordel dermed". I 1559 fik Jørgen von Anzbach[1] Livsbrev paa Kronens Sagmølle paa Bollefors og Døllevik samt paa Kronens Sagmølle i Klosterfossen, ligesom han samme Aar fik Brev paa Gimsø Kloster. I et Kongebrev af 1568 gives Tilladelse for en Jens Røraa i Eidanger til at beholde en Sagmølle, „som han selv bygget har paa Præstebolens Eiendom til Gjerpen og Eidanger med Holtzdam og anden Tilbehøring". Det synes ogsaa allerede paa denne Tid ikke at have været usædvanligt gjennem Sprængning med Krudt at gjøre Vandfald lempelige for Anlæg af Sagbrug. I 1561 faar saaledes Lehnsmanden paa Bratsberg Peder Bild Befaling til at „gjennembrænde en Stenklippe" til Opførelse af 2 eller 3 Sagkværne for Kronens

[1] Efter Bratsberg Lehns-Regnskab for 1585—86 var Jørgen von Ansbach da Borgermester i Skien.

Regning, og i 1569 faar Søfren Nilssøn, Borger udi Skien, kongelig Tilladelse til, at han „maa brænde og opbryde Klippen paa Eide udi Skiens Syssel og der bygge og opsætte en Sagmølle". Overdragelse af Kronens Sagbrug til de kongelige Embedsmænd blev endog benyttet som en directe Gageforbedring for disse. Lagmanden i Skien fik ved Kongebrev af 26de Mai 1570 udlagt en Sagmølle „til sin bedre Forsørgelse", ligesom Byfogden i Skien af et Kongebrev af 5te Mai 1582 erfares at have „en Kronens Sagmølle" afgiftsfrit til sin Disposition, men befales at erlægge 30 Daler i aarlig Afgift til Kronen, naar hans Befatning med Byfoged-Embedet ophører. Leieafgiften var i sidstnævnte Tilfælde ikke vilkaarlig valgt, men fastsat i Henhold til en af Statholder Paul Huitfeldt (1572—1577) paabuden almindelig Forhøielse fra 6 Dlr. til 30 Dlr. i aarlig Leie af Kronens Sagbrug, en ganske mærkelig Regjerings-Foranstaltning, der viser, hvor lønnende Sagbrugsdriften maa have vist sig i det nærmeste Decennium efter Stettiner-Freden. Bratsberg Lehns Hovedtoldsted var i Langesund, hvorefter hele Districtet ligetil den nyere Tid er bleven kaldet Langesunds eller Langesunds-Fjordens Tolddistrict, selv efterat Toldstedet var flyttet til Porsgrund. Allerede i de tvende ældste bevarede Regnskaber for Bratsberg Lehn af 1585—86 og 1586—87 fremtræder Langesunds Tolderi som Rigets daværende største Exportsted for Trælast, ligesom der sammesteds ialfald fra 1587 var beskikket en kongelig ansat Toldskriver.[1] Efter 1586—87 findes bevaret et Langesunds Told-Regnskab for 1599—1600 og derefter tvende lignende for Aarene 1608—09 og 1609—10. I summarisk Sammendrag stiller Udførselen sig for disse Aar, som følger:

[1] Norske Rigs-Reg. II. S. 713. Jfr. kgl. Resolutioner 8de Decbr. 1821, 11te Sept. 1839 og 5te April 1843. Krafts Norg. Beskriv. III. S. 21.

Langesunds Tolderi:

Aar.	Antal udgaaende Fartøier.	Samlet Drægtighed (Læster).	Gjennemsnitlig Drægtighed (Læster).
1585—86	170	6,443	38
1586—87	127	7,696	60½
1599—1600	162	7,088	44
1608—1609	247	9,666	39
1609—1610	249	8,771	35

Efter denne Oversigt, hvori ikke er medtaget endel toldfri Smaatrafik paa Danmark (for 1585—86 og 1586—87 resp. 504 og 768 Læster), synes det antageligt, at Skibningen fra Bratsberg Lehn i Løbet af de 25 Aar, der ligge mellem 1570 og 1585 har tiltaget endnu stærkere end fra de øvrige Udskibningssteder, medens den derimod i det derpaa følgende Tidsrum af 25 Aar viser sig forholdsvis stagnerende. „Bønderne i Brevig" og Borgerne i Skien ere her de almindeligst forekommende Exporteurer, de første for Rundlast og de sidste for skaaren Last. Det vide Indkjøbs-Marked i Langesunds-Fjorden viser sig tildels ogsaa i Skibenes Nationalitet. Hollænderne ere vistnok her som paa de fleste andre Steder i ubestridt Overlegenhed, men ved Siden af dem forekommer der ogsaa engelske, scotske og lybske Fartøier, hvilke sidste udmærke sig ved en for hin Tid paafaldende Størrelse, enkeltvis indtil 260 Læster.[1] Med Langesunds-Regnskabet for 1599—1600 følger et samtidigt Told-Regnskab for Sannikedal (Kragerø), hvoraf sees, at derfra er udført Trælast i 24 Fartøier paa tilsammen 528 Læster, hvilket omtrent

[1] Regnskabet 1586—87, hvor der i det Hele forekommer større Fartøier end baade før og senere. Maaske turde de mindre Fartøier sjældnere vove sig ud i denne utrygge Tid.

giver den normale Gjennemsnits-Drægtighed for Udskibningen fra Kystdistricterne.

I de første Decennier af 1600-Tallet henhørte Havnene ved Idefjord under Ide og Marker Lehn, der dog ikke strakte sig helt ud til Fjord-Mundingen ved Sponvik. Denne Ladeplads sees nemlig af Regnskaberne tilligemed Splidebogen, Skebergkilen, Kurefjord og Evjesund at have hørt under Værne Kloster Lehn. Krokstad og Ellinkilen, der ligge mellem Skebergkilen og Kurefjord, hørte derimod ikke med til Klosterlehnet; den første Havn var eget Toldsted, og den sidste hørte under Onsø Lehn. Moss Ladested var eget Tolderi, og det samme var Tilfældet med Sons Ladested, der ikke er medregnet i de foran indtagne Opgaver over Indlastningen paa Follo, hvilket ogsaa stemmer med den nuværende Tolddistricts-Inddeling.[1] De for de nævnte Ladepladser levnede Told-Regnskaber ere fra forskjellige Aar mellem 1602 og 1630, og der lader sig saaledes ikke for et enkelt bestemt Aar fremstille en samlet Oversigt over Udskibningen, hvorimod denne gjennem det hele Tidsrum synes at have haft en saavidt ensartet Character, at en Sammenligning for de forskjellige Aar neppe kan antages at give noget i det Væsentlige vildledende Resultat, naar kun Regnskaberne fra de indfaldende Krigsaar, saavidt muligt, holdes udenfor Regningen.[2] Hvad der i disse Regnskaber indeholdes af statistiske Oplysninger om Trælast-Udskibningen, er i det Væsentlige søgt gjengivet i efterstaaende Tabel:

[1] I Toldrullen af 27de Mai 1686 nævnes „Moss, Sogn, Krokstad“ sammen.

[2] Det synes dog, som om Kalmar-Krigen (1611 og 1612) ikke har medført nogen mærkelig Forandring i Hollændernes Trælast-Afhentning fra Norge, hvorimod Krigen 1626—1629 maa have virket ulige mere nedslaaende.

Regnskabs-Districter.	Regnskabs-Aar.	Antal Trælast-Fartøier.	Samlet Drægtighed (Læster).	Drægtighed paa hvert Fartøi (Læster).
Ide og Marker Lehn	1614—15	29[1]	558	19
Værne Kloster Lehn	1629—30	20	335	17
Krokstad og Ellinkilen	1614—15	28	627	22
Moss	1624—25	63	1275	20
Son	1618—19	43	621	14½
Tilsammen		183	3,416	19 (÷)

For Mandals Lehn og Lister Lehn haves Told-Regnskaber fra Aarene 1612—13 og 1613—14. Lastepladsene i Mandals Lehn vare: Grumviken, der maaske er den nuværende Grundvikskile, der gaar ind i Ydre Flekkerø, Odderøen, Rugisholm og Lyngesund, der nævnes sammen, og hvoraf Rugisholm ikke længer kjendes, medens Lyngesund ligger mellem Lyngø, strax *østenfor* Christianssand, og Fastlandet, Hellesund og Trysfjord samt Vester-Risør og Hartmarksfjord. I Lister Lehn vare Lastepladserne: Naversund i Snigsfjorden, der nu henhører til Mandals Toldstedsdistrict, Oftefjord, Lyngdalsfjord og Lenefjord, Flekkefjord og Quindisdalsfjord. Udførselen af Trælast fra disse to Lehn er sammendraget i efterstaaende Tabel:

---

[1] Desuden er i Regnskabet opført 46 Smaafartøier (7 norske, hvoraf de fleste fra Bohuslehn, og 39 danske), der tilsammen erlagde 14 Daler i Rortold, men uden Opgivende af hvad de ind- eller udførte. Det har vel tildels været Vedjagter.

Lastepladser.	1612—13. Antal Fartøier.	Samlet Drægtighed (Læster).	Gjennemsn. Drægtighed (Læster).	1613—14. Antal Fartøier.	Samlet Drægtighed (Læster).
Mandals Lehn:					
Grumviken	42	1038	20½	35	948
Odderø, Rugisholm og Lyngesund	68	1385		33	772
Hellesund og Trysfjord	53	1145		45	866
Vester-Risør og Hartmark Fjord	46	748		32	619
Lister Lehn:					
Naversund	13	196	17	14	284
Oftefjord	8	161		11	169
Lyngdalsfj. og Lenefjord	25	348		28	446
Flekkefjord og Quindisdals Fjord	28	550		32	591
Tilsammen	283	5,571		230	4,695

Som sædvanligt er det Hollænderne, der findes stærkest repræsenterede ogsaa blandt de Fartøier, der hentede Trælast i Lister og Mandals Lehn, men strax man kommer vestenfor Næset, begynder Scotterne at vise sig i større Antal end østenfor, hvilket — som senere skal vises — end yderligere tiltager, naar man kommer til Ryfylke og de Bergenske Fjorde, en Fart, der vistnok var meget gammel og i det hele taget ældre end Hollændernes.[1]

[1] „Gud bevare os, nei det er vel heller en Scotte, som indtager Trælast,“ udbryder Søfolkene ombord i et til Østersøen fra Bergen hjemvendende hanseatisk Skib ved Synet af en mistænkelig Kreier, der om Høsten 1526 saaes at henligge i Mandals Havn, og som senere viste sig at være en Sørøver. I hine Tider var ingen Søfolk bedre kjendt med Forholdene paa Kysten mellem Bergen og Næset end Hanseaterne fra de østersøiske Stæder. (Jfr. dette Tidsskrift, 1. Række, I. S. 486).

Efterspørgselen af Gran- og Furulast paa det store vest-europæiske Marked synes endnu ved Begyndelsen af 1600-Tallet fuldstændig at have kunnet tilfredsstilles ved Forsyningen fra norske Skove. Hvad der til dette Marked udskibedes af svensk Last fra Göta-Elvens Munding, var endnu forholdsvis ubetydeligt, og endnu ringere var Udskibningen fra de svenske Østersø-Provinser,[2] der passerede ud gjennem Øresund. Under disse Omstændigheder faldt saaledes den norske Export og den vest-europæiske Trang til Forsyning i det Væsentlige sammen, og det bliver derfor af saameget større Interesse, om der maatte kunne anstilles en selv kun tilnærmelsesvis Beregning af, hvad den norske Export i de forskjellige Tids-Afsnit af denne Periode har udgjort, og i hvilket Forhold Stigningen foregik. Slutningerne fra de kjendte Størrelser til de ukjendte, hvorved Hullerne i det bevarede Materiale skulde udfyldes, lettes her noget ved den Regelmæssighed i Fremadskriden og Udbredelse, hvoraf Hollændernes Trælastfart paa Norge i det Hele bærer Præget. Progressen for Mandals og Lister Lehn kan saaledes vistnok uden Betænkelighed ansættes i Overensstemmelse med, hvad man kjender til for Nedenæs, medens den for Kyststrækningen fra Ide-

[1] Ifølge Cronholm (Sver. Hist. u. Gustaf Adolf) var den hele svenske Udførsel af skaaren Last endnu i 1632 kun 16,838 Stykker Bredder, hvoraf fra Stockholm 4,020 og fra Göteborg 4,295 Stykker, medens ingen saadan Last udførtes fra Gefle. Ifølge Odhner (Sver. innre Hist. u. Drottning Christinas Förmyndare) udførtes i 1640 fra Sverige 31,100 Tylfter Bredder, hvoraf mere end Halvdelen fra Göteborg, der først ved denne Tid begynder at drive Trælast-Export i større Omfang. H. Forsell (Sver. innre Hist. från Gustaf I., 2den Del, Tabel II. a) opgiver Exporten fra Lödöse i 1546 til 12,600 Tylfter Sågedeler, Sågebreder, Granbord etc., men Udskibningen fra de øvrige svenske Søstæder var i samme Periode i Alm. meget ubetydelig (fra Gefle 270 Tylfter i 1560), hvorved ogsaa er at mærke, at den svenske Styrelse meget strængere end den norske søgte at opretholde Kjøbstædernes Enerct til Udskibning i Modsætning til „Havnerne“.

fjord til og med Follo paa samme Maade nærmest tør være at sammenstille med de fra Tunsberg Fogderis Regnskaber kjendte Talstørrelser. For Brunla Lehn haves kun et statistisk Holdepunct i Regnskabet for 1560—61, og dette tyder ved Mængden af Smaafartøier hen paa, at den tidligere Udførsel fra Lehnet (omkring 1528) nærmest maa kunne paralleliseres med Udskibningen fra Nedenæs Lehn, hvilket ogsaa synes naturligst for Bratsberg Lehns oprindelige Forholde. Men heri maa, som ogsaa sees af Bratsberg-Regnskabet 1609—10, i de sidste Decennier af 1500-Tallet være indtraadt den efter begge Lehns (Bratsberg og Brunla) Beliggenhed omkring Udløbet af skovrige og tømmerførende Vasdrag naturlige Forandring, at Udførselen efterhaanden er kommet til at foregaa i Fartøier af større Drægtighed og overhovedet mere og mere kommet i det for Bragernæs Fogderi characteristiske Spor.

Toldintraderne for Tunsberg Kjøbstad findes optagne i Akershus Lehns-Regnskaber baade i 1557—58 og i 1560—61. Af det første af disse Regnskaber synes at fremgaa, at aldeles ingen Trælastskibning da er foregaaet, ligesom der heller ikke i Regnskabet 1560—61 findes udtrykkelig omhandlet, at Trælast har været indbefattet under den overordentlige ringe Udskibning, som i det hele taget foregik fra Byen. Imidlertid er det, efter hvad der kjendes fra andre Kanter af Landet, sandsynligt, at der er udført Trælast fra Stedet i 3 i Regnskabet omhandlede Fartøier, hvoraf hvert enkelt er fragtet af „en Skot“. Det første Told-Regnskab, som dernæst kjendes for Tunsberg By, er fra 1610—11, da der fra Byen udexpederedes ikke mindre end 85 Fartøier, hvoraf de 68, tilsammen drægtige 1494 Læster, udtrykkelig nævnes som udførende Trælast, hvortil kommer 17, vistnok ganske smaa danske Fartøier, om hvis Udførsel intet er anført, men som sandsynligvis

Trælast-Udskibning
paa Strækningen fra Idefjord til Aaen Sire (1528—1628).

Kjøbstad, Ladested, Lehn eller Fogderi.	1528.		1557—58 eller 1560—61.		Et af de første 3 Decennier paa 1600-Tallet.		Anmærkninger.
	Antal Fartøier.	Drægtighed (Læster).	Antal Fartøier.	Drægtighed (Læster).	Antal Fartøier.	Drægtighed (Læster).	
Sarpsborg (Fredriksstad) Kjøbstad	0	0	5	100	77	1,623	1603—04. {Foruden de i midterste Rubrik opførte 5 Ladninger er fra Sarpsborg udført 180 Tylfter Deler.
Oslo —	0	0	10	300	128[1]	5,798	1609—10.
Tunsberg —	0	0	3	60	68	1,494	1610—11.
Ide og Marker Lehn . .							1614—15: 29 Fart. 558 Læster
Værne Kloster — . .							1628—29: 19 — 330 —
Krokstad Ladested . . .							1614—15: 28 — 580 —
Ellenkilen — . . .	9	180	60	1,200	182	3,395	1610—11: 9 — 130 —

Moss — . . .							1624—25: 54 — 1,176 —
Son — . . .							1618—19: 43 — 621 —
							182 Fart. 3,395 Læster
Follo Fogderi	5	100	29	655	43	697	1614—15.
Bragernæs —(Drammen)	33	1,100	52	1,750	72[2]	5,450	1620—21.
Tunsberg —	6	120	43	800	121	2,781	1610—11.
Brunla Lehn	10	200	91	1,620	150	4,000	
Bratsberg — (med Skiens Kjøbstad)	15	300	80	2,900	249	8,781	1609—10.
Nedenæs Lehn.	12	240	150	2,500	277	5,302	1613—14.
Mandals og Lister Lehn	12	240	150	2,500	283	5,571	
Tilsammen	102	2,480	673	14,385	1,650	44,892	

[1] Hvor de i Oslo hjemmehørende Skibes Drægtighed ikke særlig findes opgivet i Regnskabet, er den anslaaet efter Bestuvningen af den indtagne Ladning. En forholdsvis ringe Afgang i Bestuvningen maa forudsættes paa Grund af Udskibningen af andre Varer end Trælast, o: Tjære, Huder m. v. I Rubriken 1560—61 er gjort Tillæg for Osloboernes Udførsel i egne Skibe og for anden toldfri Udførsel.

[2] foruden 51 norske og danske Kreiere eller Skuder i indenlandsk Fart (anslaaet Drægtighed 600 Læster), men med Hensyn til hvilke det kun kan antages, at de i Almindelighed udførte Trælast.

have udført Smaalast til Danmark. Sættes de 3 Fartøier, der efter det ovenfor Anførte i Aaret 1560—61 kunne antages at have udført Trælast fra Tunsberg, til den sædvanlige Gjennemsnits-Drægtighed af 20 Læster, fremkommer det i den schematiske Oversigt paa foranstaaende Sider opførte Ziffre. I Oversigten ere de specielle Anslags- og Beregnings-Summer opførte med mindre Tal, hvilket dog ikke har været anseet nødvendigt at iagttage med Hensyn til de endelige Resultater.

De statistiske Uregelmæssigheder i foranstaaende Oversigt ere af sig selv indlysende for enhver, men desuagtet tør det antages, at de opførte Talstørrelser, hvilke mindre Feil der end nødvendigvis maa klæbe ved dem, give et i det Hele taget tro Billede af Udviklingen. De i Rubriken for Aaret 1528 analogisk opførte Tal støtte sig vistnok kun til 2 faste Størrelser, nemlig til hvad der i ældre Told-Regnskaber findes opgivet for Nedenæs Lehn og for Bragernæs Fogderi, men hver af disse to Opgaver er typisk for Tidens Export-Forholde. Udskibningen fra Bragernæs Fogderi eller rettere fra Dramsfjorden repræsenterer den fra gammel Tid af bestaaende, tidligt udviklede og derfor mere jævnt fremadskridende Export; denne maa forsaavidt antages omtrent at være enestaaende paa et saa tidligt Stadium som 1528, medens derimod Udskibningen fra Nedenæs, der ligeledes kjendes saavel for 1528 som for 1560—61, viser det første stærke Sprang fremover, der foregik over hele det østlige Norges Kyststrækning i Tidsrummet mellem de sidstnævnte Aar, og som blev Grundlaget for det overordentlige Opsving, der navnlig betegner Perioden fra 1560 og ind i de første Decennier af det følgende Aarhundrede. Kjøbstæderne Sarpsborg, Oslo og Tunsberg ere i den foranstaaende Tabel opførte uden nogensomhelst

Trælast-Export for Aaret 1528. Om der saa tidligt har været nogen Skibning fra disse Kjøbstæder, tør denne uden Betænkelighed forudsættes at have været saa ubetydelig, at den maa ansees jævngod med intet. Maaske har Forholdet stillet sig noget bedre for den 4de østlandske Kjøbstad, Skien, for hvilken man imidlertid ikke har noget særskilt Told-Regnskab levnet, idet dens Export indgaar under det samlede Bratsberg Lehn. Det mest betegnende Træk i den opstillede Tabels almindelige Physiognomi er Modsætningen mellem Landdistricternes stærke og Kjøbstædernes næsten umærkelige Fremskridt i Tidsrummet 1528—1560, medens Fremadskridningen i Tidsrummet mellem 1560 og Begyndelsen af 1600-Tallet ubetinget er til Kjøbstædernes Fordel. Modsætningen mellem den første og sidste Halvdel af 1500-Tallet er overhovedet for Kjøbstædernes Vedkommende saa stærk, at det neppe uden Grund vil kunne siges statistisk godtgjort, at vore østlandske Kjøbstæder gjennem Trælasthandelen i Tidsrummet mellem 1560 og 1600 fik et mercantilt-economisk Grundlag, som de aldrig tidligere havde eiet, og som ene var istand til at skabe et Borgerskab og senere en Borgerstand, saaledes som allerede foran er omhandlet i Indledningen til nærværende Afsnit. I Rubriken for Oslo er efter Told-Regnskabet for 1609—10 opført 128 udgaaende Ladninger med en samlet Drægtighed af 5,798 Læster imod resp. 20 Fartøier og 631 Læster i 1560—61. Modsætningen mellem før og senere taler her for sig selv, men de opstillede Talstørrelser give dog ikke noget sandt Billede, medmindre der tilføies, at næsten Halvparten af Ladningerne fra Oslo i Aaret 1609—10 udgik i Byborgernes egne Skibe, nemlig 52 Ladninger med en anslaaet Drægtighed af 2,830 Læster. Regnskabet 1560—61

oplyser, som allerede forhen paapeget, intet om Skibningen i Byens egne Skibe, men denne har i ethvert Fald været ubetydelig i Sammenligning med Tiden ved Aarhundredets Slutning. Ikke mindre oplysende om de Fremskridt, Oslo gjorde i dette Tidsrum, er det, at Stadens Udførsel af skaaren Last (Sagdeler) i 1560—61 i det Hele kun udgjorde 1,025 Tylfter, medens den i 1609—10 udgjorde 7,453 Tylfter alene i fremmede Skibe, hvilket Tal i 1611—12 vil sees at være steget til 8,196 Tylfter. Uagtet de quantitativt store Fremskridt vedligeholdt dog Stadens Trælasthandel endnu i Begyndelsen af 1600-Tallet sit gamle, fra Middelalderen nedarvede Tilsnit. Paa Grund af den fri Udførselsret, der tilkom alle Kjøbstadens Indbyggere, deltog ogsaa en stor og blandet Skare af disse i Udskibningen af den skaarne Last. Alle vare her lige, fra Bispen og Canceleren ned til Paul Vognmand og Henrik Glarmester, saa at det Hele fuldstændig faar Udseende af en Detailhandel. Stadens 2 Borgermestere ere dog blandt de største Dele-Udskibere, ligesom den ene af disse ogsaa eiede Stedets største Skib, St. Oluf, paa 100 Læster. De gamle aristocratiske By-Traditioner levede overhovedet endnu igjen, omend under nye Former; kun Kjøbstadens mest formuende Handelsmænd kunde blive Borgermestere eller Raadmænd, og Patriciatet var netop ved denne Tid atter i fuld Gang med at consolidere sig gjennem Giftermaal og socialt Sammenhold. Disse mere formuende Borgere eiede enkeltvis eller i Compagni Stedets Handelsflaade og forsendte i egne Skibe sin Trælast til sine Forbindelser i Udlandet, hvorigjennem de langt kunde overfløie den Mængde Smaahandlere, der havde sine uanseelige Delestabler staaende langs Gaden nærmest ved Havnen og derfra udbød dem til de fremmede Skippere eller

den seilende Kjøbmand. Efter senere Tiders Forholde skulde man paa Forhaand være tilbøielig til at antage, at de større Handlende, der selv eiede Skibe, navnlig udførte forædlet Last, tilvirket paa deres egne Sagbrug, men dette viser sig ikke at have været Tilfældet. Borgernes egne Skibe sees tvertimod i Almindelighed at have indtaget Rundlast (Sparrer) og med denne at have været sendte over til Holland. Dette staar vistnok i nær Forbindelse med den Omstændighed, at det endnu ved denne Tid næsten ligesaa godt var Hvermands Forretning paa Landet i et eller andet nærliggende Aaløb at have en liden Delesag, som det i Kjøbstæderne var Hvermands Sag til Udførsel at afkjøbe Bonden de smaa Delelæs, han kom tilbys med, og som han der paa aabent Torv holdt tilfals for hvemsomhelst, der maatte give ham en rimelig Pris. Derhos var den Tid endnu ikke kommet for det begyndende By-Patriciat, at det kunde eller turde byde sig op mod de mægtigere Adelsmænd, hvor det gjaldt at erhverve større Jord-Eiendomme med dertil hørende Samling af Fossefald og Sagbrug. Selv de mest formuende Kjøbstad-Borgere vare ved Begyndelsen af 1600-Tallet ikke naaede længere frem end til at kjøbe mindre Skovstrækninger og til i noget større Omfang end tidligere at gjøre Indkjøb hos Bønderne af Hollands-Last og Deler. Det er først ved Midten af 1600-Tallet og navnlig efter Adelens Fald og Souverainetetens Indførelse, at de mere formuende Byborgere findes som Eiere af de større Brug ved Glommens og Drams-Elvens nedre Løb eller andensteds, hvor der var Anledning til at drive en omfattende Sagbrugs-Virksomhed, medens samtidigt Mængden af de smaa Bondesager paa Grund af Skovenes Udhugst i Nedlandet ikke mindre end paa Grund af, at Eierne manglede Udskib-

ningsret, havde ophørt at være Byborgerne de samme besværlige Concurrenter som i tidligere Dage. Anordningen af de privilegerede Udskibnings-Sager ved Rescript af 6te Sept. 1688 afsluttede og fuldstændiggjorde i saa Henseende, hvad der allerede ved Kjøbstads-Privilegierne af 1662 var bleven fastslaaet.

For Fredriksstad og Tunsberg var Stillingen, skjønt i mindre Stil, ved Begyndelsen af 1600-Tallet omtrent den samme som i Oslo. Et Borgerskab havde slaaet sig op, og dets mere formuende Elementer drev efter Tidens Leilighed en ret livlig Activhandel med Trælast. Fredriksstads Borgere udførte efter Told-Regnskabet for 1603—4 25 og Tunsbergs Borgere efter Regnskabet for 1610—11 18 Ladninger med Trælast i egne Fartøier, men forskjellige Omstændigheder hindrede senere hen, at den begyndte Udvikling i disse Byer vedligeholdt samme raske Fart fremover som i Oslo og Christiania.

Trælast-Udskibningen fra de vesten- og nordenfjeldske Dele af Norge havde paa 1500-Tallet ligesom i vore Dage en ganske anden Character end Skibningen fra Østlandet. Grunden hertil laa ikke alene i de enkelte Landsdeles forskjellige Natur, men tildels ogsaa i den historiske Udvikling. Der manglede paa Vestlandet den brede og mægtige Skovbestand, der fra Østlandets dybe Dalfører strakte sig udover Lavlandet og nedimod Kysten, men dette var naturlige Rigdomme, som i sin Overflod havde ligget værdiløse, saa længe der ikke var noget Udland, der baade havde Brug for samme og tillige den fornødne economiske Evne til at gjøre Indkjøb i det Større. Vestlandet synes derimod allerede fra den tidligere Middelalder at have haft uden-

landske Kjøbere, der efter Tid og Leilighed seilede derhen, og hvis lille Behov kunde tilfredsstilles fra det mindre rige Productions-Marked i Ryfylke, Søndhordland eller i de andre Fjord-Egne paa disse Kanter. Vestlandet havde derhos i Bergen en for den større og almindelige Omsætning organiseret Handelsstad, der havde alle Forudsætninger for ogsaa at blive Midtpunctet for Trælast-Exporten i denne Landsdel, hvor navnlig engelske Fartøier fra tidligste Dage havde hentet sine smaa Ladninger af Panelingsbord, hvor Hanseaterne med Deler og Tjære havde kunnet completere sine Fiskeladninger, og hvor Scotter, Orknøinger og Hjaltlændere som paa et fælles Samlingspunct vare vante til at anløbe for at lade sig underrette om de Steder inde i Fjordene, hvor de for Øieblikket kunde være sikre paa at finde færdig sin vanlige Last af Spirer, Aarer eller Sexæringer. Den tidligste Trælast-Udskibning fra vort Land, der kan tillægges nogen Grad af Regelmæssighed, samlede sig derfor naturligen hen til Bergen, men Staden maatte i denne Henseende af nærliggende Grunde snart blive overfløiet, naar først Efterspørgselen fra det store europæiske Marked for Alvor begyndte at paagaa og der quantitativt tiltrængtes en ganske anden Forsyning, end den, der kunde tilfredsstilles fra Vestlandets trange Fjorde og steile Fjeld-Skraaninger. At Trælast-Udskibningen fra det Vestenfjeldske baade oprindelig har været begyndt og gjennem Middelalderens senere Aarhundreder har været fortsat paa den her antydede Maade, synes at fremgaa af den i det foregaaende Afsnit citerede Retterbod fra Bergen af 11te Juni 1302 og stadfæstes af de statistiske Oplysninger, som kunne uddrages af de ældste bevarede Told-Regnskaber, hvor Trælast omhandles som Udførselsvare fra de vestlandske

Fjorde. For Bergens By ere disse Regnskaber vistnok som oftest mindre oplysende, forsaavidt de paa Grund af Hanseaternes begunstigede Stilling med Hensyn til Toldafgifter ikke i Almindelighed give nogen tilfredsstillende Oplysning enten om Skibenes Drægtighed eller om Mængde og Slags af de indtagne Ladninger. Den udenlandske Skibsfart paa de Staden nærmest omliggende Districter lader sig derimod forsaavidt noget bedre controlere, som Fartøiernes Drægtighed her i Almindelighed findes opgivet, hvorhos Udlændingerne ikke i Landdistricterne lovligen kunde indtage andet end Trælast og saaledes som Regel tør forudsættes at have udført hele Ladninger af denne Vare. Men da Scotterne, Orknøingerne og Hjaltlænderne efter gammel Skik først anløb Bergen for der under et at afgjøre alle sine Toldafgifter baade for Ind- og Udgaaende, og idet Hanseaterne jævnlig sees at have udført mindre Partier Trælast mellem de store Partier af Fiskevarer, som de hjemførte til Tydskland, eller hvormed de i Fragtfart forsynede England, Flandern og Frankrige, medføre Omstændighederne, at en Fremstilling af den i Forhold til Stadens almindelige Omsætning underordnede Udførsel af Trælast maa sættes i Forbindelse med de Oplysninger, som Told-Regnskaberne have levnet os angaaende Stadens Handel i det Hele og Store.

De ældste Bergen vedrørende Told-Regnskaber, hvoraf Levninger findes bevarede, ere fra Aarene 1518, 1519 og 1521. Efter sidstnævnte Aar findes, som tidligere nævnt, intet Regnskab før 1567, derefter følger med 10 Aars Mellemrum et Regnskab fra 1577 og dernæst med et Mellemrum af 20 Aar et Regnskab for 1597—98. Hvorvel Regnskaberne fra Aarhundredets Slutning ere betydeligt mere oplysende og for statistisk Brug mere tillidvækkende

end de fra Aarhundredets Begyndelse, ere de dog endnu i flere Henseender mangelfulde og utydelige. De i disse Regnskaber indeholdte Oplysninger om Stadens Skibsfart ere søgte sammendragne i efterstaaende schematiske Oversigt.

Bergen.

Antal Fartøier udklarerede for Slottet i efternævnte Aar og hjemmehørende i efternævnte Stæder:

Hjemsted.	1518.	1519.	1521.	1567.	1577—78.	1597—98.	1598—99.	1599—1600.
Lübeck	21	23	21	20	13	40	35	27
Rostock	23	11	20	11	20	43	35	25
Wismar	6	15	11	9	4	10	10	11
Stralsund	1	"	2	4	5	21	30	18
Greifswalde	"	"	"	"	"	1	6	3
Anklam	"	"	"	"	"	"	2	1
Stettin	"	"	"	"	"	"	1	"
Kolberg	"	"	"	"	1	1	"	"
Hamburg	2	4	4	12	"	18	24	20
Bremen	2	4	5	9	21	45	66	47
Kampen	4	3	3	9	"	1	"	"
Stafern	"	"	"	13	2	3	2	"
Molkern	"	"	"	1	6	19	18	5
Amsterdam	3	1	4	4	"	5	6	3
Dewenter	"	"	3	4	15	3	2	9
Andre holl. Stæder	4	4	"	17	"	5	8	8
Scotland (Orknøerne og Hjaltland)	6	4	"	42	18[1]	15[2]	17[3]	8[4]
England	1	1	"	3	5	"	5	"
Andre	2	9	11	3	9[5]	4[6]	10[7]	13[8]
Tilsammen	75	79	84	161	119	234	277	198

[1] 10 fra Orknøerne og Hjaltland. [2] 2 fra Orknøerne og Hjaltland. [3] 7 fra Orknøerne og Hjaltland. [4] 6 fra Orknøerne. [5] 2 fra Frankrige. [6] 3 danske. [7] 2 danske og 1 fransk. [8] 2 Fartøier, tilhørende Bergen-Borgere og tildels fragtede af Scotter.

Særligt for de Fartøier, der have erlagt den ved Hanseaternes Privilegier fastsatte Told af 1 Stykke Mel eller Malt (2 Tdr.), og som i Oversigten repræsenteres af Stæderne Lübeck—Dewenter, udkommer følgende Række:

	1518	1519	1521	1567	1577—78	1597—98	1598—99	1599—1600
Antal:	62	61	84	92	87	206	233	167.

De hollandske Hansestæder (Kampen—Dewenter) spille her en underordnet Rolle, medens de tydske Hansestæders Handel viser sig stærkt voxende og i sin høieste Blomstring ved den Tid, da Hanse-Forbundets politiske Magt ved Udgangen af 1500-Tallet var i afgjort Nedgaaende. Herved er dog at mærke, at Aarene 1597—1599 synes at have ligget noget udenfor det Almindelige og dannet en af disse faa og korte Perioder i Handels-Historien, da Vare-Omsætningen med et naar op til en svindlende Høide for derefter at synke saa meget dybere ned. Men om disse tvende Aar saaledes ikke just kunne antages at afgive nogen ganske sikker Maalestok for Tidens almindelige Forholde, synes det dog givet, at den Nedgang i politisk Magtstilling, som Hansestæderne havde undergaaet i den sidste Halvdel af 1500-Tallet, ikke endnu ved Aarhundredets Udløb havde udøvet nogen svækkende Indflydelse paa Stædernes Handels-Omsætning. Endog det relative Forhold mellem Hansa-Fartøier og andre udenlandske Fartøier staar gunstigere for Hanseaterne ved Udgangen end ved Begyndelsen af 1500-Tallet, naar bortsees fra Opgaven for 1521, hvorefter Hansaen i dette Aar skulde have været eneraadig paa det Bergenske Marked, hvilket dog synes lidet troligt og snarest maa ansees som en Defect ved Regnskabet. Tilvæxten i Hanseaternes Handel paa Bergen i Tidsrummet 1521—1577 viser sig paafaldende ringe, forsaavidt man ikke for Aarhundredets senere Del tør forudsætte en større

gjennemsnitlig Skibs-Drægtighed end for sammes tidligere Decennier, hvilket ikke er usandsynligt. Den overordentlig stærke Tilvæxt i Hanseaternes Skibsfart ved Aarhundredets Slutning er dog ikke uden sit mørke Varsel for Stæderne ved Østersøen, idet Hamburg og Bremen i Modsætning til tidligere Tider nu begynde at sætte Lübeck og Rostock i Skyggen.

Som allerede flere Gange tidligere paapeget omfatte Regnskaberne ikke norske Fartøier, fordi Toldlovgivningen og Toldbeskatningen kun gjaldt fremmede Skippere og seilende Kjøbmænd.[1] At Bergen-Borgernes Activ-Handel paa Udlandet endnu ved denne Tid ikke har været af nogen forholdsvis stor Betydning, synes antageligt, men ogsaa her har der vistnok været en stor Forskjel mellem Aarhundredets Begyndelse og dets Slutning, i hvilken Henseende det kan anføres, at Finmarkens Indvaanere i et Kongebrev af 9de Februar 1569 omhandles som klagende over, at „Borgerne udi Bergen nu paa nogne Aar med deres Seglads og store Mærsskibe have dem fortrængt“.[2] At disse større Fartøier ogsaa have været anvendte i udenlandsk Fart, forekommer høist sandsynligt. Indirecte give dog Regnskaberne fra Aarhundredets sidste Decennium nogen Oplysning om Bymændenes Activ-Handel, forsaavidt det da viser sig, at de eiede større eller mindre Parter i hollandske Skibe og med disse dreve Udførsels-Handel, ligesom det

---

[1] I Regnskabet for 1519 og enkeltvis andre Steder forekommer „Told“ paa norske Fartøier, men kun i indenlandsk Fart. Denne Afgift tilfaldt Kronen, men maa desuagtet baade paa Grund af sin Natur og efter sin lave Ansættelse nærmest sammenlignes med en Havne- eller Consumtions-Afgift i vore Dage. Ex.: (Regnsk. 1519) „Item vj ß udi Told af en Jægt af Sogn“. „Item iiij ß af Bisp Andors Jægt“.

[2] N. Rigs-Reg. II. S. 612.

saakaldte „Nykommer-Gods“ og „Bergen Borger-Gods“ ævnlig lastedes sammen i hollandske Fartøier, hvilket, betegnende nok, aldrig sees at have været Tilfældet med Hansa-Fartøierne. Naar nemlig et Fartøi eiedes sammen af Hollændere og Nordmænd, maatte Regnskabet redegjøre for de afgiftsfrie norske Parter og de afgiftspligtige hollandske, der pro quota maatte betale. Exempelvis kan nævnes: Under 3die Februar 1598 er i Regnskabet opført et Fartøi, som for ¼ eiedes i Holland og for ¾ i Bergen. Af dette opkrævedes kun 4 Dlr. i Told eller ¼ af den et Nykommer-Skib almindeligvis paahvilende Told af 16 Dlr. Under 15de April samme Aar er opført Skibet „De tolv Apostler“, der ligeledes for ¾ eiedes af Bergens Borgere og for ¼ af Amsterdamere eller saakaldte Nykommere.

Almindeligvis kunde blot et indskrænket Antal Fartøier faa fuld Trælastladning i Bergens By, hvorimod der, som allerede foran antydet, i de afgaaende Fiskeladninger jævnlig medtoges Deler og Tjære. De Fartøier, der enten i Ballast anløb Bergen eller dersteds lossede sine Ladninger for senere i Søndhordland at indtage fuld Trælastladning, „forløvedes paa Ladestederne“, som det heder i Regnskaberne, men først efterat have gjort fuldstændig Udklarering og betalt sine Afgifter ved Bergens Toldsted. Dette var navnlig Tilfældet med Fartøierne fra Scotland, Orknøerne og Hjaltland, hvorved Bergen for disses Vedkommende blev et Slags Anløbssted „for Ordre“; men Forholdet har maaske for en ikke ringe Del ogsaa haft sin Grund i, at man ved Hovedtoldstedet var sikrere paa en reel og expedit Behandling med Hensyn til Afgifterne. For Aaret 1567 er næsten den hele Trælastskibning fra Søndhordland indtaget i Bergens Told-Regnskab.

Udførselen af Sagbord eller Deler fra Bergens By[1] viser gjennem sidste Halvdel af 1500-Tallet følgende Fremvæxt:

I 1567 udførtes		206 Tylfter.	
- 1577—78 —		496	—
- 1597—98 —		2,188	—
hvoraf i 41 Hansa-Skibe	1,410 Tylfter		
i 2 hollandske —	330 —		
og i 9 scotske[2], orknøiske m. v.	448 —		
- 1598—99		3,115	—
hvoraf i 30 Hansa-Skibe (til Spanien 1,144 Tylfter i 7 Fartøier)	2,249 Tylfter		
— i 7 hollandske, franske og engelske Skibe	532 —		
— i 7 scotske, orknøiske m. v.	220 —		
og i 1 dansk Fartøi	114 —		

Regnskaberne give endnu paa denne Tid, selv for Fartøier, der ikke vare hanseatiske, kun leilighedsvis Oplysning om Drægtigheden, og der lader sig altsaa ikke opgjøre nogen sikker Beregning for Tonnagen. For 17 scotske, orknøiske og hjaltlandske Fartøier, der i 1598—99 indkom til Bergen, er Drægtigheden anført med tilsammen 255 Læster, hvilket for disse Fartøier give et Gjennemsnit

[1] Uagtet Hanseaternes gamle Privilegium, at ethvert af deres Fartøier skulde have opgjort sin hele Toldpligtighed ved at erlægge et Stykke Mel eller Malt, sees de dog af Regnskabet for 1567 fra dette Aar og senere at have maattet erlægge særskilt Told af udførte Deler.

[2] Et af de scotske Fartøier førtes af Mogens Zinklar, „Borger og Indvaaner i Bergen“. Et andet Skib, der eiedes af en Kjøbstadmand i Bergen, udførte 60 Tylfter Deler for en Edinburgher.

af 15 Læster pr. Fartøi, medens de mindste af dem gaa ned lige til 8 og 6 Læster. For et Fartøi paa 6 Læster er det endog tilføiet, at det var „smale“ Læster, et Udtryk man i hine Tider ikke sjelden støder paa, især hvor der handles om scotske Forholde.[1] De hollandske og engelske Fartøier, der ankom, vare derimod af større Drægtighed. I Regnskabet 1597—98 er Drægtigheden kun opgivet for 3 Fartøier af hollandsk og engelsk Nationalitet, og disse ere paa 40, 50 og 80 Læster, medens Gjennemsnits-Drægtigheden for 9 Fartøier af de samme Nationaliteter i 1599—1600 udgjør mellem 54 og 55 Læster. De almindelige Hanseatiske Bergenfarere have neppe været over 25—35 Læster, maaske nærmere det første Tal end det sidste. At Hanseaterne for længere Reiser og grovere Last undtagelsesvis havde betydeligt større Fartøier, fremgaar af Bergens Told-Regnskab for 1597—98, hvor der ved et Hamburger-Skib leilighedsvis er tilføiet, at det var „ungeferlig 80 Lester“. Skibet var fragtet af Johan Windelcken, Borger og Indvaaner i Bergen, med en Ladning Deler fra Søndmøre til Dippen (Dieppe), hvilket er det eneste Bidrag, som Regnskaberne yde med Hensyn til Trælast-Udskibningen paa Kyststrækningen mellem Søndhordland og Romsdal.

Bergens Told-Regnskaber for de første Decennier af 1600-Tallet vise, at Stadens Udførsel af Trælast fremdeles har været i jævnt Stigende, hvilket navnlig gjælder Exporten til Spanien, der i hine Dage af nærliggende Grunde

---

[1] Jfr. N. Samlinger, I. Side 328 og den der indtagne Dom af 18de Sept. 1593 om Læstedrægtigheds Beregning („xxx smale lester — regnett xij tønner i lesten“.) Om Forsendelse af en Trælastladning i Consignation til Amsterdam fra Bergen se sammesteds en Dom af 29de August 1592.

udøvede en sær Tiltrækningskraft paa alle Nord- og Vest-Europas Handelsfolk. Delerne sendtes vel her endnu mest ud som Appendix til Fiskevarerne, men Regnskaberne omhandle dog ogsaa, at der lige til Spanien udgik større Fartøier med fuld Trælast-Ladning.

Endnu i de første 20 Aar af 1600-Tallet beholdt „Contoiret“ sin gamle Overlegenhed, men det kjæmpede stadigt under ugunstige Omstændigheder og navnlig mod den stedse voxende hollandske Capital-Rigdom, som de gamle middelalderske Formuer i Lübeck og Rostock ikke kunde holde Stangen. Hanseaterne kjæmpede imidlertid mod Strømmen med en Udholdenhed og Energi, der blev sig selv lig til det sidste, og først da de commercielle Livsaarer, der satte dem i Forbindelse med Tydsklands Indre og Nord-Italien, gjennem Trediveaars-Krigens Hærjinger vare afskaarne og udtørrede, maatte de give tabt. Hansaens aftagende Handelsbetydning er maaske intetsteds tegnet i skarpere Træk end i Bergens Told-Regnskaber. Som foran oplyst havde deres Omsætning med Stapelen i Bergen ved Slutningen af 1500-Tallet voxet til en forhen ukjendt Høide. Efter Told-Regnskabet 1610—11 indklarerede ved Slottet endnu det betydelige Antal af 168 Skibe fra Stæderne, efter Regnskabet 1619—20 indklarerede endnu 142, men derefter synker Tallet, saaledes som efterstaaende tabellariske Oversigt udviser:

1620—21.	1624—25.	1627—28.	1628—29.	1633—34.	1635—36.	1639—40.	1640—41.
125	103	87	43	56	41	25	32

Foruden Bergens By omfatter Bergenhus Lehns-Regnskab for Aaret 1567 ogsaa Stavanger By, Ryfylke, Jæderen og Dalerne, Sogn, Søndfjord og Nordfjord, Nordhordland, Voss, Hardanger, Søndhordland samt extractvis de Nordlandske Lehn og Finmarken, men kun for Ryfylke og Søndhordland er der indkommet Told af udført Trælast og af andre udførte Varer kun for Jæderens Vedkommende, hvorfra en Rotterdamer-Skipper udførte 28 Heste. Efter Stavanger-Regnskabet for 1567 maa man antage, at Byen ved denne Tid næsten havde ophørt at existere, da Ledingen kun opkrævedes af 31 og „Stadspenge" kun af 16 Personer. Men det er vel et Spørgsmaal, om Byen overhovedet nogensinde havde været synderligt større. Efter senere Told-Regnskaber synes den kun overordentlig langsomt at have kommet sig op. I 1607—8 udexpederedes fra Stedet kun 10 Fartøier, der tilsammen udførte 297 Tylfter Deler foruden nogle Smaapartier af Lax, Talg og Huder. En af Byens bedste Borgere, Christopher Thrane, udførte 25 Tylfter Sagdeler i eget Skib. I 1619—20 findes Antallet af de i Regnskabet opførte Fartøier at være steget til omtrent det dobbelte, og Udførselen af Deler til 820 Tylfter, foruden endel Baandstager, tørre Lax, saltet Sild og nogle Tønder Nødder.[1] Kun et Par af Fartøierne vare paa Stedet hjemmehørende. I Regnskabs-Aaret 1629—30 er Udførselen af skaaren Last stegen til 1,841 Tylfter foruden adskillige „Egedeler". I samme Aar var Antallet af udgaaende Fartøier 21, hvoraf 2 fra Calais og mindst

[1] Leding opkrævedes i dette Aar af 196 Personer, saa at Folkemængden da maa være betydelig tiltaget siden 1567. Efter de Fines Beskr. af Stavanger Amt var Borgerskabet i Stavanger ved Aar 1664 steget til et Antal af 373. N. Mag. III. S. 171. Jfr. Jens Aagessøn Bjelke af Y. Nielsen, S. 340.

7 hjemmehørende paa Stedet. Trælasten sees da at have været Byens fornemste Udførsels-Artikel. Gjennem hele det her omhandlede Tidsrum synes iøvrigt Stavanger i det Mindre at have indtaget samme Stilling ligeoverfor Ryfylke, som Bergen i det Større indtog ligeoverfor Søndhordland, idet de udenlandske Trælastfartøier jævnlig anløb Byen, forinden de seilede videre ind i Fjordene.

I 1567 indtoge 37 udenlandske Fartøier Ladning i Ryfylke; et af disse udførte 5 Heste, medens de øvrige indtoge Trælast. Af de 36 Trælastdragere vare 26 Scotter, 8 Hollændere eller Frislændere, 1 Hamburger og 1 Bremer. Sættes Gjennemsnits-Drægtigheden til 20 Læster, bliver det hele udskibede Quantum ca. 720 Læster, hvad dog maaske er noget for høit efter de Talopgaver, som haves fra en senere Tid. Hermed sigtes til Regnskaberne for 1618—19 og 1619—20, efter hvilke Trælast-Udførselen fra Ryfylke foregik i resp. 108 og 182 Fartøier, drægtige tilsammen 1,676 og 3,394 Læster, hvilket giver en Gjennemsnits-Drægtighed af omtrent 15½ Læst og 18½ Læst paa hvert enkelt Fartøi. Trælasten fra Ryfylke bestod især i Bord, men ved Siden deraf indtoges stadig ogsaa Bjelker, Ved og Baandstager. Af de udenlandske Fartøier vare 76 i 1618—19 og 113 i 1619—20 fra Scotland, navnlig fra Stæderne Dundee, Aberdeen, Montrose, Leith og Largo. Blandt de Steder, hvor Lasten indtoges, kan nævnes Leranger, Qualøen, Hylen, Vigedal, Ladestedet i Søffde Sogn, Ladestedet ved Strømmen og Ladestedet i „Hobbordzvigen", Ladestedet i Vads Sogn, Næsvig, Barkenæs m. v. Af Stavanger-Borgere nævnes i Regnskabet 1618—19 som Exporteurer fra Ryfylke Borgermester Søfren Jenssøn og Raadmand Jesper Egbretssøn, hvilken sidste synes at have

været Stavanger Byes mest foretagsomme Handelsmand paa hin Tid.

Efter Bergenhus Lehns-Regnskab for 1567 var Antallet af Trælastladninger, der i samme Aar afgik til Udlandet fra Søndhordland, 42, hvoraf kun et directe var indkommet, medens de øvrige 41 først anløb Bergen og ere indtagne i denne Byes Told-Regnskab som „forløvede paa Ladsteden". Af disse 42 Fartøier vare 31 Scotter, 7 Hollændere eller Frisere, 2 fra England og 1 Hamburger.[1] Intet Fartøi fra Orknøerne eller Hjaltland findes nævnt i Regnskabet for 1567, men dette har vistnok sin Grund deri, at den gamle Tradition om, at disse Fartøier skulde behandles som norske og altsaa være toldfrie, endnu vedligeholdt sig. En Optegnelse fra ca. 1550 med Overskrift: „Undervisning paa hvis Told, som til Bergenhus af alle Nationer gives skal", viser ialfald, at Fartøier fra (Orknøerne og) Hjaltland endnu dengang vare toldfrie, idet den eneste Forpligtelse, der paalaa dem, var, at de skulde „lade komme paa Slottet alle de Arbeidsdrenger og Piger, som de hidføre og tjenestløse ere; af dennem tager Høvedsmanden paa Slottet hvem og saa mange hannem teches".[2] Senere hen i Aarhundredet sees derimod samme Told at være opkrævet af Orknøinger og Hjaltlændere som af Scotter.

Oplysningerne om Trælast-Udførselen fra Søndhordland fortsættes i en Række Told-Regnskaber fra 1597 og Begyndelsen af det følgende Aarhundrede. Et Uddrag af

[1] De scotske Skibe, der omhandles i Bergenhus Lehns-Regnskaber for 1518 og 1519 (Medd. fra Rigsarch. I, S. 226, 232 og 237), og som erlagde 7½ ℛ i Told, have vistnok indtaget Trælast paa Søndhordland, da Tolden svarer til den Told af 3 Rhinsgylden, der endnu i 1550 opkrævedes af scotske Fartøier, der lastede med „Tømmer i Lehnene". (Jfr. D. N. VI. S. 805).

[2] D. N. VI. S. 805, og N. Mag. II. S. 51.

disse vil findes indtaget i nedenstaaende schematiske Oversigt, hvori til Sammenligning ogsaa er medtaget de ovenfor gjengivne Talopgaver for Aaret 1567.

Søndhordland.

Aar.	Antal udexpederede Fartøier.							Drægtighed.
	Scotske.	Orknøiske og Hjaltlandske.	Norske.	Hollandske.	Tydske.	Andre.	Tilsammen.	
1567	32	?	?	7	1	2	42	840 (?)
1597	39	11	?	20	3	7	80	1,525
1610	56	17	4	9	22	4	112	2,727
1611	39	11	3	4	15	5	77	1,524
1612	41	12	„	6	11	6	76	1,420
1613	63	11	„	3	7	3	87	1,592
1614	44	7	3	2	10	3	73	1,440
1620	40	7	3	2	19	„	71	2,016
1621	64	21	2	4	15	1	107	1,950

Fartøierne kunne vistnok i Almindelighed forudsættes at have været fuldladede, skjønt enkelte sees indkomne for at fortsætte en i Bergen paabegyndt Indladning eller at være afseilede med ufuldstændig Ladning. Regnskaberne for 1622 og 1623 vise en betydelig Nedgang i Udskibningen. I førstnævnte Aar var den samlede Drægtighed af de fra Søndhordland udexpederede Fartøier kun 1,346 Læster, men sank i det følgende Aar ned til 655 Læster, fordelte paa 42 Fartøier. I de 4 første Maaneder af 1623 sees intet Fartøi indkommet og fra 1ste August 1623 til

1ste Mai 1624 kun et eneste Fartøi, hvilket muligens staar i Forbindelse med et eller andet Udførselsforbud i Anledning af Bergens Brand den 6te April 1623. I de følgende Aar synes atter normale Forholde at have indtraadt. Antallet af de fra Søndhordland med Trælast udexpederede Fartøier viser sig at have udgjort:

	1624—25.	1626—27.
af scotske[1]	44	55
- orknøiske og hjaltlandske	19	10
- tydske	17	13
- hollandske	3	1
- norske	„	2
Tilsammen	83.	81.

I 1627—28 udexpederedes 90 Fartøier og endnu i 1634—35 82, men i 1636—37 synker Tallet til 60, der samtlige vare hjemmehørende i Scotland eller i vore tidligere Bilande med Undtagelse af et Londoner-Skib paa 60 Læster. Tydskerne ere nu ganske forsvundne, og man har saaledes endog i Trælast-Udførselen fra Søndhordland et Bevis paa, hvor ødelæggende Trediveaars-Krigen virkede paa den kort forud saa blomstrende tydske Søfart, der i stor Udstrækning ogsaa for Trælastens Vedkommende havde været en Fragtfart, idet det af tidligere Regnskaber fremgaar, at navnlig Stralsunderne jævnlig havde været fragtede til at føre Trælast over til Scotland. Den stærke Forbindelse med dette Land gav den hele Handel sit Præg. Salt, scotsk Klæde og „Pled“ sees at have været de vanlige Omsætningsmidler, hvor contante Penge fattedes, og som

[1] Navnene paa de scotske Byer, hvor Fartøierne hørte hjemme, ere ofte sært fordreiede: „Karkadi“ er Kirkaldi, „Ferelsbrugh“ er Frasersborough, „Bruntellig“ er Burntisland, „Semonens“ er St. Monans, „Eli“ er Alloa o. s. v.

med Lethed omgjordes i Bord, Furubjelker og Baandstager. Af disse sidste udførtes i 1621—22 ikke mindre end 297,150 Stykker, medens Udskibningen af skaaren Last i samme Aar var 1,783 Tylfter. Af de Lastepladser, hvor skaaren Last indtoges, kan nævnes: Samnanger, Lingehavn, Vekelandsholm, Kalvsund og Lervik foruden en Mangfoldighed af mindre Udskibningssteder. De saa kaldte „Hjeltespirer“ var en Særegenhed i Søndhordlands Udførsel, hvorhos Baade og Aarer i ikke ringe Mængde udførtes til de gamle Bilande paa den anden Side Vesterhavet. Udførselen af Sexæringer og Færinger til Orknøerne og Hjaltland kunde gaa op til 60 Stykker om Aaret, og der maa saaledes efter Tidens Leilighed i de Bergenske Fjorde have foregaaet et ret livligt Baadbyggeri. „Begerholt“ sees at have været en ganske almindelig Udførsels-Artikel ved Siden af den øvrige Trælast, hvoraf tør sluttes, at Løvskoven har haft en jævn Udbredelse ved Siden af Naaleskoven. Særligt nævnes i Regnskaberne „Linde Begerholt“. Endog den i vor Tid fra Norge foregaaende Udførsel til fremmede Lande af færdige Husbygninger har sit Sidestykke i disse gamle Regnskaber, idet et Fartøi i Aaret 1577 sees udexpederet til Hjaltland med et „tilhuggen Stuetømmer“, der afhentedes i Næshavn.

Det gjenstaar nu kun at omhandle de Oplysninger om vor Trælast-Export i ældre Tider, der indeholdes i Lehns-Regnskaberne for Trondhjem og de samme underliggende Lehn: Romsdal, Nordmøre, Fosen og Namdal. Det ældste af disse Regnskaber, som findes bevaret, er fra Aaret 1604—5 og angaar Romsdals Lehn. De ældste Regnskaber for Trondhjems By og for Nordmøre ere fra 1606—7, hvorpaa følger en Række Regnskaber saa vel for Byen som for de nævnte underliggende Lehn, hvis Indhold,

forsaavidt Trælast-Udførselen angaar, nedenfor i Sammendrag er gjengivet:

Trondhjems By.

Aar.	Antal udexpederede Fartøier.[1]	Drægtighed. (Læster).	Udførte Deler og Sagbord. (Tylfter).	Udført Tjære. (Læster).
1606—7	19	518	175	176
1607—8	17	566	205	142
1609—10	25	1,071	613	180½
1610—11	23	914	1,210	104
1611—12	41	1,821	4,763	123¾
1612—13	40	1,763	2,763	
1614—15	33	1,255	2,945	
1616—17	66	3,025	6,385	
1629—30	44	2,421	11,438	

Trondhjems Export af Trælast indskrænker sig gjennem hele det nævnte Tidsrum næsten udelukkende til Deler og Sagbord, hvilket ogsaa for en stor Del er Tilfældet med Exporten fra de underliggende Lehn. Bestuvningen af de i de to første Aar, 1606—7 og 1607—8, udførte Quanta af 175 og 205 Tylfter Deler kan neppe have opgaaet til synderligt mere end en Snes Læster, og det vil saaledes sees, at Trælasten endnu i disse Aar spiller en næsten forsvindende Rolle i Forhold til den hele udgaaende Drægtighed, der væsentlig er optaget af Fiskevarer og Tjære,

[1] Da Fartøierne i de ældre Told-Regnskaber opføres paa samme Sted baade for Indgaaende og for Udgaaende samt ganske kortelig, lader det sig ikke altid med samme Nøiagtighed som efter et moderne Told-Regnskab opgjøre, hvor mange Udklareringer der har foregaaet til Udlandet.

hvilke Varer i Forbindelse med Skind og Huder lettelig skjønnes at have været de fra tidligste Tider gjængse Export-Artikler. Efter hvad der saaledes foreligger, synes det med Sikkerhed at kunne forudsættes, at Trælast-Exporten fra Trondhjem ved Begyndelsen af 1600-Tallet har været forholdsvis ny og saaledes er af meget yngre Oprindelse end i det Søndenfjeldske, hvilket ogsaa bestyrkes ved de herefter følgende Uddrag af Told-Regnskaberne for Nordmøre, Fosen og Namdal. Blandt udførte Artikler fra Trondhjem i 1606—7 kan nævnes „Kobberbrum“, der er ansat til en Værdi af 5 Dlr. pr. Vog, men hvoraf kun er udført 2 Vog. En anden Udførsels-Artikel er „Trauffer“(?), hvoraf nogle faa Tønder ere udførte. De udklarerede Fartøiers Nationalitet fordeler sig som følger:

	1606—7.	1607—8.	1609—10.	1610—11.	1611—12.	1612—13.	1614—15.	1616—17.	1629—30.
Hollændere	13	14	13	15	26	24	17	47	33
Norske	„	„	2	„	6	7	5	2	3
Danske	6	3	9	7	6	6	11	17	„
Engelske og Scotske	„	„	1	1	2	1	„	„	5
Tydske	„	„	„	„	1	2	„	„	2
Franske	„	„	„	„	„	„	„	„	1

Som det vil sees, stemmer Trondhjems udenrigske Handelsforbindelser gjennem det her omhandlede Tidsrum deri overens med Rigets øvrige Stæders, at Grosset af Udførselen gik til Holland, eller ialfald udførtes i hollandske Skibe, ligesom Størstedelen af Stadens Indførsel kom fra dette Land. Det hollandske Element synes blandt Stadens Handelsstand forholdsvis at have været endog mere frem-

trædende end i de fleste andre af vore Byer. En indvandret Amsterdamer, Johan de Noquers med Hustruen Sara, der forestod Kramboden, viser sig at have været Stadens mest foretagsomme Handelsmand, og ved Siden af ham finder man Navne som Otte Lorrick, Henrik Sommerskiell m. fl., der tyde hen paa samme Oprindelse. Uagtet Trondhjems udenrigske Skibsfart ikke absolut taget naaede op til noget betydeligt Omfang, var den dog gjennem Tidsrummet i stærk Udvikling og har derhos allerede fra først af et Særpræg, der ligesom udskiller det gamle Erkebispesæde fra Landets øvrige Stæder, hvor Omsætningen kunde være baade livligere og mere omfangsrig, men tillige mere udstykket og kræmmeragtig. Udenfor den danske Trafik, der nærmest var at anse som indenrigsk, foregik den hele udenrigske Omsætning fra Trondhjem i større Skibe, paa 40 til 80 eller flere Læster, der væsentlig hørte hjemme i Amsterdam, men ikke ganske sjelden tillige i Trondhjem selv eller i London. Det største Skib, som findes i samtlige de Staden vedrørende Told-Regnskaber, er et Trondhjems-Skib, St. Oluf paa 100 Læster, der eiedes af Lehnsherren Oluf Parsberg „samt nogle andre Indbyggere“ og i 1629 udklarerede til Udlandet med 450 Tylfter Deler. Hvor livlig Stadens indenrigske Omsætning til sine Tider kunde være, viser Told-Regnskabet for 1611—12, hvorefter der i Tiden fra 16de til 26de April sidstnævnte Aar, der formodentlig har været gunstigt for Fiskerierne, fra Trondhjem udgik til Nordland, Bergen og Bjugn ikke mindre end 44 Smaafartøier med en samlet Drægtighed af 643 Læster.

Romsdals Lehn.

Aar.	Antallet af udexpederede Fartøier.	Drægtighed. (Læster).	Udførte Deler og Sagbord. (Tylfter).
1604—5	20	768	2,233
1606—7	21	698	3,077
1609—10	38	1,415	5,743
1611—12	54	1,697	6,709
1612—13	55	1,862	8,406½
1614—15	58	2,058	8,991½
1616—17	64	2,214	9,705
1630—31	89[1]	2,511	(11,000)

Nordmøre Lehn.

Aar.	Antallet af udexpederede Fartøier.	Drægtighed. (Læster).	Udførte Deler og Sagbord. (Tylfter).
1606—7	8	311	879
1607—8	5	280	1,170
1609—10	19	1,135	2,320½
1611—12	51	2,506	4,907
1612—13	52	2,767	7,548
1614—15	45	2,513	10,028
1616—17	46	2,508	11,119
1629—30	79	3,820	19,560
1630—31	90	3,920	19,980

[1] samtlige, med Undtagelse af to Smaaskuder, udexpederede med Sagbord.

Fosen Lehn.

Aar.	Antallet af udexpederede Fartøier.	Drægtighed. (Læster).	Udførte Deler og Sagbord. (Tylfter).
1612—13	2	150	750
1614—15	2	80	370
1616—17	2	120	500

For Namdals Lehn kjendes af Regnskaberne kun en Udexpedition til Udlandet i de nævnte Aar, nemlig et Enkhuyser-Skib paa 40 Læster, der i 1616—17 lastedes med „Redskabet af et stort Skib, som forgangen Aar var bleven".[1] Fartøjer, der vare indkomne til Trondhjems By, sees jævnlig at udløbe til Nordmøre for at indtage Trælast, og i saa Henseende stod altsaa dette District omtrent i samme Forhold til Trondhjem som Søndhordland og Ryfylke i Forhold til Bergen og Stavanger. En enkelt Lastning sees at have foregaaet ved Rein, men ogsaa den maatte til Nordmøre for at fuldgjøres. Til Hr. Michel paa Hevne udgik et Fartøi for at faa den Ladning, det ikke kunde faa i Staden. Overhovedet vare omtrent ved den Tid, hvorom her handles, Sognepræsterne i Hevne og i Aure de største Exporteurer Nordenfjelds, saa at endog Farvandene deromkring paa de gamle hollandske Søkarter skulle være mærkede med: „Hr. Michel op Hevn" og „Hr. Christen op Oure". Den sidste sees af Regnskaberne ogsaa at have drevet Handel med Fiskevarer, som han i egen Jægt sendte til Bergen.

[1] Endnu i 1661 erlagdes ingen Sagskat (Sagtiende) i Namdals Fogderi. Saml. t. N. Folks Spr. og Hist. IV. S. 26.

Den hollandske Trælastfarts Overlegenhed ophører, som ovenfor paa sit Sted nærmere paapeget, hvor det søndenfjeldske Norge slipper ved Sire-Aaen, hvornæst Scotterne væsentlig overtage Udførselen i Ryfylke og de Bergenske Fjorde, men fra Romsdalen af begynder atter Hollænderne at blive den langt overveiende Nationalitet. Dette gjælder lige meget Trondhjems Stad som de underliggende Lehn. Mellem Hollænderne findes ogsaa her spredt endel scotske og engelske, men kun ganske enkelte tydske og franske Fartøier. I Aaret 1612, altsaa samtidigt med Scotter-Toget, hentede 6 scotske Fartøier Trælast i Romsdal, og der manglede saaledes i Oberst Sinclairs Hjemland ikke Søfarende, der kunde vise ham Veien ind til Veblungsnæs. Som det af det schematiske Sammendrag vil sees, var Trælast-Udskibningen fra Romsdalen endog i Stigende i Krigs-Aaret 1612. Hverken Indfødte eller Fremmede synes dengang at have tænkt paa, at der skulde være noget i Veien for, at Scotterne fredelig hentede sin Last samtidigt med, at der fra deres Land kom en fiendtlig Krigsstyrke, der gjorde Hærtog netop ind i de samme Fjorde, hvor endel af deres Handels-Omsætning foregik. Den 19de Juli 1612 kom Oberst Mönnichafen med sin Krigsmagt fra Holland paa fem Skibe,[1] hvoraf de tre vare „monterede" samt hjemmehørende i Amsterdam, Horn og Enkhuysen, netop tre Stæder, hvis Coffardi-Skibe i dette Aar som ellers laa i den stærkeste Handels-Forbindelse med vort Land, men heller ikke heri synes man fra norsk Side at have fundet noget paafaldende. Imidlertid findes intet Skib udklareret fra Trondhjem i Tidsrummet 12te Juli—4de August 1612, hvortil ogsaa var skjellig Grund, da

[1] Saml. t. d. N. Folks Spr. og Hist. III. S. 236

Obersten paa Søndmøre havde kapret et Skib fra St. Andrews og et andet fra Husum, hvilke begge sandsynligvis havde søgt derind for at hente Trælast. Om Afskiberne og de forskjellige Lastepladse i Lehnene Nordenfjelds faar man af de her gjennemgaaede Regnskaber i Almindelighed kun ringe Besked. I Romsdal nævnes som Udskibningssteder Hammersund eller Hammersvog, men i Særdeleshed Molde, der særlig kaldes „Ladesteden“ og paa en Maade, som gjør det sandsynligt, at Toldopkrævningen allerede da (1604—5) har foregaaet paa dette Sted. De ovenfor givne statistiske Sammendrag vise med Hensyn til Trælastskibningens Omfang, at Romsdal fra først af (1606—7) har været langt forud for Nordmøre, men at Forholdet i Løbet af et Snes Aar har vendt sig om. Nordmøre har antagelig haft en rigere Skovbestand, maaske ogsaa bedre Leilighed for Anlæg af Sagbrug.

Efter alt det foreliggende maa man slutte, at den store og almindelige Trang til Træmateriale i Udlandet indtil henimod Slutningen af 1500-Tallet har ladet sig tilfredsstille ved Skibningen fra det Søndenfjeldske, men at det under den overordentlig stærkt fremadskridende Handels-Udvikling i det sidste Decennium af 1500-Tallet har vist sig nødvendigt for Hollænderne ogsaa at søge hen til de fjærnere Dele af Norge for at finde de for det stigende Europæiske Forbrug udfordrende Quanta. At det især var skaaren Last, som det udenlandske Marked da tiltrængte, viser sig af den næsten rivende Hurtighed, hvormed Sagbrugs-Virksomheden paa denne Tid maa have udviklet sig paa de forholdsvis nye Productions-Markeder i Romsdal og paa Nordmøre, saa at der sammestedsfra tilsidst næsten ikke udførtes andet Trævirke end Sagbord og Deler, og det i saa store Quanta,

at Udskibningen i denne Henseende endog kappedes med de største Exportpladser i det Søndenfjeldske.

Den Trævare, Hollænderne altid fortrinsvis har søgt i Norge, er Granen. Som bekjendt slipper Granen i Lister Fogderi og tager ikke igjen ved før i Søndre Trondhjems Amt, og des villigere have vistnok Hollænderne fra gammel Tid af været til at lade Scotter og Englændere beholde deres gamle Forsynings-Marked i Ryfylke og paa Søndhordland. Som Fragtfarere for andre Nationer hentede Hollænderne ogsaa en stor Del Furulast, men brede Granbord og Granbjelker, som de opskare paa sine Vindmøller, har altid været den Last, de særlig søgte for sit hjemlige Forbrug. Et Amsterdamer-Skrift om Skibsbygning fra 1671, men hvis Oplysninger i den her omhandlede Henseende dog synes at stamme fra en meget tidligere Periode,[1] egner et helt Afsnit til Opregning og Gjennemgaaelse af de Steder i Norge, hvorfra det hollandske Skibsbyggeri hentede sin Forsyning af Træmateriale. Der er her kun Tale om det Søndenfjeldske til og med Mundingen af de Christianssandske Vasdrag (Flekkerø). Langesunds- og Kobberviks-Bjælkerne ere opførte med de største Dimensioner (27 à 30 Fods), og man har saaledes ogsaa heri en Forklaring paa den Omstændighed, at de sværeste Trælastdragere just søgte hen til disse tvende Fjordtracter. Om den skaarne Last heder det blandt andet,

---

[1] Witsen: De Scheepbouw. Amst. 1671 fol. Drammens-Bjælker kaldes i samme Skrift endnu „Kooperwyksche Balken". Christiania og Christianssand nævnes ikke, hvorimod der handles om Anslo og Flekkerø. Optegnelsen skriver sig saaledes vistnok oprindelig fra 1600-Tallets første Fjerdedel. Afsnittets Overskrift er: „Byzondere toestant van het Noortshout". Værket har velvilligen været Forfatteren udlaant fra det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn.

at det var Handels-Coutume i Kobbervik „1100 Delen for duizent te tellen, ziin breet omtrent 10 duim“, hvoraf erfares, at Hollændernes Forkjærlighed for de større Bredder af Skurlast ligeledes skriver sig fra gammel Tid. Fredriksstads-Delerne omtales som „veeltyts hart en scheurig“, ligesom ogsaa Holmestrands- og Drøbaks-Delerne faa et mindre godt Skudsmaal.

De gamle Regnskaber give kun ganske sjelden et lille Indblik i Sagbrugs-Virksomhedens Enkeltheder, og de ovenfor nævnte Bratsberg Lehns-Regnskaber fra 1580-Tallet ere omtrent enestaaende i denne Retning. I Regnskabet for 1586—87 redegjøres saaledes for, hvad der daglig tilvirkedes ved en Kronens Sag paa Herre i Bamle, et Brug, der fra gammel Tid af havde hørt til det inddragne Gimsø-Kloster-Gods. Sagen var netop færdig opbygget og sat i Gang, da Regnskabet tager sin Begyndelse:

„Den 24 April (1586) begyndte Oluf Sagmester at skjære paa forskrevne Saug, og har skaaret til den

1 Mai af . . .	2½ Tylft	Tømmer . . .	18 Tylfter	Deler.
fra 1 til 8 Mai	3 —	4 St. do. . . .	22½ —	do.
- 8 - 15 —	3 —	„ - do. . . .	21 —	do.
- 15 - 22 —	3 —	6 - do. . . .	23 —	do.
- 22 - 29 —	2 —	6 - do. . . .	17 —	do.“

o. s. v.

Til og med 11te Sept. blev der opskaaret 50 Tylfter og 3 St. Tømmer og deraf udbragt 350 Tylfter og 6 St. Deler eller gjennemsnitlig 7 Deler paa Stokken, hvilket vistnok kan ansees som det sædvanlige Udbringende af Sagtømmeret i hine Tider, hvorvel „Syv-Bord-Stokken“ i Christian IV.s Forordning af 28de Juni 1632 angaaende „Skovenes Forhuggelse i Norge“ omhandles som den mindste Dimension, der under ellers paagaaende Confiscations

Straf var tilladt at opskjære. Regnes hver af den Tids Sagfurer paa Grund af de svære Sagblad til ¼ Tomme og Bordene til 1½ Toms Tykkelse, kan det almindelige Sagtømmer fra 1500- og 1600-Tallet vistnok regnes til mindst 15 Toms Diameter midt paa Stokken. Gjennemsnits-Skuren paa den ovennævnte Herre-Sag bliver ca. 3 Tylfter Deler for hvert Døgn, regnet efter 115 Dagsværk.

De Oplysninger, som haves om Prisen paa Trælast før Midten af 1500-Tallet, ere kun faa og sjeldne. En af de tidligste Meddelelser om Prisen paa Sagdeler findes i et Brev af 1ste Marts 1539 til Hr. Esge Bilde, hvori Jens Skriver paa Brunla beretter, at han for sin Husbond har tinget paa 10 Tylfter Sagdeler 12 Alen lange, og at Sælgeren for disse vil have „2 Stykker nerst III marck igjen“, hvilket formentlig er at forstaa saaledes, at Betalingen skulde være Værdien af 2 Stykker brabandtsk Klæde mindre end 3 Mark. Et Stykke „nerst“ synes fra en lidt senere Tid at have haft en temmelig constant Værdi af 5 Dlr.,[1] og da der paa den her omhandlede Tid regnedes 3 ℔ i Daleren, bliver Prisen paa de omhandlede 10 Tylfter Sagdeler = 9 Dlr. Denne Pris synes senere i Aarrækker omtrent at have holdt sig, dog med en ringe Afsynkning i Tidsrummet 1560—1587 og senere (1625) med nogen Stigning. Den ringere Pris paa Skurlasten fra Bergens Stift (1596) har rimeligvis sin Grund i de mindre Dimensioner, som derfra havdes til Afsætning. Nedenstaaende Opgave over Priserne for 1625 er uddraget af den „Norges Riges Taxt“, som findes indtaget i Saml. til det N. Folks Sprog og Historie, IV. Side 83:

[1] Det kgl. Danske Geheime-Archiv: Norske Saml. IV. Afd., Fasc. 2, No. 1, hvoraf Afskrift i Rigsarchivet. (Optegn. fra omtr. 1570). Jfr. Saml. t. d. N. Folks Spr. og Hist. IV. S. 85.

Priser.

	1539. Brunla.	1560. Akershus Lehnsr.	1584—1587. Tunsberg Lehn.	1585—1586. Bratsberg Lehn.	1596—1597. Bergenhus Lehn.	1625. Rigstaxt.
	Dlr.	Dlr.	Dlr.	Dlr.	Dlr.	Rdlr.
10 Tylfter Sagdeler . . .	9	8	8	8 à 9	$7\frac{4}{5}$	10
10 — Huggenbord . .		$1\frac{2}{3}$	$2\frac{1}{2}$			5
10 — (Sag-)Tømmer .		$9\frac{1}{2}$				20
1 Stykværd Spærrer . . .			5			3
1000 Baandstager		ca. $\frac{4}{5}$	c. 1			
1 Læst (12 Tdr.) Tjære .		12				18

For Sagtømmer og Spærrer bliver Sammenligningen mellem de tidligere Priser og Priserne fra 1625 mindre paalidelig paa Grund af, at Dimensionerne her maa antages mere vexlende end med Hensyn til skaaren og huggen Last. Udtrykket Stykværd (Stückwerth) havde en forskjellig Betydning, eftersom det anvendtes paa Mastetræer, paa Deler eller paa Spærrer. Anvendt paa Master var et Stykværd = 3 Tylfter, paa Deler = 5 Tylfter, og paa Spærrer = 30 Tylfter eller 300 (390) Stykker.[1] Heller ikke i de Prisopgaver, man har fra en noget sildigere Tid end den i ovenstaaende Tabel omhandlede, opgives Dimen-

[1] N. Saml. I. S. 605. I Bratsberg Lehns-Regnskab 1585—86 opgives Tolden af hvert „Støche Sparrer“ til 2 ß Lybsk, hvorefter det heder: „och er beregnitt udi huert Støche xxx^{ct} sparrir oc udi huert c^{t} xxx Sparrir“. En tilsvarende Forklaring haves i en Optegnelse i Rigsarchivet fra det Danske Geheime-Archiv (N. Saml. fasc. 2, No. 1), hvorefter synes at maatte antages, at der i denne Forbindelse regnedes 130 istedetfor ellers 120 paa hvert (stort) Hundrede, og et Stykværd Sparrer skulde altsaa blive i det Hele 390 Stykker. I Tunsberg Lehns Told-Regnskab 1585—86 forekommer „300 Stykker“ og „1 Stykværd“ Sparrer opførte ved Siden af hinanden og hvert Quantum til samme Værdi, nemlig 5 Dlr.

sionerne paa den skaarne Last, hvilket navnlig er Tilfælde med en temmelig detailleret Prisliste for Aarene 1659—61, der findes indtaget i Norske Saml. I. Side 604 efter en Optegnelse i Rigsarchivet. Dimensionerne maa derfor forudsættes givne efter en vis almindelig vedtagen Maalestok. For 1659 heder det her: „De bedste Ringeriges Bord, som i Hønefos paa Ringerige skjæres, Hundredet 12 à 13 Rdlr.“ Den laveste Pris er 7 à 8 Rdlr. pr. Hundredet for „Granbord“. I 1660 og 1661 vare Priserne noget, men ikke stærkt afsynkende, ligesom det overhovedet viser sig, at Prisfluctuationerne i ældre Tider, selv under de mest brændende politiske Kriser, ikke vare saa voldsomme som nutildags, medens Priserne under almindelige Omstændigheder gjennem Aarrækker kunde holde sig med en mærkelig Seighed. Dette synes for den norske Trælasts Vedkommende at have været Tilfældet selv i de Aarrækker gjennem Slutningen af 1500- og Begyndelsen af 1600-Tallet, da Tilstrømningen til Europa af ædle Metaller var paa det stærkeste. Efter det Anførte kan der i det ovenfor gjennemgaaede Tidsrum (1539—1661) neppe have været grundet Anledning for den norske Trælasthandel til i Almindelighed at klage over lave Priser. Den store og gjennemsnitlige Handel synes tvertimod at have virket under forholdsvis gunstige Forholde og indbragt Landet en Capital-Forøgelse, der i alle Retninger maatte vise sin belivende Kraft. Imidlertid er det her som ellers nærmest Klagerne over Tidernes Mislighed, som have givet sig Luft og kommet ned til Efterslægterne, men disse Klager synes ingenlunde at stadfæstes ved en Undersøgelse af Kjendsgjerningerne i deres Sammenhæng. I et aabent Brev fra Kongen til Lehnsherrerne i Norge af 6 Juni 1635 heder det, at Hollænderne og andre fremmede og udlændske, som hente Tøm-

merlast, medføre Varer, hvilke „vore Undersaatter udi Betaling for Tømmeret saa godt som tvinges til at annamme, hvorudover hvis gode Varer her udi Riget falder, bliver udført og mesten fordærvede Varer for ubillig Pris og moxen ingen rede Penge udi Landet igjen indføres, vore Undersaatter i Længden til stor Skade og Fordærv" — en Skrivelse, der ved sine kraftige Udtryk giver et Indtryk af Kongens varme Retsfølelse, men derfor vel ogsaa nærmest slutter sig til en speciel Sag, der har vakt Kongens Harme.[1] I den almindelige Landcommissions Indstilling af 1661 heder det paa lignende Vis, at Hollændere og andre bruge „deres Trek og Egennyttighed med faa Skibe at lade komme paa Havnerne, saa Bonden ikke kan faa saa meget for sin Last som Værdien af hans Kost, der er fortæret, imidlertid samme Last er huggen" o. s. v. Denne Udtalelse stemmer vistnok med, hvad man andetstedsfra ser omtalt, at de hollandske Skippere i Forveien sig imellem aftalte, hvad de vilde give for Bjælkerne og Bordene, som de agtede at hente i Norge, men det vil neppe kunne undgaa et handelskyndigt Øie, at deslige Skipper-Aftaler umuligt kunde have gjennemgaaende eller varig Indflydelse paa en Handel, der havde antaget saa store Dimensioner som den norske Trælast-Export efter 1570. Man behøver i saa Henseende kun at se hen til Omfanget af Exporten t. Ex. fra Drammen og Langesundsfjorden eller endog kun fra Romsdal og Nordmøre. Priserne for en Omsætning af denne Betydning opgjordes, derom kan man uden videre være forvisset, paa Amsterdams Børs af de store Importeurer efter et velberegnet Opgjør af Markedets almindelige Tilstand, dets Begjær og dets Tilbud, og ikke efter selvraadige Indfald af nogle Enckhuysen- eller Campen-Skippere,

[1] Der mangler iøvrigt heller ikke Exempel paa, at Bonden lagde an paa at bedrage Hollænderen.

hvorvel det maaske undertiden kunde lykkes disse i en eller anden Afkrog at faa sig tilpranglet nogen Smaalast til Underpris eller for Skamkjøb. Den store Landcommission af 1661 afgav en Indstilling, der ganske vist er af største Interesse for Skovbrugets og Trælasthandelens Tilstand paa hin Tid, men den var og en Commission, der efter sin Sammensætning maa ansees nedsat *ad hoc*, og hvis endelige Øiemærke maatte blive at skaffe Kjøbstæderne en exclusiv Udskibnings-Ret. Under disse Omstændigheder er det af sig selv indlysende, at de Kjendsgjerninger, som den fremdrager, og hvortil den støtter sig, ikke altid uden videre kunne ansees fyldestgjørende som almindelige Udgangspuncter, om de end enkeltvis tør gjengive et Billede fra Virkeligheden. En objectiv Betragtning af Forholdene kan i et Tilfælde som det heromhandlede kun faaes gjennem statistiske Data, hvis Betydning man i hine ældre Tider ikke vidste at vurdere, og forsaavidt har maaske Nutiden gjennem Lehns-Regnskaberne i Forbindelse med Tids-Afstanden et sikrere Grundlag for sin Bedømmelse, end den almindelige Landcommission var i Besiddelse af i en tildels stykkevis Forstaaelse fra det daglige Livs locale Erfaringer, hvor respectable disse end i mange Henseender kunne have været. Det ligger ogsaa i Sagens Natur, at den Trælastflaade, der aarligaars gik til Norge, allerede fra Midten af 1500-Tallet havde været saa talrig og af en saa betydelig Tonnage, at Norge umulig kunde modtage lutter Indførsels-Artikler i Udbytte for sine Skovproducter. Dette viser sig ogsaa af Regnskaberne, hvor Massen af ankommende Fartøier, naar overhovedet nærmere Forklaring gives, anføres som ballastede, forsaavidt det ikke endog udtrykkelig heder, at vedkommende Fartøi „indførte Ballast og rede Pendinge“. Men hvad-

enten Betalingen for den udskibede Vare bestod i Avl, i Tilvirkninger eller i klingende Mynt, maa Landets aarlige Gjennemsnits-Indtægt af Trælast-Udskibningen i den her omhandlede Periode forholdsvis til Rigets øvrige Næringskilder have været særdeles betydelige, og dette maa antages at gjælde Arbeidsfortjenesten ikke mindre end den egentlige Handels- og Salgsfortjeneste. At den betydelige Tilvæxt i Landets Folkemængde, som foregik i Tidsrummet mellem 1500-Tallets Begyndelse og Souverainetetens Indførelse, væsentlig skyldes Trælasthandelen, ligger saaledes uden for al Tvivl. Den Undersøgelse af Norges ældre Befolkningsforholde, der af Hr. Professor J. E. Sars er anstillet i et tidligere Bind af nærværende Tidsskrift, er i sit almindelige Resultat gjengivet saaledes, at „Norge forud for den store Mandedød talte i det høieste 300,000 Indbyggere, at dets Folkemængde ved Mandedøden sank ned til omtrent 200,000, at den ved Begyndelsen af det 16de Aarhundrede atter havde naaet til omkring 300,000, i Slutningen af det 16de Aarhundrede til omkring 400,000 og i 1660 til over ½ Million (Jæmteland, Herjedalen og Bohuslehn medregnede)“. Om Materialier havde været levnede til en detailleret Undersøgelse af de specielle mindre Tids-Afsnit, der ligge mellem 1500-Tallets Begyndelse og Aaret 1660, tør det vistnok efter de Slutninger, der kunne drages fra den udenrigske Trælasthandels forskjellige Phaser, ansees som givet, at Folkemængdens Bevægelse fremover vilde have vist sig stærkest i de Decennier, der ligge mellem 1570 og 1620. Det svage Punct i denne Bevægelse var imidlertid Kjøbstad-Befolkningens langsomme Væxt i Forhold til det hele Lands Indbyggertal, og særligt i denne Retning skulde det endnu vare længe, inden Norge nogenlunde kunde sættes i Sammenligning med sine Nabolande eller naa frem til det Standpunct, at det i sine Kjøbstæder

eiede ikke alene en economisk uafhængig, men ogsaa en saavidt talrig Borgerclasse, at denne kunde gjøre sin Indflydelse gjældende i Statslivet og tilsidst blive Bæreren af den nationale Bevægelse, der i vort Aarhundrede har stillet Norge som jævngod Trediemand i Rækken af de scandinaviske Brødrefolk. Endnu ved Aar 1660 kan der i Norge neppe regnes mere end 67 Byboere paa hvert 1000 af det samlede Indbyggertal. Ved den første almindelige Folketælling af 1769 var Tallet steget til 89 for Norges Vedkommende, men udgjorde for det egentlige Danmark 183, for Slesvig 148 og for Holsten 254.[1] Kjøbstadbefolkningens Antal i Norge kan vistnok med større Sikkerhed anslaaes at have naaet op til 20,000 i 1620 end til 10,000 i ethvert foran Aaret 1530 liggende Tidsrum. Efter dette Anslag fremkommer for de sidstnævnte Aar som Bybefolkning henholdsvis 50 og 33 for hvert 1000, naar Rigets samlede Folkemængde sættes til henholdsvis 400,000 og 300,000. Herved er imidlertid at mærke, at netop fra Tidsrummet efter 1530 skriver sig de begyndende Spirer til en hel Række nye Kjøbstæder, der fra først af benævnedes Ladesteder, men hvis Liv og Idræt var fuldstændigt kjøbstadsmæssig, forsaavidt de economisk beroede paa Udskibningen til Udlandet af Trælast. Lægges disses Indbyggertal i Vægtskaalen, bliver Forskjellen mellem 1530 og 1620 saa meget mere paatagelig. Opkomsten af disse Ladesteder under den fri Udskibningsret før 1662 kom det almindelige Kjøbstadsliv tilgode under den senere Tid, da Udskibningsretten exclusivt blev knyttet til Kjøbstads-Borgerskab, og da et ikke ringe Antal af disse Ladesteder, efter den Betydning og Livskraft, hvortil de havde vundet

[1] Heinze, Samml. zur Gesch. u. Statswiss. I.

frem, billigvis ikke længer kunde nægtes Optagelse i Kjøbstædernes Tal.

De fiscale Forholde, hvorunder Trælasthandelen foregik, ere ovenfor leilighedsvis berørte. Den ved Kongebrev af 8de Marts 1545 under Navn af Tiende (hvert tiende Bord) paabudne Productions-Afgift til Kronen paa Tilvirkning af Skurlast gik kort efter Souverainetetens Indførelse over til en Penge-Afgift,[1] der ved Siden af Tolden opkrævedes af al udført Trælast og betaltes af Udskiberen, medens den alligevel blev opretholdt i sin oprindelige Egenskab af en Productions-Skat, idet Forordningen af 20de April 1665 fastsætter, at Bonden eller den, som sælger Trælast til Borgerne, skal istedetfor 10 Tylfter levere 11 og ikke i Betaling modtage mere af Borgerne eller Indvaanerne, som dermed handler, end for 10 Tylfter.[2] At Trælast-Tienden for Statskassen maa have været meget indbringende, erfares af et officielt Actstykke fra den her omhandlede Tid, hvori det heder, at der i Trondhjems Lehn ikke fandtes „Aargangs- men Flom-Sauger, hvad Bord derpaa skjæres, kan ongefær efter 300 Sauger, i Lehnet findes, beregnes til fire Stabel overhoved, og eragtes for 1200 Stabel eller Tusinde". Var der alene i Trondhjems Lehn 300 Sager i Virksomhed ved Midten af 1600-Tallet og med en saa betydelig Afkastning som den her nævnte, vil man deraf kunne forstaa, hvor overordentlig Productionen i Tidens Løb var steget for det hele Land og navnlig i de egentlige Skovdistricter søndenfjelds. I Durells Relation om Danmark (ca. 1650) findes Opgaver over Sagernes Antal for hvert enkelt Fogderi udenfor Trondhjems Stift, hvilke Opgaver

[1] Forordninger af 30te Jan. 1664, 20de April 1665 og 4de April 1668 (Paus). Forordn. 22de April 1795. Trælast-Tienden blev ophævet ved prov. Anordn. af 7de Decbr. 1818 § 11.

[2] „Relation om Trondhjems Commissions Forretning i A° 1661" i Saml. t. d. N. Folks Spr. og Hist. IV. S. 38.

tilsammen give et Antal af 1514. Fradrages Antallet af Sager i Baahus Lehn og tillægges de ovennævnte 300 for Trondhjems Lehn, udkommer Tallet 1751, der altsaa skulde udgjøre det samlede Antal Sagblad i Norge med dets nuværende Grænser ved Midten af 1600-Tallet.[1]

Told-Afgifterne paa Trælast, som paa andre Varer, der ind- eller udførtes, bibeholdt i alt væsentligt lige til Slutningen af 1500-Tallet sin middelalderske Character af en Beskatning paa den fremmede Skipper eller de Skibet medfølgende Kjøbsvende, medens Rigets og navnlig vedkommende Kjøbstads egne Indbyggere vare fritagne for samme. Toldafgifterne synes oprindelig nærmest at have været betragtede som et Slags Løsningssum, der afkrævedes den Fremmede for den Tilladelse, hvorved det overhovedet blev ham muligt at foretage Handels-Operationer paa det fremmede Territorium og navnlig i den Kjøbstad eller Markedsplads, hvor han skulde gjøre sit Indkjøb af Landets Producter, og det var saaledes disses Udførsel, hvorpaa der efter Middelalderens Opfatning væsentlig lagdes Vægt, medens de indførte Varer nærmest betragtedes som den Valuta, hvormed det Udførte skulde betales, og derfor i Almindelighed vare toldfri. Som i det foregaaende Afsnit paapeget, opstiller Retterboden af 30te Juli 1316 en Tarif for de Varer, som „*utlensker kaupmen*“ udføre herfra Landet, men selv om denne Tarif har været tænkt gjældende for det hele Land, ere dens Forskrifter vistnok snart komne i Strid med en Mangfoldighed af gamle Sædvaner eller Vedtægter og fremforalt med saa megen feudal Vilkaarlighed, at den inden føie Tid er gaaet i Glemme, hvilket ialfald er Tilfældet fra den Tid, da de ældste Lehns-Regnskaber haves i Behold. Retterbodens Forskrifter ere

[1] Relation om Danmark. Afskrift i N. Rigsarchiv.

ved denne Tid saa fuldstændigt forsvundne, at der ikke længer er Spor tilbage af nogen fælles Tarif for det hele Land, idet Toldopkrævningen endog i samme Lehn og paa nærliggende Steder foregaar paa forskjellig Maade, et Resultat, der blandt andet maatte fremgaa af det vidt udbredte Privilegie-System, hvilket i en raa og krigersk Tidsalder dog maatte være meget at foretrække for en Tilstand, hvor ingen kunde føle sig nogenlunde sikker for Udpresning, medmindre man kunde paaberaabe sig contractmæssige Rettigheder, og som saadanne fremholdtes altid Privilegierne af deres Indehavere. En anden Grund til Ulighed i Toldopkrævning laa deri, at den ankommende Fremmede opgjorde sin Toldpligt i Varer eller i fremmed Mynt. I den kongelige Instruction af 1ste Marts 1558 til Indehaverne af Rigets fire Hovedlehn, ɔ: Baahus, Akershus, Bergenhus og Trondhjem, heder det endnu (Artik. 9), at enhver Lehnsmand i sit Lehn skal, „eftersom Leiligheden sig begiver“, lade fordre Told af de Varer, som udføres, hvorhos det med Hensyn til den almindelige Trælast-Udskibning i Instructionens Artikel 10 heder, at der skal tages Told af alle Skibe, der lades under Norge, „som Sædvane er“, hvortil Art. 11 føier, at „hvis Fordel, som Kjøbmændene udgive for de store Master, den skal Kongen have og aarligen derfor gjøres Regnskab“. Den „Fordel“, som her omhandles, var en hidtil af de fremmede Kjøbmænd til Fogderne ydet sædvansmæssig Douceur, som Kronen, i Lighed med hvad der samtidig paabødes med Hensyn til „Sko og Lærred“, nu fratog Fogderne og for Eftertiden opkrævede for egen Regning. I begge Tilfælde var det Fogderne, som til Forbedring af sin Lønning havde gaaet i Spidsen, medens det blev Kronen eller Staten, som fulgte efter i sin Tjeners Fodspor og derved i Gjerningen viste sin Paaskjønnelse af det givne Exempel. Som oven-

for paavist af Akershus Lehns-Regnskaber for 1557—58 og 1560—61 foregik Opkrævningen af Trælast-Tolden endnu dengang ganske summarisk, eftersom Skibet, hvormed Lasten udførtes, indgik under de almindelige Navne paa større eller mindre Fartøier (Mærsskibe, Kreyere, Boyere o. s. v.), medens der dog vistnok tidligt er gjort en Undtagelse med Hensyn til Deler. Fra Tiden mellem 1568 og 1571, altsaa omkring den nordiske Syvaars-Krigs Slutning, haves i Rigsarchivet tvende Optegnelser om Toldopkrævningen i Akershus og Tunsberg Lehn, der vise, at Styrelsen under Krigen i høi Grad har maattet hjælpe paa Stats-Indtægterne ved at anspænde den norske Trælasttold.[1] Denne sees her omgjort til en Værditold, der skulde opkræves med en halv Daler pr. 4 Dalers Værdi. Dette var ganske vist en i Forhold til tidligere Tider excessiv Udførsels-Told, hvis Paabud ene kunde forsvares af Krigsforholdene, ligesom den heller ikke synes at have undgaaet Paatale fra Hollændernes Side, idet det maaske er denne Toldsats, hvortil sigtes i en kongelig Befaling af 9de Juni 1568 til Indehaverne af de norske Hovedlehn, hvori, efter Forestilling fra „Gubernatoren i Nederlandene Hertog von Alba", forordnes, at den nye Told, som er paalagt Kongen af Hispaniens Undersaatter i Norge, skal være afskaffet. Værditolden holdt sig tildels ogsaa efter Krigens Afslutning, men Uoverensstemmelserne i Opkrævningen, selv paa nærliggende Steder, ere fremdeles omtrent de samme som tidligere, saa at Tolden i Bratsberg Lehns-Regnskab for 1585 er opkrævet efter Tylft eller Stykketal, medens den samtidigt i Tunsberg Lehn gjennemgaaende er opkrævet med $3\frac{1}{3}$ pCt. af Værdien. Det første større Tiltag til at gjøre en Ende paa disse Misligheder skriver sig fra en under For-

[1] Afskrift fra det kgl. Danske Geheime-Archiv: Norske Saml., IV. Afd., Fasc. 2, No. 1.

mynder-Regjeringen udgaaet kongelig Forordning af 30te Juli 1589, i hvis Indledning det heder: „Eftersom vi komme udi Forfaring, hvorledes at vor og Kronens Told og Rettighed ikke skal oppebæres lige og ens udi alle Havner og Ladesteder udi vort Rige Norge af Master, Spirer, Deler og anden Tømmerlast, som der af Riget udføres, hvorover sig stor Urigtighed skal tildrage, at den handterende Kjøbmand ikke ved, hvorledes han sig skal forholde udi samme Tolds Forretning, da ville vi hermed det saa endeligen forordnet og holdet have, at forne vor og Kronens Told skal opbæres ens og lige udi alle Havner og Ladesteder“ o. s. v. I Forbindelse hermed forordnedes, at „hvilken Kjøbmand eller Skipper, som sig tilforhandler og vil udføre Tømmerlast, skal deraf give til Told Fjerdeparten af dets Værd“. Paa denne urimeligt høie Toldsats har formodentlig Forsøget paa at skaffe ens Trælast-Told over det hele Land foreløbig strandet, thi allerede under 12te Marts 1590 udkom en authentisk Fortolkning af Forordn. af 30te Juli 1589, hvorved igjen fastsattes, at der for Deler skulde „gives og fornøies til Told, eftersom deraf af Arilds Tid givet er“. Hvad der ikke var lykkets Formynder-Regjeringen, gjennemførte Christian IV, da han selv havde overtaget Styrelsen, idet han ved Forordning af 9de Mai 1602 paabød en ny Tarif for Udførselstold af Trælast, der skulde gjælde det hele Rige, og for Indlændinger ikke mindre end for Udlændinger, ved hvilken sidste Bestemmelse et fuldstændigt nyt Princip lagdes til Grund for den hele Beskatning. Alle senere Trælast-Tarifer vare Enheds-Tarifer, men man har endnu mange Aar efter 1602 enkeltvis Exempel paa den gamle Tilbøielighed til at paabyde locale Toldsatser for Udførsel af Trælast.[1] For andre

[1] Kongebrev af 3die Marts 1636 (i Rigs-Reg.) om Dele-Tolden i Bergenhus Lehn.

Udførsels-Varer end Trælast vedbleve derimod ogsaa efter det her omhandlede Tidspunct de gamle sædvansmæssige Forskjelligheder i Toldbehandlingen fremdeles at være gjældende, ligesom ogsaa den gamle Regel, at kun Fremmede vare toldpligtige, for disse Vareclasser indtil videre opretholdtes. Men den med Hensyn til Landets store og ledende Udførsels-Artikel Trælast foretagne Forandring blev snart Forbilledet for en lignende gavnlig Lov-Reform ogsaa med Hensyn til de øvrige Classer af Landets Udskibningsvarer.

Et almindeligt Overblik over Handelens og Søfartens ydre Vilkaar i Europa gjennem det halve Aarhundrede, der ligger mellem 1570 og 1620, synes ved første Øiekast at lede til den Antagelse, at Omsætningen mellem Nationerne maatte hensygne eller ganske ophøre under al den Voldsomhed og Krigsuro, hvoraf Europa var hjemsøgt gjennem den allerstørste Del af det nævnte Tidsrum. Spørgsmaalet om, hvorledes det var muligt, at Handel og Søfart i denne Periode, saa langt fra at være i Tilbagegang, tvertimod tog et Opsving, der for de nordiske Farvande danner Indledningen til den internationale Omsætning i moderne Forstand, bliver tilsyneladende saa meget vanskeligere at løse, som den Kamp, der havde reist sig om fri Religions-Øvelse, efter Forholdenes Medfør under sin videre Udvikling tillige blev en Kamp om Herredømmet paa Havet. De mere opsigtvækkende Begivenheder i denne Kamp slutte sig til Udrustningen af de store spanske Armadaer og til de mindre Flaader, det spanske Monarchis Modstandere formaaede at udsende, men til daglig førtes Kampen af Kapere og Sørøvere, mellem hvilke tvende Classer der i Almindelighed ikke herskede stor Forskjel. Dette Uvæsen skrev sig, forsaavidt det i 1500-Tallets sidste Fjerdedel begyndte at foregaa i større Stil, oprindelig fra Eng-

lænderne[1] og Hollænderne, men fortsattes senere til Gjengjæld saa meget stærkere af de bekjendte „Dunkerkere“, efterat Krigslykken paa Havet havde vendt sig mod Spaniolerne og disse ikke længer ved Nordsøen formaaede at reise større Krigsflaader, medens omvendt Englænderne og Hollænderne efterhaanden ophørte med Sørøveri, eftersom de sattes istand til at organisere en regulær Orlogsmagt. Det almindělige Forhold henimod 1500 - Tallets Slutning var saaledes dette, at Dunkerker-Kaperne, navnlig i Nordsøen, forulempede Farten til og fra England og Holland, medens Englænderne og Hollænderne med sine Krigsskibe eller Kapere, saavidt gjørligt, forulempede Farten paa Spanien og Portugal eller paa disse Landes Colonier. Kaperiet, eller Sørøveriet under officiel Bemyndigelse, antog under disse Omstændigheder en organiseret Skikkelse, og det nÿttede ofte kun lidt, at Coffardimændene seilede i sluttede Flaader under saakaldet Admiralskab, da Kaperne ogsaa samlede sig sammen for med forenede Kræfter at angribe de fredelige Seilere. At disse Forholde ogsaa maatte faa Indflydelse paa en saa stor og vigtig Handelsgren som Afhentningen af Trælast fra Norge, er af sig selv indlysende. I denne Fart vare Spaniolerne for sin Marines Skyld ligesaa interesserede som Englænderne og Hollænderne. Det gjaldt for alle Parter at sørge for sin egen Forsyning og saavidt muligt at hindre Modpartens. Dunkerkerne fandt sig i denne Henseende bedst tjente med at angribe og plyndre de hollandske Fartøier, der, forsynede med contante Penge, seilede til Norge for

[1] Lindsay beretter i sit Værk om den engelske Skibsbygning, at Mayoren i Dover ved Aar 1563 var en berygtet Sørøver, og at baade han og andre indflydelsesrige Indvaanere (other leading inhabitants) i Byen ikke engang indskrænkede sig til Plyndring af Neutrale, men, hvor Leiligheden gaves, ogsaa angrebe sine egne Landsmænd.

at hente Trælast, hvorimod det baade var forbundet med større Vanskeligheder og mindre indbringende at plyndre Hollænderne, naar de lastede vendte hjemover. I Langesunds Tolderis Regnskab for 1585 heder det om en Skipper Cornelius Jacobsen af Mønnichedam, at han „løb ud igjen og bekom ingen Last, thi at Fribytter havde hannem frataget alt det, han havde paa sit Skib, som han skulde have kiøfft sig Last for“, og dette er vistnok en i hine Tider ganske hverdagslig Tildragelse, der kun ved et Tilfælde er indkommet i Regnskabet. I sine Annales[1] beretter Hugo Grotius, at Dunkerkerne i 1595 i Nordsøen angrebe, overmandede og borttoge paa en Gang ikke mindre end 35 hollandske Fartøier, der vare stedte paa Reise til Norge for at hente Trælast. Rovet faldt Dunkerkerne saa meget lettere, som de hollandske Fartøier, paa en enkelt Undtagelse nær, samtlige vare uvæbnede, ligesom vistnok ogsaa de fleste af dem kun have medført „Ballast og rede Penge“. Om en anden samtidig Kamp med en Dunkerker beretter Grotius, at denne kom tilkort, blev taget af Hollænderne, hvorefter de 43 Mand af Besætningen, der overlevede Kampen, samtlige bleve hængte, og saaledes hemmede man dog noget, heder det, disse Røveres „grassantem satis feliciter audaciam“. Om Grotius nøiagtig fra samme Standpunct bedømte de engelske og hollandske Kapere, der samtidigt krydsede i Canalen og Biscaya-Bugten for at gjøre Bytte og afskjære Spanien den Tilførsel, Landet tiltrængte fra Østersøen af Kornvarer samt fra Norge af Trælast og Fiskevarer, tør maaske være noget tvivlsomt. Grunden til det hele Uvæsen laa tilsidst i Folkerettens lave Standpunct paa hin Tid, idet man hverken fra den ene eller anden Side respecterede nogensomhelst Neutra-

[1] Hug. Grotii Annal. & Hist. de reb. Belg. p. 239. (Amst. 1647).

litet for Skib eller Ladning, hvor det med eller uden Skin af Sandhed kunde paaskydes, at Tilførselen gjaldt et fiendtligt Land. Paa Grund af at Fartøiernes Bestemmelsessted endnu kun ganske undtagelsesvis findes opgivet i Toldregnskaberne fra 1500-Tallets Slutning, er det ikke muligt endog tilnærmelsesvis at anslaa Omfanget af den norske Trælast-Udskibning til Spanien, men saadan Fart findes dog leilighedsvis udtrykkelig nævnt, ligesom det i denne Henseende er paafaldende, at Hanseaterne ved denne Tid fra vore østlandske Havne med engang paabegynde en Trælast-Udskibning med Fartøier af en ganske usædvanlig Drægtighed, hvilket neppe kan betyde andet, end at disse Fartøier udgik til fjærnere Farvande og rigere Marked, end tidligere havde været Tilfældet, og Bestemmelsesstedet kan da i Almindelighed neppe have været noget andet end Spanien og Portugal, hvor hollandskeFartøier ikke længer i Almindelighed bleve modtagne.[1] Fra Langesunds-Fjorden udløb saaledes i 1586, altsaa netop paa den Tid, den store Armada udrustedes, blandt en Mængde andre Fartøier sex i Lübeck, Rostock og Wismar hjemmehørende Trælastdragere med en gjennemsnitlig Drægtighed af omtrent 190 Læster, Skibe, der i hine Dage forholdsvis vare meget sjeldnere end 1000-Tons Ocean-Dampere nutildags. At hindre deslige Ladningers Ankomst til de spanske Orlogs-Havne maatte naturligen være af største Interesse baade for Hollænderne og Englænderne, hvorfor Dronning Elisabeth i Overensstemmelse dermed opstillede Instructionerne for de Krydsere, der paa Havet skulde gjøre hen-

[1] I Bergens Told-Regnskab for 1597—98 findes, mærkeligt nok, flere hollandske Skibe udklarerede til Spanien: „Tre Konger“ fra Enckhuysen med 2000 Deler, „Den brabandtske Dans“ fra Aggerschlott med 1300 Deler o. s. v., men dette maa have beroet paa særskilt „Pasbord“ eller anden Dispensation, som nu ikke kjendes, men vel for gode Ord og Penge var at faa hos Regjeringen i Brüssel.

des Fiender Afbræk. Det practiske Hensyn blev altsaa Udgangspunctet for Dronningens Opfatning af Neutralitets-Retten, og dette blev tildels ogsaa Ledetraaden for Englands Holdning gjennem de følgende Aarhundreder, medens paa den anden Side Danmark-Norge og Polen allerede fra først af søgte at gjennemføre den Opfatning, at neutralt Skib ikke mindre end neutral Ladning skulde være uangribelig under den almindelige Vareførsel over Havet til eller fra fiendligt Land, forsaavidt der ikke handledes om Krigscontrebande i egentlig Forstand, f. Ex. Svovel, der, selv paa aaben Sø, efter gammel Regel ikke dækkedes af neutralt Skib. I det ovenfor omhandlede Værk beretter Grotius, at den danske Styrelse sammen med den polske i Aaret 1597 havde skikket Udsendinger til det engelske Hof for at gjøre Forestillinger mod de Hindringer, der fra engelsk Side under Krigen mod Spanien lagdes den neutrale Skibsfart paa dette Rige i Veien. Fordringen fra den dansk-norske og polske Side opstilledes i den almindelige Form: *„ne ipsis esset grave bellum, non suum“*. Da Udsendingerne fra de nævnte Riger indfandt sig til Audiens hos Dronning Elisabeth og søgte at gjøre gjældende den naturlige Ret, som Havet aabnede alle Nationer til at omsætte sine Producter, indvendte Dronningen herimod, at intet kunde være mere stemmende med Menneske-Naturen end at søge de Farer fjærnede, hvoraf man truedes, og hun vilde derfor ikke finde sig i, at nogen fremmed Magt i mindste Maade kom den Monarch til Hjælp, som truede hendes Rige med Undergang. Hendes Opfatning, mente hun, var i Overensstemmelse med, hvad hun tidligere havde opgjort med Hansestæderne. Hun vendte sig tilsidst med en skarp Tiltale til den polske Udsending og lod ham vide, at „baade Kong Sigismund og hans Fader under deres Krig med Rusland havde opstil-

let ganske andre Grundsætninger ligeoverfor den engelske Handel end dem, hun nu fik høre af Udsendingen". Og dermed blev det. Hvad der særligt gjaldt for Polen og Danmark, beretter Grotius, var ikke at miste Kornudførselen til Spanien, der væsentlig dreves af Amsterdams Kjøbmænd.[1] Men Danmark havde paa denne Tid ikke noget Korn-Overskud, der stod i Forhold til Begjæret fra det store spanske Marked, hvorimod navnlig den spanske Krigsflaade under de daværende Forholde trængte en betydelig og aarvis Tilgang paa Bygnings-Materiale, der i forskjellige Retninger ene kunde tilfredsstilles fra det rige og velkjendte Trælast-Marked i Norge, hvorfor det lader sig forudsætte, at der ved Affærdigelsen af Gesandtskabet til England fra vor Styrelses Side vel saa meget er taget Hensyn til Norges som til Danmarks economiske Interesse, om man end maaske har villet skyde denne Side af Spørgsmaalet tilside under Forhandlingerne, hvilket dog lidet nyttede ligeoverfor en saa kraftig og skarpsynt Personlighed som Dronning Elisabeth.

[1] Efter Bergens Toldregnskab 1597—98 indkom „formedelst Guds Storm og Veder" et Campener Fartøi paa omtr. 40 Læster, der var paa Reise fra Kjøge til Spanien med Byg. Begjæret for Kornvarer og Trælast maa paa denne Tid have været meget stort i Spanien, siden man saaledes modtog hollandske Fartøier, om ogsaa kun per dispensationem.

SØFAREREN JOHANNES SCOLVUS OG HANS REISE TIL LABRADOR ELLER GRØNLAND.

AF

GUSTAV STORM.

I de fleste nyere udenlandske Skrifter om Amerikas Opdagelseshistorie eller overhovedet om de store Opdagelser ved Begyndelsen af den nyere Tid bliver et lidet Capitel eller ialfald nogle Linjer viet Beretningerne om den polske eller norske Søfarer Johannes Scolvus eller Skolnus; som oftest lægges denne Beretning tilside som uhistorisk eller lidet begrundet, men den medtages dog i Opregningen af Beretningerne om den nye Verdensdels før-columbiske Opdagere. Den ældste kjendte Beretning om Johannes Scolvus læses hos den spanske Forfatter Gomera (1553). Hos Kunstmann (Die Entdeckung Americas)[1] fandt jeg en Notits om, at Gomera havde Efterretninger om Norden fra den landflygtige svenske Titulær-Erkebiskop Olaus Magnus, hvad der bragte mig til at undersøge nøiere Beretningen hos Gomera.[2]

1. Francesco Lopez fra Gomera (en af de canariske Øer) levede ca. 1550 som Prest i Sevilla og skrev

---

[1] Monumenta Sæcularia. Herausgg. v. d. kgl. Bayerischen Akademie der Wissenschaften zur Feier ihres hundertjährigen Bestehens. München 1859.

[2] Gomeras Værk, som ikke findes paa Universitetsbibliotheket i Christiania, er i Originaludgaven udlaant til min Benyttelse her i Christiania fra det kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn ved Hr. Justitsraad Bruuns Velvilje.

her sin Indiens (ɔ: Amerikas) almindelige Historie, 1ste og 2den Del, som, skjønt forbudt af den indiske Direktion, dog blev trykt 1553 i Byen Medina del campo (S. V. for Valladolid) og senere flere Gange optrykt samt oversat paa Fransk og Italiensk. Hans Hovedformaal var, som allerede Tilskriften paa Titelbladet, „Hispania victrix", antyder, at vise, at „Indien" var først opdaget og beseilet af Castiljanerne, og at kun de havde Ret til at kolonisere det. Hans Hovedkilder („Indiens Historikere"), som han nævner i en Fortale, er Petrus Martyr de Angleria i hans Oceanica. (Udg. af 1526), Fernando Cortes's Skrivelser til Keiseren og Oviedo's „Indiens" Historie (Udg. af 1535); hertil kommer endnu Titulær-Erkebiskopen Olaus Magnus, som Forfatteren havde truffet „i Bologna og i Venezia", og hvis Kart-Beskrivelse af 1539 han benytter. For at faa Overblik over hvad Gomera har laant fra Olaus Magnus og fra andre, hidsætter jeg i Oversættelse Afsnittene om „Indiens" nordlige Grænser og Landsdele.

Indiens Grænser mod Nord.

Det Land, vi kalder „Indien", er ligesaa meget en Ø som vort eget. Jeg vil begynde (med at beskrive) dets Beliggenhed mod Nord, hvor Grænsen er meget sikker. Og jeg vil gaa frem efter Grader, hvilket er det bedste og det sædvanlige. Jeg hverken maaler eller beskriver Kysterne af Europa, Afrika og Asien, fordi mange har gjort det før. De Lande, som „Indien" nærmest og tydeligst grænser til mod nord, er Islanda og Gruntlandia. Islandia er en Ø paa omtrent 100 Mil, under 73 Graders nordlig Bredde; ja endog længere nord efter nogles Mening, som siger at én Dag der varer omtrent ligesaa længe som to Maaneder hos os. Islandia betyder „Is-Ø" eller „Is-Land". Og ikke blot fryser Vandet omkring den men der opdynger sig inde paa Øen saa store og mægtige Ismasser, at Jordbunden brager. Og det lader til, at Menneskene lider. Og derfor tror Islændingerne (los Isleños), at

Skjærsilden er her (oppe) eller at nogle Sjæle pines. Der er tre forunderlige Bjerge, som udspyr Ild fra Foden af; thi Toppen er altid snedækket. Der er ogsaa to mærkelige Kilder, i den ene flyder en Vædske, der ligner smeltet Vox,[1] i den anden kogende Vand. Alt, man kaster i denne sidste, forvandles til Sten, men beholder sin oprindelige Form. Bjørnene er hvide; Ræve, Harer, Falke og Ravne og andre Fugle og Dyr ligesaa. Græsset voxer saa høit, at man river det op, for at Kvæget skal kunne græsse uden Vanskelighed. Og man tager endogsaa Kvæget bort fra Græsgangen, for at det ikke skal sprække af Fedme. Ulden er grov og Smørret godt og rigeligt. Dette og Fisk er Folkets fornemste Næring. Der gaar mange Hvaler der, og saa besatte ere de, at de endog angriber Skibe. Man har bygget en Kirke af Ribben og andre Ben af disse og andre store Fiske Islændingerne er meget høie af Vækst og graadige. Nogle tror, at Islandia er Thyle, den yderste Ø mod Nord, saavidt Romerne vidste. Men det er ikke saa; thi det er kun kort Tid, siden Islandia blev opdaget, og den er større og ligger længere mod Nord. Thyle er egentlig en liden Ø, som ligger mellem Orcades (Orknøerne) og Fare (Færøerne): den strækker sig noget (mere) mod Vest og under 77 Grader. Skjønt Ptolemæus ikke lægger dem saa høit (mod Nord). Islandia ligger 40 Mil fra Fare, 60 fra Thyle, og mere end 100 fra Orcades. Paa Nordsiden af Islandia ligger Gruntlandia, en meget stor Ø. Den ligger 40 Mil fra Laponia og nogle faa Mil længere fra Finmarchia, en Del af Scandinavia i Europa. Grønlænderne (Gruntlandeses) er tapre og vakre Mennesker. De seiler om i Skibe, som er tillukkede oventil med Skind, af Frygt for Kulden og Fiskene. Efter nogles Udsagn ligger Gruntlandia 50 Mil fra Indien, nemlig fra den Landsdel, som kaldes Labrador. Man ved endnu ikke, om dette Land er landfast med Gruntlandia, eller om der ligger et Stræde mellem dem. Hvis det hele er ét Land, kommer Jordens to Halvkugler til at ligge tæt op til hinanden, omkring Nordpolen eller nedenfor, thi der er ikke mere

[1] „Cera derretida", en Misforstaaelse af „Cerevisia" (Øl) hos Olaus Magnus!

end 40 eller 50 Mil fra Finmarchia til Gruntlandia; og selv om der er et Stræde (mellem dem), ligger de meget nær hinanden. Thi efter de Søfarendes enstemmige Udsagn er der ikke mere end 400 Mil fra Labrador-Landet til Faial, en af de Azoriske Øer, og 500 til Irlanda og 600 til Spanien.

Indiens Beliggenhed.

Det nordligste af „Indien" ligger ligeoverfor Gruntlandia og Islandia. Kystlinjen, der endnu ikke er videre bereist, har en Udstrækning af 200 Mil, indtil Rio Nevado (Sne-Floden). Fra Rio Nevado, som ligger under 60 Grader, er der atter 200 Mil til Malvas-Bugten. Og hele denne Kyst ligger omtrent i de samme 60 Grader. Og det er dette, man kalder Labrador-Landet. I Syd for det ligger Dæmonernes Ø. Fra Malvas til Cabo de Marco, som ligger under 56 Grader, er der 60 Mil. Derfra til Cabo Delgado er der 50 Mil. Fra Cabo Delgado, som ligger under 54 Grader, gaar Kysten 200 Mil lige mod Vest indtil en stor Flod ved Navn Sant Lorenzo, som nogle holder for en Hav-Arm; man har (nemlig) seilet mere end 200 Mil opad den. Derfor kalder mange den for „De tre Brødres Stræde". Her danner der sig en omtrent firkantet Bugt (Golfo como quadrado). Og fra Sant Lorenzo til Bacallaos-Forbjerget har den en Omkreds af adskillig over 200 Mil. Mellem denne Landtunge og Cabo Delgado ligger mange velbefolkede Øer ved Navn Cortes Reales, som omslutter og bedækker „Golfo Quadrato", der er af stor Betydning paa denne Kyst som Merke- og Hvile-Sted. Fra Bacallaos-Forbjerget under 48½ Grad til Florida regner man 870 Mil.

Labrador-Landet.

Mange har seilet langs Kysten af Labrador for at se, hvor langt den gik, og for at undersøge, om der var noget Stræde her, gjennem hvilket de kunde naa frem til Malukkerne og Krydderi-Landene, der, som jeg paa et andet Sted skal fortælle, ligger under Æqvator; i saa Fald troede de, at de skulde kunne forkorte Veien meget. De første, som søgte dette Stræde, var Castiljanere, da Krydderi-Landene

tilhører dem, og fordi de kjendte til Landet og vidste, det var deres. Portugiserne søgte det ogsaa, for at forkorte Søveien, om det var muligt, og for at gjøre den Strid, der herskede om disse (Lande) og som der aldrig skulde blive Slut paa, endnu mere indviklet. Og did drog saaledes Gaspar Cortes reales i Aaret 1500 med to Caraveller. Han fandt ikke det Sund, han søgte. Han gav sit Navn til de Øer, der ligger ved Indløbet til „Golfo Quadrato" nordenfor den 50de Breddegrad. Han tog til sine Slaver indtil 70 af Landets Indbyggere, og kom tilbage meget forfærdet over den store Masse Sne og Is. Thi der fryser Havet sterkt. Menneskene der er velvoxne (skjønt mørkfarvede) og arbeidsomme. De maler sig til Stads og bærer Baand af Sølv og Kobber, de klæder sig i Maarens og mange andre Dyrs Skind, med Haarene ind om Vinteren og ud om Sommeren. De snører Maven og Laarene med Bomuldstraad og Sener af Fiske og Dyr. De spiser Fisk mere end noget andet, især Lax, skjønt de har Fugle og Frugter. De bygger sine Huse af Tømmer, som findes i stor Mængde og er meget godt. Og de dækker dem med Skindet af Fiske og Dyr istedetfor med Teglsten. Man fortæller, der findes Griffer, og at Bjørnene og mange andre Dyr og Fuglene er hvide. Til det Land, eftersom det er en Ø, kommer mange Bretoner og bosætter sig her, og indretter meget som hjemme hos sig. Thi begge Lande ligger under samme Polhøide og har samme Klima. Hid er ogsaa kommet Folk fra Norge med Lodsen (Styrmanden) Johannes Scolvus og Englændere med Sebastian Gaboto (Tambien an ido alla hombres de Noruega con il piloto Joan Scoluo e Ingleses con Sebastian Gaboto).

Bacallaos.

Bacallaos er en lang Land- og Kyststrækning, hvis nordligste Del ligger under 48½ Grad. Bacallaos (Torsk) er Indbyggernes Navn paa nogle store Fiske, hvoraf der er en slig Mængde, at de hindrer Skibene under Seiladsen, og at Bjørne fanger og spiser dem i Søen. Den, der har bragt de fleste Efterretninger fra dette Land, er Venetianeren Sebastian Gaboto. Han udrustede to Skibe i England — med hvilket

Land han havde drevet Handel fra sin Ungdom af — paa Kongens, Henrik VII's, Bekostning, som ønskede at drive Handel med Krydderi-Landene ligesom Kongen af Portugal. Andre siger, det var paa egen Bekostning. Og at han lovede Kong Henrik at drage nordenom til Catayo (ɔ: China) og hente Krydderier derfra paa mindre Tid end Portugiserne (brugte) søndenom. Han reiste ogsaa for at undersøge, om „Indien" var skikket til Bebyggelse. Han havde med sig 300 Mand og drog rundt Islandia ovenfor (ɔ: nordenfor) Cabo del Labrador, og han naaede lige op til 58 Grader, skjønt han siger meget mere, idet han fortæller, at der i Juli Maaned var saa koldt og (slige svære) Isstykker, at han ikke vovede at trænge længere frem. Dagene var meget lange og næsten uden Nat, og Nætterne meget lyse. Sikkert er det, at under 60 Grader er Dagene 18 Timer lange. Da nu Gaboto saa, hvor koldt og underligt Landet var, seilede han omkring det mod Vest, og efter at have hvilt sig ud i Bacallaos seilede han langs Kysten indtil den 38te Grad. Derfra vendte han tilbage til England.

Britter og Danske har ogsaa reist til Bacallaos; og Franskmanden Jaques Cartier var der to Gange med 3 Galioner, første Gang Aar 34, anden Gang Aar 35. Og han undersøgte Landet, om det var skikket til at bebygges, fra 45 Grader til 51. Man fortæller, at de nu bebygger der, eller at de vil gjøre det, da det er et ligesaa godt Land som Frankrige, og det er jo fælles Eiendom; dog specielt dens, som først besætter det.

Medens Gomeras Skildring af Island og Grønland er ligefrem Oversættelse af Olaus Magnus's Nordens Beskrivelse fra 1539,[1] stamme Beretningerne om Farterne til „Labrador" og „Bacallaos" i det væsentlige fra Petrus Martyr og Oviedo, men er dog temmelig overarbeidede. Den almindelige Paastand, at Castiljanerne kom først til disse Egne, er som bekjendt uhistorisk og støttes ikke af

[1] Se i Baseler-Udgaven fra 1567 det første Stykke, som har Overskriften „Ad Lectorem".

Forgjængerne; den første Søfarer i spansk Tjeneste, som søgte til de nordlige nordamerikanske Farvande, var Portugiseren Estevan Gomez 1525, og endda naaede han neppe længer nord end Nova Scotia.[1] Derimod er det sikkert nok, at Portugiseren Gaspar Cortereal gjorde sine Tog til „Labrador“ og „Terra Cortereal“ i Aaret 1500 og 1501, og at Bretonerne slog sig ned paa Cap-Bretons-Ø og Newfoundland allerede fra 1504 af. Nogen speciel Reise af Sebastian Cabot til Labrador kjendes ikke; men rimeligvis sigtes til samme Reise, som senere skildres, hvori Seb. Cabot efter at have passeret Labrador naar til „Bacallaos“. Det er maaske med Vilje, at Forfatteren ikke nævner Aarstallet for denne Reise (1497 eller 1498), men det kan ogsaa være, at han heller ikke har kjendt det, siden det ikke udtrykkeligt nævnes af hans Kilde Petrus Martyr. Som man ser, bevæger disse Begivenheder sig mellem flere Aar, og tydeligvis har Forfatteren ikke villet give nærmere Besked; sikkert bliver kun, at han har villet henføre disse Farter til Tiden om Aar 1500 eller ialfald Aar, som ligger temmelig nær efter 1492.

2. Beretningen om „Joan Scolvo“ og Nordmændenes Reise til Labrador er ikke laant fra Petrus Martyr eller fra Oviedo, som intet kjender dertil. Det maa saaledes ansees for givet (uagtet det ikke udtrykkeligt siges), at han har faaet høre herom fra Olaus Magnus, der efter hans egen Ytring har fortalt ham meget om Norge og Nordmændenes Søfarter. Under Omtalen af Verdensdelene og deres Sammenhæng beretter nemlig Gomera, at „nu har man mange Efterretninger og Erfaringer for, hvorledes der seiles fra „Norvega“, indtil man passerer lige under selve Nordpolen og fortsætter langs Kysten mod Syd rundt

[1] Harrisse, Jean et Sebastian Cabot, p. 290.

China (!). Olaus Gothus fortalte mig meget om dette Land og den Seilads".[1] Gomera talte med Olaus Magnus „i Bologna og i Venezia", altsaa rimeligvis i de Aar, da Olaus var tilstede ved Conciliet i Bologna (det fra Trient i 1546 forflyttede), før han drog til Rom 1549. Her har vi saaledes det sidste Tidspunkt, inden hvilken Juan Scolvo's Søfart skulde være foregaaet. Nærmere synes vi saaledes ikke ad denne Vei at kunne komme, end at den er skeet efter 1492 og før c. 1546, og vistnok nærmere det første end det sidste Aar.

Navnet „Labrador" er som bekjendt flertydigt. Det Land, som Gaspar Cortereal saa i 1500, er utvivlsomt Grønland; det sees af Cantinos Kart af 1503,[2] hvor Grønlands Sydspids med Landets Halvøform er tydeligt afbildet, og det bekræftes af et andet gammelt portugisisk Kart fra c. 1504, der giver den samme karakteristiske Sydspids og ovenikjøbet giver denne et Navn, som ganske svarer til Skildringerne af Ismasserne om „Cap Farvel": *Cabo de mirame e lexame*, „det Forbjerg, som man ser og flygter fra";[3] og paa begge Karter har vi desuden Island i Nordøst og Newfoundland (Terra de Corte Real) i Sydvest. Men man behøver ikke at gaa længer end til de følgende portugisiske Karter for at se, at Forholdet snart forvirres. Den Havarm, som paa de to foregaaende Karter sees mellem „Labrador" og „Terra Cortereal", svinder efterhaanden ind, Landene nærmes mere og mere mod

---

[1] Denne Beretning synes kun at være en Udvidelse af Fortællingen om Joh. Scolvus, thi Olaus Magnus satte jo Grønland ved 85° N. B. og altsaa nær Nordpolen, saa det maatte for ham være let at lade Nordmændene seile videre frem paa den anden Side direkte til China.

[2] Trykt som Tillæg til Harrisse, Les Cortereal (1883).

[3] Se Kunstmanns Atlas zur Entdeckungsgeschichte Americas, Bl. III og Reductionen hos Kohl, History of the discovery of Maine, I. p. 174.

hinanden, og tilsidst forbindes de, idet Havarmen bliver til en Bugt og Flodmunding.[1] „Terra de Labrador" bliver saaledes til en øst-vestlig Kyststrækning i Nord og Nordøst for Newfoundland, hvor i Virkeligheden intet Land findes. Men selv Gomera har dog bevaret saa meget af den ældre Tradition, at han ved, at Labrador-Landet laa paa 60° N. B., medens han dog lader det strække sig op mod Grønland, altsaa til henimod 80°. Til et vestligt Land paa disse Bredder maa Olaus Magnus have fortalt Gomera, at „Juan Scolvo" har søgt, og Gomera har da identificeret dette Land med sit „Labrador".

Fra Olaus Magnus har vi som bekjendt bevaret to selvstændige Arbeider over Nordens Geografi og Historie: 1) et Kart over Nordeuropa med kort Beskrivelse, trykt paa Italiensk i Venedig 1539 og optaget paa Latin i Basel-Udgaven af hans store Værk, og 2) hans store kulturhistoriske Værk om de nordiske Folk, udg. i Rom 1555 og Basel 1567. Kartet fra det førstnævnte Værk er, med meget faa Ændringer, ogsaa optaget i Udgaverne af det andet.[2] Paa dette Kart sees Island mellem 71° og 75° N. B. og Gruntlandia helt oppe ved 84°—85°, idet det ved et smalt Farvand skilles fra Norge, der ligeledes strækker sig til henimod 85°; derimod kjender han intet nordisk Navn vestenfor eller sydvest for Island. Det er tydeligt, at Olaus kjender noget af Grønlands ældre Historie: han ved saaledes, at „Kong Haakon" har ført en seirrig Krig med Grønlænderne, og skildrer Eskimoernes Skindbaade, om end noget fantastisk. Ogsaa en Reise dertil i

[1] Se Pedro Reinels Kart fra c. 1505 (Kohl p. 177), Kartet fra c. 1520 (Kohl p. 179) samt Kohl's „Die Beiden ältesten Generalkarten v. Amerika" (fra 1527 og 1529).

[2] Facsimile i Nordenskiölds Vega-Reise, 1ste Bind.

nyere Tid kjender han: ved 1494 beretter han, at Sørøverne „Pining“ og „Pothorst“ satte sig fast paa Hvitserk og drev Sørøveri derfra.[1] Da dette er den eneste nyere Efterretning, han leverer om Grønland, har vi vel al mulig Grund til at søge at identificere den med hans Beretning om „Juan Scolvo“. Til Forsvar herfor kan anføres, at Didrik Pining, som nylig paavist i dette Tidsskrift,[2] var Nordmand og Søfarer, at han som Befalingsmand over Vardøhus og Island maatte færdes meget i de nordvestlige Farvande, og at han ogsaa ifølge andre Kilder maa være omkommet paa Søen kort efter 1490. Hvis man saaledes forener de to fra Olaus Magnus stammende Beretninger, vil Resultatet være, at den norske Søfarer (eller Sørøver) Didrik Pining omkring 1494 opholdt sig ved Hvitserk paa Grønland, og at hans Styrmand hed „Johannes Scolvus“. Maaske man ogsaa af de spredte Træk hos Olaus kan nærmere bestemme Reisen nøiere. Den By, hans Kart lægger paa Grønlands Sydostside, heder Alba („den hvide“), aabenbart afledet af Fjeldet „Hvitserk“, og dette maa altsaa søges nær Grønlands Sydostspids, skjønt Olaus selv lægger Hvitserk midt imellem Island og Grønland. Nu siger han, at Reiser til Grønland foregik „a portu Vestrabord“ paa Island. Ved „Vestrabord“ har Islændinger tænkt paa et vestligere Stedsnavn Barð (paa Bardastrand) i Modsætning til et østligere (nordligere) Barð nær Islands nordvestlige Spids.[3] Men da *Barð* aldrig vides virkelig at være benævnt *Vestrbarð*, maa det ansees for en naturligere Forklaring af Navnet „Vestrabord“, at det re-

[1] Historia de gentium Septentrionalium variis conditionibus etc. (Basel 1567) l. II c. 10.

[2] L. Daae, Didrik Pining. Se dette Tidsskrift, 2den Række, III. S. 233—45.

[3] Grønl. hist. Mind. III. 477.

præsenterer *Vestfirdir*, Landet *vestr i fjördum*, Landskabet om Breidefjorden i det vestlige Island, hvorfra alle islandske Reiser til Grønland vitterlig til alle Tider er udgaaet. Isaafald vil det være tydeligt, at Navnets Forvanskning stammer fra Læsning, d. e. at Forfatteren har fundet en Notits om Pinings og Jon Scolvs Reise til Grønland paa et Søkort. Det bestyrkes end yderligere ved den curiøse Beretning om, at „Pining og Pothorst“ paa Hvitserk har bygget et Compas for at vise Sørøvere Vei. Det er umuligt her ikke at tænke paa de gamle Compas-Karter med deres Afbildninger af Vindroser med derfra udgaaende Linjer for at angive Compasstregerne. Den lærde Humanist, som selv udgiver sig for en daarlig Sømand og ved sit Kart beviser, at han ikke forstod stort af mathematisk Geografi, har da paa et -- maaske nu tabt — Kompaskart læst Notitsen om Grønlandsreisen, og af en nærstaaende Vindrose har hans livlige Fantasi da skabt Beretningen om Forfærdigelsen af det mærkelige Blykompas af overnaturlig Størrelse ved Hvitserk. Men er dette saa, tør vi vistnok anse Beretningen om Reisen til Grønland for at indeholde mere Sandhed, end man hidtil har antaget.

3. Beretningen om Jon Skolvs Reise kan man ogsaa gjenfinde paa Karter fra 16de Aarhundrede; af disse er vistnok de ældre uafhængige af Lopez de Gomera, men de synes dog alle at røbe sit Slægtskab med Olaus Magnus. Grønland har flere Gange forandret Udseende og Beliggenhed i det 16de Aarhundrede. Ved Gjenopdagelsen i Aar 1500 blev det antaget for Nordøstspidsen af Asien (paa Cantinos Kart kaldes det „a ponta de Asia“), og saaledes forekommer det paa Ruysch's Kart fra 1508 og i Strassburger-Udgaven af Ptolemæus fra 1511. Men snart blev det, som før nævnt, under Navnet „Terra de

Labrador" til en Halvø i Nordøst for Baccalaos (Newfoundland), forenet med denne; og saaledes sees det paa Karter langt ned i Aarhundredet. Men samtidigt mødtes man fra Nord med den gamle middelalderlige Opfatning af, at Grønland i Nordøst var sammenhængende med det nordligste Norge eller ialfald med det nordlige Rusland (Bjarmeland); den findes hos Ziegler (1531) og endnu saa sent som 1558 paa Zeni-Kartet. Her fremtraadte da Olaus Magnus med en ny Mening; han erkjendte, at Grønland var skilt fra Norge og Rusland, men var ikke sikker paa, om det ikke var forbundet med Labrador og Baccalaos. Disse forskjellige Anskuelser synes at være bearbeidede af de venetianske Geografer. Ruscelli har paa et Kart fra 1544[1] ladet Norge mod Nord være forbundet med Nordamerika, idet dettes Nordøstkyst, der strækker sig fra S. V. mod N. O., dannes af 3 Halvøer: den sydligste „Terra de Baccalaos", den midtre (Labrador) navnløs, den nordligste „Grotlandia". Det samme gjenfindes paa Pedrezzanos Verdenskart fra 1548, kun at den midtre Halvø virkelig kaldes „Tierra de Laborador".[2] Jeg har ikke Anledning til at forfølge dette Spor i de venetianske Karter fra Midten af 16de Aarhundrede, men skal dog paapege nogle betegnende Træk. I Zeni-Kartet fra 1558 findes i den nordøstlige Del af „Engroneland" oppe ved 74° N. B. Signaturen „Crolandia"; ogsaa dette Navn, som her staar ganske alene og uden Tilslutning til Texten, synes at minde om Olaus Magnus's Grønland nord for Norge. At Zeni-Kartets Tegner eller Forfatter har havt nogen Befatning med Olaus Magnus, er jo sikkert nok deraf, at Olaus's

---

[1] Se Kohl, History of the discovery of Maine, p. 296.

[2] Nordenskiöld, Om Bröderna Zenos resor och de äldsta kartor öfver Norden, S. 41 (Studier och Forskningar föranledda af mina resor i höga Norden).

islandske Stedsnavn „Vestrabord" gjenfindes paa Zeni-Kartet under den videre forvanskede Form *Votrabor*, at Hanafior sinus (Havnefjord) gjenfindes som *Anaford*, Roeck (Reykjanes) som *Rok*, og man kan vel ogsaa tillægge, at Munken søndenfor Færøerne (prope insulam Farensem, II. c. 5) gjenfindes som *Monaco* søndenfor Frisland. Et nyt Laan fra Olaus Magnus finder jeg hos Gerhard Mercator (1569), der har optaget fra Zeni-Kartet dettes „Frisland" og „Engroneland", men dog alligevel finder Plads til endnu et Grønland. I Nordvest for Engroneland oppe ved 73°—77° N. B. sees en hjerteformet stor Ø med Spids mod Syd og Paaskriften „*Groelant insula, cujus incolæ Suedi sunt origine.*"[1] At ogsaa dette stammer fra Olaus Magnus, fremgaar af det ellers uforstaaelige „Suedi", thi Olaus Magnus bruger netop hyppigt „Svensker" i Betydning af Scandinaver, altsaa for Svensker og Nordmænd. Et yderligere Laan fra Olaus Magnus finder jeg endelig i det engelske Kart fra 1582, som gaar under Michal Lok's Navn;[2] her vil man finde Grønland i dets bekjendte Halvøform ikke mindre end 3 Gange: først paa rette Sted mellem 60° og 65° under Navnet *Frisland*, derpaa lige nordenfor fra c. 67° til c. 75° N. B. under Navnet *Groenland* med Tillægget *V. Azene 1380* og endelig i Nordvest herfra under c. 72°—78° med Paaskriften *Jac. Scolvus Groetland.* Det første af disse er jo det virkelige Grønland, saaledes som det blev observeret af Frobisher 1576, der dog antog det for Zeniernes „Frisland"; det andet er Zeniernes *Engroneland*, og det tredie er det samme som Mercators *Groeland*, men, som Navnet *Jac. Scolvus* viser, laant fra en ældre Kilde. Alle disse enkelte

[1] Se Mercators Kart hos Jomard, Monuments de la Geographie No. XXI, 2.

[2] Se Kohl, Discovery of Maine, p. 290.

Træk viser saaledes tilbage til Olaus Magnus, som rimeligvis ogsaa til Italienere maa have fortalt om Nordmanden Johannes (eller Jacob?) Scolvus og hans Reise til Grønland, hvor der allerede fra Middelalderen var skandinaviske Beboere. Saalænge ikke flere Oplysninger fremkommer, er vi ikke istand til at paavise Scolvus eller hans Bedrifter udenfor Olaus Magnus eller de af denne paavirkede Forfattere.

4. Gomeras Værk om „Indien" naaede allerede i 16de Aarhundrede til de nederlandske Geografer og blev her paa en eiendommelig Maade kombineret med Zeniernes Beretninger om Engroneland og Frisland. Under Beskrivelsen af „Continens Indica" (ɔ: Amerika) bemærker Wytfliet (1598)[1] at den nordligste Del blev fundet først — længe før Spaniernes og Portugisernes Opdagelser — af „frislandske" Fiskere og derpaa nærmere undersøgt c. 1390 af Nicolo og Antonio Zeno under den frislandske Kong Zichenus's Ledelse, hvorved henvises til Ruscellis Udgave af Ptolemæus (1561 eller 1562). „Men — fortsætter han — Hæderen for dets anden Opdagelse fik Polakken Johannes Scolvus (J. S. Polonus), som Aar 1476 — 86 Aar efter dets første Opdagelse — seilede hinsides Norge, Grønland, Frisland, trængte ind i det nordlige Sund under selve Polarcirkelen og kom til Landet Labrador og Estotilandia". Om Wytfliet har laant direkte fra Gomera, ved jeg ikke, men anser det dog rimeligt; sikkert er det, at den følgende Beretning om Cortereal er nær beslægtet med Gomeras. Det eiendommelige hos Wytfliet er paa den ene Side, at han antager Labrador for en nordlig Fortsættelse af „Estotilandia" og derfor maa tænke sig Reisen

[1] Descriptionis Ptolemaicæ augmentum. Lovanii 1598 (her citeret efter Pontanus, rer. Dan. Historia, p. 763).

foretaget nordenfor Norge og Grønland (ↄ: Zeniernes Engroneland), hvorved i Grunden hele Reisen bliver meningsløs og umulig og ingen Gjendrivelse behøver. Paa den anden Side synes ved første Øiekast Wytfliet at have hentet fra en anden Kilde Aarstallet 1476 og Oplysningen, at Joh. Scolvus var en „Polonus". Men Lydligheden mellem „il piloto Joan Scolvo" og „Johannes Scolvus Polonus" viser — forekommer det mig —, at vi kun har en urigtig Oversættelse, og da Aarstallet 1476 direkte strider mod Gomera, anser jeg dette for en vilkaarlig Rettelse. Det er nemlig tydeligt, at Wytfliet stræber saa meget som muligt at forringe Spaniernes og Portugisernes Anseelse som Opdagere, og at alene af den Grund baade den frislandske Fisker og Brødrene Zeni (som dog efter Zeni-Legenden netop ikke kom til Estotilanda) maa figurere som før-columbiske Opdagere af Amerika, og jeg finder det derfor naturligt, at ogsaa Johannes Scolvus tages med, og at Aarstallet for hans Reise bestemmes. — En videre Bearbeidelse af Wytfliets Beretning med nye Tilsætninger findes hos Georg Horn (Ulysses peregrinans. Løwen 1671). Her tales først om Reiser af Islænderne (Thylenses) til Frisland „*sive Finnomarchia*", til Island, Grønland, Skotland og Gotland paa Dronning Margretes Tid („auspiciis Margaretæ Semiramis Dan. Sued. Norv."), derpaa om Zeniernes Reise „Aar 1390" til „*Estotilandia sive Scotlandia vel Scetlandia*", og endelig om „Johannes Scolnus Polonus", som under Kong Christian i Danmark opdagede Anian-Strædet og Labrador-Landet Aar 1476 („auspiciis Christiani Regis Daniæ fretum Anian et Terram Laboratoris detexit A. 1476"). At det mythiske Anian-Stræde er kommet ind istedenfor „det nordlige Stræde", skal just ikke forøge Beretningens Troværdighed, og Tillægget „au-

spiciis Christiani regis Daniæ" synes snarere foranlediget ved Tanken om de paa Christian IV's Tid og efter hans Initiativ foretagne Reiser til Grønland (1605—7) eller ind i Hudsonsbugten (1619—20), end at Forfatteren skulde have tænkt paa Christian I eller overhovedet have vidst, at Danmark i 1476 havde en Christian til Konge. Ændringen „Scolvus" til „Scolnus" tør ganske vist betragtes som en Trykfeil. Men netop denne Trykfeil har i nyere Tid forledet den polske Geograf Lelewel til at vindicere Johannes Scolvus og hans Opdagelsesreise for Polen.[1] Lelewel kjendte ingen ældre Beretning end Georg Horns, men antog denne for paalidelig. I „Scolnus" saa han da et polsk Familienavn „Szkolny", hvilket han oversatte „fra Kolno". Rigtignok gjorde han ikke engang Forsøg paa at eftervise denne „Johannes fra Kolno" som en historisk Person, men nøiede sig med at paastaa, at „Sømænd" fra Kolno — Kolno er en liden By inde i Masovien i Nordost for Warschau, nær Grænsen af Østpreussen — ofte gik i Danzigs Tjeneste og saaledes let kunde komme til Danmark eller Norge; men i nordiske Kilder findes intet — absolut intet — om Søreiser til Grønland eller nærliggende Lande under Christian d. 1ste, ligesom det ogsaa vilde være i høieste Grad besynderligt, at den dansk-norske Konge skulde søge til Polen for at finde Sømænd. Lelewel's Mening maa derfor falde bort ved Siden af de ældre Beretninger om Søfarerens Navn og Nationalitet.

Kristiania i April 1886.

---

[1] Lelewel, Geographie du moyen âge, t. IV. p. 106.

OLAUS MAGNUS UND SEINE KARTE DES NORDENS.

Freiherr von Nordenskiöld hat in den letzten Jahren eine Reihe älterer Karten des Nordens weiteren Kreisen zugänglich gemacht. Unter anderen ist auch die Karte aus der Basler Uebersetzung der Historia de gentium septentrionalium variis conditionibus des Olaus Magnus vom J. 1567 von ihm in Originalgrösse (im ersten Bande der „Umseglung Asiens") und verkleinert (in den „Studien", deutsch 1885) neu gedruckt. Die Basler Ausgabe von 1567 enthält die Karte ursprünglich wohl nicht,[1] Nordenskiölds Angabe „aus Olai Magni Historia . . ." ist also ursprünglich ungenau. Die Basler Ausgabe enthält dagegen sicher von Anfang an neben der Historia allerdings auch in allen Exemplaren eine lateinische Uebersetzung der Opera breve des Olaus vom Jahre 1539. Diese Opera bildete einen Commentar zu einer im gleichen Jahre erschienen Karte, die nach Nordenskiöld im Norden nicht mehr aufzufinden ist, aber nach seiner Meinung „unverändert" in dem Basler Druck vorliegt. Die deutsche Uebersetzung der „Opera" in der deutschen Uebersetzung der Historia enthält die Karte und gleichfalls eine Bearbeitung („auss Wälscher sprach ins Teütsch verlegt durch Joh. Bapt.

[1] wenigstens das mir zugängliche Exemplar nicht; auch Eggers kennt die Karte nur aus der Uebersetzung (Beschreibung von Island 1786 S. 187), hält sie übrigens auch für identisch mit der von 1539.

Ficklern"); diese führt den Titel „Kurtzer begryff einer instruction oder vnderweisung welcher massen die Tafel . . . zuuerstehen sey." Sie passt nicht ganz zu der sie begleitenden Karte; „der Zwerg so am theil Gruntlands steht" findet sich z. B. auf dieser nicht. Auch ist sie nicht eine ganz genaue unverkürzte Wiedergabe des Originales; denn hier sind z. B. unter jeden der neun grossen Buchstaben eine Reihe kleinerer untergeordnet; wenigstens ist diess in Olaus's deutscher Ausgabe der Opera der Fall. Diese deutsche Ausgabe datiert vom Juli 1539, hat den Titel „Ain kurze Auslegung vnd Verklerung der . . . . . Mappen." Sie ist kurz nach der italienischen („neulich durch mich in Italia . . an den tag her fürgebrachten") erschienen und von Olaus der gastfreien Stadt Danzig gewidmet. Sie enthält wie die italienische keine Karte und konnte die von ihr kommentierte Karte nie enthalten, denn diese bestand aus 9 grossen Blättern in viel grösserem Format, die zur Zusammensetzung bestimmt waren.[1] Die Karte von 1567 ist wahrscheinlich gar nicht von Olaus; sie trägt unten rechts in der Ecke ein Monogramm F. W. (oder F. H. W?), 1567, vielleicht = Fickler Wylensis (Fickler von Weyl) und scheint also 1567 neu gezeichnet worden zu sein, somit nach Olai Tod. Die in der gleichen Officin wie die Uebersetzung der Historia (bei Henricpetri) im März 1567 gedruckte Ausgabe hatte ursprünglich, wie erwähnt, gar keine Karte sondern nur den Commentar dazu;[2] Olaus selbst hat seiner ersten Ausgabe 1555

[1] Aediderat chartam . . . privatimque libello . . . explicauit sagt A. Henricpetri in der Praefatio 1567, f. 2.

[2] Der Text des lat. Commentares ist aus der „Opera" oder der „Auslegung" übersetzt, nicht aus der deutschen Bearbeitung Ficklers, ist aber auch keine getreue Uebersetzung, sondern lässt vor Allem Angaben, die nur für die grosse Karte passen, weg. Möglicherweise ist der mit separa-

eine ganz andere kleinere, ungenaue Karte mitgegeben, und die Karte von 1539 ist erst recht verschieden von der bei Fickler gegebenen.

Die hiesige Staatsbibliothek hat unter der Signatur Mapp. VII, 1 ein Exemplar der Originalkarte des Olaus. Dasselbe misst an den Randleisten 170 cm. in die Breite, 125 in die Höhe. Die Karte ist in neun Blättern gedruckt. Auf dem oberen Rande steht der Titel Carta marina et descriptio septemtrionalivm terrarvm. ac. mirabilivm. rervm. in. eis. contentarvm. diligentissime elaborata anno dñi 1539 Veneciis liberalitate Rmi d. ieronimi Qvirini Patriarche Venetiāi. Rechts unten steht an zwei Stellen Olavs Magnvs Gotus Lincopeñ. Die Karte reicht am Nordrand vom 9—55 Längengrad, im Süden vom 10—64; im Westen vom 52—90 Breitegrad, im Osten von 55—90; im Südosten und Nordwesten sind die Ecken abgeschrägt wie oben an der Karte von 1567, aber das abgeschnittene Stück im Nordwesten ist von der Fortsetzung der oberen und linken Randleiste eingefasst und enthält die Fortsetzung der Karte, nämlich „Gruntlandie pars“ in einer Gestalt wie etwa L. Fris und Th. Thorlacius Grönland zeichnen. Darauf das Bild von dem kämpfenden Pygmaeen („Zwerg“), daneben der Berg Hvitsark. Im Osten reicht die Karte nicht so weit als die von 1567; die östlichsten Namen sind Starigur, Kexholm, Nogardia. Text und Abbildungen sind viel reicher als in der Bearbeitung von 1567. Die verschiedenen seefahrenden Völker sind mit Schiffen auf

ter Paginierung vorn eingesetzte Commentar erst bearbeitet worden, als die Karte zu der Uebersetzung schon in der Officin war. Die Vorrede der letzteren ist im Januar geschrieben; der Druck der lat. Ausgabe im März vollendet, also die Einleitung wohl noch später. Einzelnen Exemplaren der Ausgabe ist die Karte allerdings vom Verleger beigegeben worden.

den Meeren vertreten, so die Schweden, „Gothi“, Norweger, Dänen, Engländer, Schotten, Hamburg, Lübeck, Bremen, Danzig. Die Bilder sind zum Teil dieselben wie in der Historia. Neben den grossen Buchstaben zur Bezeichnung der Hauptgebiete sind die kleinen eingezeichnet auf welche die „Opera“ hinweist. Was die einzelnen Länder betrifft, so will ich nur Folgendes hervorheben. Im östlichen Gruntland ist kein Name eingezeichnet. Auf Island fehlen La(n)gnes, Cakerfier, Westmone ins., Hekelford prom., Snaueliokel, statt Hanafior, Bergeñ, Holen heist est Hanafiord, Berghē, Holensis, statt Rock Rók, dagegen fehlen 1567 Criptoporticus, Monscrucis, Helgafiel, Skalholdin, Vestrabord, Ostrabord, Isafjord, Foglasker, C(h)aos,[1] ferner Vespeno (im Süden der Insel, der Druck ist undeutlich, eine hs. Copie aus dem 16 Jhd. zeigt Vespero s. u.). Scandinavien ist nicht so lang und spitz gezeichnet als bei Fickler, sondern mehr abgerundet, so dass die Grenze von Vardahus fast östlich bis zur Insula magnetum geht und die Namen Finnmarcia, Scricfinnia, Biarmia in einer Linie von West nach Ost liegen.

Diese Abweichungen der alten Karte des Olaus von der jüngeren bei Fickler sind für die Geschichte der nordischen Kartographie, speciell für die der Darstellung Grönlands, von Bedeutung. Der Schluss, den Prof. Jap. Steenstrup aus dem Namen Alba zieht (Aarbøger 1883, S. 188) gilt nun nicht mehr im ganzen Umfang; das westliche Gruntland ist sicher Grönland (im Elenchus regnorum der Historia heisst es Gronlandia); das Bild, das sich Olaus von der Begrenzung des Eismeeres machte, glich also etwa dem des Claudius Clavus (Olavius??) oder dem in Pirck-

[1] ein promontorium choas hat Pedrezano 1548 an derselben Stelle, wo Olaus an der Küste chaos schreibt.

heimers Ptolemaeus von 1525 (tab. 49) und erinnert an die Zenikarte. Das Wort Alba in Ficklers Gruntlandia mag aus den Quellen geflossen sein, die Steenstrup als abgeleitet aus Olaus betrachtete. Die Erweiterung der jüngeren Karte im Osten erinnert an Zieglers Zeichnung und Nomenclatur.

Ein Zufall will, dass die einzige Spur einer ausgiebigen Benützung der Originalkarte des Olaus von 1539 sich gleichfalls hier befindet. Die Universitätsbibliothek besitzt einen handschriftlichen Atlas aus dem 16 Jhd.; auf weissem Pergament sind hier die Karten ungemein zierlich und sorgsam in Farben ausgeführt und mit schönen Miniaturbildern geschmückt. Auf der Karte von Nordeuropa wird Olaus Gotus als Autorität für die Lage von Thile genannt. Bei näherer Untersuchung zeigt sich, dass die ganze Karte frei nach Olaus' Carta marina bearbeitet ist. Zumal Island gibt Zeugniss hiefür; auch Gruntlandia erscheint zweimal, wie dort. Wir haben gesehen, wie die italienische Copie in einem Fall eine Lücke des hier befindlichen Exemplares des Originales mit dem Namen Vespe(r)o ausfüllt.

Weitere Bemerkungen behalte ich der vorbereiteten neuen Ausgabe der Karte vor. Vor allem wird das Verhältniss der Zenikarte zu jener zu betrachten und der Zeniforschung damit eine festere Grundlage zu geben sein.

München 7 Mai 1886.

O. Brenner.

SMAASTYKKER.

10.

Om Jarlsø (Jersø) ved Tønsberg.

Skjønt ikke stor af Udstrækning og i vore Dage lidet bemærket, har denne Ø dog en ikke ringe historisk Interesse. Den er beliggende, som Peder Claussøn (Storms Udgave af P. Cl. Friis's Saml. Skr. S. 295) udtrykker sig, „i Oslofjorden en halv Ugesøes (*vika sjofar* eller Sømil) fra Tønsberg", og afgav i Oldtiden og Middelalderen en hyppig besøgt Havn. „Denne er tjenlig for Skibe af alle Størrelser, Dybde fra 7 til 9 Favne, og man kan herfra seile saavel op som udefter Christianiafjorden." (Kraft, 1. Udg. II, S. 586). Øen omtales for første Gang i Historien allerede i Ynglinga-Saga (Cap. 51, Ungers Udg. af Heimskringla, S. 39), hvor der berettes, at Kong Eystein Frettr der fik sin Bane. I Haakon den gamles Saga forekommer den jevnlig (Cap. 63, 71, 227—228). Denne Konge lod som bekjendt til Tønsbergs Nytte grave en Kanal ved denne By, men den holdtes senere ikke vedlige, hvorfor Jarlsø kom til at tjene som Udhavn for de Skibe, som skulde anløbe Tønsberg, men ikke vilde gaa helt udenom Tjømø. (Munch, d. n. F. Hist. IV, 1, S. 129).

Efterat det norske Rigsraad havde begyndt at spille sin betydningsfulde Rolle, var Øen jevnlig Stedet for dettes Forhandlinger som Mødested for Raadets nordenfjeldske og søndenfjeldske Medlemmer, og en stor Del Kongebreve og Rigsraadsbreve ere derfor udstedte paa eller ved denne Ø. 1304 udstedte saaledes Kong Haakon Magnussøn herfra en Resolution (Dipl. Norv. II, S. 64), 1347 (8 Dage før Raadsmødet i Ljodhus) udbød Kong Magnus Erikssøn Leding fra Jarlsø (Key-

ser, Norges Historie, II, S. 585, Aarsberetninger fra det danske Geheimearchiv, II, Till. S. 78). St. Hansaften 1436 foregik paa Øen en meget vigtig Begivenhed, idet en stor Del Rigsraader og Adelsmænd her sluttede Vaabenstilstand med Oprørshøvdingen Amund Sigurdssøn (Dipl. Norv. III, S. 526, Norsk hist. Tidsskr. IV, S. 78 flg.), 1473 vare Erkebispen (Olaf Throndssøn) og flere andre Bisper her samlede (Müller, Jarlsbergs Beskrivelse, S. 117), aabenbart i Anledning af et Rigsmøde, 1482 under Interregnet efter Christian I's Død have Rigets fornemste Mænd holdt til her ikke ganske kort, thi den 25de Juli udstedte Erkebiskop Gaute og fire andre Bisper et Afladsbrev (for Styrvolds Kirke) apud insulam Jarssey (D. N. II, S. 681), og den 1ste August s. A. tilskrev Rigsraadet herfra det svenske Raad (Hadorphs Udg. af Rimkrøniken, II, 307). I det følgende Aar synes atter et Møde at være holdt paa eller ved Øen, til hvilket Møde der knytter sig triste Erindringer, thi ved den Leilighed var det rimeligvis, at Ridderne Hr. Jon Smør (nys Rigsforstander) og Hr. Einar Fluga druknede. (De omtales aldrig efter 1483). Kilden til vor Kundskab om deres Ulykke er Jens Nilssøns Visitatsbøger (Y. Nielsens Udg., S. 261); en Bonde berettede (1594) for Bispen, „at Hr. Einar flød der i Land paa Jersøen, og den Sten, som han døde paa, er rød, ligesom Blod.“ Da Hr. Jon Smør forekommer som en af dem, der deltoge i Vedtagelsen af Kong Hans's Haandfæstning i Halmstad 1ste Febr. 1483, (Aarsberetn. fra Geheimearchivet, II, S. 46), er han rimeligvis druknet paa Tilbagereisen til sit Hjem. I 1499 omtales uden Angivelse af Mødets Aar en Dom afsagt paa Jersøen „af Erkebispen og de gode Herrer nordenfjelds (Dipl. Norv. I, S. 719). Senere Møder her har jeg ikke fundet omtalte, men da Erkebiskop Olaf i 1533 berammede Mødet i Bod i Romsdalen, skrev Eske Bilde ham til 8de Juli s. A. og foreslog, at det nordenfjeldske Raad hellere burde „efter gammel Sædvane, som jeg forfaret har, give sig til Jersøen, der med menige Norges Raad forsamlede raadslaa, handle og beslutte Rigens mærkelige Ærinde“ og siden derfra reise til Kjøbenhavn. (Dipl. Norv. X, S. 692—693); ogsaa Biskop Hans Reff i Oslo, der

ligeledes fandt Bod at være ubekvemt, foreslog i Stedet Jersøen, Havstensund i Viken eller Marstrand (ibid. S. 717). At Øen nævnes i Zieglers Scondia (udg. af Hildebrand i Svensk Geogr. Tidskrift, I, S. 38), hvor langt større og betydeligere Øer forbigaaes, har vistnok sin Grund i den politiske Vigtighed, som Stedet havde faaet.

Naar man betænker, hvor mandstærke vore Høvdinger i Middelalderen, og ikke mindst Biskopperne,[1] altid pleiede at være paa Reiser, og da især til Herredage, og det derhos erindres, at en Mængde Mennesker stedse søgte hen til de Steder, hvor Raadet var samlet, for at faa Sager paadømte o. s. v., indsees det, at der maa have været folksomt paa Øen, naar Rigsraadet forhandlede der. Ikke usandsynligt har der vel endog været Boder opførte til Brug ved saadanne Leiligheder.

Med Rigsraadets Undergang forsvinder Jarlsø af Historien og bliver en almindelig Udhavn. Det er yderst sjeldent, at den tilfældigvis nævnes (f. Ex. 1620, Norske Rigsregistr., V, S. 89). Tønsberg By havde siden her et Skibsverft (Kraft, 1. Udg. II, S. 740, 2. Udg. II, S. 295).

Da Christian V. oprettede Grevskaber og Baronier, fik som bekjendt Griffenfeldt sit Grevskab i Norge med Sæm som Hovedgaard, og mellem de herunder henlagte Eiendomme var ogsaa Jarlsø. Efter Griffenfeldts Fald gik Grevskabet over til Gyldenløve, som igjen (1683) solgte det til General Wedel. I Gyldenløves Besiddelsestid fik Sæm og dermed Grevskabet Navn af J a r l s b e r g, under hvilket Navn det forekommer allerede 1680, maaske før. Det tør være ret sandsynligt, at det stolte og velklingende Navn paa en nærliggende og Eiendommen tilhørende Ø har foranlediget, at denne selv blev omdøbt til Jarlsberg.

L. Daae.

---

[1] Erkebiskop Erik Walkendorf mødte 1513 i Kjøbenhavn med 140 og det følgende Aar i Oslo (ved Kroningen) med 120 Mand, se hans eget Brev hos A. Huitfeldt, II, S. 1176.

11.

Paatænkt Reise i Norge af Fredrik VI. 1804.

Som bekjendt fik Norge efter 1749 ikke se nogen Konge inden sine Grændser før 1814, medens dog Fredrik VI. som Kronprinds gjorde en i flere Henseender mærkelig Reise i vort Land 1788.[1] Det havde ogsaa været Meningen, at Prindsen det samme Aar skulde have gjæstet Stockholm,[2] hvilket dog forhindredes ved den samme Aar udbrudte Krig.

I Norge føltes det som et Savn, at Kronprinds Fredrik, Rigernes virkelige Regent, ikke gjentog Besøget. Det har ogsaa virkelig idetmindste én Gang været dennes Hensigt at reise til Norge, nemlig 1804, og Reisen var fuldstændig forberedt og bekjendtgjort, saa at Aviserne indeholdt forskjellige Meddelelser i den Anledning, hvilket dog siden synes ganske at være gaaet i Forglemmelse.

Af Bladet „Dagen“ for 14de Mai 1804 sees, at Orlogsskibet „Neptunus“ paa 80 Kanoner i samme Maaned skulde afgaa med Prindsen fra Fladstrand til Norge under Commando af Gen.-Adj. og Commandør Lindholm og ledsaget af Briggen Ørnen. Mellem de mange Officerer, der skulde være ombord, var ogsaa den fra 1801 bekjendte Willemoes.[3] Opholdet i Norge var bestemt til at vare næsten et halvt Aar, da Tilbagekomsten til Danmark først skulde ske i Oktober.[4] Der indtraf imidlertid Forhindringer, og det hele blev til intet.

Den Glæde, som Budskabet om Fredriks Ankomst fremkaldte i Bergen, og den Skuffelse, som sammesteds opvaktes, da det hele blev til intet, vil sees af nedenstaaende Notitser i „Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn“:

21de Mai 1804. „Bergens Indbyggere berede sig paa at modtage Kongesønnen med al den Hæder, som hans Popula-

[1] En Beskrivelse over denne Reise udkom 1789 i Kjøbenhavn. Den hører til de store literære Sjeldenheder, og jeg ved ikke at have seet noget Exemplar af den her i Norge.

[2] Skandin. Literaturselskabs Skrifter, XII, S. 113.

[3] O. Lütken, Om Peter Willemoes, Kjøbenhavn 1883, S. 71.

[4] Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn, udg. af J. Werfel, for 16de April 1804.

ritet fortjener. Der forfærdiges en Chalouppe til at modtage ham i, som koster 1000 Rdl., og der bygges en Æreport for ham, som koster 10,000 Rdl."

4de Juni s. A. „I Kjøbenhavn tror man nu forvist, at Kronprindsen ikke reiser til Norge."

18de Juni s. A. „Bergens Indvaanere erfarede først 14de d. M., at Kronprindsens Reise indtil videre er opsat; endnu 3die Pintsedag var man ivrig sysselsat med at opsætte Æreporten. De unge Mennesker, som agtede at modtage H. K. H. tilhest, havde allerede tildels deres Uniform færdig. Den bestod i en rød Trøie, hvide Pantalons, blaat Silkeskjærf om Livet, en Kasket med en stor Fjær i og en smuk Sabel ved Siden. De havde allerede en Tidlang exerceret."

L. Daae.

12.

Et Brev fra Henrik Steffens til Professor Georg Sverdrup.

Breslau d. 9 Sept. 1818.

Jeg vilde ufortøvet have besvaret Deres Brev, dersom den Kiøbmand, som giorde mig Tilbudet boede her. Det er ikke Tilfældet og først i dette Øieblik modtager jeg hans Svar paa mit sidste Brev.

„Behag, saa skriver han, at lade Hr. Professor Schwerdrup vide med første Post, at Deres Ven (som De behager endnu ikke nævne) har skrevet til sine to Committenter paa Fastlandet og forelagt en Plan til Laanet af 500,000 Sp. næsten liig det som Preussen har negocieret, nemlig paa lignende Vilkaar med enkelte Afvigelser. Vil De ligeledes tilføye, at Deres Ven ey tvivler om, at Laanet jo inden faa Maaneder kan finde Sted. Saasnart jeg nærmere af mine Committenter underrettes om, hvad Resultatet bliver og hvad man synes om min udgivne Plan, meddeeler jeg Dem ufortøvet deres Sindelag."

Han bemerker tillige, at dersom Storthingets Finantz-Deputation ønskede at erfare noget udførligere om dette Laans Beskaffenhed, da findes det udførligere i Børsenhalle 1818, No. 1887. Jeg vil afskrive Stedet.[1] . . . .
. . . .

Vel er dette Laan bekiendt, men det er dog uvist, om man har Betingelserne ved Haanden. Derfor Afskriften. Jeg maa sige Dem, at den gode Mand, da jeg talte med ham, lovte billigere Betingelser, end de, Preussen fik. Nu, da det er Alvor, synes han ikke at tænke derpaa. Men saaledes ere de gode Folk.

Papiret er saa fuldt, at jeg neppe har Rum til et Par venskabelige Ord. Hvor inderlig jeg glæder mig over at være, og det ved en saadan Leilighed, kommet i en nærmere Forbindelse med en Mand, hvis Kundskaber og hvis herlige patriotiske Sindelag har skaffet ham en saa almindelig Agtelse, tør jeg ikke vidtløftig forsikre Dem. Faa Mennesker kiænder jeg, som ved saa kort Omgang saa gandske havde vundet min inderligste Tilbøielighed. Dersom mine kiære Landsmænd endnu erindrer sig deres landflygtige Ven, saa er det mig inderlig kiært. Jeg maae dog have nogle gode Venner i Christiania. Skiællerup, Rasmussen, Strømerne har dog vel ikke glemt mig? Og dersom De ønsker noget over Norge bekiendt i Tydskland, saa skal det være mig en Glæde at besørge det. Jeg haaber at denne skiønne Leilighed skal bringe mig i en Forbindelse med det mig saa kiære Land, som ikke meere skal afbrydes.

Deres Ven
Steffens.

Saasnart jeg erholder nøyere Efterretninger skriver jeg strax.

Udskrift: Sr. Wohlgeboren, den Hrrn. Professor Swerdrup
Christiania
fr. Hamburg. in Norwegen.

(Som det af Storthings-Efterretninger 1814—1833, udg. af H. Munk og M. Birkeland, I, S. 515 flg. og 689 sees,

[1] Stedet i Avisen følger, hvilket her udelades.

bemyndigedes Regjeringen af Storthinget i 1818 til at søge udenlandske Laan. Professor Sverdrup, der i hint Aar var Storthingsrepræsentant, har altsaa (med eller uden Regjeringens Vidende?) sat sig i Bevægelse og villet indlede en Forbindelse med tydske Pengemænd. Er dette i og for sig paafaldende, er det ikke mindre charakteristisk, at Sverdrup i en saadan Anledning har henvendt sig til en philosophisk Professor i Breslau, der var bekjendt for alt andet end Forstand paa Penge.

L. Daae.

13.

Beliggenheden af *Garðar* paa Grønland.

Man er enig om, at de Gamles „Østerbygd“ svarer til det nuværende Julianehaabs-Distrikt og sydover. Endvidere at den nu saakaldte Igalikofjord er de Gamles Einarsfjord, som Tunugdliarfik er deres Eriksfjord.

Ved de archæologiske Undersøgelser, der iværksattes 1880 af den danske Expedition (se „Meddelelser fra Grønland“, 6te Hefte), og som ledede af Premierlieutenant i Marinen G F. Holm, Arkitekt Th. Groth og Cand. polyt. C. Petersen, er man, allerede ved Forfattelsen af disse Herrers Instrux, gaaet ud fra den samme Mening, der findes udtalt i Grønlands gamle Geografi i Grønlands historiske Mindesmærker, III, at det gamle *Garðar* repræsenteres af det saakaldte Kagsiarsuk Ruinfeldt, der befinder sig ved Bunden af Igaliko-Fjordens (Einarsfjordens) østre Pol, og Expeditionen har under denne Forudsætning, som det sees, med særlig Omhu beskjæftiget sig med dette Ruinfeldt.

Ved Fjordens vestre Pol befinder sig det saakaldte Igaliko Ruinfeldt, paa søndre Side af det forholdsvis smale og lave og, hvad Jordsmonnet angaar, særdeles væxterlige Eid, hvorved den store, stærkt forgrenede Halvø mellem Einarsfjord og Eriksfjord hænger sammen med Fastlandet.

Med dette Ruinfeldt befatter Expeditionens Beretning sig kun forbigaaende, idet der henvises til den ganske omfattende Beskrivelse, der findes i Grønlands historiske Mindesmærker, III, S. 795 flg.

Expeditionen sees ogsaa her at have holdt sig til den ældre Stedsbetegnelse. Mellem Ruinfeldtet og Fjorden ligger endel Knauser, hvoraf den ene er ca. 900 Fod lang, ca. 200 Fod bred og hæver sig ca. 20 Fod over det ellers ganske flade Terrain. Mod østre Væg af denne Knaus var bygget et Hus, hvis ene Side dannes af Skrænten. Denne Knaus har man betegnet som det gamle *Brattahlíð*, uagtet det jo vides, at Brattahlið laa i Eriksfjord, ikke i Einarsfjord.

Foruden fra mange andre Sagasteder vides det ogsaa af Flatøbogens Fortegnelse over Grønlands Kirker,[1] optaget i Grønl. hist. Mindesm. III, s. 246, at *í Görðum* var Biskopstolen med Biskopkirken. Det vides sammesteds fra, at *í Brattahlíð* var der ogsaa en Kirke.

Expeditionen har ialt undersøgt 5 Kirkeruiner, i Ikigait, Kakortok, Kagsiarsuk ved Igalikofjordens østre Pol, i Igaliko samt i Kagsiarsuk ved Tunugdliarfiks vestre Pol.[2] Ved alle disse Kirkeruiner er ogsaa Kirkegaardsmurens Ruiner bevaret, og i alle Kirkegaarde er fundet Begravelser, oftest talrige.

Af de undersøgte Kirker viser de fire, i Ikigait, Kokartok, Kagsiarsuk i Igalikofjorden og i Kagsiarsuk i Tunugdliarfik ganske samme Grundform: kun en Rektangel, uden noget særligt frembygget Kor. De er ogsaa alle paa det nærmeste af samme Størrelse: 23 til 30 Fod brede og 48—52 Fod lange, alt udvendigt maalt, og hvilket altsaa synes at have været den kurrente Form og Størrelse for de Grønlandske Kirker. Herfra danner Kirken i Igaliko en paafaldende Undtagelse.

Naar man sammenholder Beskrivelsen i Grønl. hist. Mindesm., Situationsplanen, der ledsager denne Beskrivelse, og tillige bemærker, hvad der i Expeditionens Beretning ud-

---

[1] 12 i Østerbygden, 3 i Vesterbygden.

[2] For denne Kirkes Vedkommende se tillige Grønl. hist. Mindesm., III, S. 825.

tales om denne Ruin, fremgaar heraf følgende: Den var en Korskirke med et Skib af ca. 40 Fods Bredde og 58 Fods Længde. Hertil slutter sig Vinger, der har en Bredde af ca. 27 Fod, men kun et Fremspring foran Skibet af 4 Fod til hver Side, idet Kirken maaler 48 Fod over Vingerne — alt udvendige Maal. Hvad Koret angaar, der slutter sig til Vingerne, da er dets Dannelse uklar. I G. h. M. er Ruinens hele Længde angivet til 88 Fod, og overensstemmende hermed er der i Situationsplanen indlagt et kun 3 Fod fremspringende, retliniet afsluttet Kor, og af Bredde tilsvarende Vingernes. I Expeditionens Beretning (se H. 6, S. III) udtales imidlertid: „Udbygningerne i Koret ere meget utydelige, ligeledes Gjerdet om Kirken". Det maa vistnok ogsaa antages, at Kirken, der i Skib og Vinger viser en fuldkommen normal Form, tillige har besiddet et normalt dannet Kor, og at Kirkegaardsmuren følgelig paa Østsiden har ligget i noget større Afstand fra Kirken end angivet paa Situationsplanen, (se G. h. M., III, Pl. VI), saa at Kirken har havt en samlet Længde af ca. 112 Fod, hvis Koret var retvinklet afsluttet, noget mere, hvis det havde en Absis. Der findes dog ret øst for Kirken og ganske nær den Ruiner af en større selvstændig Bygning, der stiller sig hindrende i Veien for Antagelsen af den senere Konfiguration.

At Skibet skulde være udelt, tror jeg maa betvivles ligeoverfor Kirkens hele Dannelse. Det maa rimeligvis have været tredelt med Hovedskib af Vingernes og Korets Bredde og Omgange til begge Sider, adskilte fra Skibet ved Pilarer, altsaa basilikadannet. Fundamenter af disse Pilarer maatte for Tilfælde helt eller delvis kunne paavises, om det end oplyses, (se G. h. M., III, S. 813), at her har været stærkt gravet og rumsteret. Det udtales sammesteds S. 812: „men det er vel muligt, at de Dele, der danner Korsets Arme, ere senere tilbyggede". Jeg skulde være tilbøielig til at betvivle dette, eftersom det tillige oplyses, at der i Grunden, under den under denne Forudsætning antagne Altarplads, er fundet en Begravelse. Under Altaret begrov man ikke, men vel foran Altaret, og Altarpladsen er saaledes utvivlsomt at søge længere øst.

Under denne Forudsætning falder det derhos vistnok af sig selv, at Kirken maa have haft en Centralstøpul. Det sees ialfald tydeligt, at en Vest-Støpul har ikke været forhaanden. Derhos oplyses i G. h. M., III, S. 813, at der paa Stedet gaar et Sagn, der formenes støttet til betydelige Mængder her forefundet sammensmeltet Klokkemetal, „at de gamle Nordboer eller „Kablunakkerne“ i Igaliko skulde have haft en saa stor Kirkeklokke, at man i flere Miles Afstand, f. Ex. i Kakortok, kunde høre, naar der ringedes sammen til Gudstjeneste i Igaliko“. Mængden af forefundet Kul i den gjennemrodede Grund viser, at Kirken er ødelagt ved Ild.

Men er alt dette saa, da har vi her for os Levningerne af en Kirke, der var dannet ganske som de øvrige Biskopkirker, hvis Form vi hidindtil nøiere kjender inden det tidligere norske Riges Grændser og Nidaros Diöcese, alene St. Svithun i Stavanger undtagen, idet denne Kirke mangler Vinger og har sin Støpul foran vestre Gavl. Biskopkirkerne i Nidaros, Oslo, paa Hamar, i Kirkevaag og paa Jona[1] har alle denne Skabning, om de end er større end den grønlandske Kirke, den paa Jona forsaavidt undtagen, som denne maaler netop 112 Fod i Længde; den er imidlertid bredere end Kirken i Igaliko over Vingerne. Der er derhos, saavidt mig bekjendt, ingen af vore øvrige ca. 200 helt eller delvis levnede middelalderlige Stenkirker, der har denne fuldstændige Dannelse: Skib med Omgange, Vinger, Centralstøpul og Kor. Det er imidlertid meget muligt, at nogle af de forsvundne Kirker kan have været saaledes skabt, uagtet de ikke var Biskopkirker. Det var ialfald meget almindeligt, særligt ved rigere Abbedier og Klostre, at tage Forbillede fra Biskopkirkerne, inden hele den Bygningskulturkreds, som vi dengang tilhørte. Noget tilsvarende finder vi ved flere af vore gamle Klosterruiner, og det var muligvis ogsaa Tilfælde ved enkelte af de større Bykirker.

Vil man nu ikke forudsætte, at af de 10 grønlandske

[1] Skibet ved denne Kirke mangler dog Omgange; det senere udvidede Kor har en enkelt saadan, paa søndre Side.

Kirker, som vi endnu ikke kjender, kan der have været nogen anden, der lige fuldt kan have været Biskopkirken, hvorved man da tillige er henvist til at søge udenfor Einarsfjord, hvis denne er identisk med Igalikofjorden, eftersom man af Fortegnelsen over Kirkerne umuligt kan faa det til, at der har været mere end høist to Kirker i Einarsfjord, og af to har man endnu Levninger — den anden, som nævnt, ved Igalikofjordens østre Pol i Kagsiarsuk —, og vil man ikke videre forudsætte, at paa Grønland byggede vi Landskirker i Biskopkirkernes Billede, medens vi i Hjemlandet ikke naaede hertil, da maa den Ruin, vi her har for os, være Levningerne af Biskopkirken i Garðar, og Pladsen, hvor den ligger, være dette Sted. Det vil altsaa sige, at Igaliko, det er Garðar.

I denne Forbindelse bør det anmærkes, at ved ingen af de andre kjendte Kirker er der fundet Begravelser i saadan Mængde som her. Der meddeles herom i G. h. M., III, S. 813: „Paa Kirkegaarden afdækkedes en anseelig Del Grave. Omtrent 3 Alen dybt laae hele Rækker af Lig tæt ved Siden af hinanden, saa man næsten maatte antage, at Kirkegaarden har været opfyldt med Døde."

Situationen, som den fremgaar af Expeditionens Detailkart, Pl. XXVI samt af Pl. VI i G. h. M., III og af Beskrivelsen sammesteds S. 815, svarer ogsaa ganske hertil. Paa ingen af de øvrige Ruinfeldter er der fundet Levninger af saa store Husebygninger og samlede til et sluttet Etablissement. Egnen er derhos af de frodigste og bedste paa Grønland. Det hele Etablissement ligger paa en bred Flade, mod Nord indesluttet af en kunstig Vold, hvis Portaabning endnu kan bemærkes, og som til den ene Side støtter sig til en af de foranliggende Knauser — den saakaldte *Brattahlíð* — og til den anden Side mod det Høidedrag, der mod Vest begrændser Fladen. Paa søndre Side er denne begrændset af en Bæk.

Men hvorledes forholder det sig da med *Brattahlíð*, og hvor er dette Sted at søge? At man i og for sig, ialfald ikke i disse Naturomgivelser, kan have anvendt denne Betegnelse paa en Knaus, der staar midt paa en stor Flade, synes ind-

lysende; Stedet laa derhos i Eriksfjord og havde sin egen Kirke.

I den gamle Fortegnelse forekommer det mig uklart, om den anførte Kirke *at Harðsteinabergi* er at henføre til Einarsfjord eller til Eriksfjord. Henføres den til den senere, hvilket nærmest synes at fremgaa af Ordlyden, da bliver der kun én Kirke i Einarsfjord, Biskopkirken paa Garðar nemlig; men i Igalikofjorden har vi faktisk foruden denne ogsaa den i Kagsiarsuk, ved Fjordens østre Pol, medens der i Tunugdliarfik, der antages for Eriksfjord, alene kjendes én Kirkeruin, i denne Fjords Kagsiarsuk, ved Fjordens vestre Pol. Vistnok findes der langs hele denne Fjords Vestside en hel Række mindre Ruinfeldter, hvoraf flere ialfald ikke er nøie undersøgte, saa der forsaavidt endnu kan være skjult en Kirkeruin her; men naar man kun har tre Kirker at fordele paa de to Fjorde, og virkelig har tre Kirkeruiner, da tør man vistnok bekjende sig til den Mening, at det er disse, at hermed den i Fortegnelsen nævnte Kirke *at Harðsteinabergi* er at henføre til Einarsfjord, hvilket da her vil sige, at *Harðsteinaberg* er Kagsiarsuk ved Igaliko-Fjordens østre Pol, det Sted, man hidindtil har antaget for at være Garðar. Men heraf følger igjen, at det andet Kagsiarsuk, ved Tunugdliarfik's vestre Pol, hvor Levningerne af denne Fjords eneste Kirke endnu forefindes, det er *Brattahlíð*. Om dette Sted udtales i G. h. M. III. S. 824, at det er „en af de skjønneste, om ikke den skjønneste Plads i hele Grønland“.

I Forening med Strøgene paa den anden Side Halvøen, ud mod Sermiliuk-Fjorden, danner Ruinfeldterne her et helt Lag, et tidligere Bygdelag, og der har været Brug opad alle Vasdragene her, helt over Eidet, paa hvis høiere Del de tidligere bebyggede Fjelddale findes, hvorom de mange Ruingrupper her bærer Vidnesbyrd. Beskrivelsen af det specielle Sted Kagsiarsuk med nærmeste Omgivelser synes ogsaa meget vel at passe for det gamle Navn efter dettes Betydning.

Kristiania d. 21. 1. 1886.

Herm. M. Schirmer.

14.

Anna Colbjørnsdatters Testamente.

Anna Colbjørnsdatter døde den 26de Juli 1736[1] efter i længere Tid at have været svagelig. Paa det sidste var hun sløv og kunde — efter hvad Broderen Peder Colbjørnsen skriver — lidet erindre. Hendes Børn var alle døde, og kun den ene, Datteren Johanna, havde været gift (med Lagmand over Fredriksstad og Tønsbergs Lagdømme, Assessor Lars Mikkelsen). Hun efterlod en Datter Anna, der var født 19de Juli 1717 og kaldte sig Anna Ramus. Der var Uenighed mellem Anna Colbjørnsdatter og hendes Svigersøn, der var „af et vanskeligt Gemyt". Hun havde derfor heller ingen Godhed for Datterdatteren og tænkte, da Svigersønnen var død — omkring 1730 — at „vende sine Midler andetsteds hen". Da Peder Colbjørnsen hørte dette, fik han overtalt hende til at lade det være, tog med hendes Minde Barnet hjem til sig og lod hende opdrage efter hendes Stand og „forventede Formue". Hun blev nu i hans Hus paa Fredrikshald til 20de Mai 1736, da han hørte, at Søsteren var bleven meget svag, og han fandt det rigtigt at sende Datterdatteren op til hende. Det skede ikke efter noget Ønske fra Anna Colbjørnsdatters Side, da hun endnu ikke havde faaet noget tilovers for Barnet. I Begyndelsen af Juli blev Peder Colbjørnsen selv kaldt op til sin Søster, og han fandt hende da saa svag, at hun af og til forekom ham at være uden fuld Bevidsthed. Engang, da hun havde sin Fornufts Brug, fik han gjort den Aftale med hende, at Datterdatteren skulde have alt, hvad hun eiede, og hun bad ham fremdeles tage sig af Barnet som Formynder, hvilket han lovede. Hun havde gjort dette af Frygt for en Mand, der havde overhængt hende med sine Forslag, og hun vilde ved denne Foranstaltning sikre sig mod, at Datterdatteren skulde forledes til uheldige Dispositioner over sin betydelige Formue, 20—30,000 Rdlr.

---

[1] Saaledes L. Daae i Hist. Skildringer, II. S. 106. Efter P. Colbjørnsens her omhandlede Skrivelse skal hun være død 22de Juli. Jfr. ogsaa B. Moe, Aktstykker til Kong Fredrik IV.s Krigshistorie, S. 18 flg.

At oprette Testamente maatte efter dette være en unfornøden Gjerning, og naar det ikke desto mindre skede, ligger det nær at antage, at den gamle Kvinde i sin yderlige Svaghed dertil er bleven overtalt af andre, der som Anledning kan have benyttet Anna Ramus' — eller som hun nu kaldes Anna Larsdatters — 19de Fødselsdag, paa hvilken Testamentet er affattet. Det siges i Indledningen, at det skede for at forekomme Fortrædeligheder og hvad andet Anna Larsdatter til Skade kunde komme. Det bestemmer 1) at Anna Larsdatter skal have alt, hvad hun eier, efter at der af Boet 2) er udbetalt 300 Rdlr. til Christiania Hospital. 3) Hendes Jordegods maa ikke sælges. Skulde Gaarden brænde — heder det — er der dog Jord igjen og dertil Skov til Bygning undtagen til „Guusgaarden", hvor hun havde sin Bolig. 4) Hendes rede Penge, der var udlaante paa Pant i Gaarde paa Landet, skulde blive staaende, saa længe de var sikre. Naar Anna Larsdatter maatte indtræde i Ægteskab, faldt det af sig selv, at de maatte indkræves.

Dette var efter Peder Colbjørnsens Skrivelse, hvad hun med ham var kommen overens om, men Testamentet indeholdt videre Bestemmelse om, at hun var betænkt paa at lade sine Eiendomme m. m. optegne og vurdere af 2 Mænd paa Stedet, og at det saaledes affattede Dokument skulde overgives Datterdatteren til Forvaring, samt at det maatte tillades denne at være sin egen Værge og vælge sig selv en Curator. Der bemærkes end videre, at Testatrix er uden Gjæld, og, siges der, „mine egne, i hvo de end er, har jeg intet affaaet, eller ere dem skyldige, ikke heller til nogen fremmed".

Testamentet blev sendt Stiftsbefalingsmand Benzon med Andragende om kongelig Konfirmation. Denne maa have fundet det besynderligt og lod det ligge til 25de September, da han skrev til Peder Colbjørnsen med Anmodning om nærmere Oplysninger. Denne sendte da 2den Oktober et vidtløftigt Brev, hvoraf de her meddelte Oplysninger er tagne. Det synes klart, at Testamentets eneste Hensigt var at fortrænge ham fra det Formynderskab, han hidtil havde havt over den unge Pige, hvad enten nu denne har villet raade sig selv, eller hun har

modtaget Raad af andre. Lidt mistænkelig ser den Bemærkning om Anna Colbjørnsdatters Gjældfrihed ud, da Broderen paastaar, at han for Udgifter til Myndlingen har 814 Rdlr. 20 ß tilgode. For næsten hele Beløbet havde han hendes Erkjendelse. Det kan dog ikke vel antages, at det har været Meningen ved et konfirmeret Testamente at slaa en Streg over denne Gjæld.

Stiftsbefalingsmanden fremsendte Testamentet med en kort Fremstilling af Peder Colbjørnsens Brev uden at understøtte hans Ønsker om, at en af Jonas Ramus' Brodersønner maatte blive beskikket til Formynder for Anna Larsdatter, hvilket han selv nu ikke vilde være. Hans Skrivelse meddeler Anna Larsdatters Alder og indeholder derhos den Oplysning om Anna Colbjørnsdatters tredie Søn, Christian Ramus, at han som Student 1713 forlod Kjøbenhavn for at gaa til fremmede Universiteter, og at man siden intet hørte til ham, men at der var Formodning om, at han døde i Hamburg af Pest.

Testamentet blev konfirmeret 29de Oktober 1736.

D. T.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske, topographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillader det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have literær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmer erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 5 Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræde vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige lang Tid, afgjør Lodtrækning,

hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forindeu Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Medlemmer 1886.*

Hs. Maj. Kong Oscar II.

Æresmedlem: Professor, Dr. Konrad Maurer.

Aagaard, N., Sagfører. Hammerfest.
*Åkerhielm, L., Friherre, Kancelliraad. Stockholm.
*Aalborgs Stiftsbibliothek.
Aalesunds Almuebibliothek.
Aalholm, J., Skibsfører. Arendal.
*Aall, D. M., Cand. juris. Kristiania.
Aall, J. C., Amtmand. Kristiania.
Aall, N., Brugsejer. Ulefos.
Aall, Th., Bureauchef. Kristiania.
Aarflot, J., Boghandler. Aalesund.
*Aarhus Kathedralskole.
*Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.
*Aas, A. K., Skoleinspektør. Fredriksstad.
Aas, J., Apotheker. Bodø.
*Aas, P. N., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Aasen, I., Stipendiat. Kristiania.
Abrahamsen, G. E., Kontorist. Stavanger.
*Adeler, Baron, Allingegaard ved Silkeborg.
Aga, J., Gaardbruger. Ullensvang.
*Akademiska Föreningen. Lund.
Amble, O., Foged. Sannessjøen.
Amtsskolen i Stokke.
Amundsen, Skolebestyrer. Kristiania.
*Andersen, A., Pastor. Vrensted, Danmark.
Andersen, C. W., Byrets-Assessor. Kristiania.
Andersen, J. R., Sorenskriver. Kongsvinger.
Andersen, L., Kjøbmand. Moss.
*Andersen, S. Chr., Generalkonsul. Kristiania.
Andvord, R., Stadshauptmand. Kristiania.
Angell, Kn., Overretssagfører. Bergen.
Anker, Chr., Grosserer. Fredrikshald.
Anker, H., Postmester. Hamar.
*Annerstedt, C., Docent. Upsala.
Arbo, C., Brigadelæge. Kristianssand.
*Arcadius, C. O., Folkehøjskoleforstander. Majoreberg, Sverige.
Arctander, S., Statsraad. Kristiania.
Arendals Haandverkersamfund.
Arendals Skoles Bibliothek.
Arenfeldt, C. D. A., Proprietær. Gimle ved Kristianssand.
Arentz, H., Protokolsekretær. Kristiania.
Arentz, N. P., Overlærer. Throndhjem.
*Arnesen, Kr. A., resid. Kapellan. V. Thoten.
Arnesen, Rich. Bergen.
*Arnet, R. R., Provst. Veø.
Arntzen, A., Justerdirektør. Kristiania.

* De med * betegnede ere tillige Medlemmer af enten den Danske eller den Svenske historiske Forening eller af begge og erlægge som saadanne kun halv Kontingent.

Aschehoug, N. D., Sorenskriver. Horten.

Aschehoug, T. H., Dr., Professor. Kristiania.

Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.

*Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.

*Athenæum, Læseselskab i Kristiania.

Aubert, L. C. M., Dr., Professor. Kristiania.

*Aubert, L. M. B., Dr., Professor. Kristiania.

*Aumont, A., Stud. mag. Kjøbenhavn.

*Baashuus, Johs., Grosserer. Kristiania.

*Bache, N., Cand. juris. Kjøbenhavn.

*Bachke, A. S., Geschworner. Ringve ved Throndhjem.

*Bachke, O. A., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Backer, A., Distriktslæge. Skien.

Backer, L. Z., Grosserer. Fredriksstad.

*Backer, Z., Overretssagfører. Laurvik.

*Bagge, A., Adjunkt. Nyköping.

Bagge, H. J., fhv. Sogneprest. Kristianssand.

Balchen, F., Bestyrer af Kristiania Døvstumme-Institut.

*Bang, A. Chr., Dr., Professor. Kristiania.

*Bang, F. S., Justitsraad, Bankkasserer. Kjøbenhavn.

Bang, H. R., Raadmand. Bergen.

*Bang, H. V. F. T., Sogneprest. Føvling, Danmark.

*Barth, Cand. phil. Kjøbenhavn.

Bassøe, Kr. Adjunkt. Aalesund.

Bech, A., Overretssagfører. Fredriksstad.

Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

*Beer, M., Sorenskriver. Fron.

Belsheim, J., fhv. Sogneprest. Kristiania.

*Bendixen, B. E., Skolebestyrer. Bergen.

Berg, M. Ø., Toldkasserer. Hammerfest.

Berg, O. M., Cand. juris. Kristiania.

Berg, P., Premierløitnant. Kristiania.

Berg, S., Bureauchef. Kristiania.

Berge, O. C., Missionskasserer. Tromsø.

*Bergens Kommunebibliothek.

*Bergens Musæum.

Bergh, Johan, Højesterets-Advokat. Throndhjem.

Bergh, Johs., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Bergh, Karl, Overretssagfører. Bergen.

*Berghman, G., Dr. med. Stockholm.

*Bergholm, Lektor. St. Michel.

*Bergström, P. A., Landshøvding. Örebro.

Bergwitz, C. H., Kjøbmand. Kristiania.

Berner, M. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

*Bibliothek, det Deichmanske. Kristiania.

Bibliothek, det store kgl. Kjøbenhavn.

*Bibliothek, det kgl. Stockholm.

Birch, H. J., Politimester. Moss.

Birch-Reichenwald, P., Expeditionschef. Kristiania.

*Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.

Bjørnson, P., Bureauchef. Kristiania.

Bjørnstad, A. Th., Sogneprest. Nordre Fron.

Bjørnvall, A., Cand., Løjtnant. Kristiania.

Blackstad, J., Sorenskriver. Eker.

Blehr, O., Overretssagfører. Lærdal.

Blich, C. J., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Blichfeldt, R., Apotheker. Mandal.

Blix, A., Byrets-Assessor. Kristiania.

Blix, E., Dr., Statsraad. Kristiania.

*Bloch, V., Rektor. Fredericia.

*Blom, Andr., Cand. mag. Kristiania.

Blom, Chr., Bankier. Mandal.

Blom, Chr. H., Cand. mag. Bergen.

Blom, P. J., Sorenskriver. Sande, Jarlsberg.

Boeck, C., Læge. Kristiania.

Boeck, H., Politilæge. Kristiania.

*Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

*Boethius, S. J., Docent. Upsala.

Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.

Borgen, A. E., Grosserer. Drammen.

Borgen, F., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.

*Bornemann, J. A., Professor. Kjøbenhavn.

*Brandt, Fr., Dr., Professor. Kristiania.

Bredal, P. E., Sorenskriver. Ringsaker.

*Bricka, C. F., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Brinch, Chr., Verftsejer. Kristiania.

Brinchmann, L., Provst. Kristianssund.

Broch, B., Bankchef. Drammen.

Broch, S., Overrets-Justitiarius. Kristiania.

*Brock, Alb., Skolebestyrer. Throndhjem.

Brodtkorb, E., Proprietær. Kulstad, Mosjøen.

Bruenech, C. A., Verksfuldmægtig. Kristiania.

Bruenech, J. V., Cand. philos. Kristiania.

Bruhjell, E. O., Cand. theol. Sogndal i Sogn.

Brun, J. M., Stiftsprovst. Kristianssand.

Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem.

*Bruun, Chr., Dr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.

*Bruun, F. C., Legationsraad. Kjøbenhavn.

Bruun, Julius, Stiftsprovst. Kristiania.

Bryn, Th., Stadsphysikus. Throndhjem.

Brynjulfsen, G., Docent. Kjøbenhavn.

Buck, Fr. B., Kjøbmand. Throndhjem.

Bugge, F. W., Professor. Kristiania.

Bugge, N. M., Byfoged. Fredriksstad.

Bugge, S., Dr., Professor. Kristiania.

Bugge, U., Læge. Ringsaker.

Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.

Bull, Chr., Distriktslæge. Evje.

Bull, Chr., fhv. Expeditionssekretær. Kristiania.

Bøckmann, S. G., Sogneprest. Sparbo.

Bødtker, J., Sorenskriver. Fetsund.

*Cammermeyer, A., Boghandler. Kristiania.
Cappelen, H., Ingeniør. Gimsø Kloster ved Skien.
Cappelen, J. W., Boghandler. Kristiania.
*Carlsson, F. F., fhv. Statsraad. Stockholm.
*Caspari, J., Cand. mag. Kristiania.
*Celius, C. P., Skolebestyrer. Tromsø.
Centralarkivet for Throndhjem og Tromsø Stifter. Throndhjem.
*Christensen, C., Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, D., Adjunkt. Hamar.
Christensen, H. O., Byfoged. Stavanger.
Christensen, Thv., Toldinspektør, Kammerherre. Arendal.
Christiansen, C., Grosserer. Laurvik.
Christie, E., Expeditionssekretær. Kristiania.
Christie, H., Cand. mag. Kristiania.
Chrystie, D., Cand. juris. Kristiania.
*Cold, D. H. O., Dr. med., Distriktslæge. Frederiksverk, Danmark.
*Collett, Alf, Bureauchef. Kristiania.
*Collett, J., Amtmand. Kristiania.
Collett, Th. Distriktslæge. Eker.
*Collin, J., Postexpeditør. Molde.
Conradi, A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Coucheron, P., Skoledirektør. Kristiania.

Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskog.
Daae, Jess, Cand. juris. Fetsund.
*Daae, L., Dr., Professor. Kristiania.
*Daae, L., fhv. Statsraad. Ørskog.
*Dahl, Kammerherreinde. Moesgaard ved Aarhus.
Dahl, J., Distriktslæge. Drammen.
Dahl, P. E., Bogholder ved Jernbanen. Throndhjem.
Dahl, W. S., Sorenskriver. Vaage.
*Dahlenborg, C., Rektor. Aarhus.
*Dahlerup, C. G., Sognepræst. Øster-Ulslev, Laaland.
*Dahll, L. Chr., Oberst. Kristiania.
Dahll, T., Bergmester. Kragerø.
Dahm, E., Korpslæge. Kristianssand.
Danielssen, D. C., Overlæge. Bergen.
Dannevig, Th., Kaptein i Marinen. Kristiania.
Dedichen, H., Stud. med. Kristiania.
*„De Unges Samfund“. Drammen.
*Delgobe, Ch., Generaldirektør. Ødegaardens Verk ved Brevik.
*„Den gode Hensigt“, Selskab i Bergen.
Dessen, H., Boghandler. Tønsberg.
Devold, O. E., Kjøbmand. Aalesund.
Didrikson, J. F., Driftsassistent. Kristiania.
Dietrichson, H., Postmester. Skien.
Dircks, Chr., Bogtrykker. Moss.
Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.
Dons, Karl, Skolebestyrer. Throndhjem.
Dop, Th. A., Sogneprest. Kristiania.

*Drammens offentlige Skole.
Drewsen, V., Fabrikejer. Kristiania.
Dreyer, Chr., Kjøbmand. Tromsø.
*Drolsum, Axel C., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Due, F., Env. extr. & Min. plénip. St. Petersburg.
Dunker, G., Postmester. Kristianssand.
Dybwad, J., Boghandler. Kristiania.

Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.
Eger, Thv., Grosserer. Kristiania.
*Ehrensvärd, A., Greve. Stockholm.
*Ekman, E., Kommandørkaptejn. Göteborg.
*Ekstrand, A., Oppebørsels-Kommissær. Stockholm.
Ellermann, Apotheker. Bergen.
Elligers, J., Adjunkt. Arendal.
Ellingsen, Grosserer. Kristiania.
*Engelschiøn, E. A., fhv. Sorenskriver. N. Aurdal.
Engh, N., Toldinspektør. Flekkefjord.
Erichsen, H. N., Sogneprest. Trysil.
Erichsen, J. W., resid. Kapellan. Skien.
*Eriksen, A. E., Rektor. Tromsø.
*Erslev, Kr., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
Esmark, L., Cand. juris. Kristiania.

Fabritius, H., Sorenskriver. Hjertdal.
Fabritius, W. C., Bogtrykker. Kristiania.
*Fahlbeck, P. E., Docent. Lund.
Falch, J. M., Lensmand. S. Odalen.
Falch, J. W., Kjøbmand. Laurvik.
Falck, F. E., Lensmand. Solvorn i Sogn.
Falck, Ths. S., Konsul. Stavanger.
Falkenberg, B., Bankdirektør. Kristiania.
Falsen, C., Marineløjtnant. Horten.
*Falsen, C., Generalkonsul. Arkangel.
Faye, J. B., Bankchef. Bergen.
Faye-Hansen, D., Byfoged. Drøbak.
Figenschou, J. C., Sagfører. Tromsø.
Finne, H., Overretssagfører. Stavanger.
Finne, P. N., Grosserer. Throndhjem.
Fjeldstad, Th., Postexpeditør. Kristiania.
Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.
Fliflet, I., Sagfører. Birid.
Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.
Flor, L., Toldinspektør. Throndhjem.
Folkestad, H. O., Biskop. Hamar.
*Forchhammer, J., Dr., Rektor. Herlufsholm.
„Foreningen“ i Tromsø.
*Forseth, O. G., Gaardbruger. Øxendal.
*Forstén, G., Cand. phil. Petersburg.
Fosse, H., Kirkesanger. Etne.
*Frederiksborgs lærde Skole.
*Fredrikshalds Stadsbibliothek.

*Fridericia, Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Friele, D. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Friele, Henr., Dr. philos. Bergen.
*Friis, C. C. J., Cand. phil. Kjøbenhavn.
Frisak, J., Sorenskriver. Sætersdalen.
*Fritzner, J., Dr., fhv. Provst. Kristiania.
Frølich, C., Bureauchef. Kristiania.
Fürst, J. D., Foged. Skedsmo.
*Fürst, V., Grosserer. Kristiania.
Fuglesang, G. R., Fabrikejer. Kristiania.
Furu, O., Overretssagfører. Kristianssund.
Fyhn, Halfdan, Højesterets-Advokat. Kristiania.

Gamborg, E., Politimester. Drammen.
*Geer, L. de, Friherre, Universitetskantsler. Stockholm.
*Geheime-Arkiv, det kgl. Kjøbenhavn.
Generalstabens Bibliothek. Kristiania.
Gerner, C. E., Konsul. Melløs v. Moss.
*Gjellerup, S., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Gjertsen, F., Skolebestyrer. Kristiania.
Gjessing, G. A., Rektor. Arendal.
Gjessing, K., Toldkasserer. Holmestrand.
Gjør, C., Overretssagfører. Stavanger.
*Gleerupska Universitets-Bokhandeln. Lund.
Glückstad, A. M., Kontorchef. Kristiania.

Graff, F., Skifteforvalter. Kristiania.
Gram, Jens, Konsul. Drammen.
Gram, W., Boghandler. Kristiania.
Gran, Chr., Konsul. Bergen.
*Grandinson, K. G., Cand. phil. Stockholm.
Grimsgaard, C., Generalmajor. Fredrikshald.
*Groothoff, A. V. H., Cand. juris. Kjøbenhavn.
Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.
Grønvold, A., Expeditionssekretær. Kristiania.
Grønvold, N. C., Bureauchef. Kristiania.
Gude, Hans, Professor. Karlsruhe.
Gulbranson, Carl, Cand. juris, Grosserer. Kristiania.
Guldberg, C. M., Professor. Kristiania.
*Gundorph, V., Cand. philol. Kjøbenhavn.
*Göteborgs Museums Bibliothek.

Haffner, J. F. W., Oberstløjtnant. Kristiania.
Hagelsteen, Chr. Bergen.
Hagemann, T., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Hagen, A. F., Premierløjtnant, Throndhjem.
Hagen, G., Boghandler. Hammerfest.
Hagen, Oluf S., Handelsmand. Throndhjem.
Hall, Chr., Stiftsprovst. Tromsø.
Hals, O. N., Bureauchef. Kristiania.
*Halvorsen, J. B., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Halvorsen, L., Skolebestyrer. Haugesund.

Hamar offentlige Skole.
Hamar Stiftsseminarium.
Hambro, E. I., Cand. juris. Kristiania.
*Hammar, A. N., Lektor. Karlskrona.
Hammer, P. N., Sorenskriver. Arendal.
Hammarhjelm, C. Mølnebacka.
*Hansen, Cand. phil. Oddense Folkehøjskole ved Skive.
Hansen, A. M., Tredieprest. Kristiania.
Hansen, Aug., Kjøbmand. Kristiania.
Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.
Hansen, C. M., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Hansen, Carl, Genremaler. Kjøbenhavn.
Hansen, Fr., Overretssagfører. Kristianssand.
Hansen, H. V., Bankkasserer. Kristiania.
*Hansen, Jørgen, fhv. Sogneprest. Kristiania.
Hansen, Kl., Læge. Bergen.
*Hansen, N. S., Overretssagfører. Ibestad.
Hansen, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Hanssen, H. C., Toldinspektør. Vadsø.
Hanssen, J., Assurance-Kasserer. Arendal.
Hansson, M. S., Direktør. Kristiania.
Hansteen, W., Provst. Vors.
Harbitz, G. P., fhv. Sogneprest. V. Aker.
*Hartmann, H. K., Distriktslæge. Vadsø.
Haslund, Karl, Skibsfører. Arendal.
*Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.
Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristianssund.
Hauge, J., Telegrafstations-Bestyrer. Throndhjem.
Hausmann, Chr., Sorenskriver. Elverum.
Havig, C. M., Lensmand. Mosjøen.
*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Hisø.
Heftye, Joh. Th., Cand. juris. Østraat.
*Heftye, Th. Joh., Konsul. Kristiania.
Heiberg, C., fhv. Foged. Bergen.
Heiberg, H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Heidenreich, C., Sorenskriver. Kristianssand.
Heidenreich, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Heise, A., Dr., Overlærer. Roeskilde.
Helland, Georg, Cand. philos. Bergen.
Helliesen, H. L., Toldskriver. Kristiania.
Henie, C., Læge. Hamar.
*Henrichsen, C., Rektor. Bergen.
Henrichsen, O. E., Bankchef. Bergen.
Henriksen, J., Kjøbmand. Tromsø.
*Herbst, C. F., Justitsraad. Kjøbenhavn.
*Herlufsholms Skoles Bibliothek.
Hertzberg, Ebbe, Professor. Kristiania.
Hesselberg, A., Grosserer. Kristiania.
Heubsch, F., Bankbogholder. Fredrikshald.
Heyerdahl, A., Kjøbmand. Kristianssund.

Heyerdahl, N. T., Foged. Tønset.
*Hierta, P. F., Friherre, Godsejer. Främmestad, Sverige.
*Hildebrand, E., Lektor. Stockholm.
*Hildebrand, H., Rigsantikvar. Stockholm.
*Hiort, H. J., Grosserer. Kjøbenhavn.
*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.
*Historiska Föreningen. Lund.
*Historiska Föreningen. Upsala.
Hodne, J., Cand. juris. Kristiania.
*Hoff-Rosenkrone, G., Stamhusbesidder. Rosendal pr. Bergen.
Hoffmann, Fr., Bylæge. Aalesund.
Hoffmann, Joh., Distriktslæge. Sandnes.
Hofgaard, Proprietær. Sjaastad, Lider.
Hofgaard, G., Sorenskriver. Stavanger.
Hofgaard, S. W., Skolebestyrer. Kristiania.
*Holck, C. C. V. F., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Holck, L., Skolebestyrer. Bergen.
Holck, O. E., Skoledirektør. Hamar.
*Holm, E., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
Holm, H. H., Bureauchef. Kristiania.
Holst, A., fhv. Sorenskriver. Alstahoug.
Holst, Chr., Overintendant, Kammerherre. Kristiania.
Holst, E., Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Holst, P. C., Brugsejer. Mosjøen.
Holst, Th., Fattigforstander. Drammen.
Holtan, E., Cand. juris. Kristiania.
Holter, A. Reutz, Oberstløitnant. Skien.
Holter, H., Grosserer. Kristiania.
*Hoppe, J. C., Kontorchef. Kjøbenhavn.
*Horn, H., Raadmand. Kristiania.
*Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.
Horneman, Th., Proprietær. Rejnskloster, Rissen.
Hornemann, H., Forstander. Throndhjem.
Hornemann, R., Overrets-Justitiarius. Throndhjem.
*Horsens lærde Skole.
*Huitfeldt-Kaas, H. J., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
Hval, A., Fængselsprest. Throndhjem.
Hveding, J., Provst. Lindaas.
Hvoslef, J., Stiftamtmand. Kristiansand.
*Höjer, N., Dr., Docent. Upsala.
*Hølaas, A., Statsrevisor. Kristiania.

Ihlen, Chr., Kommandørkaptein. Kristiania.
Ihlen, J., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Ingier, H., Brugsejer. Lian ved Kristiania.
Ingstad, C., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.
Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.
*Isberg, S. W., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Jacobi lägre Elementar-läroverk. Stockholm.
Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredriksstad.
Jacobsen, J. N., Grosserer. Fredriksstad.

*Jacobson, L. T., Landmaaler. Eskilstuna.
*Jantzen, A. F., Sogneprest. Gjentofte.
Jarmann, A., Postexpeditør. Farsund.
Jarmann, J. S., Ingeniør. Kristiania.
Jensen, Fr., Cand. juris. Kristiania.
Jensen, L., Lærer. Drammen.
Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.
Jenssen, Hans, Kjøbmand. Throndhjem.
*Jernell, Adjunkt. Lund.
Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Laurvik.
Johansen, C. Ludv., Grosserer. Kristiania.
*Johansen, Sigv., Student. Kristianssand.
Johnsen, Chr., Grosserer. Kristianssund.
Johnson, C., Kopist. Kristiania.
Johnson, Gisle, Dr., Professor. Kristiania.
Jullum, O., Kjøbmand. Kristianssund.
*Jørgensen, A. D., Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, C., Cand. philol. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, S., Lærer. Kistrup ved Faaborg.

Kallevig, Harald. Arendal.
*Karlsson, K. H., Cand. Upsala.
*Kauffmann, H., Cand. philol. Randers.
Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.
Keyser, F. W., fhv. Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Kielland, J., Sogneprest. Haugesund.
*Kiellerup, J., Godsejer. Visborggaard ved Aalborg.
Kierulf, C., Foged. Kristiania.
Kierulf, O. R., Oberst, Felttøjmester. Kristiania.
Kildal, B., Statsraad. Kristiania.
*Kinch, J., Overlærer. Ribe.
Kiær, A., Grosserer. Fredriksstad.
Kiær, A. N., Chef for det statistiske Centralbureau. Kristiania.
Kiær, F., Overlæge. Kristiania.
Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.
Kjelsen, Snedkermester. Kristiania.
Kjelsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.
Kjelstrup, V., Sogneprest. Bod.
Kjerschow, Chr., Stiftamtmand. Tromsø.
*Kjær, A., Underbibliothekar. Kristiania.
*Klemming, G. E., Overbibliothekar. Stockholm.
Klingenberg, Rich., Marinekaptejn. Horten.
*Klubien, A., Højesterets-Advokat. Kjøbenhavn.
Knagenhjelm, L., Overrets-Assessor. Throndhjem.
Knap, C. R., Rektor. Lillehammer.
Knap, H. C., Justitssekretær ved Højesteret. Kristiania.
Knap, R., Indrulleringschef. Kristiania.
Knivsberg, J. C., Kasserer. Stavanger.
*Knobelauch, Oskar, Boghandler. Kristiania.
Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.
*Knudtzon, N. H., Grosserer. Kjøbenhavn.

Knudtzon, N. H., Konsul. Kristianssund.

Knutzen, S. S., Rektor. Kragerø.

Koht, P. S., Overlærer. Skien.

Kolbenstvedt, N. L., Lensmand. Sand, Ryfylke.

Kolderup, P. M., Kjøbmand. Bergen.

Kongsbergs Læseforening.

Kongsbergs Middelskole.

Konow, Fr., Overretssagfører. Bergen.

Konow, H., Cand. juris. Kristiania.

*Koren, Kr. B., Stud. philol. Kristiania.

Krag, H., Vejdirektør. Kristiania.

*Krarup, F., Registrator ved Geheime-Arkivet. Kjøbenhavn.

Krebs, C. A., Sorenskriver. Fredrikshald.

*Krieger, A. F., Dr., Geheime-Etatsraad. Kjøbenhavn.

*Krieger, W., Partikulier. Kjøbenhavn.

Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.

*Kringelbach, G., Arkivfuldmægtig. Kjøbenhavn.

Kristiania Borger- og Realskoles Bibliothek.

Kristiania Handelsgymnasiums Bibliothek.

Kristiansen, Oskar, Cand. mag. Kristiania.

Kristianssands Kathedralskoles Bibliothek.

*Kristianssands Stiftsseminarium.

*Kristianssunds offentlige Skole.

Krogh, J. C., Bureauchef. Kristiania.

Krohn, Hj., Apotheker. Bergen.

Krohn, W., Konsul. Bergen.

Lambrechts, M., Højesterets-Assessor. Kristiania.

*Lampe, J. F., Sogneprest. Bamble pr. Brevik.

Langaard, Chr., Grosserer. Kristiania.

Langberg, Malthe, Adjunkt. Stavanger.

Lange, B., Agent. Marseille.

*Lassen, W., fhv. Bureauchef. Kristiania.

*Lautrup, C. L. A., Auditør. Kjøbenhavn.

Lehmann, H., Statssekretær. Kristiania.

Lehmkuhl, J., Kjøbmand. Bergen.

Lekve, O. T. Grong.

Lerche, V., Skibsreder. Tønsberg.

Leschly-Hansen, J. E., Sorenskriver. Ryfylke.

Lieblein, J., Professor. Kristiania.

*Liisberg, Kaptein. Kjøbenhavn.

*Lind, H. D., Sogneprest. Søby paa Ærø.

Lind, J. B., Kontorchef. Kristiania.

Lindegaard, J., Photograph. Kristiania.

*Lindell, L. Lund.

*Linder, N., Dr., Lektor. Stockholm.

Linthoe, C., Foged. Kongsberg.

Lionæs, Chr., Boghandler. Fredriksstad.

Logn, A. A., Apotheker. Moss.

Lorange, A. L., Konservator. Bergen.

Lorck, F., Konsul. Throndhjem.

Lorck, K., Cand. juris. Throndhjem.

Lossius, K., Adjunkt. Throndhjem.

Lossius, R., Konsul. Kristianssund.

*Lous, K., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Lund, A. D., Forstmester. Skage pr. Namsos.
*Lund, C., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Lund, J., Overlærer. Drammen.
Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.
*Lund, Tr., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
*Lundell, J. A., Bibliotheks-Amanuensis. Upsala.
Lundequistska Bokhandeln. Upsala.
*Lundgreen, H., Bankdirektør. Throndhjem.
*Lundh, Otto Gr., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
Lyng, O., Premierløjtnant i Marinen. Alby ved Moss.
Lysholm, O. K., Konsul. Throndhjem.
*Læseforening, den kvindelige. Kjøbenhavn.
Løvenskiold, C., fhv. Statsminister. Vækkerø ved Kristiania.
Løvland, J., Skolelærer. Kristianssand.
*Løvvig, Chr., Lensmand. Sveen.

*Månsson, L., fhv. Rigsdagsmand. Tranemåla, Sverige.
Mack, Wilh., Konsul. Tromsø.
Malling, M. V., Politifuldmægtig. Bergen.
*Malmström, C. G., Rigsarkivar. Stockholm.
*Mansa, Landinspektør. Nykøbing paa Mors.
Mariboe, W. A., fhv. Overrets-Assessor. Kristiania.
*Marinebiblioteket. Horten.
Marinekommandoens Bibliothek. Kristiania.
Marstrander, P., Læge. Kristiania.
Martens, D. B., Kjøbmand. Bergen.
*Martinsen, G., Brugsejer. Hougsund.
Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.
Mathiesen, Henr., Agent. Kjøbenhavn.
Megrund, P., Provst. Tromsøsundet.
Mejdell, T., fhv. Forstmester. Kristiania.
Melkild, H. O., Lærer. Øxendalen.
*Metropolitanskolen i Kjøbenhavn.
Meyer, J. H. H., Overretssagfører. Tønsberg.
Meyer, Thv., Grosserer. Kristiania.
Meyer, W. D., Provst. Tysnes.
Michelet, C., Amtmand. Laurvik.
Michelet, G., Oberstløjtnant. Kristiania.
*Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.
Moe, Moltke, Professor. Kristiania.
Moe, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Mohn, E., Adjunkt. Bergen.
Mohr, A., Dr., Sekretær. Kristiania.
Molde offentlige Skole.
*Mollerup, W., Dr., phil. Kjøbenhavn.
Monrad, M. J., Dr., Professor. Kristiania.
*Monsen, M. G., Grosserer. Stavanger.
*Montan, E. V., Dr., Professor. Stockholm.
*Morgenstierne, B., Bureauchef. Kristiania.
Motzfeldt, C., Stiftamtmand. Throndhjem.
Moursund, A., Sagfører. Tromsø.
Moursund, K., Sagfører. Tromsø.

*Müffelmann, H., Proprietær. Lyngby ved Kjøbenhavn.
Müller, C., Rektor. Kristiania.
Müller, W. J., Distriktslæge. Dovre.
Munch, E. S., Sogneprest. Nes, Romerike.
Munk, S., Læge. Porsgrund.
*Munk, S., Stud. philol. Kristiania.
Muus, N., Handelsmand. Stenkjær.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, H. K., Byfoged. Molde.
*Møller, N., Stud. juris. Kjøbenhavn.
Møller, Nicolai, Dispachør. Porsgrund.
Møller, T. L. C., Cand theol. Gjøvik.

Nannestad, Chr., fhv. Sogneprest. Namsos.
Nergaard, O. W. R., konst. Auditør. Bergen.
*Nerman, A., Boghandler. Karlstad.
Nicolaysen, E., Skoleinspektør. Kristiania.
Nicolaysen, J., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
*Nicoll, Joh., Cand. juris. Kristiania.
Nielsen, C. T., Telegrafdirektør. Kristiania.
Nielsen, Ludvig, Politimester. Tromsø.
*Nielsen, O., Dr., Arkivar. Kjøbenhavn.
Nielsen, W., Sorenskriver. Kragerø.
*Nielsen, Yngvar, Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Nilsen, E., Toldinspektør. Hammerfest.
Nilsen, Ingar, Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Nilsen, Karl K., Overlærer. Lillehammer.
Nilssen, Claudius, Kjøbmand. Throndhjem.
*Nilsson, A. Løjtnant. Malmö.
*Nisson, Redaktør. Kristiania.
*Nutzhorn, H., Cand. theol. Askov.
*Nykøbings Kathedralskole. Falster.
Nyquist, O., Oberstløjtnant. Kristiania.
*Nyström, J. F., Licentiat. Upsala.

Oftedahl, T. N., Toldkasserer. Kristianssand.
Ohlsen, C., Ingeniør. Kristiania.
Ohlsen, Hj., Overretssagfører. Kristiania.
St. Olafs Klub. Drammen.
Olafsen, E., Fuldmægtig. Kristiania.
Olafsen, O., Sogneprest. Bynesset.
*Olbers, M., Kamrer. Göteborg.
*Olsen, Fr., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Olsen, H. A. H., Sorenskriver. Vors.
Olsen, J. V., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Olsen, J. Kulmann, resid. Kapellan. Kvinhered.
Olsen, K., Expeditionschef. Kristiania.
Olsen, O. T., Sogneprest. Hatfjelddalen.
Olsen, Olaus, Kæmner. Fredrikshald.
Omsted, A., Godsejer. Grue.
Onsum, O., Verksejer. Kristiania.

Osmundsen, J. M., Lærer. Farsund.
Ottesen, O., Sorenskriver. Askim.
Ottesen, P. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Otto, Alf, Kontorfuldmægtig. Kristiania.
*Ottosen, J., Cand. mag. Kjøbenhavn.
*Oxholm, Hofjægermester, Godsejer. Rosenfeldt ved Vordingborg.

*Pallin, J. R., Lektor. Stockholm.
*Pappenheim, M., Dr. juris. Breslau.
Parelius, R. B., Kjøbmand. Kristianssund.
Parmann, G. Kr. Boghandler. Kristiania.
Paus, Chr. Kjellestad ved Brevik.
*Pedersen, S., Klokker. Drammen.
*Petersen, Lærer. Allinge paa Bornholm.
Petersen, A., Byskriver. Kristiania.
Petersen, A. G., Boghandler. Kristiania.
Petersen, C. J., Krigskommissær. Tromsø.
*Petersen, H. G., Overpostmester. Kjøbenhavn.
Petersen, Harald, Sagfører. Inderøen.
Petersen, K., Adjunkt. Hamar.
Petersen, P., Generalkonsul. Kristiania.
*Peterson, Th., Konsul, Moss.
Piro, A., Sorenskriver. N. Aurdal.
Plathe, C., fhv. Justitssekretær. Kristianssand.
*Platen, C. von, Baron. Stockholm.
Platou, C. S., Borgermester. Bergen.
Platou, C. S., Overretssagfører. Bergen.
Platou, F. C. S., Overrets-Justitiarius. Kristiania.
*Platou, P., Grosserer. Kristiania.
*Ploug, Carl, Dr. phil. Kjøbenhavn.
*Posse, A. Fr:son, Greve. Stockholm.
Poulsen, Vilh., Sogneprest. Siljord.
*Prebensen, N., Cand. juris. Kristiania.

Qvam, A., Sorenskriver. Guldalen.
Qvisling, J. L., Sogneprest. Fyresdal.

Raabe, Halfdan, Overlærer. Kristiania.
Raabe, J., Student. Kristiania.
Randers, M., Distriktslæge. Aalesund.
Rasch, J. G., Korpslæge. Fredrikshald.
Rasch, J. L., Amtmand. Fredrikshald.
*Rasmussen, R. C., Musikus. Kjøbenhavn.
Ravn, H. B., Kommandør. Karljohansværn.
*Regenburg, T. A. J., Dr., Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.
*Reimann, C. F., Apotheker. Fuglebjerg ved Silkeborg.
Reimers, H. F., Højesterets-Assessor. Kristiania.
*Reykjaviks lærde Skole. Island.
*Ribe Kathedralskoles Bibliothek.
*Rietz, A., Student. Lund.

*Rigsarkivets Bibliothek. Kristiania.
*Rigsarkivets Bibliothek. Stockholm.
Riis, B., Handelsfuldmægtig. Drammen.
Riise, O., Proprietær. Throndhjem.
Ring, L., Korpslæge. Kristiania.
Ring, Ole, Overretssagfører. Kristiania.
*Rist, P. F., Kaptejn. Helsingør.
Rode, K. T., Provst. Nedre Stjørdalen.
Rogneby, A., Gaardbruger. Ø. Thoten.
Rogstad, T., fhv. Foged. Kristiania.
Roll, A., Distriktslæge. Hammerfest.
Roll, Ferd., Sorenskriver. Molde.
Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.
*Rosendahl, O., Premierløjtnant. Kjøbenhavn.
*Rosendal, Folkehøjskoleforstander. Vinding ved Vejle.
*Rosenørn, M. H., Kammerherre, Stiftamtmand. Randers.
*Rouget de St. Hermine, W., Kaptejn. Uddevalla.
Rumohr, Claus. Frønningen.
Rye, N. M., Stiftamtmand. Kristiania.
Rygh, E., Borgermester. Kristiania.
Rygh, K., Adjunkt. Throndhjem.
*Rygh, O., Professor. Kristiania.
Rynning, H. P., Sogneprest. Hole.
Ræder, G., Generalmajor. Kristiania.
Ræder, J., Oberstløitnant. Kristiania.
*Ræder, J. G. F., Kontorchef. Kjøbenhavn.
Rønneberg, R., Konsul. Aalesund.
Rønning, J. S., Sogneprest. Bjugn.
*Rørdam, H. F., Dr., Sogneprest. Brændekilde ved Odense.

Sagen, L. C., Adjunkt. Kristianssand.
Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.
„Samfundet". Lillehammer.
Sandberg, J., Sogneprest. Eivinvik.
*Sars, J. E., Professor. Kristiania.
*Scavenius, Kammerherreinde. Gjørslev, Danmark.
Schaanning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.
*Schartau, E. W. B., Sogneprest. Skarhult, Kristineberg, Sverige.
*Scheel, A. V., Byrets-Assessor. Kristiania.
Schirmer, H. M., Arkitekt. Kristiania.
Schiøtt, Th., Grosserer. Skien.
Schjelderup, G., Byfoged. Bergen.
*Schjelderup, W. M., Sagfører. Bergen.
*Schjøth, H., Adjunkt. Kristiania.
Schmidt, C. C., Auditør. Horten.
*Schmidt, L., Bogtrykker. Laurvik.
*Schmidt, V., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Schousboe, V. C., Sogneprest. Kjøbenhavn.
Schroeter, Fr., Telegrafinspektør. Mosjøen.
Schroeter, J. Fr., Cand. real., Kristiania.
Schrøder, Stationsmester. Elverum.
Schrøder, H., Theaterchef. Kristiania.
Schrøder, O., Byfoged. Arendal.

Schübeler, F. C., Dr., Professor. Kristiania.
Schult, Andr., Forvalter. Mosjøen.
Schulz, Ths., Korpslæge. Verdalen.
Schwartz, J. J., Grosserer. Drammen.
Schweigaard, C. H., fhv. Statsminister. Kristiania.
*Schybergson, M. G., Docent. Helsingfors.
*Schøller, Kammerherreinde. Margaard ved Odense.
Schønberg, E., Dr. med., Professor. Kristiania.
Schøning, J., Bureauchef. Kristiania.
*Schøning, S. J., Telegrafstations-Bestyrer. Namsos.
*Secher, V. A., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.
Segelcke, L., Oberst, Generaldirektør. Kristiania.
Seglem, J. P. O., Kasserer. Stavanger.
Sibbern, G. C., Minister. Vernekloster.
*Silfverstolpe, C., Kammerherre. Stockholm.
*Simonsen, P., Kjøbmand. Kristiania.
Sinding-Larsen, A., konst. Auditør. Kristiania.
*Skånska Nations Bibliothek. Lund.
Skavlan, O., Dr., Professor. Kristiania.
*Skeel, V., Kammerherre, Justitiarius. Kjøbenhavn.
Skiens offentlige Skole.
Skjoldborg, J. G., Amtmand. Lillehammer.
*Smålands Nations Bibliothek. Lund.
*Smerling, C. T., Kancelliraad. Stockholm.
*Smith, C. N., Provst. Korup ved Odense.
*Smith, J. J., Lensnotar. Jönköping.
Smith, J. M., Oberst. Kristiania.
Smitt, J. S., Biskop. Kristianssand.
Soelberg, Joh., Proprietær. Sten, Ringerike.
Solberg, S. A., Grosserer. Drammen.
Sollied, H. O., Forvalter. Rotvold Asyl.
*Sommer, Chr., fhv. Distrikslæge. Kjøbenhavn.
Sommer, H., Kjøbmand. Kristiania.
Sommerschield, H. J. L., Kaptejn. Verdalen.
*Sorø Akademis Bibliothek.
*Sparre, Alex., Greve. Stockholm.
*Sparre, G. A., Excellence, Greve. Stockholm.
Spørck, A., Premierløjtnant. Throndhjem.
Stabel, P. L., Overretssagfører. Kristianssand.
Stabell, G., Cand. philos. Throndhjem.
*Stabell, H., Redaktør. Fredriksstad.
*Stang, E., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Stang, N. A., Grosserer. Fredrikshald.
Stavanger Kommunebibliothek.
Stavanger offentlige Skoles Bibliothek.
Steen, A., Cand. juris, Redaktør. Kristianssand.
Steen, C. J., Lensmand. Lurø.
Steen, C. O., Forstander. Rotvold Asyl.
Steen, D., Fabrikant. Kristiania.
*Steen, F. M. B., Sorenskriver. Førde.

Steen, J., Sorenskriver. Kabelvaag.
*Steenstrup, J., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Steinnordh, Dr. theol. & phil., Lektor. Linköping.
*Stemann, Hofjægermesterinde. Helsingør.
Stenersen, L. B., Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
*Stockholms högre Lärarinne-Seminarium.
*Stockholms Norra Latinläroverks Bibliothek.
Storm, E., konst. Zahlkasserer. Kristiania.
*Storm, G., Dr., Professor. Kristiania.
Storm, O., Lodsoldermand. Horten.
*Storthingets Bibliothek. Kristiania.
*Strokirk, W. T., Cancelliraad. Stockholm.
*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.
Strøm, H. M., Sorenskriver. Stavanger.
*Strøm, Th., Overlærer. Jægerspris ved Kjøbenhavn.
Stub, Læge. Kragerø.
Stub, H. J. B., Provst. Strandebarm.
Stub, P., Foged. Ullensaker.
*Studenterforeningens Bibliothek. Kjøbenhavn.
*Studentersamfundets Bibliothek. Kristiania.
*Studentkårens Bibliothek. Upsala.
*Styffe, C. G., fhv. Overbibliothekar. Stockholm.
Sunne, Skibskaptejn. Arendal.
*Svegaard, P., Lærer. Kjøbenhavn.
Sverdrup, H. U., Sogneprest. Balestrand.
Sverdrup, J., Statsminister. Kristiania.
Sverdrup, J., Sagfører. Frolands Verk.
Sæhlie, A., Brugsejer. Vang, Hedemarken.
*Söderwall, K. F., Docent. Lund.
*Sødring, E., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Sølsnæs, A., Kirkesanger. Vistdal, Nesset.
*Søraas, Cand. mag. Kristiania.
*Sørensen, A., Cand. mag. Hobro.
*Sørensen, C. Th., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Sørenssen, A., Statsraad. Kristiania.
Sørensen, N. E., Sorenskriver. Tønsberg.

*Tamm, O., Godsejer. Tvetaberg, Sverige.
*Tang, C. N., Konferentsraad, Justitiarius. Viborg.
von Tangen, Chr., sen., Kjøbmand. Bergen.
Taranger, A., Arkivassistent. Kristiania.
*Taube, B., Baron, Amanuensis. Stockholm.
Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.
Thaulow, Chr., Konsul. Throndhjem.
*Thaulow, Fr., Læge. Ringerike.
*Theisen, K., Skolebestyrer. Kolding.
*Thiele, J., Cand. juris. Kjøbenbenhavn.
*Thiset, A., Assistent. Kjøbenhavn.
*Thodberg, I. B., Sekretær. Broholm, Danmark.
*Thomle, E. A., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
*Thomle, I. S., Dr., Højesterets-Justitiarius. Kristiania.
*Thordén, K. M., Docent. Upsala.

*Thoresen, J. H., Byrets-Assessor. Kristiania.
Thorne, C. A., Fabrikant. Moss.
*Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.
*Thrige, S. B., Professor. Kjøbenhavn.
Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.
Thue, E., Toldinspektør. Kristianssund.
*Thuesen, J., Sorenskriver. Bergen.
Thurmann, B., Provst. Tønsberg.
Tillisch, C. F., Sorenskriver. Laurvik.
*Tischendorff, G. L., Cand. theol. Kristiania.
Tobiassen, Axel, Kontorist. Kristianssand.
Tostrup & Mathiesen. Kristiania.
Tranaas, H. V., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Treschow, F., Jernverksejer, Kammerherre. Laurvik.
Treschow, M., Konferentsraad. Kjøbenhavn.
*Trier, Ludvig, Cand. phil. Kjøbenhavn.
Tromsø Stiftsseminarium.
*Trägårdh, L. J., Sogneprest. Kjerstorp, Sverige.
Trøan, M., Overlærer. Kristiania.
*Tuxen, N. E., Direktør ved Orlogsværftet i Kjøbenhavn.
Tvethe, M. B., Overretsssagfører. Kristiania.
Tønsberg, Chr., Generalkonsul. Kristiania.

Ullmann, A., Skolebestyrer. Kragerø.
Unger, C., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Unger, C. R., Dr., Professor. Kristiania.
Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn.
*Universitetsbibliotheket i Kristiania.
*Universitetsbibliotheket i Lund.
*Universitetsbibliotheket i Upsala.
Urbye, C. A., Sorenskriver. Stenkjær.
Utne, H. H., Landhandler. Ullensvang.

*Wad, G., Cand. polit. Kjøbenhavn.
Wang, Carl, Bogholder. Kristiania.
*Warmuth, Carl, jun., kgl. Hof-Musikhandler. Kristiania.
*Wedberg, J. O., Justitsraad. Stockholm.
Wedel-Jarlsberg, H., Baron af, Jernverksejer. Bærum.
*Vedeler, G. F., Ingeniørkaptein. Horten.
*Wegener, C. F., Dr., Geheime-Konferentsraad, fhv. Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.
*Weibull, M., Dr., Professor. Lund.
*Weis, A., Cand. polyt., Mølleejer. Aarhus.
Weisser, J. A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Wemmetofte Klosters Bibliothek. Danmark.
Werner, W., Bogtrykker. Kristiania.
Wesenberg, Stud. juris. Kristiania.
Wessel-Berg, A., Sorenskriver. Kongsvinger.
*Westling, G. O. F., Docent. Stockholm.
Westrum, A., Lærer. Stavanger.
Wettergreen, O. M., Sorenskriver. Hvitesejd.

*Vexiö högre Elementar-läroverk.
Vibe, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Viborg Kathedralskoles Bibliothek.
Videnskabernes Selskab, det kgl. Throndhjem.
Wiese, S., Konsul. Fredriksstad.
Wiese, Th., Grosserer. Kristiania.
*Wieselgren, H., Bibliothekar. Stockholm.
Wigersund, Th., Grosserer. Modum.
*Willer, M., Varemægler. Kjøbenhavn.
*Willmann, A., Premieraktør. Stockholm.
*Winge, A., Konsul, Børskommissær. Kristiania.
Winsnes, P., fhv. Stiftsprovst. Drammen.
*Vinther, I. N., Lærer. Birkerød. Danmark.
*Winther, N., Prokurator. Hjørring.
*Winther, Th., Overlærer. Drammen.
Wisbech, C. W., Horten.
With, Johs. N., Grosserer. Kristiania.
*Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Stockholm.
Vogt, A., Overretssagfører. Kristianssand.
Vogt, C. J., Oberstløjtnant. Kristianssand.
Vogt, Fr., Læge. Tvedestrand.
*Vogt, L. J., Toldinspektør. Fredrikshald.
Vogt, N., Amtmand. Drammen.
Vogt, P. H., Dr. med., Overlæge. Bergen.
Vogt, Volrath, Overlærer. Kristiania.
*Wold, Ragna, Frøken. Kjøbenhavn.
Wolff, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Voss, V., Rektor. Aalesund.
Woxen, Fr., kst. Bureauchef. Kristiania.
Woxen, K., Sekretær. Stockholm.
*Væringsaasen, Helge, Gaardbruger. Elverum.

*Østgaard, H. R., Lensmand. Lom.
*Øverland, O. A., Stipendiat. Kristiania.
Øverland, O. H., Lensmand. Stavanger.

